

Μηνιαία Έπιθεώρηση
τεύχος 101, Οκτώβριος 1989
τιμή τεύχ. δρχ. 300

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Η "Αληθεία" μέρα

ο πολιτης

ΤΡΙΤΗ 31 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1989

τεύχ. 101, Ὀκτωβρ. 1989

Κέκροπος 2, 105 58 Ἀθήνα

τηλ. 3239 645, 3228 791

τιμή τεύχ. 300 δρχ.

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Μαριάννα Δήτσα, Βασίλης Ζουναλῆς, Μάκης Καβουριάρης, Γιώργος Καρράς, Διονύσης Καψάλης, Βάσω Κιζήλου, Βάσω Κιντή, Παῦλος Κρέμος, Δημήτρης Κυρτάτας, Σταῦρος Λιβαδάς, Γρηγόρης Μανιαδάκης, Γιώργος Μαργαρίτης, Μιχάλης Μοδινός, Ἀριστείδης Μπαλτάς, Παντελής Σπ. Μπουκάλας, Γιώργος Μπράμος, Ἀνδρέας Πανταζόπουλος, Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος, Γιώργος Πάσχος, Νίκος Πολίτης, Ἐλένη Πορτάλιου, Χρύσα Προκοπάκη, Νόρα Σκουτέρη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ, Μπροστά στις κάλπες στις 5 τοῦ Νοέμβρη	27
Ἄγγελου Ἐλεφάντη, Γιατί κάηκαν οἱ φάκελοι	4
Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, Ἔξι Νοεμβρίου: τό λυκόφως τῶν ἀρχηγῶν	6
Γιώργου Καρρά, Τηλεπολιτική γιά τρεῖς	8
Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, Τρίμηνη εἰσαγωγή στόν νεοφιλελευθερισμό	
Στιγμαῖα καί αὐτόφωρα	16
Βάσως Κιντή, ΚΝΕ, ρήξεις καί διαφορούμενα	18
Συνέντευξη: Οἱ οἰκολόγοι στίς ἐκλογές	21
Ἄγγελου Ἐλεφάντη, Τό τέλος τῆς ἐπανάστασης πού δέν ἐγινε	28
Ἀριστείδη Μπαλτά, Ὁ Φράνσις Φουκαγιάμα καί ἡ Καρέτα-Καρέτα	36
Νίκου Πουλαντζά, Ἡ νέα μικροαστική τάξη	40
Ζάν-Μαρί Σωβιέ, Νεοφιλελεύθερες γοητείες στήν ΕΣΣΔ	45
Βασίλη Ζουναλῆ, Δυτική Γερμανία: τό 35ωρο	48
Α.Π., Ἀνατολική Γερμανία	49
Α.Π., ΕΣΣΔ: ἡ «ἀνατίμηση» τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας	50
Ι.Υ., Οὐγγαρία: ἱστορικές ἀλλαγές	51
Χαράλαμπος Νούτσου, Ἡ ἀποτυχία στίς γενικές ἐξετάσεις	52
Ἄρη Μπερλή, Κέβιν Ἄντριους	54
Νίκου Πολίτη, 30ῦ Φεστιβάλ Κινηματογράφου	56
Δηῶ Καγγελάρη, Θέατρο καί μετάφραση	58
Γιώργου Μαργαρίτη, Βιβλία γιά τόν Ἐμφύλιο	61
Μαριάννας Δήτσα, Βιβλιοπαρουσιάσεις	63
Ἄγγελου Ἐλεφάντη, «Ἑλλάδα 1936-1944»	64

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Ἐτήσια (12 τεύχη) 2.500 δρχ.

ἑξάμηνη (6 τεύχη) 1.300 δρχ.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εὐρώπη ἑτήσια 3.000 δρχ.

Ἄλλες χώρες, ἑτήσια 3.300, ἑξάμηνη 1.800

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ: Ἐτήσια 1.500, ἑξάμηνη 800

Ἐκδότης, Ἄγγελος Ἐλεφάντης, Κέκροπος 2, Ἀθήνα 105 58, τηλ. 32.28.791.

Διαχείριση: Σπύρος Δελέγκας.
Ἐκτύπωση-Βιβλιοδεσία, «ΝΕΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ» Μπουμπουλίνας 16 Μεταμόρφωση, τηλ. 27.94.550 καί 36.23.877.

Ἰδιοκτησία: Σπ. Δελέγκας καί Σία Ο.Ε. Ἐκδότης Ἄγγελος Ἐλεφάντης, Κέκροπος 2, 105 58 Ἀθήνα τηλ. 32.28.791. Ἐκτύπωση «ΝΕΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ» Μπουμπουλίνας 16, Μεταμόρφωση, τηλ. 27.94.550

Δια χειρῶν ἀφθαλμοῦ

Γιατί κάηκαν οἱ φάκελοι;

Τό γεγονός εἶναι πλέον τετελεσμένο. Ἡ Χαλυβουργική καί ἄλλα καταστήματα τῆς βαριάς βιομηχανίας ἐν Ἑλλάδι ἔκαψαν ἑκατομμύρια φακέλους Νεοελλήνων καί τή δυνατότητα νά ἀναζητήσῃ ἡ ἱστορική ἐπιστήμη κάποια στοιχεῖα εἴτε γιά πρωταγωνιστικά πρόσωπα εἴτε γιά τίς μάζες τῶν «ἀνωνύμων» εἴτε γιά τά ἦθη καί τά κίνητρα τῶν διωκτῶν τους εἴτε γιά τίς ψυχολογικές, τίς ἰδεολογικές καί τίς πολιτικές καταστάσεις πού δημιουργοῦσε τό φακέλωμα, καταστάσεις πού ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστα στοιχεῖα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας μερικῶν δεκαετιῶν.

Γιά τήν αὐστηρά ἐπιστημονική πλευρά τοῦ θέματος εἰπώθηκαν πολλά καί σημαντικά στόν ἑλληνικό τύπο (βλ. ἰδίως δύο ἄρθρα τοῦ Φίλιππου Ἡλιοῦ στή *Ἀυγή*, τοῦ Ἀντῶνη Λιάκου στήν *Ἐποχή* κ.ἄ.). Δυστυχῶς, τώρα πιά, μέ τετελεσμένο πλέον τό γεγονός, αὐτή ἡ ἀδιάσειστη ἐπιχειρηματολογία δίνει μόνο τό μέτρο τῆς βαναυσότητος τῶν ἐμπνευστῶν καί ἐκτελεστῶν τῆς καύσης τῶν φακέλων. Γιατί κανένος τό ἀφτί δέν ἴδρωσε. Μάλιστα ὁ ὑπουργός δικαιοσύνης τῆς κυβέρνησης Συνασπισμοῦ - Ν.Δ. κ. Φ. Κουβέλης, δέν δίστασε νά παραδεχθεῖ κυνικότατα ὅτι ἡ καύση τῶν φακέλων ἦταν παράνομη (διατάχθηκε μέ ἀπλή ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου) καί γι' αὐτό χρειάζεται νόμος γιά νά τακτοποιηθεῖ καί νομικά τό θέμα ἐκ τῶν ὑστέρων. Αὐτή ἄλλωστε ἡ ἀδυναμία μπροστά στήν κυνικότητα τῆς ἐξουσίας ἐκφράστηκε καί στή δημόσια ἐκδήλωση πού ὀργάνωσαν τό περιοδικό *Ἱστορικά* καί ἡ ἐταιρεία μελέτης τοῦ σύγχρονου ἑλληνισμοῦ *Μνήμων* στίς 6 Ὀκτωβρίου μέ παρεμβάσεις τῶν ἱστορικῶν Φ. Ἡλιοῦ, Β. Παναγιωτόπουλου, Σ. Ματθαίου, Λ. Δρούλια, Σφυρόερα, Σπ. Ἀσδραχᾶ, Γ. Λεονταρίτη καί Α. Λιάκου (παρεμβάσεις πού ἐλπίζουμε ὅτι σύντομα θά δοῦν τό φῶς τῆς δημοσιότητας).

Ἀλλά γιατί κάηκαν οἱ φάκελοι; Γιατί ἡ πολιτική ἐξουσία φάνηκε τόσο ἀνάλητη διακινδυνεύοντας, μάλιστα, καί κερδίζοντας ἐπάξια, τό παγκόσμιο ρεκόρ μικρόνοιας;

Τό ἐρώτημα παραμένει κι ἀξίζει τόν κόπο νά συζητηθεῖ, σάν ἐπίλογος σ' αὐτή τήν θλιβερή ἱστορία. Εἰπώθηκε, βέβαια, πράγμα σωστό, ὅτι ἡ Ν.Δ. σέ συνδυασμό μέ τόν νόμο γιά τήν ἄρση τῶν συνεπειῶν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἤθελε νά κερδίσει τίς ἐντυπώσεις μέ μιά δημαγωγική τύπου χειρονομία. Νά καλλιεργήσει μιά φυσιογνωμία δημοκρατικῆς παράταξης πού ξεχνᾶ τά πάθη τοῦ παρελθόντος, γυρίζει ὀριστικά τή σελίδα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καί τῶν πρακτικῶν πού εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ.

Ἡ ἐξήγηση αὐτή εἶναι ἐνμέρει μόνο σωστή· ἄλλωστε ἀπό τή στιγμή πού ὑπῆρξε ἐντονη ἀντίδραση ὄχι μόνο τοῦ ΠΑΣΟΚ (ἄλλη καθαρή δημαγωγία κι αὐτή) καί τῶν ἐπιστημόνων ἱστορικῶν ἀλλά σημαντικῆς μερίδας τοῦ τύπου, ἀριστερῶν, καί μερίδας τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπό τή στιγμή δηλαδή πού ἡ δημαγωγία ἀποκαλυπτόταν ὡς ἀπλή ψηφοθηρική σκοπιμότητα, τά εἰκαζόμενα πλεονεκτήματα τῆς Ν.Δ. ἐλαχιστοποιοῦνται. Παρά ταῦτα θά ἐπιμείνει ὡς τό τέλος. Τί τό πιό φυσικό ἂν ἡ κυβέρ-

Δια γυμνού σφραγισί

νηση, μετά τήν εκδήλωση τῶν ἀντιστάσεων καί τῶν ἀντιδράσεων, ἀνέστελε προσωρινά τήν ἀπόφασή της, μέσα σέ ἕνα κλίμα συναίνεσης καί διαλόγου τό ὁποῖο ἡ ἴδια ἐμφάνιζε ὡς νέα πολιτική ἀρετή;

Κάτι βαθύτερο, κρυβόταν στήν ἀπόφασή της πού ἦταν ἀνέκκλητο. Ἄς τό ποῦμε μέ δύο λόγια: ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποενοχοποίησης. Γιατί ἡ δεξιὰ, καί γενικότερα ἡ ἀστική παράταξη, ἤξερε ὅτι μέσα στούς φακέλους ἐκεῖνο πού κυρίως φυλαγόταν, καί πού δέν εἶχε ξεπερασθεῖ ἱστορικά, ἦταν ὁ ἴδιος της ὁ ἑαυτός: ὁ ἑαυτός-διώκτης. Καί τούτη ἡ ιδιότητα δέν εἶχε νά κάνει μόνο μέ τόν μακαρίτη πιά χαφιέ, τόν ἀστυνομικό, τόν χωροφύλακα, ΜΑΥ, ἀξιωματικό τοῦ Α2, δέν εἶχε πιά νά κάνει μόνο μέ τόν στρατοδίκη, τόν εἰσαγγελέα, τόν βασιλικό ἐπίτροπο, τόν ἀνώνυμο πληροφοριοδότη· δέν σχετιζόταν μόνο μέ τούς ἐξειδικευμένους κρατικούς καί παρακρατικούς μηχανισμούς μιᾶς ὀλόκληρης πεντηκονταετίας πού ὀργάνωναν οἱ κυβερνήσεις τῆς 4ης Αὐγούστου, τῆς Κατοχῆς, τῆς Δεξιᾶς, τοῦ Κέντρου, τῆς Χούντας. Ἦταν τό σύνολο τῆς ἀστικῆς παράταξης πού χρησιμοποίησε τό φακέλωμα ὡς συστατικό τῆς ἐξουσίας της θεσμοῦ. Τοῦτος ὁ θεσμός στίς καθημερινές του καί τίς ὑλικές του «λεπτομέρειες» ἔπρεπε νά ἐξαφανισθεῖ, γιατί ἀφοροῦσε τούς πάντες πού δέν ταξινομήθηκαν στήν κατηγορία τῶν ἑαμοβουλγάρων, ἀφοροῦσε τό σύνολο τῆς ἐθνικόφρονος παράταξης.

Μέσα στούς φακέλους συναντᾶμε τά κύρια πειστήρια τῆς ἰδεολογίας τῆς ἐθνικοφροσύνης (τῶν «ἐθνικιστῶν» ὅπως ἔλεγαν στήν Κατοχή) κύρια μορφή τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας τά «ἀνώμαλα» χρόνια καί θεμέλιο τοῦ θεσμικοῦ ἀντικομμουνισμοῦ.

Τί ἔλεγε ἡ ἰδεολογία αὐτή, πού μιᾶ ἀπό τίς ὑλικές μορφές ὑπαρξῆς της ἦταν τό φακέλωμα, δηλαδή τό καθεστῶς τοῦ τρόμου;

Ἔλεγε, κυρίως, ὅτι πᾶς μὴ Ἕλλην βάρβαρος, πᾶς μὴ ἐθνικόφρων κομμουνιστής, πᾶς κομμουνιστής Βούλγαρος, Σλαῦος (πόσοι φαντάροι ἐπὶ δεκαετίες δέν «τραγούδησαν», «τί ζητοῦν οἱ Βούλγαροι στή Μακεδονία), πᾶς Βούλγαρος εἶναι ξένος ἐχθρός, ἐκτός ἐθνικῆς κοινότητας.

Τήν πραγματικότητα αὐτῆς τῆς ἰδεολογίας θά μπορούσε νά τήν γνωρίσει κανεῖς σήμερα ἂν εἶχε στά χέρια του, γιά παράδειγμα, τούς χιλιάδες λόγους πού ἐκφωνήθηκαν ἀπό Γυμνασιάρχες, καθηγητές καί μαθητές ἀκόμη στά σχολεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τήν 25η Μαρτίου, τήν 28η Ὀκτωβρίου —κυρίως σ' αὐτήν—, στούς χιλιάδες λόγους πού ἀκουσαν φαντάροι στούς στρατῶνες, ἐργάτες σέ ἐργοστάσια, χωριάτες στά χωριά τους. Δέν ξέρω ἂν ὑπάρχουν τέτοια ἀρχεῖα. Εὐκόλα ὁμως μπορεῖ νά μπεῖ κανεῖς στό κλίμα αὐτό ξεφυλλίζοντας τίς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς. Κι ὄχι μόνο τήν Ἀκρόπολη, τό Ἑλληνικόν Αἷμα, τό Ἐμπρός, τήν Ἀπογευματινή, τόν Ἐλεύθερο Κόσμο, ἀλλά καί τό Βῆμα, τά Νέα, τήν Ἐλευθερία καί δεκάδες ἄλλες ἐπαρχιακές.

Δέν εἶναι ὁ τόπος ἐδῶ νά ἀναλυθεῖ ἡ ἰδεολογία τῆς ἐθνικοφροσύνης. Τό θέμα ὡστόσο εἶναι σημαντικό, κυρίως γιατί, ἡ ἰδεολογία αὐτή δέν ἀντέξε οὔτε ὡς ἰδεολογία τῆς δεξιᾶς. Κατέρρευσε, γιατί, δέν εἶχεν κάν μέσα της ἐκεῖνο τό μικρό ἔστω πυρήνα πραγματικῆς ἀνταπόκρισης πρὸς τά πράγματα πού θά ἔδινε ἐγκυρότητα καί στίς ἰδεολογικές παραμορφώσεις τοῦ πραγματικοῦ. Ἦδη, πρὶν τῆ δικτατορία εἶχε πληγεῖ θανάσιμα. Μέσα στή στρατιωτική δικτατορία κατέρρευσε, ἀφήνοντας ὡστόσο πίσω της τά πειστήρια μέ βάση τά ὁποῖα θά μπορούσε νά «ξαναδιαβαστεῖ»: τούς φακέλους.

Δια χειρῶν σφραγιστῶν

Τό κάψιμο δέν ἦταν παρά μιά ἐκστρατεία ἀποενοχοποίησης: ἡ Δεξιά θέλει νά ξανάρθει στήν ἐξουσία χωρίς τήν ἱστορία της, τήν ἱστορία τῆς ἐθνικοφροσύνης, πού καθιστοῦσε οὐσιαστικά τήν ἴδια δύναμη ἀντεθνική, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἡ Δεξιά ἐσπαγε τήν ἐθνική συνοχή τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ κατατάσσοντας τοὺς μισοὺς "Ἕλληνες, «καί τὰς παραφυάδας» αὐτῶν, στήν κατηγορία τοῦ «μὴ "Ἕλληνα».

Αὐτά γιά τή Δεξιά.

Καί ἡ Ἄριστερά; Γιατί ἐδῶσε τή συναίνεσή της γιά τό κάψιμο τῶν φακέλων; Γιατί ἀκούραστοι ἰδεολόγοι τῆς Ἄριστερᾶς (*Αὐγή*, Τ. Βουρνᾶς, *Ριζοσπάστης*) ὑποστήριξαν μέ θέρμη ὅτι οἱ φάκελοι, στό κάτω κάτω, «ἔλεγαν ψέμματα»;

Δέν ἔλεγαν ψέμματα οἱ φάκελοι ἢ, τουλάχιστον, δέν ἔλεγαν μόνο ψέμματα. Ἄν τὰ ψέμματα τῶν φακέλων μποροῦσαν νά ἀποτελέσουν τό ὑλικό γιά μιά «*συναρπαστική ἱστορία τοῦ ψέμματος*» (Βασίλης Παναγιωτόπουλος) ὑπάρχει σ' αὐτούς καί μιά ἄλλη συναρπαστική ἀλήθεια: ὅτι οἱ ἄριστεροί στράφηκαν ἐνόπλιως ἐναντίον τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ συστήματος. Ὅλοι οἱ ἄριστεροί. Ἦταν ἡ ἀλήθεια πού ἡ ἰδεολογία τῆς ἐθνικοφροσύνης μετέτρεψε σέ ψέμμα ὑποστηρίζοντας ὅτι οἱ «κομμουνισταί ἔστρεψαν τὰ ὄπλα ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος».

Ἄλλā ἡ ἀλήθεια αὐτή, σήμερα, κι ἄς λέμε τόσα καί τόσα γιά τήν ἀνάγκη ἱστορικῆς αὐτογνωσίας ἦταν ἐνοχλητική γιά τή σημερινή ἰδεολογία τῆς ἀριστερᾶς, γιά τή σημερινή ἰδεολογία τῆς «ἐθνικῆς συμφιλίωσης» καί τῆς κοινωνικῆς εἰρήνευσης. Πῶς μπορεῖ ὁ Χ. Φλωράκης, ὡς παλαιός στρατηγός τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ ἢ ὁ Λεωνίδας Κύρκος ὡς παλαιός φυλακισμένος (ἕκαστος ἐφ' ὧ ἐτάχθη) τότε νά ἔχουν στρέψει τὰ ὄπλα κατά τῆς Ἑλλάδος καί σήμερα νά εἶναι πρωταγωνιστές τῆς συνεργασίας μέ τή Δεξιά; Μιά ἀπό τίς δύο ἰδιότητες ἔπρεπε νά ἐξαφανισθεῖ. Γιά ὄλους τοὺς ἀριστεροὺς.

Ἡ πυρά εἶναι πολύ ἀποτελεσματικό μέσο ὅταν δέν πιάνουν ἄλλα γιτροσόφια.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

6 Νοεμβρίου: τό λυκόφως τῶν ἀρχηγῶν;

Ὅταν πρὶν ὀκτώ περίπου μῆνες ὁ κ. Παπανδρέου ἐτοίμαζε, διά τοῦ κ. Τσοχατζόπουλου, τόν σημερινό ἐκλογικό νόμο γνῶριζε πολύ καλά ὅτι δύο ἦταν οἱ δυνατές ἐκβάσεις: στήν εὐτυχέστερη γι' αὐτόν περίπτωση, θά συνέχιζε νά κυβερνᾷ μέ τό δεκανίκι τοῦ Συνασπισμοῦ. Ὁ κ. Παπανδρέου θά πρέπει νά ὑπολόγιζε σοβαρά αὐτό τό ἐνδεχόμενο, τό ὁποῖο ἄλλωστε δέν ἀποκλείεται νά εἶχε πραγματοποιηθεῖ ἂν τό ΠΑΣΟΚ δέν ἔπεφτε στό 39% ἀλλά συγκέντρωνε ἕνα 41% μέ 42%. Στή δυσμενέστερη γι' αὐτόν περίπτωση (καί ἀφοῦ αὐτοδυναμία δέν μποροῦσε ὅτε νά ὀνειρευτεῖ τό ΠΑΣΟΚ) ὁ κ. Παπανδρέου θά μποροῦσε νά ἀναφωνήσει: ἀποθανέτω ἡ ψυχή μου μετά τῶν ἀλλοφύλων.

Τά γεγονότα, ὡς τώρα, συμφώνησαν μέ τή δευτέρα αὐτή ἐκδοχή καί, ἂν κρίνουμε ἀπό τίς δημοσκοπήσεις, ὑπάρχει σοβαρή πιθανότητα νά συνεχίσουν καί μετά τίς 5 Νοεμβρίου νά ἀρνοῦνται στή Νέα Δημοκρατία τήν αὐτοδυναμία. Παρά τίς ἐπιφυλάξεις πού μπορεῖ νά ἔχουμε, εἴμαστε λοιπόν ὑποχρεωμένοι νά ἐξετάσουμε σοβαρά τό ἐνδεχόμενο ἡ 5η Νοεμβρίου νά μὴν εἶναι παρά μιά ἐπανάληψη τῆς 18ης Ἰουνίου καί μάλιστα μέ τὰ ἐξῆς ἐπιπρόσθετα χαρακτηριστικά. Ἄνοῦσια καί ταυτόχρονα «στάσιμη» ἀνοδος τῆς Νέας Δημοκρατίας (ἐνῶ ἡ ἀνοδος τῆς στίς 18 Ἰουνίου ἦταν σημαντική), οὐσιαστική, ἂν καί ἀριθμητικά μικρή,

Δια γυμνού σφραγιστού

άνοδος του ΠΑΣΟΚ (σέ αντίθεση μέ τίς 18 Ίουνίου πού ή πτώση του ήταν έντυπωσιακή), πτώση τής δύναμης του Συνασπισμού και συνεπώς καταδίκη τής πολιτικής πού άκολούθησε στό τρίμηνο του καλοκαιριού.

Αν οι δημοσκοπήσεις έπαληθευθούν ή κατάσταση πού θά δημιουργηθεί στίς 6 Νοεμβρίου θά έχει δύο πλευρές: από τή μιά μεριά θά έχουμε μιά πεισματική στασιμότητα στίς καταστάσεις μέ τήν έννοια ότι τό έκλογικό σήμα πάλι δέν θά έχει δώσει αυτοδυναμία, ή έκλογική δύναμη των δύο μεγάλων κομμάτων θά είναι περίπου στά ίδια επίπεδα όπως και πρό τριμήνου, διερευνητικές έντολές θά λαμβάνονται από και θά κατατίθενται στόν Πρόεδρο τής Δημοκρατίας, τό άδιέξοδο θά παραμένει. Από τήν άλλη μεριά, αν οι καταστάσεις μείνουν στάσιμες, οι τάσεις θά έχουν άντιστραφεί. Τό νέο έκλογικό αποτέλεσμα θά εισπραχθεί ως ήττα από τή Νέα Δημοκρατία και τό Συνασπισμό (άφου μάλιστα ή δύναμη του τελευταίου θά έχει μειωθεί) και θά θεωρηθεί νίκη του ΠΑΣΟΚ, άφου θά έχει τουλάχιστον κατορθώσει νά ανακόψει τόν κατήφορο, νά συσπειρώσει τόν κόσμο του, νά σταθεροποιηθεί στά ψηλά ποσοστά. Ποιός θά συνεργασθεί λοιπόν και μέ ποιόν; Τό πιο χαρακτηριστικό τής ποιότητας τής πολιτικής ζωής είναι ότι, ενώ τό ένδεχόμενο μή αυτοδύναμης κυβέρνησης είναι πιθανότατο, κανείς δέν παίρνει θέση. Οι έκλογείς, κυριολεκτικά, ψηφίζουν χωρίς νά γνωρίζουν τί βούλεται τό κόμμα πού ψηφίζουν.

Η επανάληψη τής συνεργασίας Νέας Δημοκρατίας και Συνασπισμού είναι ή πιο άπίθανη περίπτωση. Τά δύο κόμματα λένε ότι έχουν άποκλείσει κάτι τέτοιο (μερικές ασάφειες ή κάποιες άρνήσεις άπάντησης από τόν κ. Κύρκο ή τόν κ. Μητσοτάκη όφείλονται μάλλον στή τάση όλων των ήγετων νά μήν δεσμεύονται προεκλογικά σέ τίποτα, νά μήν «δείχνουν τά χαρτιά τους» ή τήν άδυναμία τους), άλλωστε τό έπιχείρημα τής κάθαρσης δέν ύπάρχει πιά. Τά πράγματα θά ήταν ίσως διαφορετικά αν ο Συνασπισμός είχε μιά θεαματική αύξηση τής δύναμής του, αν οι ψηφοφόροι έπιβράβευαν τή τρίμηνη συνεργασία του μέ τή Νέα Δημοκρατία. Η εύφορία θά μπορούσε τότε νά άποδειχθεί ισχυρότερη από τήν ιδεολογία και τίς άρχές και τά ασύμβατα μεταξύ τους προγράμματα νά αρχίσουν νά συγκλίνουν. Μέ μιά ευσχημη όμως επανατοποθέτηση, ανάλογα μέ τό άποτέλεσμα, των δύο κομμάτων μπορεί νά δώσει βάση μετεκλογικής συνεργασίας μεταξύ τους. Τίποτε δέν άποκλείεται γιατί κανείς δέν άποκλείει τίποτε.

Από κεί και πέρα κάθε άλλη λύση περιλαμβάνει άναγκαστικά τό ΠΑΣΟΚ. Και οι λύσεις είναι δύο (ύπάρχει και μιά τρίτη, ή «μή λύση», αλλά σ' αυτό θά επανέλθουμε): ΠΑΣΟΚ — Συνασπισμός ή ΠΑΣΟΚ — Νέα Δημοκρατία.

Ο Συνασπισμός μέ τήν παρουσίαση του προγράμματός του επανέλαβε γιά μιά ακόμα φορά τή θέση πού είχε πάρει και πριν τίς 18 Ίουνίου: συνεργασία μέ τό ΠΑΣΟΚ ναι, αλλά χωρίς τόν Α. Παπανδρέου. Θα πρέπει μάλιστα έδω νά σημειώσουμε ότι τήν ίδια στιγμή πού ο Συνασπισμός, διά στόματος του κ. Ανδρουλάκη, διατύπωνε αυτή τή θέση, τό ΠΑΣΟΚ ανακοίνωνε τά ψηφοδέλτια στίς μονοεδρικές διαλύοντας κάθε ένδεχόμενο συνεργασίας σ' αυτές τίς περιφέρειες. Αν τά δύο κόμματα συνεργάζονταν στίς μονοεδρικές, αυτό θά ήταν και τό προοίμιο μιάς κυβερνητικής συνεργασίας. Τό γεγονός πάντως ότι πλην τής Λευκάδας δέν συνεργάζονται, δέν άποκλείει από μόνο του τήν κυβερνητική συνεργασία. Απλώς αυτή θά παιχτεί στίς 6 του μηνός σύμφωνα μέ τούς όρους πού θά έχουν διαμορφωθεί τότε από τούς ψηφοφόρους.

Θά μπορούσει ο Συνασπισμός νά έπιμείνει στήν άπομάκρυνση του Α. Παπανδρέου αν τό ΠΑΣΟΚ πάρει 40%; Και πόση δύναμη αντίστασης θά προτάξει αν του ίδιου έχουν μειωθεί τά έκλογικά ποσοστά; Θα 'λεγε κανείς ότι πολλά, αν όχι όλα, παίζονται από τόν «άέρα» πού θά έχουν δώσει οι ψηφοφόροι στό κάθε κόμμα. Έν πάση περιπτώσει ένα είναι σίγουρο: αν κανένα κόμμα δέν πάρει αυτοδυναμία τότε, (και δεδομένου ότι ή πρώτη έντολή στόν κ. Μητσοτάκη δέν αναμένεται νά καρποφορήσει) τό ΠΑΣΟΚ θά άπευθυνθεί στή διάρκεια τής δεύτερης έντολής πρώτα στό Συνασπισμό. Βασική του στόχευση δηλαδή θά είναι νά φτιάξει κυβέρνηση μέ τό Συνασπισμό (και όχι μέ τή Νέα Δημοκρατία) έπιβάλλοντας τούς δικούς του όρους. Πού μπορεί νά καταλήξει ή διαπραγμάτευση δέν μπορούμε νά τό πούμε από τώρα. Η συγκυβέρνηση μέ τόν Α. Παπανδρέου πρωθυπουργό είναι έξίσου πιθανή (ή άπίθανη) μέ τήν περίπτωση νά μήν μετέχει ο Α. Παπανδρέου στήν κυβέρνηση (ένδεχόμενο πού άφησε άνοιχτό και ο Α. Μπριλλάκης σέ ραδιοφωνική του συνέντευξη πρό ήμερών). Υπάρχει ακόμα και ή «μέση λύση», νά δεχθεί δηλαδή ο κ. Παπανδρέου νά μήν μετέχει στήν κυβέρνηση έως ότου διαλευκανθούν οι δικαστικές του εκκρεμότητες μέ τά σκάνδαλα.

Δια γυμνού σφραγιστού

Πρίν όμως τό δικαστήριο κρίνει τόν κ. Παπανδρέου (έκτός καί άν δεχθεί τήν παραγραφή) ή κυβέρνηση αυτή θά πρέπει νά παραιτηθεί καί νά ξαναγίνουν έκλογές γιά τήν ανάδειξη Προέδρου τής Δημοκρατίας: ή Νέα Δημοκρατία είναι σίγουρο ότι θά έπιζητήσει τίς έκλογές αυτές καί δέν θά δεχθεί συναινετικές λύσεις στό θέμα του Προέδρου χωρίς προηγούμενα νά έχει λυθεί τό θέμα τής κυβέρνησης.

Η άλλη δυνατότητα είναι ή συγκυβέρνηση ΠΑΣΟΚ — Νέας Δημοκρατίας. Η περίπτωση αυτή πρακτικά μπορεί νά προκύψει μόνο κατά τή διάρκεια τής λεγόμενης «τέταρτης έντολης». Πολλοί φαντάζονται μιά τέτοια συγκυβέρνηση ως προϊόν άπόσχισης είτε κάποιων βουλευτών από τό ΠΑΣΟΚ, είτε κάποιων άλλων από τή Νέα Δημοκρατία, ή καί τά δύο. Άλλοι μιλούν γιά κάποιο δίδυμο Σιμήτη - Έβερτ. Είναι βέβαια σωστό ότι στή Νέα Δημοκρατία ή μή έπίτευξη τής αυτοδυναμίας θά έχει συνέπειες γιά τή σημερινή τής ήγεςία. Άλλ' οί συνέπειες αυτές δέν προλαβαίνουν νά «οργανωθοῦν» ως τή διάρκεια τών διερευνητικών έντολών, τή στιγμή πού δέν θά έχει άκόμα συνεδριάσει ή Κ.Ο. τής Ν.Δ. καί τή στιγμή πού κανείς δέν θά ξέρει άν θά σχηματισθεί κυβέρνηση, ή άν θά γίνουν νέες έκλογές σέ λίγες μέρες. Τά ίδια βέβαια ισχύουν μέ τό παραπάνω καί γιά τό ΠΑΣΟΚ. Είναι έτσι προφανές ότι άν προκύψει θέμα συγκυβέρνησης ΠΑΣΟΚ — Νέας Δημοκρατίας (καί αυτό μπορεί νά προκύψει ως τήν πρώτη φάση τής «τέταρτης έντολης», άλλίως πάμε πάλι γιά έκλογές), αυτό θά γίνει υπό τίς «εϋλογίες» τών Μητσοτάκη καί Παπανδρέου. Είναι λίγο δύσκολο νά δεχθοῦμε, καί γιά τούς δύο, ότι μπορεί νά άποφάσιζαν κάτι τέτοιο, δέν μπορούμε όμως νά τό άποκλείσουμε. Κι αυτό γιάτί τή στιγμή εκείνη ή εναλλακτική λύση, ή εκ νέου προσφυγή στίς κάλπες, είναι πιθανό νά μήν έχει νόημα γιά κανέναν από τούς δύο. Η Νέα Δημοκρατία μπορεί νά τήν έπιδιώξει άν έχει άγγίξει τήν αυτοδυναμία, άν τής λείπουν μερικές χιλιάδες ψήφοι. Άν όμως τά πράγματα παραμείνουν περίπου στατικά σέ σχέση μέ τίς έκλογές του Ιουνίου, τότε κανείς δέν μπορεί νά προσδοκά ότι κάτι θά άλλαξε ριζικά στίς νέες, τρίτες κατά σειρά, έκλογές.

Υστερα υπάρχει καί τό θέμα τής έκλογής Προέδρου τής Δημοκρατίας, πού σημαίνει ότι καί νέες έκλογές νά γίνουν, τό πιθανότερο είναι ότι θά πρέπει νά ξαναγίνουν έκλογές μετά τρεΐς μήνες. Γιά τούς λόγους αυτούς είναι πιθανό οί Μητσοτάκης καί Παπανδρέου νά μήν θελήσουν νά διαλύσουν τή Βουλή άμέσως καί νά συναινέσουν σέ μιά κυβέρνηση συνεργασίας πού θά κρατηθεί έν ζωή τουλάχιστο μέχρι τήν έκλογή του Προέδρου τής Δημοκρατίας. Μιά τέτοια κυβέρνηση θά πρέπει βέβαια νά βρεί πρωθυπουργό, πού δέν θά ανήκει σέ κανένα από τά δύο κόμματα, ή μάλλον τά τρία κόμματα, άφου είναι καί πιθανό καί βολικό γιά τούς άλλους νά συμμετέχει καί ό Συνασπισμός σ' αυτήν. Έκ τών πραγμάτων θά είναι κυβέρνηση υπό προθεσμία, έκτός κι άν μέχρι τήν ήμερομηνία έκλογής του Προέδρου τής Δημοκρατίας γίνουν τέτοιες ανατροπές στό έσωτερικό του ΠΑΣΟΚ ή τής Νέας Δημοκρατίας, πού θά εϋνοούσαν συναινετικές λύσεις καί θά επέτρεπαν στήν κυβέρνηση αυτή νά έπιζήσει καί πέρα από τήν ήμερομηνία αυτή.

Σέ κάθε περίπτωση περισσότερο έπισημολές είναι τό μέλλον του Α. Παπανδρέου, άφου οϋτε ό Συνασπισμός (μέχρι στιγμής), οϋτε ή Ν.Δ. τόν δέχονται ως σύμμαχο. Η μόνη δυνατότητα πολιτικής έπιβίωσης πού έχει ό κ. Παπανδρέου είναι ως ήγέτης τής αξιωματικής αντιπολίτευσης υπό αυτοδύναμη κυβέρνηση τής Νέας Δημοκρατίας. Η αυτοδυναμία τής Νέας Δημοκρατίας είναι όμως ταυτόχρονα καί ή μόνη δυνατότητα πολιτικής έπιβίωσης του κ. Μητσοτάκη. Σέ κάθε άλλη περίπτωση τό μέλλον του κινδυνεύει, άφου άν μέν ή Νέα Δημοκρατία συμμετέχει στήν κυβέρνηση δέν θά είναι άποδεκτός ως πρωθυπουργός, εάν δέ σχηματίσουν κυβέρνηση τό ΠΑΣΟΚ καί ό Συνασπισμός θά ύπάρξει προσπάθεια ανατροπής του ως άποτυχόντος μέσα από τή Νέα Δημοκρατία.

Τελικά τό πολιτικό παγνίδι έχει έπικεντρωθεί στους άρχηγούς τών κομμάτων, άφου τό κάθε κόμμα θέλει νά έξουδετερώσει τόν άρχηγό του αντίπαλου. Όσο γιά τούς ίδιους τούς άρχηγούς είπαμε: άποθανέτω ή ψυχή μου μετά τών άλλοφύλων.

Δ. Παπαδημητρόπουλος

Δια χειμνίου σφραγιστού

Τηλεπολιτική για τρεις

Ολοένα και περισσότερο στις εκλογές, και ακόμα περισσότερο σε τούτες, τὰ κόμματα επικεντρώνουν την προσοχή τους όχι τόσο στα όσα λένε όσο στη διαδικασία με την οποία θὰ τὰ ποῦν. Στο πού, τό πώς, μέ ποιά σειρά, τό πόσο χρόνο θὰ ἔχουν στή διάθεσή τους μέχρι νά ἀκουστέϊ τό σφύριγμα τῆς λήξεως ἀπό τήν κυρία Στάη. Θά 'ταν ἀλλιῶς βέβαια τὰ πράγματα ἂν ἡ τηλεόραση δέν ἦταν γιά τὰ κόμματα τό ὑπ' ἀριθμόν ἕνα μέσο ἀσκησης «πολιτικῆς πρὸς κατανάλωσιν», ἂν δέν εἶχαν δηλαδή προσαρμοστέϊ τόσο μέ τὰ μούτρα στό νέο ἦθος τῆς τηλεπολιτικῆς. Σέ μιά τέτοια περίπτωση, ἂν δηλαδή ἡ τηλεόραση δέν ἦταν παρά ἕνα ἀπό τὰ πολλά μέσα ἐπικοινωνίας μέ τόν κόσμο, θὰ μπορούσαν ἴσως τὰ κόμματα νά ἐμπιστευτοῦν τούς δημοσιογράφους νά κάνουν — ὅσο τέλος πάντων εἶναι καί αὐτοί σέ θέση — τή δουλειά τους. Νά ἐμπιστευτοῦν τὰ λεγόμενα «δημοσιογραφικά κριτήρια», μέ βάση τὰ ὅποια οἱ ἐπαγγελματίες ὑποκαθιστοῦν κουτσά - στραβά τήν «κοινή γνώμη», ἀξιολογοῦν τὰ θέματα μέ βάση τό «γενικό» ενδιαφέρον τους καί «ἐνημερώνουν» τόν κόσμο καί σέ εὔρος ἀλλά καί κατά προτεραιότητα — κατά προτεραιότητα «εἰδησεογραφική». Βέβαια τό πόσο νερό σηκώνουν οἱ λέξεις πού βρίσκονται ἐδῶ σέ εἰσαγωγικά μόνο οἱ ὀπαδοί τῆς «ἐλεύθερης καί ἀδέσμευτης εἰδησεογραφίας» δέν τό ξέρουν, ἰπτάμενοι καθώς εἶναι συνήθως στίς κερδοφόρες σφαῖρες τῆς ἀντικειμενικότητας τάχα τῆς «εἰδησης» καθαυτῆς. Παρ' ὅλα αὐτά μπορεῖ κανεῖς νά φανταστεῖ μιά εἰδησεογραφική τηλεόραση πού θά 'χει μιά κάποια ἀντικειμενικότητα, τήν ἀντικειμενικότητα ἔστω τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας.

Ἄλλά τὰ σημερινά κόμματα οὔτε αὐτό φυσικά δέν μποροῦν νά ἀνεχθοῦν. Τό μοντέλο αὐτό καταστρέφεται λοιπόν καί ὡς στόχος ἀκόμα, ἀπό τή στιγμή πού τὰ κόμματα, τὰ μεγάλα κόμματα, ἀπομακρύνονται ἀπό ἄλλες δυνατές ἀλλά καί δύσκολες μορφές γιά τήν ἀσκηση μαζικῆς πολιτικῆς καί ἀναζητοῦν τόν εὐκολότερο δυνατό τρόπο γιά τήν «ἀμεση» ἐπαφή μέ τίς ἀδιαφοροποίητες μάζες τῆς τηλεοπτικῆς κατανάλωσης. Σέ αὐτό τό κρίσιμο σημείο, ὅπου τὰ κόμματα παίζουν ἐν πολλοῖς τό ἄμεσο ἀλλά ἴσως καί τό ἀπώτερο μέλλον τους, δέν χωροῦν λοιπόν καθωσπρεπισμοί ἀπέναντι στόν λαό καί εὐγένειες πού ὑποχρεῶνουν καί περιορίζουν. Ἡ κομματική βουλμία στά ραδιοτηλεοπτικά ζητήματα βοᾷ καθημερινά γύρω μας. Τά (ὅποια) δημοσιογραφικά κριτήρια ἀντικαθίστανται ἀπό τήν ἀποψη πού τὰ κόμματα ἔχουν γι' αὐτά τὰ κριτήρια.

Ἄλλά τὰ μεγάλα κόμματα δέν μποροῦν νά κάνουν τήν τηλεόραση ἀκριβῶς κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσή του τό καθένα. Γιατί κανένα δέν εἶναι μόνο του, χωρίς ἀντιπάλους· ἀλλά καί γιατί ἡ ὀικτρή μονοφωνία ὅπως τήν ἔχουμε γνωρίσει ἀπό τό μετεμφυλιακό κράτος καί δῶθε λιγότερο πείθει καί περισσότερο γεννά τήν ἀμφισβήτηση. Γι' αὐτό τὰ τρία ἐπίσημα κόμματα κάνουν τήν τηλεόραση δική τους *συνολικά*, ὡς κομματικό σύστημα ἰσότητων ἀλλ' ἀνισοβαρῶν ἐταίρων, ἐταίρων τῆς δημοκρατίας τῶν κομμάτων. Ἡ τηλεόραση ἀναπαράγει ἔτσι τή δεδομένη διάταξη τῶν πολιτικῶν σχημάτων τοῦ τρικομματισμοῦ — καί ὀφείλει μάλιστα νά τήν ἀναπαράγει καί στόν ἴδιο τόν τρόπο μέ τόν ὅποιο εἶναι δομημένη, ὄχι μόνο στό πρόγραμμα. Ἐτσι τό δίλημμα ἐδῶ καί καιρό εἶναι: διακομματική ἢ κάποιο «ἐθνικό συμβούλιο»; Γιά νά τό ποῦμε ἀλλιῶς: μέ ποιόν τρόπο θὰ κατακτήσουν καί θὰ διοικοῦν τὰ κόμματα τήν τηλεόραση; Μέ τ' ὄνομά τους ἢ καί μέ παρατσούκλια;

Γιατί καί ἡ γνωστή μέθοδος τῶν «φορέων» πού προβάλλεται ὡς δημοκρατική καί ἐφαρμόζεται ἐδῶ καί λίγες μέρες μέ τή μορφή τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης δέν ἀφίσταται ἀπό μιά διοίκηση ἀμιγῶς τρικομματική· ἀπλῶς εἰσάγει πλάι στά τρία κόμματα μιά ἄλλη μορφή ἐμφάνισης καί ὑπαρξης τῶν κομμάτων, ἐκείνη τῶν «κοινωνικῶν φορέων». Δέν ἐννοοῦμε ἐδῶ ἀπλῶς — ἐπ'

Δια χειρῶν ἀφθαλμοῦ

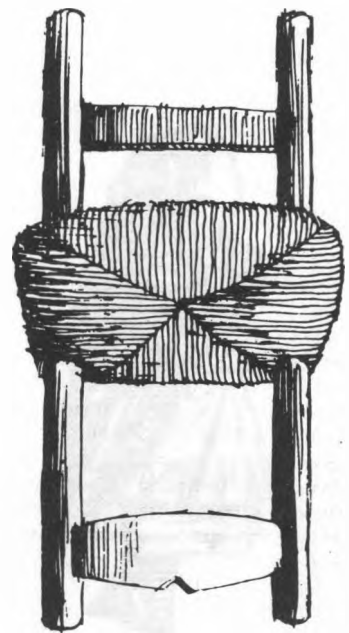
αὐτοῦ λίγα μπορούμε νά κάνουμε ἄλλωστε— ὅτι οἱ κοινωνικοὶ λεγόμενοι φορεῖς, ἄκρως γραφειοκρατικοποιημένοι στήν πλειοψηφία τους, ἀποτελοῦν ἐπίσης προπύργια τοῦ (τρι)κομματισμοῦ. Ἄλλά καί ὅτι ἀπό αὐτούς διαλέγονται ἐκεῖνοι ἀκριβῶς πού ἐξ ὀρισμοῦ ἀποτελοῦν ἄμεσα ὑποκείμενα τῶν κομματικῶν μηχανισμῶν: τὸ ΤΕΕ, γιὰ παράδειγμα, καί ἡ ΚΕΔΚΕ. Ἐργάτες, ἀγρότες καί φοιτητές, μαθητές, γονεῖς καί κηδεμόνες, δάσκαλοι, ἐπαγγελματιοβιοτέχνες καί φαντάροι — ὅλοι αὐτοὶ καί ἄλλοι πολλοὶ δέν κρίνονται ἀπαραίτητοι γιὰ τὸ εὐρύ σῶμα πού ὑποτίθεται ὅτι θά ἔχει λόγο γιὰ τὰ ραδιοτηλεοπτικά πράγματα. Γιατί ἄπαξ καί διάλεξαν τὸ μοντέλο τῶν «φορέων», ὁ τρόπος πού τὸ βλέπουν μαρτυρᾷ ὅτι καί τοῦτο δέν ἀποτελεῖ παρά τήν εὐθεία, γραμμική προέκταση τοῦ πῶς βλέπουν τήν κοινωνία: σάν τριτοκομματισμό καί τίς παραφυάδες αὐτοῦ, σάν τριτοκομματισμό καί τίς ἀμέσως ὑποκείμενες διακλαδώσεις του πού χρόνια τώρα τοῦ προσφέρουν διάφανο ἄλλοθι καί χώρο γιὰ ἐπαγγελματικά στελέχη πλήρους ἀπασχολήσεως. Μπορεῖ νά ἐπαιρεται ὁ Συνασπισμός ὅτι τὸ ἐνλόγω συμβούλιο «καταργεῖ τὸν ἀσφυκτικό ἔλεγχο τῆς τηλεόρασης ἀπὸ τὸ κράτος». Καί ἄς μὴν μοῦμε στήν κουβέντα γιὰ τὸ κατά πόσον ἡ Ν.Δ., τὸ ΠΑΣΟΚ καί ὁ Συνασπισμός ἀποτελοῦν ἀκριβῶς «κράτος» μαζί μέ τὸ ΤΕΕ καί τοὺς δημάρχους τους. Πάντως σίγουρα ἀποτελοῦν τήν τρέχουσα ἐκδοχὴ τῆς ἐξουσίας, μιᾶς ἐξουσίας διευρυμένης βέβαια πολιτικά ἀλλά καί θεόστενης κοινωνικά. Ἄν ἡ τηλεόραση ὀφείλει νά ἐμπεδώσει τὸν τριτοκομματισμό, ὀφείλει νά ἔχει καί τέτοια δομή, ὄχι μόνο τέτοιο πρόγραμμα.

Υπάρχει φυσικά καί τὸ πρόγραμμα. Τὸ πρόγραμμα τὸ ἐπιμελοῦνται, ἀπ' ὅ,τι μᾶς λένε, οἱ δημοσιογράφοι. Ἄλλά τοὺς δημοσιογράφους τοὺς ἐπιμελοῦνται τὰ τρία κόμματα. Αὐτὴ τὴ φορά μάλιστα τὰ κόμματα διάλεξαν τὰ ἴδια ἐκείνους τοὺς δημοσιογράφους πού θά τοὺς πάρουν τίς συνεντεύξεις. Γιατί ἔχουν ἀποψη γιὰ τὴν δημοσιογραφία, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔχουν ἀποψη γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Καί ἡ ἀποψὴ τους γιὰ τὸν ἑαυτό τους εἶναι ἡ ἀποψὴ τους γιὰ τὴν δημοσιογραφία. Καί ἐπειδὴ κοινὴ ἀποψη ἔχουν γιὰ τὸν ἑαυτό τους, ἴδια ἔχουν καί γιὰ τὴν δημοσιογραφία. Βάστα με νά σέ βαστῶ. Γιατί καί ποιός νά ρισκάρει πολλὰ; Θά κάνουμε τρία πορτρέτα τῶν τριῶν ἀρχηγῶν, χωρὶς κριτική, χωρὶς ἐρώτηση, χωρὶς ἐπέμβαση, σύμφωνοι; Τρεῖς ἀγιογραφίες. Καί ὅποιος ἔχει τὸ καλύτερο λέγειν, τὸν καλύτερο Μπρισίμ, ἄς δρέψει τίς δάφνες τῆς ἀδέσμευτης αὐτοπροβολῆς του στὰ πλαίσια τοῦ ἐλεύθερου ἀνταγωνισμοῦ. Ὁ δημοσιογράφος ὡς διαφημιστής. Διαμεσολαβητὴς γιὰ νά ἀκοῦμε ἀνθρώπους πού τοὺς ξέρουμε ἀπ' ἔξω κι ἀνακατωτὰ, μέχρι καί τί βρακί φορᾶνε, καί κυρίως τοὺς ξέρουμε πολιτικά, νά μᾶς λένε τὴν ἰδέα πού ἔχουν ἐκεῖνοι γιὰ τὸν ἑαυτό τους: νά ἀποσιωποῦν ὅ,τι θέλουν, νά στρίβουν ὅ,τι τοὺς γουστάρει, νά διαφημίζονται σάν νά τοὺς συνιστοῦσαν 29 κατασκευαστές πολιτικῶν ἀρχηγῶν. Μιά ὥρα γιὰ πάρτη τους, νά τὴν κάνουν ὅ,τι θέλουν. Κερνάει τὸ κατάστημα.

Τρία τὰ κόμματα, τρεῖς καί οἱ προφήτες τους (τρεισήμισυ, ἂν ὑπολογίσουμε καί τὸν κ. Κύρκο). Ἀπὸ πίσω περιμένουν ἄλλοι ἐλάσσονες προφήτες — ὑποκατάστατα τοῦ ἀρχηγοῦ, ἐκπρόσωποι του ἀλλά καί μελλοντικοὶ διεκδικητές τοῦ τίτλου— γιὰ τίς «ἐκπομπές διαλόγου». Τί γνώμη ἔχετε γιὰ τὸν ἐκσυγχρονισμό; Θαυμάσια, ὁ ἕνας: τὴν καλύτερη, ὁ ἄλλος. Ἐμεῖς νά δεῖτε, ὁ τρίτος. Καί ἕνας δεύτερος γύρος γιὰ νά βαρέσει ὁ ἕνας τὸν ἐκσυγχρονισμό τοῦ ἄλλου. Καί ἕνας τρίτος γιὰ νά ἐξάρουν τὴ συναίνεση, τὴν ἐνότητα μέσα στὴ διαφορά...

Τρεῖς ἐκπρόσωποι λοιπὸν τοῦ πρώτου κόμματος στό Συμβούλιο, δύο τοῦ δευτέρου, ἕνας τοῦ τρίου (ἔξι στοὺς ἔντεκα. Ἀπόλυτη πλειοψηφία δηλαδή!). Ἔπονται πολλὰ ἄλλα κόμματα μέ κανέναν καί ἀκολουθοῦν οἱ ἀπαραίτητες ἐνώσεις δημοσιογράφων καί θεαμάτων καί οἱ ἔγκυροι «κοινωνικοὶ» φορεῖς, νομικοπολιτικά πρόσωπα τριτοκομματικοῦ δικαίου. Ἐμεῖς ἀκοῦμε νά μαθαίνουμε καί βλέπουμε γιὰ νά ξεχνᾶμε. Μοιραῖα ἡ σύμπτωση τῶν τριῶν καί τῶν παραφυάδων τους στήν πανεθνικὴ συναίνεση συνεπάγεται καί τὴν συναίνεσή τους στὸν τρόπο καί τὰ μέσα μέ τὰ ὁποῖα ὑλοποιεῖται, προβάλλεται καί ἐμπεδώνεται ἡ συναίνεση αὐτή...

Γιώργος Καρρᾶς

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΖΑΝΝΕΤΑΚΗ

Τρίμηνη εισαγωγή στο νεοφιλελευθερισμό

του Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου

Τήν ώρα που θα διαβάζεται αυτό το κείμενο δεν θα απέχουμε πολλές μέρες από τις εκλογές. Η τρίμηνη συγκυβέρνηση Νέας Δημοκρατίας και Συνασπισμού, ή κυβέρνηση Τζαννετάκη, θα φαντάζει ως παρένθεση μακρινή και αδιάφορη, στοιχειό του παρελθόντος τήν ώρα που ο τόπος επιλέγει το μέλλον του. 'Αλλ' η κυβέρνηση Τζαννετάκη προετοίμασε εν πολλοίς αυτό το μέλλον, τόσο ώστε να μπορεί να πει κανείς ότι σέ όρισμένα πράγματα δεν υπάρχουν πλέον επιστροφή.

Η κυβέρνηση Τζαννετάκη παρουσίασε τον εαυτό της πρώτιστα ως κυβέρνηση κάθαρσης. Θα ξεκινήσουμε λοιπόν τον απολογισμό του έργου της από κει, όχι τόσο γιατί αυτό υπήρξε το σημαντικότερο επίτευγμά της, όσο γιατί η κάθαρση ήταν το σημαντικότερο επιχείρημά της.

Τά σκάνδαλα του ΠΑΣΟΚ ήταν άλλα από τά σκάνδαλα μέ τά όποια ασχολήθηκε ή Βουλή. Τό μεγάλο σκάνδαλο του ΠΑΣΟΚ ήταν ή ίδια ή φυσιογνωμία του ως κόμματος και κυβερνητικού μηχανισμού ό όποιος μέσω της διακυβέρνησης χρηματοδοτούσε τήν επανεκλογή του στην έξουσία. Τό ΠΑΣΟΚ έμπορεύθηκε τήν έξουσία, δανείστηκε υπέρμετρα ποσά γιά νά ασκήσει αυτό τό εμπόριο και δέν υπήρξε ένας τομέας, ένα έργο, μία πολιτική, πού νά μήν είχε γνώμονα και άξονα τό κριτήριο της ανταπόδοσης. Μοναδική εξαίρεση ή πολιτική της λιτότητας τό '85-'87.

Μιά τέτοια έξουσία επόμενο είναι νά είναι διεφθαρμένη και όπως είναι φυσικό ή διαφθορά αγκάλιαζε όλόκληρο τό κρατικό πολιτικό προσωπικό. Άναριθμητα σκάνδαλα έγιναν λοιπόν σέ χαμηλότερο επίπεδο κατά τήν όκταετία του ΠΑΣΟΚ, πολύ περισσότερο από ό,τι σέ προηγούμενες εποχές, λόγω του γενικότερου κλίματος πού επικρατούσε. Πολλά από αυτά τά γνωρίζουμε, άλλα όχι. Άλλά και σέ ύψηλό και ύψιστο πολιτικό επίπεδο (ας θυμηθούμε τόν κ. Κουτσόγιωργα πού δέν θέλει, γιά άλλους λόγους, νά ανοιχθεί ό λογαριασμός του στην 'Ελβετία και ζητάει, αν τό έλβετικό δικαστήριο αποφασίσει νά δοθούν στοιχεία, νά δοθούν μόνον αυτά πού άφορούν τό συγκεκριμένο περιστατικό) είναι όλοφάνερο ότι υπήρξαν οι «νόμιμες», άνομες ή παράνομες καταχρήσεις, μίζες, προμήθειες κ.λπ.

Όστόσο τό μεγάλο σκάνδαλο, πού όπως είπαμε άφορά τήν ίδια τή φυσιογνωμία του ΠΑΣΟΚ, υπήρξε τόσο διαδεδομένο, τόσο «λαϊκό», και ταυτόχρονα τόσο βολικό γιά πολύ κόσμο, πού τό ΠΑΣΟΚ παρέμενε δημοφιλές και δύσκολα θά μπορούσε νά πέσει. 'Ο κόσμος, ιδιαίτερα στην έπαρχία αλλά και ένμέρει στίς πόλεις, είχε χρήματα, ζούσε ίκανοποιητικά και έβλεπε νά γίνονται έργα και νά λαμβάνονται μέτρα πού ά-

φορούν άμεσα αυτόν και όχι άπρόσωπες έννοιες όπως τήν ανάπτυξη, τήν εκβιομηχάνιση, τό περιβάλλον κ.λπ.

Άπό τά τέσσερα σκάνδαλα αντίθετα γιά τά όποια κατηγορήθηκε τό ΠΑΣΟΚ στή Βουλή, μόνον τό ένα, ή υπόθεση Κοσκωτά, είναι πραγματικό σκάνδαλο, αν και άπομένει ακόμα νά τεθεί στίς πραγματικές του διαστάσεις. Τό καλαμπόκι φαίνεται ότι είναι μία από τίς συνήθειες στην ΕΟΚ κρατικές κομπίνες, άφου άλλωστε κανένας στή Βουλή δέν μόρρεσε νά δείξει ότι υπήρξε κάποιος πού πλούτισε άτομικά από αυτή τήν υπόθεση. Έπρεπε βέβαια νά βρεθεί κάποιος ένοχος άφου ή υπόθεση άποκαλύφθηκε στην ΕΟΚ (τό πώς και από ποιούς άποκαλύφθηκε είναι μία άλλη ένδιαφέρουσα ιστορία) και αυτός ήταν ό 'Αθανασόπουλος πού κάλυψε τότε τήν όλη ιστορία. Μέ τή σειρά του τό ΠΑΣΟΚ αισθάνεται υποχρεωμένο νά καλύψει τόν 'Αθανασόπουλο και γι' αυτό ό κ. Παπανδρέου έδειξε τήν διάθεση νά τόν τοποθετήσει ύποψήφιο στή Θεσσαλονίκη. Όπως και νά 'χει, ή υπόθεση του καλαμποκιού είναι μία συνηθισμένη υπόθεση πού σέ τίποτα δέν δικαιολογεί τή σκανδαλολογία και τήν καθαρισμολογία, τουλάχιστον στό επίπεδο πού αυτή τέθηκε.

Οί ύποκλοπές είναι μία άλλη υπόθεση πού θά πρέπει νά τοποθετηθεί στίς σωστές της διαστάσεις, ώστε νά σκανδαλίσει άναλόγως. Δέν υπάρχει άμφιβολία ότι ύποκλοπές έγιναν συστηματικά επί ΠΑΣΟΚ, όπως δέν υπάρχει άμφιβολία ότι ύποκλοπές γίνονταν συστηματικά και επί όλων τών προηγούμενων κυβερνήσεων. Και δέν αναφερόμαστε έδω στίς νόμιμες ύποκλοπές, αλλά σέ παρακολουθήσεις πολιτικών αντιπάλων κ.λπ. Δέν υπάρχει ακόμα άμφιβολία ότι «μή νόμιμες» ύποκλοπές γίνονται σέ όλα τά κράτη όπου υπάρχει τηλεφωνο. Άπό κει και πέρα αν ή πασοκική όκταετία διαφέρει σέ κάτι,

Τό μεγάλο σκάνδαλο του ΠΑΣΟΚ ήταν ίδια ή φυσιογνωμία του ως κόμματος και κυβερνητικού μηχανισμού που, μέσω της κυβέρνησης χρηματοδοτούσε την επανεκλογή του στην εξουσία.

αυτό εγκείται στ' χρήση των υποκλοπών, στο γεγονός δηλαδή ότι κασέτες διοχετεύθηκαν στις εφημερίδες, στον Κοσκωτά, για να φτάσουν στο τέλος, όταν η πασοκική εξουσία κλυδωνιζόταν, να πουλιούνται στην Όμοιοια. Τό ζήτημα λοιπόν (άλλες φορές με τη θέληση του ΠΑΣΟΚ και άλλες φορές λόγω αδυναμίας του) ξέφυγε από κάθε έλεγχο, τό κράτος εκτέθηκε όχι γιατί έκανε υποκλοπές, αλλά γιατί όλος ό κόσμος ήξερε ότι τίς έκανε. Έπρεπε λοιπόν κι εδώ κάποιος να πληρώσει ώστε να αποκατασταθεί ή χαμένη αξιοπιστία και τό κύρος του κράτους κι αυτός ήταν ό κ. Παπανδρέου, αφού αυτός ήταν ό πολιτικός προϊστάμενος που άφησε την υπόθεση να ξεφύγει από τά χέρια του, που άφησε τίς κασέτες να διαρρέουν προς τό Καλάμι και την Αύριανή για να καταλήξουν στο τέλος να πουλιούνται στην Όμοιοια.

Στό σκάνδαλο της αγοράς του αιώνα δέν θα άναφερθούμε εκτενώς, αφού τελικά δέν άσκήθηκε δίωξη. Θα πρέπει βέβαια να πούμε ότι δέν υπάρχει άμφιβολία, ή παρουσία του Λούβαρη τό εγγυάται, πώς ό κ. Παπανδρέου εισέπραξε όλες τίς «προβλεπόμενες» προμήθειες. Άλλά ή Νέα Δημοκρατία δέν τον κατηγορεί γι' αυτό. Τόν κατηγορεί ότι πληρώσαμε τά Μιράζ 75% πάνω από την άξία τους τά δέ F-16 16% άκριβότερα. Άφήνει δέ να έννοηθεί ότι τά χρήματα αυτά τά καρπώθηκε ό κ. Παπανδρέου. Άλλά πέρα από τό γεγονός ότι κάτι τέτοιο είναι και ά-νόητο και αδύνατο (άν ό κ. Παπανδρέου τά πλήρωσε στους Γάλλους πώς τά καρπώθηκε αυτός εκ των υστέρων;), ίσως ή πρόσκληση του κ. Μιτεράν στον κ. Παπανδρέου να δίνει μίαν έμμεση άπάντηση ότι υπήρξε μόν παρατυπία στο θέμα των Μιράζ (παρατυπία και της έλληνικής και της γαλλικής πλευράς) αλλά όχι σκάνδαλο, τουλάχιστον όχι σκάνδαλο με τη μορφή που θέλει να τό παρουσιάσει ή Νέα Δημοκρατία. Όπως οδύποτε μετά και την έπίσκεψη κ. Σεβενεμάν στον κ. Βαρβιτσιώτη φέτος τό καλοκαίρι ή Νέα Δημοκρατία θα πρέπει να γνωρίζει πώς έχουν τά πράγματα. Στην Βουλή πάντως επέμεινε στην έκδοχή της κι αυτή ή έπιμονή φανερώνει ότι ή Νέα Δημοκρατία δέν κόπτεται τόσο για τά σκάνδαλα, όσο για τη χρήση τους.

Όσον άφορά την υπόθεση Κοσκωτά θα λέγαμε ότι είναι ή μόνη στην όποία υπάρχει και ουσιαστικό σκάνδαλο, οικονομικό και πολιτικό, και ποινικές ευθύνες. Άλλά άκόμα και εδώ ή Νέα Δημοκρατία και ό Συνασπισμός υιοθέτησαν την έκδοχή Κοσκωτά, πιο σωστά την υπερασπιστική γραμμή Κοσκωτά, που εγκείται στην προσπάθεια να φορτωθεί πολύ άπλά ή ήθικη άυτουργία, τό «σχέδιο», στην κυβέρνηση και να παρουσιαστεί ό Κοσκωτάς ως άπλό πιόνι. Η Βουλή δηλαδή δέν θέλησε να προσεγγίσει την άλήθεια: θέλησε άπλώς να υιοθετήσει την έκδοχή που βόλευε πολιτικά την πλειοψηφία. Η έκδοχή Κοσκωτά συνέπεσε λοιπόν να βολεύει όχι μόνο τον Κοσκωτά αλλά και τά δύο κόμματα που στήριξαν την κυβέρνηση Τζαννετάκη. Η άβασάνιστη υιοθέτηση της έκδοχής αυτής, τί στιγμή μάλιστα που ή ευθύνη ή μάλλον ή συμμετοχή των ήγετικών στελεχών του ΠΑΣΟΚ στο σκάνδαλο ήταν δεδομένη (θα κατέληγαν δηλαδή στο δικαστήριο άνεξάρτητα από τη «θεωρία» του σκανδάλου που θα υιοθετείτο) δείχνει και πάλι ότι τό κύριο μέλημα της συγκυβέρνησης ήταν οι έντυπώσεις, ή πολιτική έκμετάλλευση των σκανδάλων.

Βλέποντας λοιπόν ψυχραίμα τά γεγονότα του τελευταίου χρόνου διαπιστώνουμε ότι τό ΠΑΣΟΚ χτυπήθηκε όχι τόσο γι' αυτό που πραγματικά ήταν, αλλά στη βάση μίας δημαγωγίας που άναπτύχθηκε και ή όποία ξεκινώντας από πραγματικά γεγονότα και καταστάσεις «κατέστρωσε» μίαν εικόνα που στο τέλος πολύ άπειχε από την πραγματικότητα. Βέβαια τό ίδιο τό ΠΑΣΟΚ και ό πρόεδρος του δέν είναι άμοιροι της εικόνας που πλάστηκε γι' αυτούς. Από την άλλη πλευρά είναι έξίσου σίγουρο ότι ή Νέα Δημοκρατία και ό φιλικός της (και όχι μόνο) τύπος καλλιέργησαν αυτή την εικόνα διότι πάνω σ' αυτήν βασίστηκε ή στρατηγική της αντιμετώπισης του ΠΑΣΟΚ από τη Νέα Δημοκρατία. Η Νέα Δημοκρατία διαπίστωσε ότι ή πολιτική που άκολούθησε τό ΠΑΣΟΚ (και που φαινόταν διατεθειμένο να συνεχίσει να άκολουθεί παρά τά προβλήματα που ή πολιτική αυτή συσσώρευε) ήταν μόν «σκανδαλώδης» αλλά ήταν και έξίσου δημοφιλής σε μιά μεγάλη μερίδα του κόσμου. Έπέλεξε λοιπόν να αντιμετώπισει τό ΠΑΣΟΚ σε άλλο πεδίο, αυτό των σκανδάλων της ήγησης του. Άδραξε όσες άφορμές και όσα «πατήματα» της προσέφερε τό ΠΑΣΟΚ και από κεί και πέρα τά καλλιέργησε και άνέπτυξε τίς αντίστοιχες θεωρίες και τά αντίστοιχα σενάρια. Και πέτυχε: είχε τόση έπιτυχία ό μύθος ότι «τό ΠΑΣΟΚ είναι ικανό για όλα», που φτάσαμε στο σημείο να περνάει πολύ εύκολα και σε πολύ κόσμο ή άποψη ότι τό ΠΑΣΟΚ βρίσκεται πίσω από τη 17 Νοέμβρη. Και δέν άναφερόμαστε εδώ στον άπλό κόσμο: είδαμε και βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας και ύπουργούς να ύποστηρίζουν δημόσια αυτή την άποψη. Τό έδαφος έχει καλλιεργηθεί τόσο καλά που πλέον τά φυτά φυτρώνουν μόνα τους: γιατί δέν άμφιβάλλουμε καθόλου ότι τά στελέχη της Νέας Δημοκρατίας αλλά και οι άνθρωποι του Συνασπισμού που δήλωναν ή ύπαινίσσονταν ότι ή 17 Νοέμβρη είναι όργανο του ΠΑΣΟΚ, είχαν φτάσει στο σημείο να πιστεύουν αυτά που λένε.

Κοντολογίς ή σκανδαλολογία των τελευταίων έτών είναι πλέον ιδεολογία, πρίσμα μέσα από τό

ὁποῖο βλέπουμε τὰ πράγματα. Ὡς τέτοια, ὡς στοιχεῖο ἐνσωματωμένο πλέον στήν κρατοῦσα πολιτική ἰδεολογία, ἔχει καί συνέπειες πολὺ πρῶ σημαντικές καί μακροπρόθεσμες.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

Πρὶν συνεχίσουμε θὰ πρέπει νὰ ἀνοίξουμε μιά παρένθεση σχετικά μέ τὸ ρόλο τοῦ τύπου τὰ δύο τελευταῖα χρόνια. Τῆ μεγαλύτερη συμβολή στήν πτώση τοῦ ΠΑΣΟΚ τὴν εἶχε ὁ φιλικὸς πρὸς τὸ κόμμα αὐτὸ τύπος, συγκροτήματα μεγάλης κυκλοφορίας ὅπως ἡ Ἐλευθεροτυπία, Τά Νέα, τὸ Ἔθνος πού τὸ καλοκαίρι τοῦ '88 ἐγκατέλειψαν τὸ ΠΑΣΟΚ. Θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ὁ πόλεμος πού ἀνοίξαν μέ τὸ ΠΑΣΟΚ εἶχε ἀρνητικές συνέπειες στήν κυκλοφορία τους. Ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ ἀναγνωστικοῦ τους κοινοῦ τὸ ἐγκατέλειψε κι αὐτὸς εἶναι ἄλλωστε ὁ λόγος πού τὸν τελευταῖο χρόνο δημιουργήθηκε πρόσφορο ἔδαφος γιὰ νὰ κυκλοφορήσουν νέες ἐφημερίδες ἀπὸ «πιστούς» πρὸς τὸ ΠΑΣΟΚ ἐκδότες. Ἀντίθετα μέ ὅ,τι συνέβαινε τὰ προηγούμενα χρόνια ὅπου παρόμοια ἐγχειρήματα ἀποτύγχαναν, τὰ καινούργια ἔντυπα βρῆκαν τούτη τὴ φορά ἔτοιμο καί πρόθυμο ἀναγνωστικὸ κοινὸ. Πῆραν δηλαδή τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῶν τριῶν «παραδοσιακῶν» ταμπλόιντ πού ἐγκατέλειψαν τὸ ΠΑΣΟΚ. Καί θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ὅταν τὸ ἐγκατέλειψαν γνώριζαν πολὺ καλά τίς κυκλοφοριακές συνέπειες πού θὰ ὑποστοῦν.

Ἡ ὑπόθεση Κοσκωτᾶ δέν ἦταν μόνον ἡ ἀφορμὴ ἀλλὰ καί ἡ αἰτία πού οἱ ἐφημερίδες αὐτές κήρυξαν τὸν πόλεμο στὸ ΠΑΣΟΚ. Αὐτὸ πού τίς ἀσχολοῦσε δέν ἦταν τόσο ὁ ἀνταγωνισμὸς τοῦ Κοσκωτᾶ στὸ ἐπίπεδο τοῦ τύπου (ἄλλωστε τὰ ἔντυπα πού ἐξέδωσε ἡ ἀγόρασε ὁ Κοσκωτᾶς δέν εἶχαν καμία ἐπιτυχία — τῶν 24 Ὁρῶν συμπεριλαμβανομένων), ὅσο στὸ ἐπίπεδο τῆς ἰδιωτικῆς τηλεόρασης, πού σύντομα θὰ καθιερωνόταν, ὅπως καί καθιερώθηκε, στήν Ἑλλάδα. Ἄλλωστε τὸ εἶδος τῆς δημοσιογραφίας πού ἀσκοῦσαν τὰ ἔντυπα τοῦ Κοσκωτᾶ μπορεῖ νὰ μὴν εἶχε μεγάλη πέραση γιὰ τὰ ἦθη τοῦ ἐλληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ, ἦταν ὅμως ἐκεῖνο τὸ εἶδος πού ἀρμοζε πλήρως στὰ τηλεοπτικὰ μας ἦθη.

Στά φιλικὰ πρὸς τὸ ΠΑΣΟΚ δημοσιογραφικὰ συγκροτήματα ἐγινε λοιπὸν ἐμφανές ὅτι ὁ Κοσκωτᾶς θὰ κέρδιζε τὴ μάχη τῆς ἰδιωτικῆς τηλεόρασης. Τὸ γιατί ἔχει σχέση μέ τὴ φύση τοῦ σκανδάλου Κοσκωτᾶ καί δέν εἶναι εὐκολο νὰ ἀπαντηθεῖ. Εἶναι πάντως σίγουρο ὅτι ὁ Κοσκωτᾶς, εἶχε καταφέρει νὰ δικτυωθεῖ μέσα στὸ ΠΑΣΟΚ, νὰ «λαδώσει» καί συνεπῶς νὰ δεσμεύσει ἄτομα μέσα στὸ ΠΑΣΟΚ, εἶχε καταφέρει ἀκόμα νὰ παίξει τὸ παιχνίδι τοῦ ΠΑΣΟΚ στὸν τύπο, ἔτσι ὥστε τὸ ΠΑΣΟΚ νὰ τὸν θεωρεῖ δικὸ του ἄνθρωπο, εἶχε πάνω ἀπ' ὅλα καταφέρει μέ ὅλα αὐτὰ νὰ ἀποκτήσει ἰδιαίτερες σχέσεις μέ τὸν Ἀνδρέα Παπανδρέου. Ἄλλ' ἐκεῖνο πού θὰ πρέπει νὰ ἐπίσει τὸν Πρόεδρο τοῦ ΠΑΣΟΚ εἶναι ὅτι μέ τὰ λεφτὰ πού διαθέτει ὁ Κοσκωτᾶς τὸ ΠΑΣΟΚ θὰ γνώριζε γιὰ τὴν ὑποπτη προέλευση τῶν χρημάτων τοῦ Κοσκωτᾶ (πιστεύοντας ὅτι πρόκειται κυρίως γιὰ βρώμικο συνάλλαγμα) καί αὐτὸ ἀκριβῶς τῆς ἔδινε τὴν πεποίθηση ὅτι ὁ Κοσκωτᾶς θὰ ὑποστηρίξει τὸ ΠΑΣΟΚ ἐπειδὴ τὸ ΠΑΣΟΚ τὸν ἀνέχεται.

Ἐν πάσει περιπτώσει αὐτὸ πού ἔχει σημασία εἶναι ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ Τεγόπουλου καί μετὰ οἱ ἐκδότες κήρυξαν τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ ΠΑΣΟΚ. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ γνώριζαν τί ἦταν τὸ ΠΑΣΟΚ καθ' ὅλη τὴν ὀκταετία, ἴσως καί νωρίτερα, ἐντούτοις ὄχι μόνον δέν τὸ πολέμησαν, ἀλλὰ τὸ ὑποστήριξαν. Τὸ ἐγκατέλειψαν μόνον ὅταν ἀπειλήθηκαν τὰ δικά τους συμφέροντα. Καί ἐπειδὴ οὔτε οἱ ἐκδότες εἶναι ἀφελεῖς ἀλλ' οὔτε ἔμεις ἐπιτρέπεται νὰ εἴμαστε, θὰ πρέπει νὰ υποθέσουμε ὅτι οἱ ἐκδότες γνώριζαν ἐξαρχῆς ὅτι στὸν πόλεμο πού ξεκίνησαν μῖα μόνον ἦταν ἡ νικηφόρα ἐκβασή: νὰ πέσει ὁ Παπανδρέου, εἴτε διότι τὸ ΠΑΣΟΚ θὰ ἄλλαζε ἡγεσία, εἴτε διότι θὰ τὸν ἔριχνε ἡ Νέα Δημοκρατία. Ἡ πρώτη ἐκδοχὴ φάνηκε σχεδόν ἐξαρχῆς ὅτι εἶναι ἀνέφικτη, ἔτσι δέν τὸς ἔμεινε παρά νὰ προωθήσουν τὴ δεύτερη ἐκδοχὴ. Πολλοὶ ἐκδότες τὴν προώθησαν ἄμεσα, ἄλλοι πάλι ἔμμεσα καί ὑποστηρίζοντας ἐκ πρώτης ὄψεως τὸν Συνασπισμὸ. Κοινὴ πάντως ἦταν ἡ συμμετοχὴ τους στή σκανδαλογολογία μέ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ ἀναπτυχθεῖ στὸ τέλος καί νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἀντίστοιχη ἰδεολογία γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε προηγουμένως.

Θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ ποῦμε ὅτι γιὰ πολλές εὐρωπαϊκές χώρες ἡ ἰδιωτικὴ τηλεόραση ἦταν ὁ Δούρειος Ἴπλος γιὰ νὰ προετοιμαστεῖ, νὰ χρηματοδοτηθεῖ, νὰ «περάσει» στὸν κόσμο ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας ἐκείνης τῆς ὑποδομῆς πού ὑπαγορεύεται ἀπὸ τίς νέες ἀνάγκες πού δημιουργήσε ἡ ἐπικράτηση τῆς πληροφορικῆς. Αὐτὴ ἡ «τρίτη βιομηχανικὴ ἐπανάσταση» εἶναι συνδεδεμένη μέ τὴν ἐπικράτηση νεοφιλελεύθερων ἀντιλήψεων καί τὴν ἐπικράτηση τοῦ πολιτικοῦ συντηρητισμοῦ. Τὰ ἴδια ἀκριβῶς συμβαίνουν καί στή χώρα μας προσαρμοσμένα βέβαια στὰ «ἐλληνικὰ χώματα» καί τίς ἐλληνικές μεθόδους. Τὸ ΠΑΣΟΚ καί ἡ Νέα Δημοκρατία διεξήγαγαν ἕναν ἀγριο πόλεμο γιὰ τὸ θέμα τῆς ἰδιωτικῆς τηλεόρασης ποντάροντας οἱ μὲν στὸν Κοσκωτᾶ, οἱ δὲ στοὺς ὑπόλοιπους ἐκδότες. Στὴ χώρα μας ἡ ὑποδομὴ ἡ ἀπαραίτητη γιὰ τὴν πληροφορικὴ συνδέεται βέβαια λιγότερο μέ τὴν τηλεόραση (πού δέν εἶναι καλωδιακὴ) καί περισσότερο μέ τὴν ἀνάληψη τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων καί τὸν συνεπαγόμενο ἐκσυγχρονισμὸ

Οἱ ἐθνικές συμφιλιώσεις δέν ἦταν παρά προσπάθειες τῶν ἀστικῶν κομμάτων νὰ θέσουν τὴν Ἀριστερὰ ὑπὸ τὴν ἡγεμονία τους.

του ΟΤΕ. Δέν είναι πάντως τυχαίο ότι και τὰ δύο αὐτὰ ζητήματα, τηλεόραση καί Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες, ἦταν ἀπὸ τὰ λίγα πού ἀντιμετώπισε ἡ κυβέρνηση Τζαννετάκη, στό πλαίσιο τῆς «συναίνεσης» καί τοῦ κλίματος «ἐθνικῆς συμφιλίωσης» πού εἶχε ἀποκατασταθεῖ.

ΚΑΘΑΡΤΗΡΙΟΣ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

Ἄς ἐρθοῦμε ὁμως στήν ἰδεολογία πού πέρασε μέσα ἀπὸ τὰ σκάνδαλα καί τήν ἀντίστοιχη σκανδαλολογία τῶν τελευταίων ἐτῶν. Καί γιά νά εἴμαστε ἀκριβεῖς θά πρέπει νά ποῦμε ὅτι ἡ ἰδεολογία πέρασε κατὰ κύριο λόγο ἐπειδὴ ὑπῆρξε ὁ συγκεκριμένος τρόπος διακυβέρνησης, ἡ διαδεδομένη φαυλότητα, τὰ σκάνδαλα σέ ὅλα τὰ μήκη καί πλάτη τοῦ κράτους, ἀπὸ τὸ ΠΑΣΟΚ. Αὐτό ἦταν τὸ ἔδαφος πού καλλιέργησε ἡ Νέα Δημοκρατία, ὁ φιλικός (καί μή) πρὸς αὐτὴ Τύπος.

Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πολὺ ἀπλά ὅτι ἔχει δυσφημισθεῖ ἀνεπανόρθωτα κάθετι πού ἔχει σχέση μέ τὸ δημόσιο τομέα. Ὁ κ. Μητσοτάκης ἀποκαλεῖ τὶς δημόσιες ἐπιχειρήσεις «κέντρα παραγωγῆς σκανδάλων» καί δηλώνει ὅτι θά τίς κλείσει. Τὰ ἴδια περίπου λέγονται καί γιά τὶς προβληματικές κι ἂν ἐδῶ μόνο ἀλληλοσφαιρούμενα μισόλογα ἀκούγονται γιά τήν ἰδιωτικοποίησή τους καί τήν τύχη τῶν ἐργαζομένων σ' αὐτές, τὰ πράγματα θά γίνουν πολὺ πιό καθαρά ἀφοῦ περάσουν οἱ ἐκλογές. Γενικά μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι δέν ὑπάρχει τομέας τοῦ δημοσίου πού νά μὴ θεωρεῖται κέντρο παραγωγῆς σκανδάλων καί ἐλειμμάτων. Γίνεται μάλιστα συστηματικὴ προσπάθεια νά συνδεθοῦν τὰ ἐλείμματα μέ τὰ σκάνδαλα (εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὅλη ἡ προεκλογικὴ καμπάνια τῆς Νέας Δημοκρατίας βασίζεται σ' αὐτές τὶς δύο λέξεις) καί βέβαια μέσα σ' αὐτὴ τὴ σύνδεση ἓνα μόνο γιατρικὸ προκύπτει: ἡ ἰδιωτικοποίηση.

Κι ὅπως πρὶν ἀπὸ ἓνα χρόνο ἡ ἰδιωτικὴ τηλεόραση προβλήθηκε ὡς ἀντίδοτο στήν ἀναξιοπιστία τῆς κρατικῆς χωρὶς νά βρεθεῖ κανεὶς νά ὑποστηρίξει ὅτι μπορεῖ νά ὑπάρξει καί ἀξιόπιστη κρατικὴ τηλεόραση, ἔτσι καί σήμερα κανεὶς δέν προβάλλει ὡς λύση τῶν προβλημάτων τοῦ δημοσίου τομέα τὴ δυνατότητα νά γίνῃ ἀνταγωνιστικός. Τὰ σκάνδαλα ἔχουν κόψει τὴ λαλιά σέ ὅσους θά ἤθελαν νά ὑποστηρίξουν κάτι τέτοιο. Μάλιστα στό τρίμηνο τῆς κυβέρνησης Τζαννετάκη εἶδαμε τὸ Συνασπισμὸ νά πρωτοστατεῖ στήν κατάθεση καί τὴ ψήφιση τοῦ νομοσχεδίου γιά τὸν ἔλεγχο στίς προμήθειες τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τῶν δημοσίων ἐπιχειρήσεων. Ὁ νόμος αὐτός καθιστᾷ γραφειοκρατικότερες τὶς διαδικασίες λειτουργίας τοῦ δημοσίου τομέα καί συνεπῶς ἀντὶ νά τὸν κάνει ἀνταγωνιστικότερο τὸν παρεμποδίζει. Ὅλα αὐτὰ ἐν ὀνόματι τῶν σκανδάλων, πού φαίνεται ὅτι θεωροῦνται πλέον ἀπ' ὅλους, ἀκόμα καί ἀπὸ τὸ Συνασπισμὸ, ὡς συνώνυμα τοῦ δημοσίου τομέα.

Μέσω λοιπὸν τῶν σκανδάλων, πού ἀποτελοῦν κατηγορία πού ἀπτεται τοῦ ἠθικοῦ καί ὄχι τοῦ πολιτικοῦ, ἡ Νέα Δημοκρατία κατάφερε νά

σκεπάσει τὰ πολιτικὰ καί ταξικὰ πεδία συγκρούσεως μέ ἓνα πέπλο ἠθικῆς, ἀστικῆς ἠθικῆς, κατάφερε νά οἰκοδομήσει ἓνα νέο, συντηρητικὸ μανιχαϊσμὸ. Ἐχοντας οἰκειοποιηθεῖ τὸ καλὸ καί ἔχοντας βάψει τοὺς ἀντιπάλους τῆς μέ τὰ χρώματα τοῦ κακοῦ, ἡ Νέα Δημοκρατία καταφέρει νά πολιτευεῖται μέ βάση ἠθικῆς κατηγορίες, πίσω ἀπὸ τίς ὁποῖες βέβαια περνάει μιά ὀλόκληρη πολιτικὴ ἰδεολογία, μιά ὀλόκληρη πολιτικὴ, ἓνας ἐπαναπροσδιορισμὸς τῶν κρατουσῶν κοινωνικῶν ἀξιών.

Αὐτὸ εἶναι τὸ βαθύτερο περιεχόμενον ἐκείνης τῆς πλευρᾶς τῆς πολιτικῆς τῆς κυβέρνησης Τζαννετάκη πού ὀνομάστηκε κάθαρση. Ἄλλὰ τὸ προγραμματικὸ δίπτυχο τῆς κυβέρνησης αὐτῆς περιελάμβανε ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κάθαρση καί τὴν ἐθνικὴ συμφιλίωση. Δέν θά ἀναφερθοῦμε βέβαια ἐδῶ στό νομοσχέδιο περὶ ἐθνικῆς συμφιλίωσης καί στό ἐμετικὸ κάψιμο τῶν φακέλων, πού σὺν τοῖς ἄλλοις ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στίς ἀστικές δυνάμεις ἀφοῦ «κατέκτησαν» τὴν κοινωνία καί κυριάρχησαν πάνω σ' αὐτὴ, νά σβήσουν ἀπὸ τὴ μνήμη τῶν ἐπερχομένων γενεῶν τὸν τρόπο πού κυριάρχησαν, τὸν πόλεμο μὲ διεξήγαγαν καί νά προβάλουν πλέον στό μέλλον τίς ἀξίες τους ὡς δεδομένες, οἰκονομικές, παντοτινές, μοναδικές.

Ὁὐσιαστικὸ μέτρο ἐθνικῆς συμφιλίωσης ὑπῆρξε ἓνα καί μόνο: ἡ νομιμοποίηση τῶν ΚΚ ἀπὸ τὸν Καραμανλὴ τὸ '74. Ἀπὸ κεῖ καί πέρα ὅλες οἱ «ἐθνικὲς συμφιλιώσεις» πού ἀκολούθησαν εἴτε παλιότερα ἐπὶ ΠΑΣΟΚ εἴτε τώρα ἐπὶ Νέας Δημοκρατίας δέν εἶναι παρά προσπάθειες τῶν μὲν ἢ τῶν δέ νά θέσουν τὴν Ἀριστερὰ ὑπὸ τὴν ἡγεμονία τους. Καί κάθε φορά τὸ καταφέρνουν. Τούτῃ τὴ φορά ἡ ἐθνικὴ συμφιλίωση ἔγινε στὴ βάση τῆς ἠθικῆς κατηγορίας «κάθαρση». Τῆς κάθαρσης πού περιγράψαμε προηγουμένως καί πού δέν εἶναι βέβαια οὐδέτερη ἀλλὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἰδεολογικὴ καί πολιτικὴ ἐπικράτηση ὅλων τῶν ἀστικῶν καί συντηρητικῶν ἀξιών. Λόγω τοῦ παρελθόντος τῆς Ἀριστερᾶς στήν Ἑλλάδα, τῶν συνθηκῶν πού τὴν γέννησαν καί τὴν ἔθρεψαν, τούτῃ ἡ ἐθνικὴ συμφιλίωση εἶναι ταυτόχρονα καί ἡ ἱστορικὴ ὑποταγὴ τῆς Ἀριστερᾶς, σαράντα χρόνια μετὰ τὴ λήξη τοῦ Ἐμφυλίου. Μιλᾶμε γιά ἱστορικὴ ὑποταγὴ διότι μέσα ἀπὸ μιά τέτοια πολιτικὴ πού ἀναζητᾷ τὴ συναίνεση ὑπὸ τὴν ἡγεμονία τοῦ ταξικοῦ ἀντιπάλου καμιά καινούργια Ἀριστερὰ δέν γεννιέται, ἀπλῶς καταστρέφεται, διασκορπίζεται ἢ ὑπάρχουσα.

Ἐτσι μετὰ τὴν «κάθαρση» καί τὴν «ἐθνικὴν συμφιλίωση» ἐρχεται φυσιολογικὰ τὸ τρίτο σκέλος τῆς νέας πολιτικῆς πραγματικότητας πού διαμορφώθηκε αὐτὸ τὸ τρίμηνο: ἡ συναίνεση. Ὁ κ. Μητσοτάκης προσφέρει συναινετικές διαδικασίες καί ζητάει συναίνεση. Προσφέρει θεσμούς, πιὸ σωστὰ τὴν ἀσογὴ λειτουργία τῶν θεσμῶν καί ζητάει ὑποστήριξη ἢ ἔστω ἀνοχὴ τῆς οἰκονομικῆς καί κοινωνικῆς πολιτικῆς τους. Προσφέρει δημοκρατία ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι ὅλοι θά ἀναγνωρίσουν ποῖος ἔχει τὸ πάνω χερὶ — ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει σέ ὅλες τὶς προηγμένες δημοκρατίες τοῦ κόσμου. Ἰδανικὸς ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ τριμήνου κ. Τζαννετάκης τριγυρίζει τὴν Ἑλλάδα κηρύσσοντας τὴν ἀνάγκη τῆς ἐθνικῆς συμφιλίωσης ἀλλὰ καί τῆς αὐτοδύναμης Νέας Δημοκρατίας.

ΜΟΝΑΧΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ

Κι όμως, παρόλο που ιδεολογικά ή Νέα Δημοκρατία δείχνει να εμπεδώνει τις θέσεις της και πολιτικά, μετά και την τρίμηνη κυβέρνηση Τζαννετάκη, έχει κατακτήσει την πρωτοβουλία των κινήσεων, κανείς δέν είναι σίγουρος για την έκβαση των εκλογών. Κανείς δέν είναι σίγουρος αν ή Νέα Δημοκρατία καταφέρει να κατακτήσει την αυτοδυναμία, παρόλο που λογικά θά περιμενε κανείς κάτι τέτοιο. Τό ΠΑΣΟΚ βρίσκεται σέ άμυνα και άτακτη υποχώρηση έχοντας αφήσει έρείπια πίσω του. Οί ιδέες του και οί θέσεις του προωθούνται πλέον από δύο τρία αναξίопιστα έντυπα την ώρα που όλοι οί υπόλοιποι βάλουν ένταντίον του. 'Ο Συνασπισμός έχει ήδη αναγνωρίσει τό δικαίωμα της Νέας Δημοκρατίας στην έξουσία και έχει μέ την πολιτική του αμβλύνει τίς όποιες αντίστάσεις θά είχαν να προβάλλουν οί άριστεροί στην έξάπλωση της συντηρητικής, νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας και πολιτικής. Δέν είναι άλλωστε κρυφό ότι κατά βάθος κύκλοι τόσο του ΠΑΣΟΚ όσο και του Συνασπισμού έπιθυμούν την αυτοδυναμία της Νέας Δημοκρατίας, καθώς είναι μία λύση προκειμένου να μήν ξεσκεπαστούν τά δικά τους αδιέξοδα. 'Αλλά και ή ίδια ή οίκτηρή οικονομική κατάσταση της χώρας «φωνάζει» για μία συντηρητική πολιτική: ό τύπος «κοινωνικής πολιτικής» που άσκησε τό ΠΑΣΟΚ μέ την αντιμετώπιση της άνεργίας μέσω διορισμών, μέ τή χρηματοδότηση της κατανάλωσης μπάς και δι' αυτού του τρόπου τονώνταν και ή παραγωγή, μέ τά έργα χρηματοδότησης μικρομεσαίων και άνέμπνευστων ιδιωτικών επενδύσεων, έχει χρεωκοπήσει συσσωρεύοντας τεράστια έλλείμματα και αντίστοιχα χρέη. 'Από την πλευρά της ή 'Αριστερά, αν πεισθεί, θά αναγκασθεί να όμολογήσει ότι δέν διαθέτει έναλλακτική οικονομική και κοινωνική πρόταση που να διαφέρει ριζικά από την πολιτική που άσκησε τό ΠΑΣΟΚ, πέραν ίσως του γεγονότος ότι ό δικός της κενσυνασπισμός θά μπορούσε να είναι περισσότερο όρθολογικός και λιγότερο «βαλκανικός». ΠΑΣΟΚ και Συνασπισμός δέν διαθέτουν λοιπόν τούτη τή στιγμή ούτε πρόταση έξουσίας, ούτε προοπτική έξουσίας, αλλά έν μέρει ούτε και διάθεση για έξουσία έχουν.

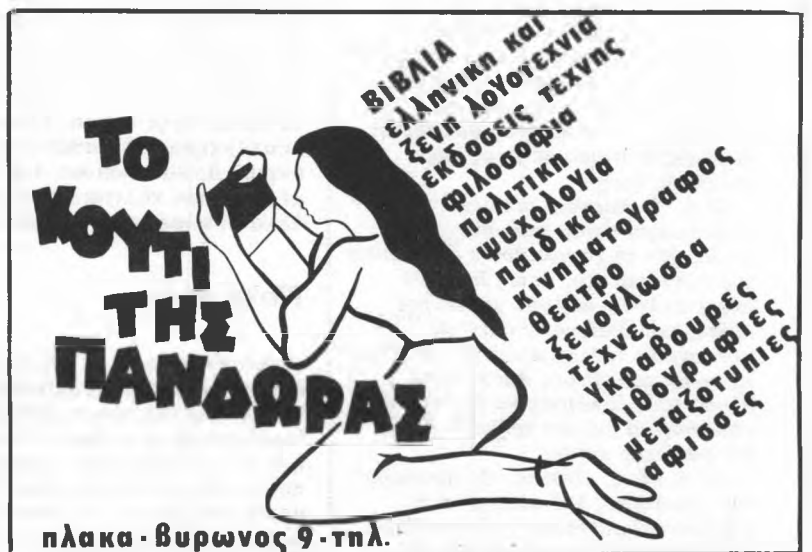
Κι όμως αν στό πολιτικό και τό ιδεολογικό επίπεδο ή επικράτηση του νεοσυντηρητισμού είναι αναμφισβήτητη, ή κοινωνία δείχνει να μήν πολυχαμπαριάζει. Σά να μή βλέπει τί συμβαίνει γύρω ό κόσμος άνθίσταται πεισματικά στίς ριζικές μεταβολές που έχουν επέλθει στην κεντρική πολιτική σκηνή και έξακολουθεί, παρ' όλα όσα έχουν μεσολαθήσει, να ψηφίζει «παραδοσιακά» σέ μεγάλο βαθμό. Θά ήταν όμως λάθος να χαρακτηρίσουμε αυτή τή συμπεριφορά ως καθυστέρηση της κοινωνίας να άφομοιώσει τίς μεταβολές να συμβαίνουν γύρω της, πιά σωστά πάνω από τό κεφάλι της. 'Υπάρχει βέβαια και αυτή ή παράμετρος, άλλο τόσο όμως μπορεί κανείς να διακρίνει ένα στοιχειώδες κοινωνικό ένστικτο άμυνας και αυτοσυντήρησης που κάνει πολλούς να μήν έχουν άνοιχτά τά άφτιά τους στίς σειρήνες του τύπου, των FM, των άγορητών της Νέας Δημοκρατίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι δύο βδομάδες πριν από τίς εκλογές οί εργαζόμενοι στίς προβληματικές και σέ άλλες δημό-

σιες επιχειρήσεις ψάχνονται μεταξύ τους και έκδιδουν ανακοινώσεις γύρω από τό ζοφερό μέλλον που προμηνύεται. Τό δράμα της Νέας Δημοκρατίας για μάν 'Ελλάδα άνταγωνιστική σέ ένα κόσμο άνταγωνιστικό έχει γίνει πλήρως κατανοητό άνησυχώντας περισσότερους από όσους συγκινεί.

Θά λέγαμε ότι όλος αυτός ό κόσμος ενώ ακρούει την προοπτική που του υπόσχεται ή Νέα Δημοκρατία έχει ώστόσο συνείδηση της χρεωκοπίας των υπολοίπων πολιτικών δυνάμεων, του γεγονότος ότι στό μέλλον οί εργαζόμενοι θά πρέπει να αντιμετώπισουν μόνοι τους, ή έστω συνδικαλιστικά πάντως όχι πολιτικά, τίς επιλογές του νεοφιλελευθερισμού. Στο έποικοδόμημα και ιδιαίτερα σέ εκείνο τό τμήμα του έποικοδομήματος που ύφίσταται την λόγια καλλιέργεια, τό έδαφος είναι προετοιμασμένο για την ανάπτυξη του νεοφιλελευθερισμού. Στην κάλη πολλοί θά καταθέσουν τίς αντίστάσεις τους (και οί αντίστάσεις στό Περιστέρι θά έξακολουθήσουν να είναι συντριπτικά περισσότερες από εκείνες του Ψυχικού) μόνο που, σέ αντίθεση μέ ό,τι συνέβαινε παλιότερα, οί αντίστάσεις αυτές δέν θά οργανωθούν σέ συγκροτημένο πολιτικό (δηλαδή κοινωνικό) λόγο από τά κόμματα.

'Ο κόσμος είναι μόνος του μέ τά προβλήματα του, οί διαμαρτυρίες και οί ένστάσεις του έπιστρέφονται πίσω. 'Από την 'Αριστερά, ό κόσμος περιμένει μία λύση. Κι ή μόνη λύση που έχει να προσφέρει ή 'Αριστερά είναι να προσθέσει στον κόσμο άλλο ένα πρόβλημα: πώς να αλλάξουμε τον κόσμο. Στο έδαφος αυτής της άσυνενοησίας φύτρωσε άλλωστε τό ΠΑΣΟΚ του μικρομεσαίου βολонταρισμού, που τό πέρασμα του είχε ως τελική συνέπεια την προετοιμασία της χώρας για την είσοδό της στην έποχή του νεοφιλελευθερισμού.

Η κυβέρνηση Τζαννετάκη προετοίμασε τό μέλλον του νεοφιλελευθερισμού στον τόπο μας. Αυτός ήταν και ό ιδεολογικός ρόλος της «κάθαρσης».

ΣΤΥΜΙΑΪΑ

Στά αριστερά της Καθημερινής

Ο λόγος για τον οποίο δημοσιεύουμε το παρακάτω απόσπασμα από κύριο άρθρο της Καθημερινής δεν είναι ότι βρήκαμε μία εύκολη καταγγελία κατά του Συνασπισμού διά στόματος αντιπάλων. Απλούστατα είναι σαφές, πυκνό, και λέει τά πάντα.

«Αν, συνεπώς, πρέπει να αναζητήσουμε μεταβολές — και υπάρχουν, πράγματι — στη συμπεριφορά της Αριστεράς, πρόκειται πάντοτε για τη συμπεριφορά ενός κόμματος, πού, στο πλαίσιο του σημερινού κοινωνικοπολιτικού καθεστώτος, είναι σταθερά τοποθετημένο στην αντιπολίτευση και από αυτή τη θέση προσπαθεί, ιδιαίτερα το τελευταίο διάστημα, να αντιληφθεί και να κατανοήσει τά πολιτικά μας πράγματα και τά κοινωνικά προβλήματα στην εθνική και όχι στενά ταξική διάσταση, στην πολυπλοκότητα και στην αντιφατικότητά τους.

Η Αριστερά δεν άλλαξε όχημα, όπως την κατηγορούν μερικά έντυπα του ΠΑΣΟΚ ούτε χρειάζόταν να αλλάξει. Διεύρυνε, όμως, τον πολιτικό της όριζοντα, απέβαλε χρόνιες μονομερείς προσηλώσεις και αποφάσισε να ασκήσει ενεργά και υπεύθυνα τό ρόλο της, όχι ως ελεύθερος και ανεύθυνος σκοπευτής, αλλά ως ισότιμος μέτοχος της πολιτικής ζωής.

Ο κ. Α. Κύρκος, μιλώντας για την πολύπλευρη κρίση πού διέρχεται ή χώρα, δεν τη χαρακτήρισε ως «κρίση του συστήματος», όπως ίσως θά έκανε άλλοτε. Μίλησε για εθνική κρίση, πού διαβρώνει όλες τις κοινωνικές τάξεις, μολύνει ολόκληρο τό σώμα του έθνους και κάλεσε όλους τους Έλληνες να εργασθούν παραγωγικά για μία γρήγορη έξοδο απ' αυτή την κρίση.

Αυτό, ίσως, είναι τό νέο πρόσωπο της Αριστεράς και αυτή είναι ή πραγματικά ριζοσπαστική μεταβολή. Η Αριστερά εξελίσσεται σε μία δημοκρατική, ριζοσπαστική αντιπολίτευση, από την οποία τόση

ανάγκη έχει ό τόπος. Υπερασπίζεται τά συμφέροντα των καταπιεσμένων και των άδικημένων — και άς μή σπεύσει κανείς να ισχυρισθεί ότι δεν υπάρχουν — αλλά μιλάει και για ολόκληρο τό έθνος.

Όχι, λοιπόν, επειδή τό λέει ή Καθημερινή. Αλλά πράγματι αυτό είναι τό νέο πρόσωπο της Αριστεράς. Ένα πρόσωπο πού δεν είναι δικό μας, ιδέες, πρακτικές και προοπτικές πού μās είναι ξένες.

Σέ ένα πράγμα μόνο θά διαφωνούσαμε με την Καθημερινή. Κάπου πέφτει έξω. Όταν μία αριστερά μιλάει για ολόκληρο τό έθνος τότε δεν υπερασπίζεται πιά τά συμφέροντα των καταπιεσμένων και των άδικημένων. Έκτός κι αν από τη σκοπιά τους βλέπει κι ολόκληρο τό έθνος.

Τό λευκό υπό την αιγίδα της πολιτείας

Διατυμπανίστηκε άρκούντως από τον Συνασπισμό ότι «για πρώτη φορά σ' αυτόν τον τόπο» θά δίνουν και λευκά ψηφοδέλτια οί έφορευτικές επιτροπές, κι αυτό με άπόφαση του προηγούμενου ύπουργού Έσωτερικών. Έτσι λοιπόν, γράφει ό Ριζοσπάστης, ή Αριστερά έχει πλέον και τυπικά και ουσιαστικά τό δικαίωμα, μετά από αυτή την πρωτοποριακή ρύθμιση, να άπευθυνθεί στους λευκούς για να τους πεί κ.λπ. Μά ποιά ρύθμιση τέλος πάντων; Τό ότι άπλως ή πολιτεία άπαλλάσσει δηλαδή τους λευκούς ψηφοφόρους από τον κόπο να φέρουν ένα λευκό χαρτάκι από τό σπίτι τους; Πρός τί λοιπόν αυτή ή προσποίηση των πολιτικών δυνάμεων ότι τάχα αναγνωρίζεται τό λευκό; Έπειδή θά καταμετράται χώρα αλλά θά εξακολουθεί φυσικά να προσμετράται στά μή έγκυρα ψηφοδέλτια μαζί με τά έπίτηδες και τά κατά τύχη άκυρα; Είναι «κατάκτηση» να μαθαίνουμε τον άκριβη αριθμό εκείνων πού ψήφισαν με βάση την πολιτική τους έπιλογή αλλά οί ψήφοι τους δεν μέτρησαν;

Πολύ πράμα

«Γιατί δεν μπορεί να πάρει άδεια όποιος θέλει να λειτουργήσει ιδιωτική τηλεόραση;», ρώτησε ένας εργαζόμενος τον γνωστό θυμόσοφο ήγέτη της Αριστεράς. Και εκείνος, πού σε άλλη εύκαιρία είπε ότι «παλιά τά λέγαμε λίγο θεωρητικά, ενώ τώρα έχουμε πράμα να δείξουμε, τό έργο της κυβέρνησης Τζαννετάκη», του άπάντησε: «Δέν είναι έτσι. Όλοι μπορούν να

ζητήσουν άδεια για να ιδρύσουν τηλεοπτικούς σταθμούς, άρκεί να έχουν τά πολλά χρήματα πού άπαιτεί μία τέτοια προσπάθεια». Πραγματικά, έχουν πράμα να δείξουν...

Ούφο

Βαρεθήκαμε να άκούμε τά διάφορα πασόκια ύψηλου επιπέδου και κυρίως τον ήγέτη της Έκάλης να μās μιλούν για τη «χουντική» τηλεόραση πού ύπάρχει σήμερα και πού ούτε επί δικτατορίας δεν είχαμε. Βαρεθήκαμε και άηδιάσαμε. Όπως άηδιάζουμε όχτώ χρόνια με την γλοιώδη προπαγάνδα, τά λιβανιστήρια, τίς βρισιές, τίς λογοκρισίες, τό γκαϊμπελισμό τρίτου τύπου. Τό ότι ή σημερινή τηλεόραση άβαντάρει εκείνους πού θέλει, τό ότι δεν είναι άνεπίληπτη με κριτήριο κάποια δημοσιογραφική άντικειμενικότητα, αυτό είναι βέβαιο. Αλλά φασιστική δεν είναι, όπως (περίπου) ήταν επί πρασινοφρουρισμού. Γι' αυτό βγαίνει κανείς από τά ρούχα του άκούγοντας τό ΠΑΣΟΚ να εμφανίζεται χωρίς την παραμικρή συναίσθηση των πραγμάτων και του μέτρου. Αι σιχτίρ.

Οί βόμβες και Ρουσό

Στό σπίτι του Παυλή στη Μυτιλήνη, όπως ανακοίνωσε ή άστυνομία, μεταξύ άλλων — όπως όδηγός κατασκευής βομβών — βρέθηκαν και τό Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ζ.Ζ. Ρουσό, οί Ιστορίες του κυρίου Κούνεν του Μπρέχτ, Τά Έκατό χρόνια μοναξιάς του Μάρκες και δεν θυμάμαι ποιά άλλα βιβλία, μαζί με άφισες. Δεν υπήρξε βέβαια κάποια νύξη στη σχετική ανακοίνωση ότι τά βιβλία αυτά άποτελούν στοιχεία της τρομοκρατικής ταυτότητας του δράστη και θύματος της βομβιστικής ενέργειας πού άναστάτωσε τό Πανελλήνιο. Υπήρξαν όμως, στον τύπο, διά της γνωστής μεθόδου των συμπραζομένων και των ύπονοουμένων σχετικές διατριβές περί του άνησύχου και άγτικομοφορμιστικού χαρακτήρα του νέου όπως προκύπτει και από τά διαβάσματά του.

Τό φαινόμενο είναι έξίσου άνησυχτικό με τίς ίδιες τίς τρομοκρατικές ενέργειες. Έδώ κάπου ενεδρεύει ή ύπόνοια ότι ό Ρουσό έμβάλλει σε άνησυχίες τους νέους κι από κεί, χάρη σ' αυτήν την μακρινή έστω ήθικη άυτοργία και

Ιδεολογική έπιρροή, αρχίζει ή καριέρα του βομβιστή, του τρομοκράτη. Υποθέτουμε ότι αν ό δράστης διάβαζε Μίκυ Μάους ή κάτι τέτοιο τά έντυπα αυτά δέν θά είχαν τιμή νά φιγουράρουν οδτε στην ανακοίνωση τής αστυνομίας οδτε στις λεπτομερείς περιγραφές του τύπου. Μέ τόν Ρουσό, τόν Μάρκεσ και τόν Μπρέχτ τό πράγμα αλλάζει. Θά μπορεί έτσι ό οίσοδδήποτε μικροαστός ν' άνησυχεί αν δει τά παιδιά του νά σχετίζονται μέ τόν σαρκασμό του κ. Κόννεν.

Ή Αύριανή αναλύεται

Δέν είναι εδω ό κατάλληλος χώρος, και θά επανέλθουμε. Ώστόσο τό βιβλίό του Άρη Παπάνθιμου «Αύριανισμός τό σημερινό πρόσωπο του φασισμού» είναι πράγματι έντυπωσιακό. Ώχι γιά τήν αναλυτική του έπάρκεια, ως προς τήν όποία νομίζουμε ότι άστοχει, αλλά ως πρό τό ύλικό πού προσκομίζει: Οί Κουρήδες από ύμνητές τής άποστασίας τό 1965 και

του Μητσοτάκη προσωπικώς, χουντικοί και δανειοφάγοι, στην πρωτοπορία τής λαϊκιστικής ιδεολογίας στήριγμα και καμάρι του ΠΑΣΟΚ. Πολύ ένδιαφέρον επίσης τό γλωσσάρι τής Αύριανής πού παρατίθεται στο τέλος: πλούσιο ύλικό γιά γλωσσολόγους αλλά και καθρέφτης τής ποιότητας τών παραγόντων τής Αύριανής. Άλλά και τόσο διαδεδομένη ή γλώσσα αυτή στην εποχή μας όπου ή άμάθεια συναγωνίζεται τό νταηλίκι.

Όλοι τρομοκράτες — όλοι τρομοκρατημένοι

«Ή βόμβα είχε γιά στόχο τή Νέα Δημοκρατία, δέν υπάρχει καμιά άμφιβολία γι' αυτό. Στόχος δέν μπορεί νά είναι τό παρελθόν (ή εκδήλωση του Συνασπισμού), στόχος είναι πάντα τό μέλλον (ή όμιλία του κ. Μητσοτάκη)» δήλωσε πρό ήμερών ό κ. Μητσοτάκης. Ώχι, ή εκκρηξη προοριζόταν γιά τήν εκδήλωση τής νεολαίας μας πού μόλις είχε τελειώσει, άντέτεινε ό Συνασπισμός. Ή βόμβα ήταν προβοκάτσια έναντιόν του ΠΑΣΟΚ, στόχος ήταν τό κόμμα μας, ανακοίνωσε τό Ε.Γ. του Κινήματος τήν ίδια μέρα.

Όλοι τους διεκδίκησαν τόν εύκολο και συμπαθή ρόλο του παρ' όλίγον θύματος. Τό κέρδος τους διπλό: και τή συμπάθεια του κόσμου κερδίζεις και τήν αντίπαθειά του γιά τούς αντιπάλους σου (τούς «θύτες») προκαλείς. Αυτό τό δεύτερο δέν είναι πλέον άναγκη νά τό καλλιεργήσουν τά κόμματα, ή εξίσωση καταστρώνεται αυτόματα στα μυαλά του κόσμου: στόχος ή Νέα Δημοκρατία. Άρα τή βόμβα τήν έβαλε τό ΠΑΣΟΚ. Στόχος ό Συνασπισμός; Άρα και πάλι οι αύριανιστές τήν τοποθέτησαν. Στόχος τό ΠΑΣΟΚ; Δράστης είναι σίγουρα ή Νέα Δημοκρατία, ό Μητσοτάκης πού βάζει βόμβες στον έαυτό του γιά νά συκοφαντεί τό ΠΑΣΟΚ και νά κερδίζει ψήφους ό ίδιος.

Άνάλογες ήταν και οι έτικέτες πού κόλλησαν στον Παυλή: άρκοϋσε νά πουν τί ψήφισε γιά νά βρουν ποió κόμμα, ποιά παράταξη, τοποθέτησε τή βόμβα. Κι επειδή τήν «αλήθεια» αυτή πού ψάχνανε τήν ήξερε μόνον ό Παυλής και ή κάλλη, δηλαδή κανείς, μās έπηξαν στό ψέμα. Άπό κοντά και οι πολιτικές προτιμήσεις του άδερφου του, του ξαδέρφου, του θείου, άπαραίτητα βοηθήματα και αυτά στον ύπερ πάντων προεκλογικό άγώνα.

Άλλά τό αστυνομικό μας δαιμόνιο ως λαού δέν σταματάει στον Παυλή, πού στο κάτω-κάτω πήγαινε γυρεύοντας. Έξαπλώνεται ως φασισμός και άγκαλιάζει δλους μας: αν τύχαινε νά βρεθεί κανείς τήν περασμένη Κυριακή ή Δευτέρα σέ συντροφία νεοδημοκρα-

τών κι αν έπιπλέον τύχαινε νά κρατάει τήν ψυχραιμία του ύποστηρίζοντας ό-τι τή βόμβα δέν τήν έβαλε άπαραίτητα τό ΠΑΣΟΚ, τότε ή εξίσωση εφαρμοζόταν άπ' εύθείας επάνω σου και ή έτικέτα κόλλαγε άμέσως, τρομοκρατικά: δίχως άμφιβολία είσαι ΠΑΣΟΚ, ψηφίζεις ΠΑΣΟΚ, είσαι τρομοκράτης. Όλοι εδω κρινόμαστε. Και δήλωση νά τούς υπέγραφες του τύπου «οδδέποτε υπήρξα, ήμουν και θά είμαι ΠΑΣΟΚ» σέ κανέναν άντικείμενο τής όψιμης πολιτικής και πολωτικής ύστερίας δέν θά γινόςουν πιστευτός.

Πώς άλλωστε; Έδω διακεκριμένοι και επώνυμοι τέως εκπρόσωποι του χώρου σου έχουν καταληφθεί από τή μανία (Θεοδωράκης, Μασαβέτας), από δαιμόνια του Σέρλοκ Χόλμς και τής θεωρίας τής πολιτικής άυτοουργίας (ξέρετε αυτά πού παλιά όνομαζόνταν «πρόκληση σέ στάση»). Έντρομος ό Θεοδωράκης καταφεύγει στην άγκαλιά τής δεύτερης θέσης τής Νέας Δημοκρατίας. Τό ίδιο πολωτικό κύμα θά πάρει τόν Μπριλλάκη και θά τόν ξεβράσει στη Δημοκρατική Συμπάρταξη του ΠΑΣΟΚ.

Δέν υπάρχει πιό πρόσφορο έδαφος από τήν ελληνική γη γιά τόν όποιον-δήποτε χαζούλη ή ίντριγκαδόρο, μονήρη ή κυκλωματία βομβιστή ή έμπρηστή, ύποκειμενικά ή άντικειμενικά. Μέ κάθε εκκρηξη όλο τό ελληνικό άπολιτικό τρελλοκομείο δονείται συθέμελα: ή βόμβα ρίχνεται στην πολιτική ρουλέτα — φαίτ βό γέ μεσιέ, πού λέει και ό Ίωάννου.

Θά έρωτευθώ τόν Παπανδρέου

Και μιά πού μιλάμε γιά θύτες και γιά θύματα: φαίνεται πώς τό ΠΑΣΟΚ έχει σκοπίμως τόν τελευταίο καιρό έπιλέξει τό ρόλο του θύματος, του άδικημένου, του κακομοίρη, ρόλο πού υποδύεται μέ αξιοθαύμαστη έπιμονή και συνέπεια. Ή τηλεόραση μās άδικεί, ό

κόσμος μας διώκεται, ή παράταξη συκοφαντείται, όδηγούμεθα υπόδικοι, σταυρώνουν τόν άρχηγό μας, μās λένε κλέφτες, μās λένε ψεύτες, μās λένε δολοφόνους, ό Συνασπισμός μās «πρόδωσε», όλοι προσπαθούν νά μās διαλύσουν. Δέν έχουν περάσει τρεις μήνες από τότε πού ως πλειοψηφία οι άνθρωποι έπεδείκνυαν τό ήθος και τό ύφος τής άλαζονείας τους και πρόλαβαν νά αλλάξουν κοστούμι. Ό Σαβόπουλος μέ τίς ευαίσθητες κεραίες του έπιασε άμέσως τό νέο έργο πού άνεβαίνει στο θέατρο και μπήκε στο πετσί του ρόλου πού του έπιφυλλάσεται: τό ΠΑΣΟΚ αρχίζει νά μου γίνεται συμπαθές, ψέλλισε γιά νά έπακολουθήσει ή γνωστή διαμάχη μέ τόν παρουσιαστή, τίς κουράδες και τό βύσσινο.

Στό ΠΑΣΟΚ μάθανε τό μάθημά τους από τήν ήττα τών περασμένων εκλογών. Φταίει τό ήθος και τό ύφος άποφάνθηκαν και ως καλοί ύποκριτές και θεατρίνοι τής πολιτικής βάλθηκαν νά μās κάνουν νά ξεχάσουμε τό ποιόν τους. Άπανταχού προστάτες φτωχών και αδυνάτων, σύμμαχοι τών άδικημένων και κατατρεγμένων, τό ΠΑΣΟΚ σās καλεί στον άγώνα τόν καλό, φωνάζουν τώρα. Τους βοηθάει βέβαια και ή Νέα Δημοκρατία σ' αυτή τήν αλλαγή ρόλων, αφού μέ τό πού πάτησε τό πόδι της στα Ύπουργεία, έπαψε μονομιάς νά τό παίξει μειοψηφία και προστάτης της ταυτόχρονα, ξανάγινε κράτος και μάλιστα ελληνικό, άφησε κενό χώρο γιά νά αναπτυχθεί τό ΠΑΣΟΚ.

Σ' αυτό τόν τόπο πιστεύεται ότι άρκετοί ψηφίζουν τήν έξουσία. Έξίσου πολλοί αν όχι περισσότεροι είναι αυτοί πού τήν καταψηφίζουν γιά νά τήν εκδικηθούν. Άνεβάζουν έτσι μιάν άλλη έξουσία γιά νά τήν εκδικηθούν μέ τή σειρά της άργότερα. Τά κόμματα ανταποκρίνονται πρόθυμα και ταχύτατα σ' αυτή τήν έναλλαγή ρόλων του έξουσιαστή και του κατατρεγμένου, ίσως γιάτι κάθε κατατρεγμένος προϋποθέτει κάποιον πού τόν κατατρέπει. Και σκοπός τους είναι νά βρεθούν κάποτε αυτοί σ' αυτή τή θέση.

ΚΝΕ: ρήξεις και διαφορούμενα

“Έγινε λοιπόν κι’ αυτό. Διάσπαση στην ΚΝΕ, κινητικότητα στο ΚΚΕ. Ή ένσάρκωση του μονολιθικού και του ακμαίου «ένος και μοναδικού κόμματος της εργατικής τάξης» έστρεψε προς έμās ένα νέο πρόσωπο. Φυγόκεντρες τάσεις, μικρά και μεγάλα ρήγματα, αντιπαραθέσεις, διαφοωνίες. Οί σκληρές κι αποφασιστικές φυσιογνωμίες των κομμουνιστών έγιναν επιφυλακτικές και συγκρατημένες. Ή σιγουριά και ή αυτοπεποίθηση έδωσαν τή θέση τους στο δισταγμό και τήν άπορρα.

της Βάσως Κιντή

Ποιός νά τό ‘λεγε! Πράγματι, ποιός νά τό ‘λεγε και σέ μās τους άπ’ έξω, αλλά και στους ίδιους τους πρωταγωνιστές, τους άπό μέσα. Σ’ αυτούς, ότι έπρόκειτο νά έπαναστατήσουν, νά άμφισβητήσουν, νά κρίνουν τό κόμμα τους, τό κόμμα του λαού και της εργατικής τάξης, τό κόμμα των ήρώων και των μαρτύρων, τό κόμμα των θυσιών και των άγώνων. Αυτό που ή κομματική διαπαιδαγώγηση, τήν όποία υπέστησαν και τήν όποία διακόνησαν, έπλασε στιβαρό και ένωμένο σά μιά γροθιά, κόμμα της δράσης, χωρίς μεμψιμοιρίες, χωρίς τά έκφυλιστικά φαινόμενα των άτέρμωνων συζητήσεων και τίς διελεκτικές άδεις των διαφωνιών, κόμμα υγιές που άποβάλλει τους άδύνατους, τους δειλούς, τους άντικομμουνιστές, τά άντικομματικά στοιχεία, τά όργανα ή τους πράκτορες του ταξικού εχθρού.

Και σέ μās, ποιός νά τό ‘λεγε, ότι ταράσσεται ή βαριά, ή άκρα του τάφου σιωπή! Ήτι βρισκονταν έντός των όρίων του ΚΚΕ ήταν για μās νεκρό. Ή λόγος παρωχημένος, χωρίς κανένα παλμό, άποστεωμένος. Οί άνθρωποι άπόκοσμοι, χωρίς ευαισθησίες, χωρίς άνησυχίες, χωρίς τους χυμούς της ζωής, σκληρές φιγούρες σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Ή «Κνίτης» ίσοδυναμούσε μέ βρισιά. Τό «Κνίτισα» (καθότι και γυναικείο) γεννούσε τήν περιφρόνηση και τή χλεύη.

ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ

Πώς δεχθήκαμε, λοιπόν, τά άπροσδόκητα γεγονότα;

Παρά τήν ποικιλία των αντιδράσεων, οι όποιες ήταν κυρίως δημοσιογραφικού χαρακτήρα, τό φαινόμενο στην πολυπλοκότητά του παραμένει άκατανόητο. Τό γιατί, τό πώς, τό πότε, τό τί λένε και τί δέ λένε οι μέν και οι δέ, οι συνέπειες για τό ΚΚΕ, για τήν Ήριστερά, όλα αυτά άπωθμένα κάπου βαθιά, νά μήν ανασύρονται

εύκολα και άναμοχλεύουν τά πάθη, νά μήν προκαλούν έριδες και διαφωνίες τώρα που όλοι όμονοούν, συναινοούν και σωπαίουν.

«Παραδόξως» αυτή τή φορά ό άστικός τύπος δέν επιφύλαξε θέρμη ύποδοχή στους έχθρούς της εργατικής τάξης και του λαού. Βέβαια φιλοξένησε κάποια άρθρα, δυό τρεις συνεντεύξεις—τό θέμα πουλάει— δέν παρέλειψε όμως, δεξιός και προοδευτικός άδιακρίτως, νά κατακεραυνώνει τους «δογματικούς», τους «σκληροπυρηνικούς», τους «σταλινικούς», αυτούς που άντιστρατεύονται τήν ανανέωση και τή νέα πορεία του ΚΚΕ. Οί δημοσιογράφοι έφημερίδων και ραδιοσταθμών δέν θά μπορούσαν ν’ άποφύγουν τήν εύκολη λύση, ν’ άποφύγουν δηλ. αυτό που φαντάζει άυτονόητο και προφανές. Βουτηγμένοι ως τό κόκκαλο στη συναίνεση, τή συμφιλίωση, τά προεκλογικά στοιχήματα και τά μετεκλογικά σεναρία, πώς νά έκτιμήσουν τό γεγονός παρά ως επίσημο για τό ΚΚΕ και τό Συνασπισμό και άρα ύπονομητικό της προόδου προς τήν όποία πλησιάζει και άγαπημένοι, βαινομε όλοι όμοι. Τους αίρετικούς του ΚΚΕ και

της ΚΝΕ υποδέθηκε θερμά μόνον ή λεγόμενη έξωκοινοβουλευτική άριστερά. Αναμενόμενο βέβαια αφού αυτός ο χώρος κατά κανόνα έχει δημοκρατικές εδαισθησίες, υποστηρίζει τό δικαίωμα στή διαφωνία, αντίτασσεται στήν επιβολή διοικητικών μέτρων. Επιπλέον είναι αντίθετος μέ τήν πολιτική του Συνασπισμού τήν όποία άπορρίπτουν επίσης οι διαφωνούντες στήν ΚΝΕ και τό ΚΚΕ. Τό καινούργιο είναι ότι τούς δέχτηκε, (καλύτερα νά πούμε ότι τούς υποστηρίζει) άνεπιφύλακτα. Λόγω τών συνθηκών στό χώρο της Άριστεράς, δηλ. της άπόλυτης στασιμότητας, της βουβαμάρας μπροστά στίς γοργές εξελίξεις στίς χώρες του ύπαρκτου σοσιαλισμού, της άφασίας, συνέπεια της άπόρίας και της άπογοήτευσης, δέν ήταν παράξενο νά θεωρηθεί ή στάση πού τήρησαν οι Κνίτες (τό όνομα δέν άκούγεται ήδη πιά καλά;) μάννα έξ ουρανού. Κάτι μοιάζει επιτέλους νά κινείται. Κάτι πού δέν σπεύδει «νά μοντερνιστεί», νά φτάσει τούς άλλους πού προχωρούν μέ μεγάλες και άτσαλες δρασκειλίες, κάτι πού πάει πρós τήν άλλη μεριά, νά συναντήσει τίς παλιές αξίες.

Χαρακτηριστικό αυτής της στάσης της έξωκοινοβουλευτικής άριστεράς είναι ένα άρθρο στό *Σχολιαστή* (80) του Χρήστου Μαχαίρα πού διατρέχει τήν ιστορία της ΚΝΕ κατά τή μεταπολιτευτική περίοδο. Έκει, προκειμένου νά δικαιολογηθεί (χωρίς βέβαια αυτό νά γίνεται ρητά) ή σημερινή άμέριστη και άνευ όρων υποστήριξη, σχεδόν ξαναγράφεται ή ιστορία. Η ΚΝΕ, κατά τό άρθρο του *Σχολιαστή*, φαίνεται ότι όλα αυτά τά χρόνια συγκλονίζονταν από τήν πάλη τών γραμμών (άριστερή τάση(!) στήν ΚΝΕ μέ έτερόκλητα όνόματα), σπαρασσόταν από διαφωνίες (δραματικές-όλονύκτιες όλομέλειες). Στίς γραμμές της υπέβασκε συστηματικά ή αντιπαράθεση μέ τό ΚΚΕ. Τό ΚΚΕ ό κακός λύκος, ή ΚΝΕ ή ζωηρή και ξένοιαστη Κοκκίνοσκουφίτσα. Αφάιμαξη στελεχών έκανε λέει τό ΚΚΕ από τήν ΚΝΕ γιά νά καταστείλει τήν άνάληψη πρωτοβουλιών και δέν σκέφτεται ό Χ.Μ ότι όλα αυτά τά στελέχη (Καραγκουλές, Μαρούκης, Δαμανάκη, Λαφαζάνης, Παπαρήγα, Γόντικας...) δυστυχώς γιά τό σχήμα του (άριστερή ΚΝΕ-δεξιό ΚΚΕ) είναι σήμερα οι πρωτεργάτες του Συνασπισμού. Ούτε σκέπτεται ότι πολλοί άπ' αυτούς αλλά και μερικοί της σημερινής πλειοψηφίας του Κ.Σ, πάλι δυστυχώς γιά τό σχήμα του, καταδυνάστευαν τότε τή μεγάλη δύναμη της ΚΝΕ. Όχι ότι αυτό πού λέει ό άρθογράφος του *Σχολιαστή* δέν είναι άλήθεια. Πράγματι, έπαιρνε και παίρνει τό ΚΚΕ στελέχη από τή νεολαία γιά φρονιματισμό και τιμωρία. Δέν έπαιρνε όμως στελέχη «άριστερά» από τήν ΚΝΕ γιά νά τά κάνει μέλη της ΚΕ, του Π.Γ. ή ύποψήφιους βουλευτές.

Ποιά ήταν αυτή ή ΚΝΕ πού έπαιρνε πρωτοβουλίες ενάντια στό κόμμα, ή ΚΝΕ πού διαφωνούσε και πάλλονταν από πλούσιο πολιτικό διάλογο; Γιατί κ' έμεις όλοι εδώ είμασταν, μαζί, στήν ίδια πόλη, στά ίδια άμφιθέατρα, στους ίδιους συλλόγους, στά ίδια σωματεία — άσε πού μπορεί νά 'μασταν και στήν ίδια όργάνωση. Πώς δέν τήν είδαμε, πώς δέν τήν βρήκαμε πουθενά; Ναι, ήταν δογματικό και άπολιτικό νά θεωρούνται α ριοσι άντίπαλο όσοι βρίσκονταν στίς γραμμές του ΚΚΕ. Όχι όμως και νά διαγράφουμε έτσι άπλά, όσα λέγαμε τόσα χρόνια χωρίς μιάν εξήγηση, κάποια στοιχεία.

ΟΙ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ

” **Α**ς αφήσουμε όμως τίς αντιδράσεις και άς περάσουμε στους ίδιους τούς διαφωνούντες. Τι έχουν νά μäs πουν; Η βασική μου επιφύλαξη είναι ότι άκόμη δέν μäs λένε πολλά πράγματα. Και θά εξηγήσω τί έννοώ. Πρώτ' άπ' όλα οι διαφωνούντες του ΚΚΕ μιλούν πολύ επί της διαδικασίας. Έπικαλούνται τό καταστατικό, καταγγέλλουν τή μή τήρηση τών προβλεπομένων διαδικασιών, υπεραμύνονται της αυτοτέλειας της ΚΝΕ, καταδικάζουν τίς άνεπίτρεπτες και αντιδημοκρατικές έπεμβάσεις του ΚΚΕ, τίς διαγραφές και τήν προσπάθεια διάσπασης της νεολαίας. Σωστά. Συμφωνώ άπόλυτα. Γιατί έγιναν όμως όλα αυτά; Για νά δοθούν έγγωήσεις στους έταίρους του ΚΚΕ γιά τή φερεγγυότητά του, λέει ό Γ. Γράβας, στήν όμιλία του στό Σπόρτινγκ. Πράγματι. Είναι όμως τό φαινόμενο συγκυριακό; Είναι ή πρώτη φορά στήν ιστορία του πού τό ΚΚΕ καταστρατηγεί και καταργεί τό καταστατικό και βιάζει τή δημοκρατία; Γιατί διαρκώς βρίσκεται στήν άνάγκη, νά φέρεται αντιδημοκρατικά; Γιατί φιμώνει και δέν άνέχεται τίς αντίθετες φωνές; Γιατί πνίγει και δέν χρειάζεται τό διάλογο, γιατί δέν άντέχει τίς πρωτοβουλίες; Τό θέμα προφανώς δέν είναι καινούριο. Έχει τεθεί και έχει συζητηθεί επανειλημμένα. Για τό κρίσιμο αυτό ζήτημα της έξωκομματικής δημοκρατίας και του τύπου του κόμματος θά είχαν πολλά νά πουν όσοι βίωσαν στό πεσί τους τό αντιδημοκρατικό καθεστώς, συναντώντας έτσι τά ιστορικά προηγούμενα, ελληνικά και διεθνή.

Νά παρατηρήσω επίσης ότι στή συγκεκριμένη περίπτωση ή αντίδραση του ΚΚΕ στά όσα συνέβησαν ήταν πολύ ήπιότερη άπ' ότι σε άλλες εποχές. Δέν άμφιβάλλω ότι στή βάση του κόμματος και της νεολαίας, μακριά από τά φώτα της δημοσιότητας, οι προγραφές, οι διαγραφές και ή συκοφαντία δέν θά σταματούν μπρός σε τίποτα. Όμως, γενικά, προκειμένου νά επιδείξουν τήν άνοχή τους στή διαφωνία και τόν πλουραλισμό όπως άπαιτούν οι καιροί της ανανέωσης, τήν άνάγκη φιλοτιμίας ποιούμενοι, δέν έβγαλαν άκόμα τά μεγάλα μαχαίρια. Δέν διέγραψαν ούτε τόν Κάππο, ούτε τόν Κοτζιά, ούτε τή Βαλαβάνη, ούτε τόν Γράβα. Ούτε εξαπέλυσαν άκόμα τόν όχτρο πού συνηθίζουν από τίς εφημερίδες και τά ραδιόφωνα. Τι συμβαίνει λοιπόν; Άλλαξε τό ΚΚΕ πρós τό χειρότερο, πρós τό καλύτερο; Χρειάζονται κάποιες άπαντήσεις, όχι αναγκαστικά νέες, αλλά τέτοιες πού νά δίνουν τό στίγμα αυτής της νέας φωνής τών διαφωνούντων στήν ΚΝΕ και τό ΚΚΕ.

Μιλούν επίσης γιά τήν αυτοτέλεια της ΚΝΕ. Πότε ήταν αυτοτέλης; Δέν λειτουργούσε πάντα τό ΚΚΕ ως φράζια μέσα στήν ΚΝΕ; Δέν ήταν αυτό πού είχε πάντα τήν τελευταία λέξη στήν ύπόδειξη τών ύποψηφίων στελεχών της νεολαίας, στήν επικύρωση της εκλογής τους, στήν άνάδειξη τους στήν ιεραρχία της όργάνωσης; Δέν ήταν αυτό πού αποφάσιζε χωρίς δεύτερη κουβέντα, άγνωώντας κάθε όργανο της ΚΝΕ, ποιός θά περάσει στό κόμμα; Δέν ήταν ό κομματικός εκπρόσωπος αυτός πού άκόμα και στίς συνεδριάσεις τών όργανώσεων βάσης αποφάσιζε τελεσίδικα ποιός κατάλαβε τή γραμμή, ποιός δέν τήν άφομώσε (όσοι διαφωνούσαν είχαν φαίνεται πάντα μειωμένο Ι.Ο.) και χρειάζονταν άτέ-

Η άνταρσία στήν ΚΝΕ, αντίδραση στήν πολιτική του Συνασπισμού, δημιουργεί μιά νέα δυναμική γιά τήν ένότητα τών δυνάμεων πού στοχεύουν στήν έπαναστατική ανανέωση του κομμουνιστικού κινήματος. Οι συνταγές όμως του παρελθόντος δέν έχουν πλέον πέραση.

λειωτες εξηγήσεις και νουθεσίες; Μήπως τήν ήθελε ποτέ αυτότελή τήν ΚΝΕ τό ΚΚΕ, μήπως ήθελε ποτέ ή ΚΝΕ νά είναι αυτότελής, νά έχει άλλη γραμμή από τό κόμμα;

Ή ΚΝΕ ήταν άνεκαθεν γιά τό ΚΚΕ μηχανισμός έπαφής μέ τή νεολαία και τό λαό, δεξαμενή στρατολόγησης νέων μελών, χώρος ανάδειξης στελεχών. Τό ΚΚΕ δέν εφτιαξε και δέν ήθελε τήν ΚΝΕ νά βγάξει γραμμή αλλά νά κάνει άφισσοκολήσεις, νά κάνει Φεστιβάλ, νά πουλάει έφημερίδες, νά μοιράζει ψηφοδέλτια και προεκλογικό υλικό, νά κάνει ασκήσεις επαναστατικής γυμναστικής. Γι' αυτό ή καχυποψία γιά τή θεωρία, ή απέχθεια πρós τό διάλογο και τή διαφωνία.

2. Οί διαφωνούντες διστάζουν νά πολιτικοποιήσουν τή διαφωνία τους, νά ποδν δηλαδή τίς πολιτικές τους άπόψεις γιά μιά σειρά ζητήματα. Γιατί έχει σήμερα αυτή τήν πολιτική τό ΚΚΕ; Γιατί συμμάχησε μέ τήν ΕΑΡ; Γιατί υπερθεματίζει γιά τή συμφιλίωση, τή συναίνεση; Γιατί μιλάει γιά κάθαρση και όχι γιά σοσιαλισμό; Γιατί θυσιάζει τά δικά του παιδιά γιά ένα άλλο πρόσωπο στην κοινωνία; Ο Ν. Κοτζιάς κάτι υπαινίσσεται φευγαλέα γιά τή Σοβιετική Ένωση, ή Σ. Άντωνάκης λέει νά μήν στοιχηθούμε άλλη μιά φορά πίσω από συνθήματα και λέξεις, ενώ ο Ε. Μπιτσάκης βρίσκει τήν εξηγητική άρχή τής πολιτικής του ΚΚΕ στό δίπολο σεκταρισμός - όππορτουניσμός. Μά αυτό τό δίπολο δέν έρμηνεύει, περιγράφει άλλη μιά φορά, μέ άλλα λόγια (και κάπως παρωχημένα) τό φαινόμενο.

Άν εξαιρέσουμε τήν καταδίκη τής πολιτικής του Συνασπισμού και τής συγκυβέρνησης, οί υπόλοιποι επί μέρους θέσεις πού διατυπώνονται δέν διαφέρουν ουσιαστικά από τήν πολιτική πού είχε ή ΚΝΕ τά τελευταία χρόνια. Είναι εκεί και οί θέσεις γιά τήν ΕΟΚ και γιά τά Πανεπιστήμια και γιά τόν πολιτισμό. Τίθενται ή θά τεθούν αυτές οί θέσεις γιά συζήτηση δημόσια αλλά και έντός των γραμμών τής, υπό τό φώς των νέων δεδομένων μετά τίς εξελίξεις στό πρώην, άπ' ό,τι φαίνεται, διεθνές κομμουνιστικό κίνημα; Άπό τότε πού γεννήθηκαν οί άριστερές οργανώσεις και τά ΚΚ έχει κυλήσει πολύ νερό στ' αυλάκι. Έχουν γραφεί και έχουν γίνει τόσα πολλά. Άλλα βρέθηκαν στην πυρά, άλλα ξορκίστηκαν. Δέν θά 'πρεπε νά ποδν και αυτά στό λογαριασμό; Είναι χαρακτηριστικό ότι τόσο στά κείμενα των Κοτζιά - Μπατίκα όσο και σέ κείμενα τής νεολαίας παραπομπές και αναφορές γιά τή θεμελίωση των άπόψεών τους γίνονται μόνο στά έργα των Μάρξ, Ένγκελς, Λένιν, άντε και σέ κάποιο άρθρο τής Έπιστημονικής Σκέψης. Τό κακό, βέβαια, δέν είναι ή άναφορά στά έργα των κλασικών του μαρξισμού αλλά μιά «τσιτατολογική» στάση, ιδιαίτερα έντονη.

Δέ λέω, οί πηγές είναι πάντα ανεξάντλητες. Ο άνατρεπτικός λόγος του μαρξισμού θά είναι πάντα έλκυστικός και θά συναρπάξει, ιδιαίτερα τή νεολαία. Σήμερα όμως μέ τόν σαρωτικό, όρμητικό χείμαρο των εξελίξεων μέ τήν όμίχλη πού μās τυλίγει από παντού, δέν άρκει νά περιμένουμε νά καταυγάσουν τους ούρανοús τά μικρά, πολύτιμα, καλά φυλαγμένα πετράδια του λόγου των κλασικών. Ή Άριστερά δέ μάχεται προτείνοντας θαυματοργούς σταυρούς πού διώχουν τά κακά πνεύματα των εθνικιστικών ταραχών, των μετακιρήσεων των πληθυσμών, των σφαγών, τά Ούγγρικά, τά Πολωνικά, τά

Άνατολικογερμανικά. Κάτι πρέπει νά κάνουμε και μεις. Νά ανασυνταχθούμε, νά σκεφθούμε ξανά μέ τό δικό μας μυαλό, νά μετρηθούμε μέ πράγματα δύσκολα, νά δουλέψουμε πολύ.

3. Και δέν έννοώ βέβαια άν θά φτιάξουν ή όχι κόμμα ή τί θά ψηφίσουν στις εκλογές, τά μόνα θέματα, όπως φαίνεται, πού άπασχολούν τους δημοσιογράφους. Άλλά, τί επιδιώκουν, πού άπευθύνονται, τί θά κάνουν;

Έξάλλου οί διαφωνούντες είναι πολύ έπιφυλακτικοί γιά τό μέλλον.

Ο δισταγμός τους νά μιλήσουν γι' αυτά τά θέματα μέ σαφήνεια προκύπτει κατά τή γνώμη μου άπ' όσα είπαμε παραπάνω. Δέν είναι λόγος «συνδικαλιστικοί». Νά μήν άποξενωθούν δηλαδή από τους πρώην συντρόφους τους στό ΚΚΕ και των ΚΝΕ, νά διατηρήσουν άνοιχτούς τους διαύλους επικοινωνίας. Τό τράβηγμα του χαλιού κάτω από τά πόδια πού έφερε ή περεστρόϊκα και τελικά στην Έλλάδα ο Συνασπισμός, όδηγησε στην άρχή στή ρήξη και μετά στις νέες βαθιές, άβέβαιες θάλασσες όπου βολοδέρνει χρόνια τώρα ή υπόλοιπη άριστερά. Πρós τό παρόν οί διαφωνούντες καταθέτουν τήν άμνηστία τους. Όπως όλοι μας στην Άριστερά. Άλλωστε, άλλος περισσότερος, άλλος λιγότερο, όλοι στό ίδιο καζάνι βράζουμε.

Τό πρόβλημα, γιά τή διαμόρφωση πολιτικών άπόψεων, είναι ότι μαζί μέ τήν άνησυχία, τήν άμνηστία και τήν άπορία τους επιδεικνύουν και ένα μίγμα αυτάρκειας και άπομονωτισμού. Έχουμε τίς αποφάσεις τής 8ης όλομέλειας και του 4ου Συνεδρίου, λένε. Θά παλέψουμε γιά τό ένιαίο μέτωπο πάλης τής νεολαίας. Πώς; Ός ΚΝΕ χωρίς τό ΚΚΕ; Μέ ποιές άπόψεις; Του 4ου Συνεδρίου; Κι ο διάλογος στην Άριστερά; Αύτόν πρós τό παρόν τόν έννοούν ότι θά διεξαχθεί μόνο στό χώρο του ΚΚΕ. Καλούν μάλιστα και τό κόμμα νά τόν οργανώσει. Ίσως γι' αυτό λένε ν' άνοίξει επιτέλους ο διάλογος! Γιατί εκτός των τειχών ο διάλογος ήταν άνεκαθεν άνοιχτός και πλούσιος.

4. Κι άς έρθουμε στό τελευταίο, άπότοκο των προηγούμενων. Τήν άπουσία όποιασδήποτε αυτοκριτικής διάστασης στά κείμενά τους. Όχι χριστιανικά, ήθικοπλαστικά, προσωπικά, ως άπολογία ή ως μετάνοια. Άλλά πολιτικά, ως στάση κριτική άπέναντι στό παρελθόν πού δίνει τό στίγμα γιά τό μέλλον. Ουδείς άναμάρτητος είπε ο Γ. Γράβας στό Σπόρτιγκ. Σωστά. Άλλά αυτό δέν άρκει.

Υπάρχουν πολλά νά συζητηθούν γιά τή σημερινή κατάσταση στό ΚΚΕ: ή συγκυρία τής εκδήλωσης των διαφωνιών, παγκόσμια και ελληνική, τό μέλλον των διαφωνούντων, τό μέλλον του ΚΚΕ και των ΚΚ γενικά, τό μέλλον αυτής τής έρμης άλλης Άριστεράς. Τό παρήγορο είναι ότι άκόμη και σήμερα, στό σκητικό των δραματικών παγκόσμιων εξελίξεων, μέ τίς φαρδίες λεωφόρους πού ίσοπεδώνουν προβλήματα, κάποιος τολμούν νά παίρνουν τά δύσβατα μονοπάτια των άντιστάσεων. Στή γενική τάση τής «άποκομμουνιστικοποίησης» και τής άποϊδεολογικοποίησης κάποιος έπιμένουν νά άντιδρούν συναντώντας έτσι άλλα ρεύματα άντιστασεων στό γενικό κλίμα τής ένσωμάτωσης. Έτσι, τό αίτημα γιά μιάν άνανεωμένη επαναστατική κομμουνιστική άριστερά συσπειρώνει νέες δυνάμεις και δημιουργεί έλπίδες. Θά ήταν κρίμα νά διαψευστούν άλλη μιά φορά.

Οί σημερινές θέσεις τής ΚΝΕ σέ εξέλιξη άλλωστε, βρίσκονται σέ πλήρη αντίθεση μέ τόν ιδεολογικό και πολιτικό λόγο μέ τόν όποιο τράφηκε γιά χρόνια ή ίδια και τό ΚΚΕ. Είναι ο καιρός των νέων συνειδητοποιήσεων.

Οί Οικολόγοι στις εκλογές

Δύο γνωστά στελέχη του οικολογικού κινήματος, και μέλη της Γραμματείας της νεοϊδρυθείσης Όμοσπονδίας Οικολογικών και Έναλλακτικών Οργανώσεων, ο Μιχάλης Μοδινός και ο Λεωνίδας Λουλούδης είχαν μιά μεγάλη συζήτηση με τον Δαμιανό Παπαδημητρόπουλο και τó Βασίλη Ζουναλή, εκ μέρους του Πολίτη για τó οικολογικό κίνημα στην Ελλάδα, τήν εκλογική κάθοδο τών οικολόγων στις εκλογές, για τή γενικότερη οικολογική προβληματική. Δημοσιεύουμε πιό κάτω τά σπουδαιότερα σημεία τής συζήτησης αὐτῆς.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: Στις εκλογές του 'Ιούνη εμφανίσθηκαν 3-4 οικολογικά ψηφοδέλτια ενώ για τις εκλογές τής 5η Νοεμβρίου, πολλές οικολογικές οργανώσεις, όπως διαβάσαμε στόν τύπο, συσπειρώθηκαν και δημιούργησαν τήν «Όμοσπονδία Οικολογικών και Έναλλακτικών Οργανώσεων» τής οποίας τó ψηφοδέλτιο θά ονομάζεται Οικολόγοι - Έναλλακτικοί. Ἡ δημιουργία τής Όμοσπονδίας ἦταν ἀποτέλεσμα κάποιας γενικότερης διαδικασίας συγκλίσεων ἢ τó σχῆμα αὐτό δημιουργήθηκε ξαφνικά, δηλαδή για τις εκλογικές ανάγκες, όπως θά μπορούσε νά υποθέσει κανείς;

Μιχάλης Μοδινός: Όχι, ἡ συγκρότηση τής Όμοσπονδίας δέν ἔπρεσε ὡς κεραυνός «ἐν αἰθρία». Ἐίχαν υπάρξει διαδικασίες για τή συγκρότηση τής Όμοσπονδίας ἀρκετά μακρόχρονες, ἐπίπονες καί ἐπώδυνες. Ὑπῆρξε μιά συνάντηση στὴν Πεντέλη, νομίζω τó 1983, ὅπου δυστυχῶς δέν καταλήξαμε πουθενά, ἀκολούθησε μιά ἄλλη προσπάθεια πού κατέληξε στή συγκρότηση τής «Οικολογικῆς Συνεργασίας» τó 1986 ἢ ὅποια ὁμως ἀπέτυχε νά συσπειρώσει τις ὁμάδες τοῦ χώρου καί τελικῶς παρέμεινε κι αὐτή ὡς μιά ὁμάδα τοῦ οικολογικοῦ χώρου, πανελληνίας βέβαια ἐμβέλειας, πλὴν ὁμως μιά ὁμάδα χωριστή. Ἡ Οικολογικὴ Συνεργασία δημιουργήθηκε ὕστερα ἀπὸ πρωτοβουλία τής ὁμάδας πού ἐκδίδει τó περιοδικό *Νέα Οικολογία*. Στὴν συνέχεια ὑπῆρξαν δύο τρεῖς συναντήσεις οικολογικῶν ὁργανώσεων, πάλι

ὁμως δέν ἔγινε δυνατὸ νά συγκροτηθεῖ σέ ἐνιαία βάση ὁ οικολογικός χώρος. Ἡ προσπάθεια για τήν Όμοσπονδία ξεκίνησε ἀργότερα με πολλές συζητήσεις μεταξύ τών ὁμάδων, ἡμερίδες για διάφορα θέματα, συνέδρια, προσπάθεια πού κράτησε περίπου δυό χρόνια. Οἱ διαδικασίες πύκνωσαν ἐνῶσει τών Εὐρωεκλογῶν καί ἔτσι σήμερα 46 ὁργανώσεις υπέγραψαν τó καταστατικό τής Όμοσπονδίας. Ἡδη οἱ ὁμάδες ξεπερνοῦν τις 60.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: Μέχρι πρότινος οἱ Οικολόγοι στὴν Ελλάδα ἦταν ὁμάδες οικολογικῆς πρωτοβουλίας πάνω σέ συγκεκριμένα θέματα. Ξαφνικά γίνεται ἕνα ἄλμα. Μέ τήν Όμοσπονδία καί τήν ἀπόφαση συμμετοχῆς στις εκλογές οἱ Οικολόγοι ἐπιχειροῦν νά ἐκφραστοῦν καί πολιτικά. Ἦταν εὐθὺς ἐξαρχῆς αὐτὴ ἡ προοπτικὴ σας;

Λεωνίδας Λουλούδης: Μιά διευκρίνηση πρὶν ἀπ' αὐτό. Οἱ τέσσερις ὁργανώσεις πού κατέβηκαν στις εὐρωεκλογές τοῦ Ἰουνίου δέν ἦταν παρά τέσσερα πρόσωπα καί μιά παρέα γύρω ἀπ' αὐτούς, ὅπως καί ἀπὸ τις 60 σήμερα ὁργανώσεις τó 1/3 τουλάχιστον ἀπ' αὐτές δέν εἶναι παρά ὀλιγομελεῖς ὁμάδες πού δέν ἀνταποκρίνονται σέ κινήματα με κάποια βάση σημαντικὴ. Βεβαίως υπάρχουν σ' αὐτὴ τήν Όμοσπονδία καί ὄλες οἱ ἀναγνωρισμένες συγκριτικά μεγάλες ὁργανώσεις τοῦ οικολογικοῦ χώρου, ὅπως ἡ ΕΚΟ, ἡ Οικολογικὴ Συνεργασία, ἡ Οικολογικὴ Κίνηση Θεσσαλονίκης κ.λπ. Τό παράδοξο εἶ-

ναι ὅτι οἱ μεγαλύτερες ὁργανώσεις ἦταν ἐναντίον τής καθόδου στις εκλογές. Ὡστόσο, ἡ ἐπιτυχία, ἡ παρ' ὀλίγον ἐπιτυχία, στις Εὐρωεκλογές τοῦ Ἰουνίου εἶχε δημιουργήσει τέτοιο κλίμα πού ἡ διαδικασία συγκρότησης τής Όμοσπονδίας ταυτίστηκε με τις εκλογές. Οἱ εκλογές τοῦ Ἰουνίου ἔδειξαν ὅτι πλησίασαν τις οικολογικές θέσεις πρόσωπα νέα ἐξω ἀπὸ τὰ ἱστορικά πρόσωπα τοῦ οικολογικοῦ χώρου. Καί δεύτερο ὑπάρχει μιά εὐρύτερη διάθεση στὴν κοινωνία νά ἐκπροσωπηθοῦν οἱ οικολόγοι, διάθεση πού ἔχει σχέση με τή γενικότερη πολιτικὴ κρίση στὴν Ελλάδα. Κι αὐτὸ δημιουργεῖ με τή σειρά τοῦ εκλογικῆς τάσεις μέσα στὴν Όμοσπονδία.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: Ποιοί ήταν τελικά αυτοί που θελήσανε τη κάθοδο; 'Ας τό πούμε όμως λίγο διαφορετικά. Στίς περασμένες εκλογές, αν εξαιρέσουμε τόν Κολλάτο, υπήρξαν δύο κυρίως ψηφοδέλτια, τό ΟΙΚΠΑΝ και οί 'Εναλλακτικοί Οικολόγοι.

Λεωνίδας Λουλούδης: Καταρχήν θά ήθελα νά καταγγείλω τό θράσος του Κολλάτου νά εμφανίζεται ως πρόεδρος ενός ανύπαρκτου οικολογικού κόμματος. Πρόκειται γιά μία βάρβαρη χρησιμοποίηση τών μέσων μαζικής ενημέρωσης. "Όσο γιά τό ΟΙΚΠΑΝ δέν ήταν παρά ένα κέντρο υγείας ένας όμιλος πού άσχολείται μέ ζητήματα υγείας και υγιεινών διατροφών πού καμιά σχέση δέν έχει μέ τήν Οικολογία. 'Εδρεύει στήν Παλλήνη, έχει πολλά λεφτά και ό άρχηγός του, ό κ. Παπακίκολας, έχει κι ένα ραδιοφωνικό σταθμό.

"Ας έρθουμε τώρα στά τής συγκρότησης. Θά πρέπει νά σημειώσουμε ότι γιά πρώτη φορά στίς διαδικασίες του οικολογικού χώρου συμμετέχουν κινήσεις, όργανώσεις και πρόσωπα πού ή ιστορία τους συνδέεται μέ τόν χώρο του άριστερισμού, τής έξωκοινοβουλευτικής άριστερας στήν 'Ελλάδα. Παρόλο πού είναι γεγονός ότι μερικά από τά μέλη αυτών τών όργανώσεων παρακολουθούσαν τίς προσπάθειες συγκρότησης τής 'Όμοσπονδίας από παλιότερα, ώστόσο μόνο μετά τίς Εύρωεκλογές συμμετέχουν ενεργά στίς σχετικές διαδικασίες. Δέν υπάρχει καμιά άμφιβολία, νομίζω, ότι επηρέασε πολύ ή είσοδος αυτής τής έξωκοινοβουλευτικής άριστερας στήν 'Όμοσπονδία ή όποια ενίσχυσε και τίς τάσεις πού υπήρχαν μέσα στον οικολογικό χώρο γιά τήν εκλογική κάθοδο. Κι αυτές οί τάσεις, νομίζω ότι συνδέονται μέ μία αντίληψη *ακτιβισμού* σέ σχέση μέ τίς πολιτικές δραστηριότητες τών Οικολόγων. Θά αναφερθώ παραδείγματος χάριν σέ προσωπικότητες όπως ό Μιχάλης Τρεμόπουλος τής Θεσσαλονίκης, ό όποιος παίριξε —κι αυτός— ένα σημαντικό ρόλο στήν άπόφαση γιά τήν εκλογική κάθοδο.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: Μιά και μιλάμε γιά πληροφορίες, μπορείτε νά μās δώσετε μερικά στοιχεία γιά τήν οργανωτική δομή τής 'Όμοσπονδίας πού συγκροτήθηκε;

Μιχάλης Μοδινός: Δέν υπάρχει καμιά ιδιαίτερη οργανωτική δομή αυτή τή στιγμή. Διατηρήθηκε —μάλλον ύλοποιήθηκε— ή βασική άρχή τής *αυτονομίας* τών επιμέρους ομάδων πού εντάσσονται στήν 'Όμοσπονδία. Αυτές διατηρούν τούς επιμέρους στόχους και τήν επιμέρους δράση τους, ή κάθε μία γιά λογαριασμό της. "Ετσι π.χ. μία οικολογική ομάδα στό Κιλκίς ή μία άλλη γιά τήν προστασία τής άγριας φύσης στήν Πίνδο, θά συνεχίσουν νά

λειτουργούν σύμφωνα μέ τίς καταστατικές τους άρχές και τή στρατηγική τής. 'Από εκεί και πέρα ή συμμετοχή τους στή 'Όμοσπονδία έχει τό νόημα ότι άπαιτείται *συντονισμός* και δράση σέ πανελλήνια κλίμακα γιά μία σειρά προβλημάτων, όπως οί «'Ολυμπιακοί 'Αγώνες», ό 'Αχελώος, τά μεγάλα έργα, ή ελληνική γεωργία. 'Ισως σύντομα υπάρξει ένα πρόγραμμα και μία στρατηγική, κάτι πού δέν είναι αυτόνομο γιά τόν πολύ κόσμο. 'Επομένως μία τέτοια βασική οργανωτική άρχή, πηγάζει από κάποιον τύπου ιδεολογία πού μόλις προηγουμένως περιέγραφα: οί επιμέρους ομάδες πρέπει νά συνεχίσουν νά δρούν, όπως δρούσαν, αυτόνομα. Κι αυτή είναι μία βασική οικολογική άρχή σέ διεθνές επίπεδο. Γιά τήν ώρα ή Γραμματεία είναι 26μελής, ίσως προστεθούν 2 μέ 3 μέλη ακόμη γιά μεγαλύτερη αντιπροσωπευτικότητα.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: 'Εξέλεγχ *συναινετικά*, μέ βάση τό στοιχείο τής αντιπροσωπευτικότητας;

Μιχάλης Μοδινός: Ναι. 'Ενώ γιά παράδειγμα ή «'Οικολογική Συνεργασία» πού είναι ή πιό πολυμελής ομάδα και είχε και τούς πιό πολλούς αντιπροσώπους στό συνέδριο, μπορούσε νά εκλέξει περισσότερα από ένα μέλη στή Γραμματεία, εξέλεξε ένα μέλος. "Όμως και πενταμελείς ομάδες αντιπροσωπεύονται μέ ένα μέλος στή Γραμματεία.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: "Αν λέγαμε ότι ή κάθε οικολογική ομάδα εξέλεξε έναν εκπρόσωπό της στή Γραμματεία θά ήμασταν πιό κοντά στήν πραγματικότητα;

Μιχάλης Μοδινός: Περίπου. "Ετσι έχουμε αυτή τή στιγμή μία γραμματεία, όπου υπάρχουν άτομα από τήν Καλαμάτα, τήν Καβάλα πού δέν εκπροσωπούν πολυμελείς όργανώσεις, αλλά θελήσαμε νά είναι μέσα στή Γραμματεία γιά νά εκφράζουν κάποιους συγκεκριμένους γεωγραφικούς χώρους. Βέβαια δέν μπορούμε νά έχουμε σέ μία Γραμματεία πού λειτουργεί λίγο και σάν μία κεντρική επιτροπή ενός κόμματος κι έτσι υπάρχουν εκπρόσωποι άπ' όλες τίς πόλεις τής 'Ελλάδας κι άπ' όλες τίς τάσεις. Αυτό είναι τό όργανο πού άποφασίζει αυτή τή στιγμή.

Λεωνίδας Λουλούδης: 'Υπάρχει άπόφαση νά πάμε σέ συνέδριο μετά τίς εκλογές, τήν άνοιξη πού μās έρχεται. 'Εκει θά άποκρυσταλλωθεί ή δομή τής 'Όμοσπονδίας. Πρόκειται γιά μία προσωρινή αυτή τή στιγμή οργανωτική δομή.

Μιχάλης Μοδινός: Πέραν τούτου, γιά νά κλείσουμε μέ τό οργανωτικό, γιά τίς ανάγκες τών εκλογών κυρίως, αλλά και γιά όρισμένες πιό μακροπρόθε-

σμες ανάγκες έχουν συγκροτηθεί κάποιες επιτροπές προσωρινού χαρακτήρα: επιτροπή εκλογικού άγώνα, επιτροπή τύπου, επιτροπή τεχνικής ύποστήριξης τών εκλογών και κάποιες μονιμότερες επιτροπές, όπως μία επιτροπή Διεθνών Σχέσεων, συντονισμού δραστηριοτήτων τών περιφερειακών όργανώσεων μέ στόχο τήν ανάδειξη συγκεκριμένων θεμάτων και μετώπων γιά άγώνες, όπως «'Ολυμπιακοί» τά δάση κ.λπ. Αυτές οί επιτροπές θά μπορούσε νά πεί κανείς πώς είναι παρακλάδια τής Γραμματείας και λειτουργούν *ύπ' αυτήν* και *περί αυτήν*.

Βασίλης Ζουναλής: Μέχρι χθές ή δράση τών οικολόγων ήταν περισσότερο πρωτοβουλιακή, πρακτική και ιδεολογική μέσα από περιοδικά. Τό διάβημα, πάντως, νά κατεβεί κανείς στίς εκλογές, συνελπώς νά εκτεθει στην κρίση του λαού, νά ζητήσει τήν ψήφο του λαού, νά εκπροσωπήσει τήν ύπόθεση πολιτικά, είναι ένα διάβημα πού βρίσκεται ένα σκαλί παραπάνω. Θά 'λεγε, λοιπόν, κανείς ότι χρειάζεται κι ένα πρόγραμμα, πολιτικό πρόγραμμα ή έστω οικολογικό πρόγραμμα. 'Υπάρχει τέτοιο πρόγραμμα; Συζητήθηκε αυτό τό θέμα;

Λεωνίδας Λουλούδης: 'Εγώ θά έλεγα ότι καταρχήν τό διάβημα τών εκλογών ήταν, από μία άποψη, αναγκαίο, δεδομένων τών δυσκολιών πού υπήρχαν επί πολλά χρόνια στό οικολογικό κίνημα νά γίνει μαζικό κοινωνικό κίνημα. "Όλες αυτές οί όργανώσεις, οί μεγάλες σχετικά, προσπάθησαν κατά καιρούς νά πάρουν πρωτοβουλίες νά κάνουν καμπάνιες, νά κάνουν εκδηλώσεις. Δέν κατάφεραν όμως νά περάσουν ένα συγκεκριμένο κύκλο πού είναι οί *αναγνώστες τής Νέας Οικολογίας* ή ό χώρος γύρω από τήν *Οικολογική 'Εφημερίδα*, τήν ΕΚΟ κ.λπ. Πράγματι δέν υπάρχει πρόγραμμα. Στίς Εύρωεκλογές υπήρχε τό πρόγραμμα τών Πρασίνων τής Εύρώπης πού κάλυπτε τό κενό, έδώ τά πράγματα είναι διαφορετικά. "Εχεις νά κάνεις μέ εθνικές ιδιαιτερότητες, μέ εθνικά προβλήματα, γιά τά όποια δέν υπάρχουν αυτή τή στιγμή συμφωνημένες άρχές και προγράμματα, αλλά μία καταγραφή κάποιων θέσεων, οί όποιες ούτε έχουν συζητηθεί συστηματικά ούτε μπορεί νά πεί κανείς ότι μέσα σ' αυτές έχουν εκφρασθεί τάσεις. Περισσότερο είναι μία διάθεση «νά τά βρούμε» γιά νά πάμε στίς εκλογές. Και όχι νά συγκροτήσουμε μία ιδεολογικοπολιτική φυσιογνωμία του Οικολογικού Κινήματος στήν 'Ελλάδα. Κατά κάποιο τρόπο μπήκε τό «κάρο μπροστά από τό άλογο».

Μιχάλης Μοδινός: Πρίν από τίς εκλογές θά υπάρξει κάποιο πρόγραμμα. Δέν θά είναι αυτό τό πρόγραμμα πού όλοι θά θέλαμε νά είχαμε στά χέρια μας.

Αυτό που εγώ προβλέπω, επειδή δουλεύει ή επιτροπή προγράμματος, θα υπάρχει καταρχήν ένα καλό περιβαλλοντικό πρόγραμμα που θα πρέπει να τό αντιδιαστείλουμε λίγο από τό γενικό πρόγραμμα ενός κόμματος. Δηλαδή θα υπάρχει ένα πρόγραμμα που ενδεχομένως θα έχει αξιόλογα κεφάλαια για τό νέφος τής Αθήνας, για τήν αποδάσωση, για τή ρύπανση τής θάλασσας, για τά προνομιακά θέματα μέ τά όποια ασχολείται τό οικολογικό κίνημα. Δέν υπάρχουν ίσως επεξεργασμένες γενικότερες θέσεις που άφορούν τό τι γίνεται σήμερα στην Έλλάδα, τά κεντρικά πολιτικά ζητήματα κ.λπ.

Λεωνίδας Λουλούδης: Παρότι στις εκλογές αυτές κατεβαίνει τό σχήμα όπως κατεβαίνει, αυτές οι εκλογές θα παίξουν πολύ καθοριστικό ρόλο για τή μετέπειτα φυσιογνωμία του οικολογικού κινήματος και γιατί αυτή τή στιγμή μετά τις Εύρωεκλογές υπάρχει μιά αίσθηση ότι θα υπάρξει επιτυχία και γιατί μέσα στο οικολογικό κίνημα, αυτή ή πρωτοβουλία για τις εκλογές, θα δημιουργήσει συσχετισμούς υπέρ αυτών που τήν πρότειναν και ίσως έναντιον αυτών που δέν τήν πρότειναν. Άν και νομίζω ότι θα υπάρξουν διαδικασίες μέσα από τις όποιες θα συζητηθούν πίο ψύχραιμα τά πράγματα δέν πρέπει να υποτιμούμε ότι αυτές οι εκλογές πολιτικοποιούν πολύ άποτομα και ίσως άνορθόδοξα ένα χώρο που μόλις δημιουργήθηκε χθές.

Μιχάλης Μοδινός: Πράγματι, αυτό φαίνεται στο ότι πολλές ομάδες, περιφερειακές κυρίως, είναι άπροετοιμαστές να μπουν σ' αυτό τό σχήμα. Δηλαδή είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι πολλά από τά μέλη τους, άνθρωποι ενεργοί και μέ τεράστια δράση και πείρα —ελάχιστα γνωστοί ίσως γιατί δέν βρίσκονται στην Αθήνα— ενδεχομένως ανήκουν σ' άλλα κόμματα ή θεωρούν ότι ανήκουν σ' άλλα κόμματα ή τά ψηφίζουν εκ παραδόσεως —δλοι ψηφίζουμε κάτι ως γνωστόν— και δέν έχουν άποσυνδεθεί από τή συγκεκριμένη πολιτική τους κουλτούρα. Βεβαίως συχνά αυτοί είναι άριστης προελεύσεως, αλλά δέν είναι πάντα. Υπάρχουν και άλλοι που ανήκουν στο ΠΑΣΟΚ ή στη Ν.Δ. και έντούτοις κινούν μιά περιβαλλοντική ομάδα στην Κέρκυρα, στην Κομοτινή, αξιόλογη. Αυτοί οι άνθρωποι ενδεχομένως δέν έχουν συνειδητοποιήσει ακόμα ότι άποτελεί μιά αντίφαση ή πολιτική τους ιδεολογία: αυτό που ψηφίζουν τελικά — συνήθως αυτό είναι ένα από τά ύπαρκτά μεγάλα κόμματα— σε σχέση μέ τήν υπόλοιπη δράση τους. Κι από κεί ξεκινούν διάφορα προβλήματα. Πολλοί επιστήμονες τής οικολογίας, πανεπιστημιακοί, έρευνητές, συγγραφείς, οι όποιοι δέν θέλουν να δούν τον έαυτό τους να συνδέεται μ' ένα πολιτικό κίνημα δρούν οικολογικά αλλά χω-

ρίς να είναι ένταγμένοι όργανικά σε μιά οικολογική ομάδα. Αυτό συμβαίνει και στη Γερμανία. Είχα μιά συζήτηση μ' ένα δασολόγο, καθηγητή στο Μόναχο, πολύ σημαντικό Σούλτς λέγεται, από τους πατέρες τής έρευνας για τήν δξινή βροχή εκεί. Δέν ψηφίζει πράσινους. Κι άπ' ότι μου έλεγε κανένας από τους δασολόγους μέ τους όποιους βρίσκεται στα συνέδρια δέν ψηφίζει πράσινους. Βλέπει, λοιπόν, κανείς ότι αυτός ό χώρος —κι όχι μόνον στην Έλλάδα— ανθρώπων που είτε έχουν επιστημονική σχέση μέ τήν οικολογία είτε ήδη έχουν μιά δράση, ψηφίζουν άλλα κόμματα και δέν είναι προετοιμασμένοι για τήν είσοδο σας στην Όμοσπονδία. Πάντως αυτό που είπε ό Λεωνίδας, ότι ήταν μιά άπότομη είσοδο στην κεντρική πολιτική σκηνή, έκανε ώστε να μην συζητηθούν όλα αυτά και να μην άμβλυνθούν οι συνέπειες από τυχόν αντιδράσεις, κυρίως σε περιφερειακό επίπεδο όπως είπα.

Βασίλης Ζουναλής: Άλλά τό εγχείρημα να κατέβουν οι οικολόγοι στις εκλογές τί θα προσφέρει επιπλέον; Τό οικολογικό κίνημα έχει ήδη σήμερα μπολιάσει μέ τήν προβληματική του όλους τους πολιτικούς χώρους. Και όχι μόνο στην Έλλάδα, μιλάω κυρίως στην Εύρώπη τά τελευταία χρόνια. Τό κατέβασμα στις εκλογές μου είναι

προβληματικό. Γιατί τό κίνημα είναι κίνημα, μπολιάζει μέ τό παράδειγμά του και δίνει άφορμές, γεννά προβληματικές, δίνει άπαντήσεις σ' όρισμένα θέματα, μπολιάζει τόν πολιτικό χώρο γενικότερα. Άλλά τό κατέβασμά του στις εκλογές σε τί παραπάνω άποσκοπεί; Αυτό είναι τό έρώτημα —πρόβλημα— μου.

Λεωνίδας Λουλούδης: Έγώ θα άπαντήσω, νομίζω μέ σαφήνεια, όπως εγώ τουλάχιστον καταλαβαίνω τά πράγματα. Δέν κατεβαίνει τό οικολογικό κίνημα, ή Οικολογική Όμοσπονδία, για να λύσει προβλήματα οικολογικά αυτή τή στιγμή. Ό λόγος που κατεβαίνει είναι να μαζικοποιηθεί τό οικολογικό κίνημα στην Έλλάδα. Αυτό βρίσκεται πίσω από αυτή τήν άπόφαση είτε ρητά είτε άρρητα. Υπάρχει μιά διαθεσιμότητα κοινωνική, υπάρχουν κάποιοι πυρήνες όργανωμένης οικολογικής δράσης. Τό ζήτημα είναι πώς αυτά τά δύο θα έλθουν σε έπαφή; Θα έλθουν σε έπαφή λόγω ιδιαιτερότητας τής πολιτικής ζωής στην Έλλάδα μέσα από μιά συνάντησή τους στις εκλογές. Έπομένως γι' αυτό δέν υπάρχει αυτή τή στιγμή, ούτε θεωρητικά, ούτε ιδεολογικά, πολιτική συζήτηση πολύ μεγάλη γύρω από τό «τί» και τό «πώς» για τή σχέση των οικολόγων μέ τά άλλα κόμματα, μέ τήν Άριστερά ή τή Δεξιά ή τό ξεπέρασμα

των δύο. Βεβαίως έχουν προϋπάρξει άρθρογραφίες στα περιοδικά, συζητήσεις, διαμάχες. Δεν έχει όμως υπάρξει πολιτική αντιπαράθεση και εκδήλωση τάσεων μέσα σ' αυτό τό σχήμα.

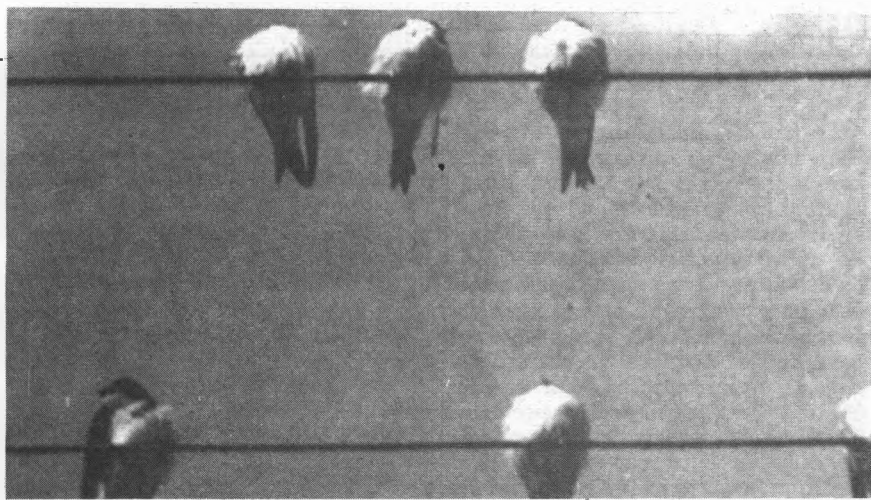
Μιχάλης Μοδινός: Τά κόμματα βιάζονται να ενσωματώσουν την οικολογική προβληματική στο πρόγραμμά τους. Για παράδειγμα τό πρόγραμμα του Συνασπισμού, ό όποίος έχει ένα καλό περιβαλλοντικό κεφάλαιο. "Αν όμως διαβάσει κανείς μία σελίδα πριν ή μία σελίδα μετά, τίποτε δέν κολλάει. Υπάρχει εκεί κι ένα «καλό» κεφάλαιο για την ανάπτυξη. Και για την εμπορική ναυτιλία, ένδεχομένως. Και ένώ στό περί περιβάλλοντος λένε ότι πρέπει να έλεγχθουν τά απόβλητα από τά τάνκερ και λοιπά, στό κεφάλαιο περί Έμπορικής Ναυτιλίας μιλούν για ανάπτυξη του όγκου των μεταφορών, για ανάπτυξη των συναλλαγών, για ανάπτυξη του ενεργειακού μοντέλου, δηλαδή μέσω αύξησης των εισαγωγών κ.λπ. Έπομένως αυτά αυτοαναιρούνται.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: Θεωρείτε ότι τό οικολογικό ζήτημα είναι ένα *οικουμενικό* ζήτημα. Κι εγώ συμφωνώ. Μέ την έννοια ότι αγαλιάζει κάθε πτυχή, κάθε έκφανση της ανθρώπινης ζωής, της καθημερινής ζωής. Ωστόσο υπάρχει μία διαφορά μεταξύ του *οικουμενικού* και του *καθολικού*. Δηλαδή ένώ τό οικολογικό ζήτημα είναι οικουμενικό δέν είναι καθολικό. "Η οικολογία δέν έχει ακόμη αναπτύξει διεθνώς εκείνη την ιδεολογία και εκείνη την πολιτική πού θα την έκανε καθολική: ίκανή να πάρει τίς τύχες της κοινωνίας στά χέρια της. Θέλετε να ξυπνήστε συνειδήσεις, ή έχετε τό αίτημα να γίνει κάποτε ή οικολογία μία καθολική πολιτική κίνηση;

Λεωνίδας Λουλούδης: Έγώ νομίζω ότι περνάμε μία εποχή πού καμιά πολιτική ιδεολογία δέν μπορεί να ίσχυριστεί ότι είναι καθολική...

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: Ίσχυρίζονται όρισμένοι.

Λεωνίδας Λουλούδης: Και δέν υπαινίσσομαι τό τέλος των ιδεολογιών, μέ τό όποιο διαφωνώ βαθύτατα, διότι πιστεύω ότι ποτέ άλλοτε δέν είμαστε βουτηγμένοι στην ιδεολογία όσο σήμερα. Άρκει μία ματιά στη δορυφορική τηλεόραση, ή ένα άκουσμα στην «ελεύθερη ραδιοφωνία» για να μάς πείσει. Έννοώ ότι καμιά πολιτική πρόταση αυτή τή στιγμή δέν μπορεί να διεκδικήσει *καθολικότητα* ως προς τή σύλληψη και τή λύση των προβλημάτων. Κι εδώ είναι χαρακτηριστικό ότι τό οικολογικό κίνημα πραγματικά έρχεται να άπαντήσει στις έλλείψεις πού παρουσιάζουν όλες οι άλλες πολιτικές προτάσεις, ως προς τό θέμα του περιβάλλοντος. Έκεί τό κενό είναι έμφα-

νέστατο. Πώς μπορεί κανείς να μιλήσει για καθολική πρόταση, όταν αφήνει απέξω όλόκληρη τή φύση και λύνει τά προβλήματα της κοινωνίας σε βάρος του φυσικού περιβάλλοντος και σε βάρος της ίδιας της κοινωνίας έντέλει. Έγώ σταματάω εκεί. Δεν πιστεύω ότι είμαστε σε θέση να προβλέψουμε ή να προφητεύσουμε αυτή τή στιγμή μία καθολική άπάντηση. Νομίζω ότι και τό οικολογικό, μολονότι βρίσκεται στα γεννοφάσκια του κάποια άλλα πολιτικά συστήματα βρίσκονται ένώπιον του γηροκομείου τους, άς πούμε, *και* τά μέν όμως *και* τά δέν δέν μπορούν να διεκδικούν καθολικές λύσεις, σ' ένα κόσμο πού αλλάζει —όπως πάντα άλλωστε— δραματικά γρήγορα.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: Νά συμπέρανω, δηλαδή, ότι όπως άλλοι μιλούν για την κοινωνία άγνωώντας τή φύση ότι έσείς κάνετε τό άνάποδο, έστω και ως αντίδραση; Δηλαδή άποφασίσατε να μιλήσετε για τή φύση, άγνωώντας την κοινωνία, πιστεύοντας ότι έτσι φτιάχνετε μία ίσορροπία;

Λεωνίδας Λουλούδης: Έγώ θα 'λεγα εδώ μόνο μία κουβέντα. Άνάμεσα στους περιβαλλοντιστές και στους οικολόγους υπάρχει αυτή άκριβώς ή διαφορά. Νομίζω ότι στους περιβαλλοντιστές είναι έντονη ή τάση να μείνουν και να διασώσουν τό επιμέρους. Στους οικολόγους υπάρχει αυτό πού έσσύ ειπε: ή ανάγκη της καθολικότητας και της σύλληψης όλόκληρου του προβλήματος της κοινωνίας. Έπομένως αυτό πού μόνο λέμε είναι ότι δέν έχει προκύψει αυτή τή στιγμή ή καθολική άποψη. Υπάρχει όμως στην πολιτική οικολογία αυτό τό αίτημα. Δεν υπάρχει όμως, πράγματι, ή *πραγματώσή του*. Και σε διεθνές επίπεδο ακόμα δέν έχουμε δει τέτοιες προτάσεις όπως υπήρξε ό *μαρξισμός* μία εποχή, ή ό *νεοφιλελευθερισμός* μία άλλη εποχή. Τέτοιες προτάσεις συνολικές δέν βλέπω να υπάρχουν πουθενά.

Μιχάλης Μοδινός: Μάλλον υπάρχει ή ύφέρπουσα υπόθεση στους οικολόγους να τεθούν στό επίκεντρο τά προβλήματα της *σχέσης κοινωνίας — φύσης*. Θα όδηγηθούμε σε μία νέα κοινω-

νία, περισσότερο δίκαιη ένδεχομένως. Αυτό συνδέει άλλωστε και την Οικολογία μέ την Άριστερά κατά τή γνώμη μου. Μόνο πού ή έκκίνηση είναι διαφορετική. Πάντως όσοι σκέφτονται την οικολογία μέ πολιτικούς όρους, χρησιμοποιούν κατά κάποιο τρόπο σε εισαγωγικά τά οικολογικά προβλήματα για να *καταβυθιστούν* (σύμφωνα μέ μία γνωστή έκφραση) στό κοινωνικό ύλικό πού θα πραγματώσει αυτή την άλλαγή. Βλέπουμε μία άμφίδρομη αντίδραση πού αναγκαστικά θα αλλάξει την κοινωνία. Έκεί ίσως είναι και ή ρηχότητα της σκέψης πολλών άμμιγών περιβαλλοντιστών. Δεν προστατεύεις την άτμόσφαιρα, τό στρώμα του όζοντος, δέν αντιμετωπίζεις τό φαινόμενο του θερμοκηπίου, άπλως και μόνο βάζοντας πρόστιμα σε κάποιες βιομηχανίες. Είσαι αναγκασμένος ν' αλλάξεις τόσο βαθιά τή βιομηχανική κοινωνία πού ένδεχομένως θα έπέλθουν ριζικές άλλαγές στην ίδια την εργασιακή διαδικασία, στις παραγωγικές σχέσεις. Νομίζω ότι εκεί είναι τό πιό πρόσφορο πεδίο συνάντησης, αλλά και συζήτησης μεταξύ άριστέρων και οικολόγων των δύο ρευμάτων.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: Ωστόσο ή έμπειρία από την πορεία της Οικολογίας στό έξωτερικό, τά τελευταία περίπου 15 χρόνια, έχει φέρι μάλλον τά αντίθετα άποτελέσματα. Στην Εύρώπη τουλάχιστον δια αυτά πού έσύ ανέφερε ως πορεία προς μία πιό δίκαιη κοινωνία, δέν νομίζω ότι αντικατοπτρίζουν τά άποτελέσματα της οικολογικής δράσης. Άπλως όρισμένα οικολογικά αίτήματα έχουν ένσωματωθεί στη διαχείριση του καπιταλισμού. Βλέπουμε, παραδείγματος χάριν, τώρα στη Γερμανία να μπάνει πρόστιμο στην κατανάλωση όξυγόνου. Πρόστιμο καύσης δηλαδή. Τό όποιο δέν είναι καν ιδεολογικό θέμα. Τό μετράνε οικονομικά. Ό κόσμος ξέρει ότι όπως πληρώνει ΟΓΑ στη βενζίνη πληρώνει και κάποιο τέλος καύσης άέρα. Η κατεύθυνση είναι αυτή. Ποιά είναι, λοιπόν, τά όπλα πού έχει τό Έλληνικό Οικολογικό Κίνημα πού θα τό προστάτευαν από τό να γλι-

στρήσει προς μια τέτοια κατεύθυνση ενσωμάτωσης.

Λεωνίδας Λουλούδης: Έγώ νομίζω ότι περνάμε μία περίοδο που η μόνη ορθολογική πρόταση που κυκλοφορεί είναι η πρόταση του καπιταλισμού. Δηλαδή, αυτό που λέμε εκσυγχρονισμός και που δεν είναι παρά η προσαρμογή των διαφόρων υπολλειμμάτων του παρελθόντος στις νέες συνθήκες. Είναι η μόνη πρόταση που συνενώνει τους προοδευτικούς δλων των πολιτικών σχημάτων. Από εκεί και πέρα είναι ζήτημα, τό τί παραπάνω μπορεί να πει κανείς πέρα απ' αυτούς τους αναγκαίους εκσυγχρονισμούς, δηλαδή τόν αναγκαίο εξορθολογισμό που πρέπει να υπάρξει. Λοιπόν, έγώ εκεί νομίζω ότι σέ όλα τά σχήματα υπάρχει μία άμηχανία και μία έλλειψη πίστης. Βλέπω παντού να δημιουργούνται φυγόκεντρες τάσεις, νέες ευαισθησίες στους ανθρώπους, οι όποιες υπερβαίνουν τό πρόβλημα του εκσυγχρονισμού, που είναι «έπί τάπητος» και είναι σωστό που είναι «έπί τάπητος», και θέτουν γενικότερα προβλήματα, όπως προβλήματα υπαρξιακά προβλήματα στοχασμού, γύρω από τό τί είναι έλευθερία σήμερα, τί είναι δημοκρατία σήμερα, τί είναι συμμετοχή σήμερα, τί ζωή θέλουμε έντέλει. Νομίζω ότι αυτό είναι παρήγορο σημείο. Δεν είναι ούτε η 'Αριστερά μία έλκυστική πρόταση, ούτε ο καπιταλισμός είναι αυτή τή στιγμή ένα ξένο πράγμα στό όποιο πάει κανείς και ενσωματώνεται. Θεωρώ σαν δεδομένο ότι αυτή τή στιγμή είναι ενσωματωμένο τό πών. Ουσιαστικά δεν άμφισβητείται τίποτε απ' αυτό που μās περιτριγυρίζει. 'Η μόνη περίπτωση είναι η όργάνωση αυτών των νέων ευαισθησιών έτσι ώστε να έπικοινωνήσουν και ν' άρχίσουν να δημιουργούν καινούργιες προτάσεις. Καινούριες προτάσεις οι όποιες θά υπερβαίνουν τήν Οικολογία, θά υπερβαίνουν τήν 'Αριστερά, θά υπερβαίνουν ό,τιδήποτε άλλο έχει υπάρξει μέχρι στιγμής.

Βασίλης Ζουναλής: 'Η ενσωμάτωση όμως υπάρχει από μία άλλη σκοπιά και νομίζω ότι έδω είναι τό κύριο ζήτημα: ναί μέν έχουμε μία κυρίαρχη

δεολογία του εκσυγχρονισμού, μία πραγματικότητα που μās κανοναρχεί, μās καθοδηγεί, και από τήν άλλη μεριά ένας μαρξισμός και μιάς 'Αριστεράς που βρίσκονται σέ φοβερά άδιέξοδα, τέλος μιάς οικολογίας νεαρής, δεκαπέντε χρόνια, που δεν έχει δώσει κι αυτή, αυτό που θά μπορούσε ίσως να δώσει. 'Ενσωμάτωση είναι και τό χάσιμο των ευκαιριών. 'Αν αυτή τήν ενιαία πραγματικότητα, ή μία και μοναδική πραγματικότητα που υπάρχει κάθε φορά και που είναι κοινωμία — φύση — ιδεολογίες και πρακτικές που υπάρχουν, αν τήν τραβάμε και τήν παρουσιάζουμε μέ μερικό τρόπο κάθε φορά, ουσιαστικά βοηθάμε τήν ενσωμάτωση, τήν κυρίαρχη τάση να ζει και να βασιλεύει.

Μιχάλης Μοδινός: Έγώ θά ήθελα να κάνω δύο παρατηρήσεις σ' αυτά που είπώθηκαν. 'Η πρώτη παρατήρηση είναι, ότι αν τό σύστημα όπως λέμε, ο καπιταλισμός, ή παγκόσμια οικονομία, να ενσωματώσει τήν οικολογική προβληματική και συνεπώς τά οικολογικά αίτήματα νομίζω ότι θά τροποποιηθεί τόσο ριζικά, δηλαδή ή άλλαγή θά είναι όντως επαναστατική, δεν ξέρω προς ποιά κατεύθυνση, θά είναι όμως επαναστατική. Αυτή τή στιγμή βλέπουμε σέ διεθνείς όργανισμούς, σέ συμπόσια, τήν κα Θάτσερ ή τόν κ. Μπους να συζητάνε πώς θά αντιμετωπισθεί τό πρόβλημα των χλωροφθορανθράκων για ν' αντιμετωπισθούν οι τρύπες του όζοντος, ή τό φαινόμενο του θερμοκηπίου. 'Αλλά τό φαινόμενο του θερμοκηπίου άπαιτεί μία τέτοια άλλαγή στις παραγωγικές δομές που άπαιτείται μία παγκόσμια επανάσταση στην οικονομία. Πρέπει να περιορισθούν π.χ. τόσο ριζικά οι εκλύσεις του διοξειδίου του άνθρακος από τή βιομηχανία που δεν θά μπορούσε κανείς να φαντασθεί παρά μία έντελώς ριζική τροποποίηση τής βιομηχανικής βάσης. 'Η επίσης να φαντασθεί μία πλήρη άλλαγή στις χρήσεις γής, δηλαδή ένα σταμάτημα άμεσο τής άποδάσωσης. Αυτό σημαίνει δραματικές άλλαγές σέ μία σειρά οικονομικών και κοινωνικών. Δεν θέλω έδω να τίς περι-

γράψω, αλλά είναι βέβαιο ότι θά υπάρξουν. Αυτό δεν τό έχει συνειδητοποιήσει τό κυρίαρχο σύστημα και πολύ περισσότερο δεν τόχει συνειδητοποιήσει στην 'Ελλάδα. Ρώτησε προηγουμένως ο Δαμιανός, ποιά είναι τά όπλα μας στην 'Ελλάδα. Τά όπλα μας στην 'Ελλάδα είναι ότι αν θεωρήσουμε ως φορείς του συστήματος τά δύο μεγάλα κόμματα, γιατί αυτά άλληλοδιαδέχονται τό ένα τό άλλο στην έξουσία και αυτά ύποτίθεται ότι έχουν ένα πρόγραμμα διαχείρισης των κοινωικών πραγμάτων στην 'Ελλάδα, αυτά λοιπόν τά κόμματα δεν έχουν καμία άπολύτως άποψη ούτε για τόν εκσυγχρονισμό, ούτε για τήν τεχνολογία που θά μπει στην 'Ελλάδα τό 1992 κι άκόμη δεν έχουν πάρει μυρουδιά τί θά σημαίνει μία συγκεκριμένη περιβαλλοντική. Τά όπλα του οικολογικού κινήματος είναι λοιπόν, ότι ο κύριος Ένβερτ μέ τόν δακτύλιο, ή αύριο ο κύριος Λαλιώτης μέ κάποιες έξορμήσεις ενός νέου ύφυπουργείου «Νέας Γενιάς» δεν θίγουν καν τή βάση των οικολογικών ή και περιβαλλοντικών ζητημάτων και έπομένως δεν νομίζω ότι τό οικολογικό κίνημα θά φοβηθεί τόσο πολύ αυτό του τύπου τήν ενσωμάτωση, άρκει τό ίδιο να διαμορφώσει μία πρόταση αξιόπιστη και συνολική, όπως είπώθηκε ήδη, ή όποια θά γίνει και πειστική για τήν έλληνική κοινωμία. Πάντως, δεν νομίζω ότι σήμερα τά κόμματα στην 'Ελλάδα, τουλάχιστον τά μεγάλα, έχουν τίς δομές, τήν ικανότητα, τή διάθεση και τήν ιδεολογία που να μπορέσουν να ενσωματώσουν άκόμη και τά στοιχειωδέστερα οικολογικά αίτήματα.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: Είπες προηγουμένως ότι ή διάσταση των οικολογικών προβλημάτων είναι τέτοια που ή επίλυσή τους θά προϋπέθετε και μία ριζική άνατροπή του παραγωγικού συστήματος. Κι αυτό είναι άλήθεια. 'Ωστόσο για να άνατραπει ένα παραγωγικό σύστημα πρέπει να πάρει τή θέση του κάποιου άλλο. Δεν υπάρχει άνατροπή μόνο. 'Εκτός αν μιλάμε για μία οικολογική καταστροφή, αν μιλάμε μέ όρους καταστροφής.

Μιχάλης Μοδινός: Αυτό είναι όντως μία σοβαρή πιθανότητα σέ πολλά πεδία.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος: Είναι πράγματι μία σοβαρή πιθανότητα. 'Αλλά αν δεν μιλάμε για καταστροφή και μιλάμε μέ τήν έννοια τής πρόληψης συνεπώς του μετασχηματισμού κάποιων δομών ώστε να προληφθούν οι καταστροφές, τότε αυτός ο μετασχηματισμός προϋποθέτει και κάποιες δομές που θά αντικαταστήσουν τίς προηγούμενες. 'Η 'Αριστερά νομίζει ότι έχει άπαντήσει σ' αυτό τό θέμα, ή νόμιζε ότι έχει κάποιες άπαντήσεις. Σας ρωτώ εύθως και προσωπικά, έ-

κτός από οικόλογους είσαστε και 'Αριστεροί; Μέ την κλασική έννοια πού δίναμε στον όρο πριν από 15-20 χρόνια. Κι αν ναι, τι είναι αυτό που σάς κάνει αυτή τή στιγμή, νά μήν ψηφίζετε τήν 'Αριστερά και νά ψηφίζετε τους οικόλογους. "Η νά μήν είσαστε αριστεροί αλλά οικόλογους. **Παρένθεση:** Έκανα εδώ μία αντιδιαστολή του 'Αριστερού με τόν Οικόλογο. Δέν έννοώ ότι ό Οικόλογος δέν είναι 'Αριστερός αλλά καταλαβαίνετε ότι έννοώ αυτό πού λέγεται παραδοσιακά αριστερός.

Λεωνίδας Λουλούδης: Είναι ζήτημα προσωπικό. 'Ακριβώς εδώ είναι και τό πρόβλημα. Τό γεγονός ότι κατατάει νά είναι προσωπικό πιά τό θέμα, συνιστά και τή δυσκολία τής απάντησης. Γιατί πράγματι αυτό πού στήν 'Αριστερά υπήρξε σάν συλλογική ζωή περισσότερο και όχι μόνο μία πολιτική πρόταση, στίς μέρες μας είναι όλο και πιά δύσκολο νά υπάρξει. Νά υπάρξει κανείς ως αριστερός. Γιατί εγώ τουλάχιστον δέν είδα ποτέ τήν παρουσία μου ως αριστερού σάν ένα θέμα τό οποίο άφορούσε μόνον έμένα και τήν προσωπική μου, ως ποίμε, ύπαρξη. Τό θεωρούσα ότι ήταν ένταξη σέ μία συλλογικότητα, ή οποία έχει ένα δράμα πού τό παλεύει. 'Απ' αυτή τήν άπο-

ψη ή συμμετοχή μου στους οικόλογους δείχνει ότι δέν πιστεύω πιά ότι στήν 'Αριστερά υπάρχει αυτού του τύπου ή συλλογικότητα πού εγώ θά θεωρούσα ότι έχει ένα δράμα συγγενές πρὸς αυτό τό οποίο υπήρξε πριν από μερικά χρόνια. 'Αντίθετα στήν Οικόλογία, υπάρχει ένα δράμα, έστω σάν σκιαγράφημα, και έξοῦ και είναι προκλητικό νά διαλέγεις για νά τό γεμίσεις, για νά τό κάνεις νά υπάρξει σάν πρόταση, Αυτό θά 'λεγα πρὸς τό παρόν. Δέν είμαι ούτε ιδιαίτερα εὐχαριστημένος πού δέν ψηφίζω 'Αριστερά, ούτε είμαι και πάλι έμπλεος ένθουσιασμού πού θά ψηφίσω ένα οικόλογικό κόμμα, διότι δέν συνέδεσα ποτέ όλη αυτή τήν πολιτική δραστηριότητα με τήν ψήφου μου στίς εκλογές, ή με κάποια πολύ συγκεκριμένη πολιτική πράξη. Περισσότερο, όπως είπα, ήταν ένας συγκεκριμένος τρόπος ζωής πού έμπνέονταν από ένα αρκετά σαφές δράμα, τουλάχιστον για μία έποχή. Ούτε τό ένα, ούτε τ' άλλο υπάρχουν αυτή τή στιγμή. Και έπομένως εμπρός για νέα ταξίδια, χωρίς νά ξεχνάμε και τή σάβουρα στα ύφαλα του πλοίου.

Μιχάλης Μοδίνος: 'Εγώ θ' απαντήσω πού πιά σύντομα και λιγότερο βιοματικά έπειδή θεωρώσα τόν εαυτό μου α-

ριστερό σέ κάπως μεγάλη ηλικία. Θά έλεγα ότι τώρα θεωρώ πως είμαι αριστερός με μά πολύ απλή και παραδοσιακή έννοια. Σέ συνέχεια τών ύσων είπαμε και θεωρώντας ότι ή οικόλογική προβληματική —κάτι πού πιστεύω στά σοβαρά— θά ώθήσει σέ κοινωνικούς μετασχηματισμούς πάρα πολύ σοβαρούς, αναγκαστικά ή έννοια τής 'Αριστεράς παραμένει ζωντανή ή έστω μετασχηματίζεται, αλλά εξακολουθεί νά υπάρχει. Μ' αυτήν τήν έννοια είμαι και αριστερός.

Βασίλης Ζουναλής: "Όπως και νά 'χουν αυτά τά σημαντικά ζητήματα, τό άμεσο μέλλον θά άποσαφηνίσει όρισμένες τους πλευρές, και όλοι θά μπορούμε νά τά σκεφτόμαστε και νά τά συζητάμε πιά συγκεκριμένα. Για τήν ώρα ένα πράγμα πιστεύω: ότι αριστεροί και οικόλόγοι, παρά τίς άπριories και τίς πιθανές αντιθέσεις ανάμεσα τους, είναι υποχρεωμένοι κάπου νά συναντηθούν. Αυτός είναι ό δρόμος. 'Αλλά δέν άρκλώ ή διακήρυξη. Χρειάζεται συγκεκριμένη πρακτική πού θά άναδεικνύει τή συνάντηση ως ανάγκη. Θά τά ξαναλέμε λοιπόν.

Γιώργος Καραμπελιάς Κράτος και κοινωνία στη μεταπολίτευση (1974-1988)

Στα άνωτα του 1980 μέχρι το 1974 φαίνεται να διαχωρίζονται και απαντιώνονται οι δύο βασικοί άξιοί της άποψησής. Ο πρώτος είναι ο Καραμπελιάς, ο οποίος στην Εξάντας και είναι νά ψηφίζετε τήν 'Αριστερά και νά ψηφίζετε τους οικόλογους. "Η νά μήν είσαστε αριστεροί αλλά οικόλογους. **Παρένθεση:** Έκανα εδώ μία αντιδιαστολή του 'Αριστερού με τόν Οικόλογο. Δέν έννοώ ότι ό Οικόλογος δέν είναι 'Αριστερός αλλά καταλαβαίνετε ότι έννοώ αυτό πού λέγεται παραδοσιακά αριστερός. **Λεωνίδας Λουλούδης:** Είναι ζήτημα προσωπικό. 'Ακριβώς εδώ είναι και τό πρόβλημα. Τό γεγονός ότι κατατάει νά είναι προσωπικό πιά τό θέμα, συνιστά και τή δυσκολία τής απάντησης. Γιατί πράγματι αυτό πού στήν 'Αριστερά υπήρξε σάν συλλογική ζωή περισσότερο και όχι μόνο μία πολιτική πρόταση, στίς μέρες μας είναι όλο και πιά δύσκολο νά υπάρξει. Νά υπάρξει κανείς ως αριστερός. Γιατί εγώ τουλάχιστον δέν είδα ποτέ τήν παρουσία μου ως αριστερού σάν ένα θέμα τό οποίο άφορούσε μόνον έμένα και τήν προσωπική μου, ως ποίμε, ύπαρξη. Τό θεωρούσα ότι ήταν ένταξη σέ μία συλλογικότητα, ή οποία έχει ένα δράμα πού τό παλεύει. 'Απ' αυτή τήν άπο-

Εξάντας

Άρης Παπάνθιμος

Αυριανισμός

το σημερινό πρόσωπο του φασισμού

Μπροστά στις κάλπες τῆς 5ης Νοεμβρίου

Τὸν Ἰούνιο ἡ Ν.Δ. ἦρθε πρῶτο κόμμα, πολὺ κοντὰ στὴν αὐτοδυναμία. Πῶς ἔγινε αὐτό; Πῶς ἀπὸ τοὺς «σχοιπιδοντενεκέδες τῆς Ἱστορίας», τὸ 1981, οἱ δυνάμεις τῆς συντήρησης καὶ τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ φαύουν πάλι τὴν ἐξουσία, διεκδικώντας μάλιστα τὴν αὐτοδυναμία; Αὐτὸ ἦταν τὸ μεγάλο πολιτικό κατόρθωμα τοῦ ΠΑΣΟΚ. Ἐπεισε τὸν κόσμο ὅτι ὅταν ὑπάρχει μιὰ διακυβέρνηση σὰν τὴ δική του, τόσο διεφθαρμένη κι ἀσυνάρτητη, ἀκόμη κι ὁ νεοφιλελευθερισμὸς εἶναι προτιμότερος. Γιατί ἡ προοδευτικότητά μιᾶς πολιτικῆς ἐξουσίας δέν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ τοὺς ἀνθηροὺς δείκτες τῆς οἰκονομίας πού ἄλλωστε ἐπὶ ΠΑΣΟΚ πῆραν τὸν κατήφορο. Ἐξαρτᾶται ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸ ἂν καταφέρει νὰ μειώσῃ τὴν δύναμη τῶν συντηρητικῶν. Συνέβη τὸ ἀντίθετο.

Ἐτσι εἶναι τουλάχιστο ἐξοργιστικό νὰ βλέπει καὶ ν' ἀκούει κανεὶς σήμερα, ἀκόμη κι ἀπὸ στελέχη τῆς ἀριστερᾶς, ὅτι πᾶνε στὸ ΠΑΣΟΚ γιὰ νὰ μὴν ξανάρθῃ δεξιά, ὅσο ἐξοργιστικὴ εἶναι ἡ στάση κι ἐκείνων πού πᾶνε στὴ Δεξιά γιὰ νὰ μὴν ξανάρθῃ τὸ ΠΑΣΟΚ. Ὁ Μπριλλάκης στὴν ΕΡΤ νὰ προπαγανδίζει τὸ ΠΑΣΟΚ κι ὁ Θεοδωράκης στὸ Ὀλυμπιακὸ Στάδιο νὰ τραγουδάει γιὰ τὴ Ν.Δ.: εἰκόνες ἐφιαλτικῆς.

Ο κόσμος, λοιπόν, τῆς Ἀριστερᾶς καλεῖται νὰ βουλευτεῖ μέ τὸ Συνασπισμὸ καλεῖται νὰ διαπράξῃ δηλαδή, ἀθροιστικά, ὅ,τι πράττει καὶ ὁ Μπριλλάκης καὶ ὁ Θεοδωράκης, ἀφοῦ ὁ Συνασπισμὸς, ἀνάλογα μέ τὸ πῶς θὰ ῥθουν τὰ πράγματα, μπορεῖ μετεκλογικά νὰ εἶναι καὶ μέ τὸ ΠΑΣΟΚ καὶ μέ τὴ Ν.Δ. καὶ μέ τοὺς δυό. Εἶναι κι αὐτὸ μιὰ μορφή λαϊκῆς κυριαρχίας, ψηφίζεται. Οἱ ἐκτὸς Συνασπισμοῦ Ἀριστεροί, πού γίνονται ὄλο καὶ περισσότεροι, προσπαθοῦν γιὰ τὴν ὥρα ν' ἀποφύγουν αὐτὴ τὴ διελκυστίνδα, ἢ, τουλάχιστο, τὴ μοίρα τῆς ἐνσωμάτωσης. Σκόρπιοι. Ἄλλοι λευκοί, ἄλλοι οἰκολόγους, ἄλλοι τὴν Ἀριστερὴ Πρωτοβουλία, ἄλλοι καλύπτονται ἀπ' τὰ 200 χιλιόμετρα, ἄλλοι σέ ἀπεγνωσμένες ἀριστερές κινήσεις. Ἀνάμεσά τους κι οἱ κομμουνιστές τῆς ἀνανέωσης πού ἡ ἦττα τοῦ Ἰούνη δέν τοὺς ἐπέτρεψε νὰ συνεχίσουν μέ τὸ ὄνομά τους, τὸ πρόγραμμά τους, τὴν ἰδεολογία τους. Ἀλλά ἂν σήμερα δεσπάζει ὁ δι(τρι)κομματισμὸς τὰ μεγάλα προβλήματα εἶναι γιὰ αὔριο. Οἱ σημερινές ἐπιλογές τῶν ἀριστερῶν, ὅσο κι ἂν ἐπιβάλλονται ἀπὸ σκληρὰ διλήμματα, δέν θὰ ἀναίρεσουν οὔτε τίς ἰδέες τους οὔτε τὴν προσήλωσή τους στὴν ὑπόθεση τοῦ σοσιαλισμοῦ. Καλὸ βόλι παιδιά.

Ἐν τὸ κείμενο τοῦτο βρίσκεται ἐδῶ κι ὄχι στὴν ἀρχὴ τοῦ περιοδικοῦ, ὡς συνήθως, δέν ὀφείλεται σέ κάποια σκοπιμότητα. Λάθος τῆς σελιδοποίησης. Συμβαίνουν αὐτά. Πάντως κι ἀπ' ἐδῶ λέει αὐτὰ πού θέλει νὰ πει.

Τό τέλος τῆς ἐπανάστασης πού δέν ἔγινε

τοῦ Ἀγγελου Ἐλεφάντη

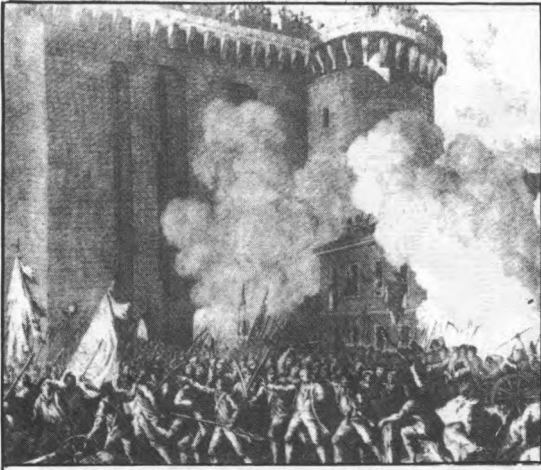
Ἡ ἐπαναστατική στρατηγική, σέ ὄλο τόν εἰκοστό αἰώνα, ἦταν ἡ θεωρητικοποίηση, ἡ προετοιμασία καί ἡ ἀναμονή τῆς ἐνοπλῆς ἐξέγερσης. Μετά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο ἡ ἐπανάσταση ταυτίστηκε μέ τήν προσδοκία τῆς ἐπέκτασης τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου. Στή γιγαντιαία ὁμωσ συγκρούση Ἀνατολῆς - Δύσης, στή διάρκεια τοῦ τεσσαρακοντοετοῦς ψυχροῦ πολέμου, ἡ ΕΣΣΔ ἔχασε. Ἡ Ἀριστερά κινεῖται μέσα σέ ἕνα κενό στρατηγικῆς πού προσπαθεῖ νά τό καλύψει μέ λέξεις...

Ερωτηθεῖς ὁ Ρόναλντ Ρήγκαν, ὅταν ἀποχωροῦσε ἀπό τόν Λευκό Οἶκο, ποιό ἦταν κατά τή γνώμη του τό σημαντικότερο ἔργο τῆς ὀκτάχρονης προεδρίας του ἀπάντησε κυνικά: «*Κέρδισα τόν ψυχρό πόλεμο!*». Καί τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1989, ὁ Τζώρτζ Κέναν διαβεβαίωσε τήν Ἐπιτροπή Ἐξωτερικῶν Σχέσεων τῆς Γερουσίας ὅτι ἡ ἐποχή τῆς Ρώσικης Ἐπανάστασης τελείωσε. Στά ὄγδονταπέντε του ὁ ἀμερικανός διπλωμάτης — ὁ ἴδιος πού τό 1946 ἔστειλε ἀπό τή Μόσχα στό Στέιτ Ντηπάρτμεντ ἐκεῖνο τό ἱστορικό μήνυμα γιά τήν ἀνάγκη ἐναρξῆς τοῦ «ψυχροῦ πολέμου» ὥστε νά προστατευθεῖ ὁ «ἐλεύθερος κόσμος» ἀπό τήν ἀπειλή τοῦ κομμουνισμοῦ— ἐπιβεβαίωσε τή ρήση τοῦ Ρήγκαν καί τοὺς μόχθους τῆς πολύχρονης σταδιοδρομίας του. Πράγματι, στόν πόλεμο αὐτόν, πού ὀνομάστηκε ψυχρός καί κράτησε πάνω ἀπό 40 χρόνια, νίκησαν κατά κράτος οἱ ΗΠΑ. Πιό σωστά, νίκησε ὁ συνασπισμός τῶν δυνάμεων τοῦ παγκόσμιου ἀστισμοῦ καί καπιταλισμοῦ. Ἡττημένοι ἦταν ἡ ΕΣΣΔ, τό κομμουνιστικό σύστημα πού αὐτή ἐνσάρκωσε καί ἡ Ἐπανάσταση πού τό γέννησε. Ἔτσι ὅπως, μέσα ἀπό μιά δραματική καί περίπλοκη ἱστορία, ταυτίστηκαν Ἐπανάσταση, Ρωσία καί κομμουνισμός, τό οικονομικό, πολιτικό καί κοινωνικό ἀδιέξοδο τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης θά συμπαρασύρει συνολικά τό Ἀνατολικό στρατόπεδο, καί τήν ὑπαρκτή μορφή σοσιαλισμοῦ. Ἀλλά καί τή ἴδια τήν ἔννοια τῆς ἐπανάστασης.

«Ἐλευθερία, ἰσότητα, ἀδελφότητα» ἦταν τά συνθήματα τῶν Γάλλων ἐπαναστατῶν τοῦ 1789. Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα ἡ σοσιαλιστική ἐπανάσταση ἔθεσε στήν ἡμερήσια διάταξη τοὺς ἀγῶνες τῶν καταπιεσμένων γιά μιά κοινωνία χωρίς τάξεις, χωρίς ἐκμεταλλευτές καί ἐκμεταλλεζόμενους, χωρίς πλούσιους καί φτωχοὺς, μιά κοινωνία ὅπου ἡ τυπική καί πολιτική ἐλευθερία θά ἐδράζονταν πάνω στήν οικονομική ἰσότητα, ὅπου ἡ κοινότητα τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων θά διαχειριζόταν τόν πλοῦτο τῆς γῆς, τίς ὕλικές ἀξίες καί τίς ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ προλεταριακή δημοκρατία θά ἦταν «*χίλιες φορές πιό δημοκρατική ἀπό ὅποιαδήποτε ἀστική δημοκρατία*» προέβλεπε ὁ Λένιν. Ἐβδομήντα χρόνια ἀργότερα τό ὄραμα διαλύθηκε. Ἡ ἐπανάσταση μοιάζει πλέον μέ ἐνδοκόσμιο χίλιασμό πού τροφοδοτεῖ νοσταλγίες ἢ φαντασιώσεις λιγοστῶν ἀναχωρητῶν, στό Γκντάνσκ ὅλοι πιστεύουν ὅτι ὁ «καλύτερος κομμουνιστής εἶναι νεκρός», στό Πεκίνο τά κομμουνιστικά τάνκς σφάζουν προλεταριοὺς ἡρωϊκοὺς, στή Δύση πρυτανεύουν οἱ

ἀρετές τῆς συναίνεσης, συγκλίσεις καί συγχωνεύσεις βεβαιώνουν ὅτι ἡ πάλι τῶν τάξεων δίνει τή θέση τῆς στήν κοινωνική εἰρήνευση. Αὐτά πού συμβαίνουν στή Σοβιετική Ἐνωση τοῦ Γκορμπατσώφ «*βάζουν τό τελευταῖο καρφί στό φέρετρο τοῦ μαρξισμοῦ - λενινισμοῦ*» ἐπιλογίζει ὁ Φράνσις Φουκογιάμα, ἡγετικό στέλεχος τῆς «ὀμάδας ἐγκεφάλων» τοῦ Στέιτ Ντηπάρτμεντ καί τόν ἀπόηχο αὐτοῦ τοῦ ἀφορισμοῦ τόν συναντάει κανεῖς παντοῦ: «*Οἱ μεγάλες φιλοδοξίες τοῦ παρελθόντος ἀντικαθίστανται ἀπό τόν οικονομικό ὑπολογισμό, ἀπό τήν ἐπίλυση τῶν ἀτέρμονων τεχνικῶν προβλημάτων, ἀπό τίς οικολογικές φροντίδες καί τήν ἱκανοποίηση ἐξεζητημένων ἀναγκῶν τῶν καταναλωτῶν*», θά συνεχίσει ὁ Φράνσις Φουκογιάμα μέ κάποια δόση θλίψης.

Τέλος, λοιπόν, μιὰς ἐποχῆς πού σφραγίστηκε ἀπὸ τὴν προσδοκία τῆς ἐπανάστασης, ἀπὸ τὶς πολιτικὲς μορφές καὶ τὶς ἰδεολογίες πού ἡ προσδοκία αὐτὴ τροφοδότησε καθὼς ἔπαιρνε οἰκουμενικὲς διαστάσεις στὸ πέρασμα τοῦ εικοστοῦ αἰῶνα. Προπαγάνδα καὶ ἰδεολογικὲς προβολές, τομὲς ριζικὲς καὶ ἀλλαγές ἀναντίστροφες, τεράστιες ἀνακατατάξεις κάτω ἀπὸ τὸν ἀστερισμὸ τοῦ μοντερνισμού, ἡ παλαιὰ ἱστορία γιὰ τὸ τέλος τῆς ἱστορίας, νέες εὐαισθησίες, νέες κοινωνικὲς πραγματικότητες, παλιοὶ πολιτισμοὶ σαρωμένοι ἀπ' τὴ θύελλα τῆς καταναλωτικῆς ὁμοιομορφίας, ὁ θρίαμβος τῆς Εἰκόνας καὶ τοῦ Σήματος, νέα κοινωνικά προβλήματα, ριζικὴ ἀλλαγὴ στὶς νοοτροπίες καὶ τὶς συμπεριφορές, ἕνας νέος παραγωγικὸς πολιτισμὸς βασισμένος στὴν ἔρευνα καὶ τὴν πληροφορία πάντα ὅμως μὲ τὴν ἀπόλυτὴ ἐπικράτηση τῆς λογικῆς τοῦ κέρδους, τάξεις μὲ νέες ἐσωτερικὲς διαστρωματώσεις, θεσμοὶ διακρατικοὶ καὶ ὑπερεθνικοὶ, χρεωκοπία πολιτικῶν μορφῶν πού ἔμοιαζαν ἰσχυροὶ καὶ ἀκλόνητοι, πού ὁ μῦθος, πού ἡ πραγματικότητα, πού ἔκλεισε ὁ κύκλος καὶ ποῖος καινούριος ἀνοίγει, τί κρατᾶμε, τί πετᾶμε, πῶς δένεται ἡ κλωστή μὲ τὰ περασμένα ἢ μήπως τὰ περασμένα ξέπεσαν ὀριστικά ἔτσι πού νὰ μὴ χρειάζεται καμιὰ κλωστή, τί νόημα ἔχουν ἐρωτήματα χωρὶς ἀπαντήσεις, τί νόημα ἔχουν ἀπαντήσεις ὅταν κανεὶς δέν σέ ρωτᾷ; Πῶς μπορούμε νὰ συνοψίσουμε ὅλα αὐτὰ τὰ καινούρια καὶ τόσα ἄλλα πολὺ παλιὰ πού ἐπιμένουν, κι αὐτὰ, νὰ βρίσκονται ἀκόμα ἀνάμεσά μας; Πῶς νὰ συνοψίσουμε ὅλα αὐτὰ ὄχι γιὰ νὰ βροῦμε ἕνα ἀναπαντικὸ τέρμα ἀλλὰ μιά βάση γιὰ νὰ μπορούμε νὰ συνεχίζουμε τὸ ταξίδι στὸ ἄγνωστο;

Δέν ξέρω. Σκέφτομαι ὡστόσο ὅτι, σ' αὐτὸν τὸν κόσμον ὅπου μοιάζει νὰ θριαμβεῖ ἐφιαλτικὰ τὸ κεφάλαιο ὡς ὀργανώτρια δύναμη τῶν κοινωνιῶν, κάτω ἀπὸ τὴ γενικὴ παραδοχὴ γιὰ τὴ χρεωκοπία τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ ὑποκρύπτεται μιά ἄλλη γενικότερης σημασίας: **τέλος στὴν ἐπανάσταση, τέλος στὴν ἐποχὴ τῶν ἐπαναστάσεων.**

Κι αὐτὴ ἡ πεποίθηση μᾶς φέρνει σιμότερα σὲ μιὰν ἄλλη παραδοχὴ ἀκόμη σπουδαιότερη: **τὸ τέλος τοῦ μαρξισμού.**

Γιατί, νὰ τί συνέβη, νομίζω, τὸ βαθύτερο, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων: Ἄφου τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα, τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα καὶ κυρίως οἱ κοινωνίες τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ ἐμφανίστηκαν ὡς πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐνσάρκωση τοῦ μαρξισμοῦ ἐβλογο

μοιάζει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἦταν ὁ ἴδιος ὁ μαρξισμὸς πού χρεωκόπησε. Καὶ πραγματικά, ὁ καλύτερος τρόπος νὰ ξεμπερδεῖ κανεὶς «ὀριστικά» μὲ τὸν μαρξισμό εἶναι νὰ διακηρύσσει ὅτι ὅσα εἶχε μέσα του τοῦτο τὸ σύστημα σκέψης πραγματοποιήθηκαν. Νεκροθάφτης τοῦ μαρξισμού γίνεται ὁ πραγματωμένος ἑαυτὸς του. Οἱ ἀστικές τάξεις ὅλου τοῦ κόσμου βρῆκαν ἔτσι τὸν ἀνέλπιστο σύμμαχον στὶς νεογέννητες κρατικὲς ἀστικές τάξεις καὶ τὶς γραφειοκρατίες πού ὀργανώνουν τὶς χώρες τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ: ἂν σοσιαλισμὸς εἶναι ὄντως αὐτὸ τὸ σύστημα τότε ζήτω ὁ καπιταλισμὸς. Κι ἀκόμα, ἀφού ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ μαρξισμού βασίζεται στὴν ἐπαναστατικὴ ἀνατροπὴ τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος, κι ἀφού οἱ ἐπαναστάσεις τοῦ εικοστοῦ αἰῶνα, ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὴν πολιτικὴν θεωρίαν τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμού, ὀδηγήσαν σὲ καθεστῶτα ἀνελεύθερα, ὀλοκληρωτικά, ἐκμεταλλευτικά, ἄρα τὰ δόγματα τοῦ γενεοφόρου Γιεχωβά χρεωκόπησαν κι αὐτὰ. Ἄπόδειξη ὅτι τὰ ἐγκαταλείπουν ἀκόμη κι ἐκεῖνοι πού γιὰ πολλὰς δεκαετίες τὰ ἐφάρμοσαν μὲ πάθος καὶ συνέπεια.

Τὸ συμπέρασμα σὲ τούτη τὴν ἀλληλουχία ἐμπειρικῶν παραδοχῶν, πού νομιμοποιοῦν τὴν ὑπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων ἀντὶ νὰ ἐξηγοῦν, «ἔρχεται μόνο του»: ὁ κομμουνισμὸς εἶναι μιά παρωχημένη οὐτοπία τοῦ 19ου αἰῶνα, ἡ κριτικὴ τοῦ Μάρξ στὸν καπιταλισμὸ εἶναι μιά οὐτοπικὴ κριτικὴ γιατί γίνεται ἀπὸ μιά σκοπιὰ ὀλοσδιόλου ἀνεδαφική. Κατὰ συνέπεια ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία ἐμφανίζεται ὡς ἀξέπεραστος ὀρίζοντας τῆς ἀνθρωπότητας, ὅπου ὡστόσο, πολλὰ χρειάζονται γιὰ νὰ γίνει βιώσιμη, πιὸ ἀνθρώπινη, πιὸ δίκαιη. Καὶ γιὰ νὰ μὴ χάσει τὸ δυναμισμό της καὶ τὴ δυναμικότητά της, ὅπως συνέβη ὅπου ἐπιδιώχθηκε ἡ κομμουνιστικὴ χίμαιρα, πρέπει νὰ διατηρηθοῦν οἱ ἀρχές τῆς ἐλεύθερης ἐπιχείρησης καὶ τῆς οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς, συνδυασμένες μὲ λίγο «κοινωνικὴ ἰδιοκτησία», λίγο ἄνωθεν ρυθμίσεις, λίγο προγραμματισμὸ, λίγο κοινωνικὸ κράτος ὥστε τὰ προβλήματα νὰ ἐπιλύονται μὲ τὴ συνδιαλλαγὴ, τὴ διαπραγματεύση, τοὺς ἀμοιβαίους συμβιβασμούς.

Τελευταῖος, καὶ πιὸ ἀποφασιστικὸς λοιπόν, ἀναβαθμὸς στὸν κυρίαρχον λόγον πού νομιμοποιεῖ τὶς μεγάλες, κοσμοϊστορικὲς ὅπως λέγεται, ἀλλαγές τοῦ καιροῦ μας εἶναι ὁ λόγος περὶ χρεωκοπίας τοῦ μαρξισμοῦ. Εἶναι στοιχεῖο πιά τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας τῆς δεξιᾶς, ἀπὸ τὶς νεοφιλελεύθερες καὶ νεοσυντηρητικὲς ἐκδοχές τῆς ὡς τὶς πιὸ μετριοπαθεῖς. Καὶ λέγοντας κυρίαρχη ἰδεολογία ἐννοῶ ὅτι πράγματι κυριαρχεῖ. Ἴδια εἶναι ἡ ἰδεολογία πού κυριαρχεῖ καὶ σὲ πολλές τάσεις τῆς σύγχρονης ἀριστερᾶς. Γιατί συναντιέται πρακτικὰ μὲ τὴν κυρίαρχη ἀστικὴ ἰδεολογία στὸ ἴδιο σημεῖο. Ἐκεῖ, δηλαδή, πού χάρισαν στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα τὰ ἐπαναστατικὰ καὶ τὰ ρεφορμιστικὰ ρεύματα τοῦ μαρξισμοῦ: **πάνω στὸ ζήτημα τῆς ἐπανάστασης.** Σήμερα, ἕναν αἰῶνα μετὰ, γιὰ καμιάν ἀπὸ τὶς τάσεις τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀριστερᾶς —πρῶν εὐρακομμουνιστικῆς, φιλοσοβιετικῆς σοσιαλιστικῆς, σοσιαλδημοκρατικῆς ἢ ὅ,τι ἄλλο— **δέν ἐκκρεμεῖ καμιὰ ἐπανάσταση.** Καὶ νομίζω ὅτι δέν παραποιῶ κανένα. Ἄλλὰ ἂν δέν ἐκκρεμεῖ καμιὰ ἐπανάσταση, ἡ μόνη τροχιά πού μπορούν νὰ διαγράψουν οἱ ἀριστερές στὴν ἐπικράτεια ἐνός ἀδιαφιλονίκητου καπιταλισμοῦ εἶναι τὸ ἐξελικτι-

Σὲ ἕνα κόσμον ὅπου μοιάζει νὰ θριαμβεῖ ἐφιαλτικὰ τὸ κεφάλαιο ὡς ὀργανώτρια δύναμη τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν, κάτω ἀπὸ τὴ γενικὴ παραδοχὴ γιὰ τὴ χρεωκοπία τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» ὑποκρύπτεται ἡ πεποίθηση γιὰ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ γιὰ τὴν ὀριστικὴ χρεωκοπία τοῦ μαρξισμοῦ.

κό παιχνίδι της φιλοπρόδοου σοσιαλδημοκρατίας. Δέν έκκρεμει επομένως και κανένας σοσιαλιστικός μετασχηματισμός. Γιατί, στο κάτω κάτω της γραφής δέν ζούμε κι άσχημα μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα. Κάπως έτσι κλείνει τόν κύκλο ό σύγχρονος «ρεαλισμός».

Αυτό τό μακρινό και όδυνηρό ταξίδι της εργαζόμενης άνθρωπότητας από τήν προσδοκία γιά τήν πανανθρώπινη επικράτηση του σοσιαλισμού (τό πέρασμα από τήν προϊστορία στην ιστορία πού έλεγε ό Μάρξ) στην προσαρμογή μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα πραγματοποιήθηκε μέσα σε μιάν εμπόλεμη άτμόσφαιρα. Οί πόλεμοι, θερμοί, ψυχροί, παγκόσμιοι ή τοπικοί ήταν ό γενικός διάκοσμος. Τώρα μόλις τέλειωσε κι ό τρίτος παγκόσμιος πόλεμος, ό ψυχρός τεσσαρακονταετής πόλεμος, χωρίς τό τέλος του νά δίνει στους εμπολέμους τή λύτρωση τής ειρήνης. Θά μās χρειασθεί πιά κάτω ή διαπίστωση αυτή. Πρέπει όμως νά λογαριάσουμε στά σοβαρά ότι όταν τά κοινωνικά κινήματα του 19ου αιώνα, και κυρίως τό εργατικό, εξαγελίζονταν τήν κοινωνική άπελευθέρωση δέν θεωρούσαν ότι μόνο με τόν πόλεμο, τόν ένοπλο άγώνα, θά πραγματοποιούσαν τό σκοπό τους. Βέβαια πίστευαν στην επανάσταση, δηλαδή τήν ανατροπή τής καπιταλιστικής τάξης και τήν εγκαθίδρυση τής εξουσίας των εργαζομένων. “Ομως ό εμπόλεμος διάκοσμος τής εποχής του ιμπεριαλισμού επέβαλε στο σοσιαλιστικό κίνημα ένα άσχημο παιχνίδι: Τό ανάγκασε κι αυτό νά γίνει εμπόλεμο, νά βλέπει τή νίκη του σαν άποτέλεσμα μιάς ένοπλης επαναστατικής εξέγερσης ή ενός μακρόχρονου επαναστατικού πολέμου.

Άφου ό πόλεμος, καθώς θεωρητικοποιούσε τό ζήτημα ό Κλαουζεβιτς, ήταν ή συνέχιση τής πολιτικής με άλλα μέσα, άφου κάθε τόσο, είτε σε επιμέρους συρράξεις είτε σε παγκόσμιες, τά άστικά κράτη έκαναν πολιτική με τά δπλα και χρησιμοποιούσαν τήν ειρήνη προετοιμαζόμενα γιά ένα νέο πόλεμο, οί σοσιαλιστές, οί κομμουνιστές, οί επαναστάτες, ήθελαν δέν ήθελαν πολεμούσαν κι αυτοί. Τελικά, πεμπτουσία τής πολιτικής τους, άνώτερο στάδιο τής επαναστατικής πολιτικής θά λέγαμε, ήταν ή μετατροπή ενός πολιτικού και κοινωνικού κινήματος σε ένοπλο ή όπως θεωρητικοποίησε τό ζήτημα ό Λένιν ή μετατροπή του ένδοϊμπεριαλιστικού πολέμου σε εμφύλιο, ή μετατροπή του πολέμου μεταξύ των άστικών κρατών και άστικών τάξεων, πού άλεθαν τίς εργαζόμενες μάζες γιά τή διεύρυνση τής δικής τους επικράτειας, σε επαναστατικό πόλεμο πού θά έβασε τέρας και στον πόλεμο και στην άστική κυριαρχία. Γιά τους κομμουνιστές, ή επανάσταση θά βιωθεί ως ή άλλη όψη του πολέμου.

Βέβαια στον Μάρξ και τόν Ένγκελς δέν υπάρχει μιά τέτοια θεωρητικοποίηση, παρόλο πού δέν ήταν άνυποψίαστοι πασιφιστές. “Ο Ένγκελς μάλιστα είχε ιδιαίτερη εδαισθησία στα πολεμικά - στρατιωτικά ζητήματα, γι’ αυτό και ή έπωνυμία του στους κύκλους τής δευτεροδιεθνίτικης σοσιαλδημοκρατίας «στρατηγός». Γιά τόν Μάρξ τό κεντρικό ζήτημα ήταν ή επανάσταση. *“Η συγκρότηση του προλεταριάτου σε κόμμα, ή ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική αυτόνομήσή του.*

“Ομως επανάσταση γιά τόν Μάρξ δέν ήταν ύ-

ποχρωτικά συνώνυμη με τήν ένοπλη εξέγερση ούτε έβλεπε τήν ώριμανση τής επανάστασης ως άπόρροια στρατιωτικής προετοιμασίας των προλεταρίων. “Ωστόσο, μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες, όπως π.χ. στην Παρισινή Κομμούνα, όταν τό προλεταριάτο δεχόταν τή στρατιωτική επίθεση των άστικών δυνάμεων, μιά επίθεση πού θά τό συνέτριβε στρατιωτικά, ό Μάρξ τόνισε κατηγορηματικά ότι μόνο με τήν αποφασιστική άντεπίθεση του ένοπλου λαού θά μπορούσε νά τελεσφορήσει τό έργο τής επανάστασης. Γι’ αυτό και οί κριτικές του γιά τους ήγέτες τής Κομμούνας πού, παραγνωρίζοντας τήν κρίσιμη σημασία των στρατιωτικών ζητημάτων τής εξέγερσης, άφέθηκαν σχεδόν άνυπεράσπιστοι στην επέλαση των Βερσαγιέζων του Θιέρσου και των Πρώσων συμμάχων τους του Μπίσμαρκ.

“Ο Ένγκελς πάλι στο τέλος τής ζωής του καταλαβαίνει ότι ή νέα τεχνολογία του πολέμου έχει αλλάξει ριζικά σε σχέση με τήν εποχή των επαναστάσεων του ‘40 όταν ένοπλοι εργάτες και στρατιώτες ντουφεκίζονταν άπ’ τίς δυό μεριές του όδοφράγματος. Τώρα, έλεγε στο τέλος του περασμένου αιώνα, τά πολυβόλα, τά επαναληπτικά δπλα, τά κανόνια πού έγιναν πραγματικά τηλεβόλα, τά θωρηκτά, ό δυναμίτης, ό τηλεγραφος, τό τηλεφωνο, μιά γιγαντιαία στρατιωτική έπιμελητεία — μέσα πού τό προλεταριάτο δέν διαθέτει και δέν μπορεί ν’ άποκτήσει— επιβάλλουν στην σοσιαλδημοκρατία μιά πολύ πιά σύνθετη στρατηγική, εκείνη άκριβώς πού ρίχνει τό βάρος στην όργάνωση των μαζών, τόν πολιτικό άγώνα, τήν κοινωνική πάλη, τή διεθνική του άλληλεγγύη.

“Οπως και νά ‘χει τό πράγμα οί θεωρητικοποιήσεις των προβλημάτων στρατηγικής στους κλασικούς παραμένουν άνολοκλήρωτες. “Ετσι, ενώ κεντρικό στοιχείο τής πολιτικής τους θεωρίας είναι ή επανάσταση, ενώ είναι βέβαιο ότι δέν υπάρχει καμιά λαβή στο έργο τους πού νά δείχνει ότι έννοούσαν τή μετάβαση στο σοσιαλισμό χωρίς τήν επαναστατική πράξη, άλλο τόσο είναι βέβαιο ότι δέν μπορούμε νά βρούμε στα έργα τους τή θεματοποίηση και τήν θεωρητικοποίηση στρατηγικών έννοιών πού θά καθιστούσαν συγκεκριμένη τή διαδικασία πού οδηγεί στην επαναστατική ρήξη και τή νικηφόρα έκβασή της.¹ Ούτε στους άλλους θεωρητικούς τής

1. “Ο Μάρξ στα έργα του *Ταξικοί άγώνες στην Γαλλία* και *Έμφύλιος Πόλεμος στην Γαλλία* αναλύει διεξοδικά τή σχέση πόλεμος-τάξεις τονίζοντας ότι οί κυρίαρχες τάξεις χρησιμοποιούσαν τό κράτος ως έφαλτήριο των πολέμων του κεφαλαίου κατά τής εργασίας. Στα έργα αυτά επίσης υπάρχουν σποραδικές επεξεργασίες έννοιών στρατηγικής και υιοθετείται στρατιωτική όρολογία όπως: στρατηγική / τακτική, πολιορκία / έφοδος, επίθεση / άμυνα, σύγκρουση, νίκη / ήττα, άμυντικός πόλεμος / κατακτητικός πόλεμος, πρωτοπορία κ.λπ.

2. Λένιν, *Σοσιαλισμός και Πόλεμος*, 1915.

3. Οί θέσεις αυτές διακηρύχθηκαν και στις συνδιασκέψεις του Κιένταλ και του Τσίμερβαλντ, 1915 και 1916 αντίστοιχα.

Β' Διεθνούς υπάρχουν ανάλογες επεξεργασίες, εκτός από εκείνες που διαμορφώνονται στο ρεφορμιστικό - αναθεωρητικό της ρεύμα και υποδεικνύουν τή γραμμή ενός προοδευτικού εξελικτισμού.

Τό πρόβλημα τής στρατηγικής, του κατάλληλου δηλαδή συνδυασμού μέσων και σκοπών, τίθεται για πρώτη φορά σέ ολοκληρωμένη μορφή στή διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου. Είναι ή πρώτη φορά που επαναστάτες μαρξιστές και ιδιαίτερα ό Λένιν² βλέπουν ότι ή επανάσταση ή θά είναι ένοπλη ή δέν θά υπάρξει καθόλου, γιατί ή πάλη τών τάξεων συνεχίζεται και μέσα στον πόλεμο, πράγμα που υποχρεώνει τούς επαναστάτες σοσιαλιστές νά μήν ενδώσουν ούτε στον πασιφισμό ούτε στον σοσιαλπατριωτικό σοβινισμό.³

Οι αντίληψεις αυτές βέβαια δέν ταυτίζουν τήν επαναστατική διαδικασία μέ μιάν πραξικοπηματική κατάληψη τής εξουσίας από κάποια πρωτοπόρα άγήματα τής εργατικής τάξης. Η επανάσταση του 'Οκτώβρη άποτελεί πιστή άπεικόνιση αυτής τής πεποίθησης που έχει διαμορφωθεί και ολοκληρωθεί μέσα στον πόλεμο, έναν πόλεμο ολοκληρωτικό, παγκόσμιο, που καταργεί κάθε άλλη διάσταση τής πολιτικής εκτός από εκείνη τών στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η 'Οκτωβριανή επανάσταση, ως στρατηγική σύλληψη και πράξη, — μιά σύλληψη και πράξη που δέν υπάρχει προκαταβολικά σέ ολοκληρωμένη μορφή αλλά διαμορφώνεται μέσα στην εξέλιξη τών γεγονότων αποβαίνοντας και ή ίδια γεγονός κορυφαίο που ανατρέπει τή συγκυρία— ήταν έγγεγραμμένη στή λογική του «πολέμου κινήσεων». Οι συνθήκες τής τσαρικής Ρωσίας και ή κατάρρευση του τσαρικού στρατού στο 'Ανατολικό μέτωπο έπέτρεψαν μιά γενική και κατά μέτωπο επίθεση του ένοπλου προλεταριάτου που μπόρεσε όχι μόνο νά καταβάλλει τον αντίπαλο τήν ώρα τής ρήξης αλλά και νά διατηρήσει τήν εξουσία. Αυτή ή προσχώρηση τών μαζών στην επανάσταση έχει ιδιαίτερη σημασία νά τονισθεί γιατί τά τελευταία χρόνια αναπτύχθηκε μιά όλόκληρη φιλολογία σχετικά μέ τήν 'Οκτωβριανή 'Επανάσταση που τήν παρουσιάζει σαν στρατηγική καθαρά πραξικοπηματικού χαρακτήρα. Μουραίο ήταν, οι

αντιλήψεις αυτές, μέ διάφανες τīs σημερινές πολιτικές σκοπιμότητες όρισμένων τάσεων τής άριστερας στον τόπο μας και διεθνώς (βλ. ΕΑΡ και όλη ή ιδεολογική προετοιμασία τής «μετεξέλιξης»), νά βλέπουν τελικά ως ρίζα τών μετεπαναστατικών αντιδημοκρατικών έκτροπών στην ΕΣΣΔ και ως πηγή του σταλισμού τον «πραξικοπηματικό» - στρατιωτικό χαρακτήρα τής 'Οκτωβριανής 'Επανάστασης και τήν στρατηγική της έξ'εφόδου κατάληψης τής εξουσίας.⁴

Ωστόσο, μετά τήν 'Οκτωβριανή 'Επανάσταση τό ζήτημα τής στρατηγικής φωτίζεται μέ έντελώς νέο τρόπο: ως επαναστατική στρατηγική για τήν ανατροπή του καπιταλισμού θεωρητικοποιείται ή περίπλοκη διαλεκτική μέσων / στόχου, ώριμανσης υποκειμενικών συνθηκών και ευνούικών αντικειμενικών συνθηκών, μέ κορυφαία τήν έννοια τής συγκυρίας, τή θεωρία του άδύνατου κρίκου στην ιμπεριαλιστική άλυσίδα, ανάπτυξη τής όργάνωσης τών μαζών, τών συμμαχιών, και ανάπτυξη του επαναστατικού (κομμουνιστικού) κόμματος. 'Εξάλλου δέν νομίζω ότι ή Διεθνής προέβαλε αρχικά κάποιο «μοντέλο» προς μίμηση, εκείνο δηλαδή τής 'Οκτωβριανής 'Επανάστασης που θά 'πρεπε νά υιοθετήσουν τά κομμουνιστικά κόμματα παρά μόνο κατά τουτό: ότι τελικά ή επαναστατική στιγμή είναι ένοπλη, ότι ή άποφασιστική στιγμή τής επίθεσης τής εργατικής τάξης παίρνει τή μορφή τής ένοπλης εξέγερσης. Καμιά ύπαρκτή θεωρητικοποίηση στα Κ.Κ. και τήν 3η Διεθνή δέν μάς επιτρέπει νά δούμε διαφορετικά τό ζήτημα. 'Επανάσταση σημαίνει ένοπλη εξέγερση. 'Από τήν άλλη μεριά ή επανάσταση όντας έμπόλεμη πράξη, νοείται ως «πόλεμος κινήσεων» και όχι ως «πόλεμος θέσεων». Διότι, ναι μέν τό ΙΙΙ συνέδριο τής Κομιντέρν άποφάσισε τή στροφή του «'Ενιαίου Μετώπου», εγκαταλείποντας τīs άμεσες επαναστατικές έξορμήσεις, πολιτική που θά μπορούσε νά ξελεχθεί σέ μιά στρατηγική «πολέμων θέσεων», ώστόσο τό «'Ενιαίο Μέτωπο» εγκαταλείφθηκε γρήγορα και υιοθετήθηκε ή υπεραριστεριστική πολιτική του «σοσιαλφασισμού» και τής «τάξης έναντιον τάξης». Οι επεξεργασίες του Α. Γκράμσι στα «Τετράδια τής Φυλακής», όπου δείχνει μέ ένάργεια για ποιούς λόγους ή στρατηγική του «πολέμου θέσεων» είναι εκείνη που ταιριάζει στή Δύση, σ' αντίθεση μέ τήν 'Ανατολή όπου προσιδιάζει ό «πόλεμος κινήσεων»⁵ Έρχονται πολύ άργότερα και έν πάση περιπτώσει δέν θά επηρεάσουν τīs στρατηγικές επιλογές τής Διεθνούς στο μεσοπόλεμο. Τό έργο του Γκράμσι θά γίνει ευρύτερα γνωστό, άκόμη και στην 'Ιταλία, μετά τή δεκαετία του '60 όταν ή όλη προβληματική έχει αλλάξει. Τό έργο του Γκράμσι θά δεχθεί μιά τέτοια ανάγνωση που στή πράξη θά στηρίξει αυτό που όνομάστηκε στρατηγική τών «διαρθρωτικών αλλαγών» και γενικότερα τήν εύρωκομμουνιστική στρατηγική από τήν όποία έχει αποβληθεί ή επαναστατική ρήξη.

Δέν είναι δυνατό έδώ νά μπούμε σέ λεπτομέρειες σχετικά μέ τή θεωρητικοποίηση τών προβλημάτων τής επανάστασης επί Γ' Διεθνούς ούτε στο εξαιρετικά περίπλοκο και δραματικό ζήτημα τής πορείας τών Κ.Κ. μέ βάση τīs στρατηγικές επιλογές τής Κομιντέρν και τής

4. "Απειρες είναι οι σχετικές καθημερινές νύξεις προς αυτή τήν κατεύθυνση και οι πολεμικού χαρακτήρα άφορισμοί που άγγίζουν τά όρια μιάς άνιστόρητης 'Ιδεολογίας. 'Ο κατάλογος θά ήταν πραγματικά τεράστιος, αλλά όσο μεγαλώνει τόσο απομακρύνεται από τή συγκεκριμένη πραγματικότητα και τής ιστορικής πραγματικότητας τής 'Οκτωβριανής 'Επανάστασης. Υπενθυμίζω άπλως έδώ τήν πολεμική του Λένιν στο ΙΙΙ Συνέδριο τής Διεθνούς, τον 'Ιούλιο του 1921, έναντιον άπόψεων του Γερμανικού και 'Ιταλικού Κ.Κ. που είχαν υιοθετήσει τή «θεωρία τής επίθεσης» και ή όποια μέ τή μορφή τής Teilactionen οδήγησε στην καταστροφική για τή γερμανική εργατική τάξη εξέγερση στην περιοχή Μάνσφελντ-Μέρσεμπουργκ, τον Μάρτη του 1921:

«Νικήσαμε στή Ρωσία, λέει ό Λένιν, όχι μόνο γιατί ή άναμφισβήτητη πλειοψηφία τής εργατικής τάξης (στις εκλογές του 1917 ή συντριπτική πλειοψηφία τών εργατών ήταν μαζί μας έναντιαν στους μενσεβίκους) ήταν μέ τό μέρος μας, αλλά επίσης γιατί ό μός στρατός, άμέ-

σως μόλις καταλάβαμε την εξουσία και τὰ ἐννέα δέκατα τῶν χωρικῶν, σὸ διάστημα μερικῶν ἐβδομάδων, ἦρθαν μὲ τὸ μέρος μας νικήσαμε γιατί πήραμε, ὄχι τὸ δικό μας ἀγροτικό πρόγραμμα, ἀλλὰ αὐτὸ τῶν σοσιαλεπαναστατικῶν καὶ τὸ ἐφαρμόσαμε. Ἡ νίκη μας ὀφείλεται σὸ γεγονός ὅτι πραγματοποιήσαμε τὸ πρόγραμμα τῶν σοσιαλεπαναστατικῶν. Αὐτός, ἦταν ὁ λόγος πού ἦταν τόσο εὐκόλη ἡ νίκη μας. Εἶναι δυνατὸν ἐσεῖς στὴ Δύση (ἀπευθύνεται κυρίως στὸν Τερατοεὶν εκπρόσωπο τῆς μαξιμαλιστικῆς τάσης τοῦ Ἰταλικοῦ Κ.Κ. σμ. δική μου) νὰ ἔχετε τέτοιες ἀνταπάτες, γιὰ τὴ δυνατότητα ἐπανάληψης αὐτοῦ τοῦ προτύπου; Εἶναι γελοῖο. Ἄρκει νὰ συγκρίνετε τὶς οικονομικὲς συνθῆκες! Εἰμίστεν ἕνα μικρὸ κόμμα στὴ Ρωσία ἀλλὰ εἴχαμε μαζί μας τὴν πλειοψηφία τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐργατῶν καὶ ἀγροτῶν σὲ ὅλη τὴν χώρα. Ποῦ τὸ ἔχετε ἐσεῖς αὐτό; Ἐμεῖς εἴχαμε μαζί μας τὸ μισὸ περίπου στρατοῦ, πού ἀριθμοῦσε τουλάχιστον δέκα ἑκατομμύρια ἄντρες. Ἐσεῖς ἔχετε πράγματι τὴν πλειοψηφία τοῦ στρατοῦ; Δεῖτε μου μιά τέτοια χώρα. Μπορεῖτε νὰ δεῖτε κάποιον ἄλλο πού στὴν Ἑυρώπη ὅπου θὰ μπορούσατε νὰ κερδίσετε τὴν πλειοψηφία τῶν ἀγροτῶν σὲ διάστημα μερικῶν ἐβδομάδων; Μήπως στὴν Ἰταλία;». Λένιν, Ἄπαντα, τόμ. 32, σελ. 474-75.

ΕΣΣΔ. Τὸ γενικό σχῆμα, πάντως, εἶναι τὸ ἀκόλουθο: Τὰ ΚΚ φτιάχνονται καὶ «μπολσεβικοποιούνται» γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν προοπτικὴ τῆς ἐπανάστασης. Ἐπανάσταση γι' αὐτὰ εἶναι ἡ βίαιη ἀνατροπὴ τῆς ἀστικῆς ἐξουσίας ὅταν θὰ συγκεντρωθοῦν οἱ κατάλληλες ἀντικειμενικὲς καὶ ὑποκειμενικὲς συνθῆκες: Κρίση δηλαδή τοῦ συστήματος τέτοια πού «οἱ ἐπάνω νὰ μὴν μποροῦν νὰ διοικήσουν ὅπως πρὶν καὶ οἱ κάτω νὰ μὴ θέλουν νὰ διοικηθοῦν ὅπως πρὶν» (Λένιν), ὀργάνωση τῶν μαζῶν, προετοιμασία τοῦ κόμματος τῆς πρωτοπορίας, ἐνοπλὴ ἐξέγερση καὶ κατάληψη τῆς ἐξουσίας.

Σ' αὐτὴ τὴ στρατηγικὴ ὑπάρχει ἕνα κρίσιμο σημεῖο: ὥριμες, γιὰ τὰ Κ.Κ., εἶναι οἱ συνθῆκες ὅταν ὑπάρχει ἡ ἀκτινοβολία τῶν κατακτήσεων τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου, ὅταν ἡ ἴδια ἡ ΕΣΣΔ θὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ δράσει ὡς δύναμη ἀποτροπῆς τῆς ἱμπεριαλιστικῆς ἐπέμβασης ὅταν δηλαδή τὸ σοσιαλιστικὸ στρατόπεδο θὰ μπορεῖ νὰ ἐπεκταθεῖ. Τοῦτο ἄλλωστε συνέβη μὲ τὸ τέλος τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου ὅταν τὸ σοσιαλιστικὸ στρατόπεδο ἐφθασε μέχρις ἐκεῖ πού ἄντεχε ὁ Κόκκινος Στρατός.

Ἐδῶ δηλαδή ὑπάρχει μιά ριζικὴ — ἂν καὶ ἀφαιρητὴ ἐν πολλοῖς — ἀλλαγὴ: ἡ ἐπανάσταση ταυτίζεται μὲ τὴν ἐπέκταση τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου. Ἐπομένως τὰ ΚΚ, ἀπὸ ὄργανα τῆς ἐπαναστατικῆς διαδικασίας στὸν ἐθνικὸ τους χώρο, ἀποβαίνουν δυνάμεις ὑποστηρίξης τῆς ΕΣΣΔ, ἡ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἀντίστασης στὸν Β' παγκόσμιο πόλεμο, καθὼς ἀπέτελεσαν τὴν κύρια δύναμη ἀνάπτυξης μαζικῶν ἐνοπλῶν ἀντιστασιακῶν κινήσεων, ἀποβαίνουν δυνάμεις ἀντιπερισπασμοῦ στὰ μετόπισθεν τῶν κατεχομένων ἐδαφῶν τῆς Ἑυρώπης πού καλοῦνταν νὰ δράσουν γιὰ τὴν ἀνακούφιση τοῦ ἀγῶνα τῆς ΕΣΣΔ στὰ κύρια μέτωπα.

Αὐτὴ ἡ λογικὴ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς ἐπαναστατικῆς στρατηγικῆς τῶν ΚΚ στὸν κύριο ἐκφραστή τῆς ἐπανάστασης, τὴν ΕΣΣΔ, πρυτάνευσε ἀπολύτως καὶ σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ «ψυχροῦ πολέμου». Συγκεκριμένως ἐκφράσεις αὐτῆς τῆς ὑπαγωγῆς ἦταν ἡ δημιουργία τῆς Κομμουνιστῆς, τὸ δόγμα τοῦ κόμματος ὁδηγοῦ, ἡ τὸ μπρεζνιεφικό δόγμα τῆς «περιορισμένης κυριαρχίας» μὲ βάση τὴν ὁποία δικαιολογήθηκε ἡ ἐπέμβαση στὴν Τσεχοσλοβακία τὸ 1968, καὶ γενικά ἡ ἐξάρτηση τῶν ΚΚ ἀπὸ τὸ ΚΚΣΕ. Ὁ ψυχρὸς πόλεμος, μετὰ τὸ 1946, καὶ τὴ δημιουργία τῶν δύο στρατιωτικῶν συνασπισμῶν ΝΑΤΟ καὶ Συμφώνου τῆς Βαρσοβίας, καθὼς καὶ ὁ διπολισμὸς τῶν ὑπερδυνάμεων πού ὑπερκαθόριζε τὶς διεθνεῖς σχέσεις, ἀπομάκρυνε ἀκόμη περισσότερο τὰ ἐπὶ μέρους ΚΚ ἀπὸ τὸν ἀρχικό λόγο συγκρότησής τους: τὴν μετατροπὴ τοῦ ταξικοῦ ἀγῶνα στὶς χώρες τους σὲ ἐπαναστατικὴ ἐξέγερση. Ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση τοῦ ἰταλικοῦ ΚΚ, ὅπου ὁ Τολιάτι ἐπέδειξε τὴ μέγιστη ἀνεξαρτησία καὶ κριτικὴ στάση ἀπέναντι στοῦ ΚΚΣΕ, ἡ ἐπαναστατικὴ στρατηγικὴ εἶναι συναρτημένη μὲ τὴν ἰσχυροποίηση τῆς ΕΣΣΔ καὶ τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου. Ἔτσι τὰ ΚΚ, ἐνῶ φτιάχτηκαν ὡς ἐπαναστατικὰ κόμματα, ἐνῶ ὅλη ἡ κατασκευὴ

τους καὶ ὁ ἰδεολογικὸς λόγος πού τὰ συγκροτοῦσε ἐμπνέονταν ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς ἐπανάστασης, καθὼς ἀντιμετωπιζόνταν ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ κέντρο, τὴν ΕΣΣΔ, ὡς προχωρημένα φυλάκια τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου στὸν χώρο τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, καθὼς καὶ τὰ ἴδια ἐνσωμάτωσαν αὐτὴ τὴν ὑπαγωγή ὡς ὕψιστη ἐπαναστατικὴ ἀρετὴ, περιέπεσαν σὲ μιά κατάσταση ἐπαναστατικῆς ἀναμονῆς πού νέκρωνε τὶς ἐσωτερικὲς τους ἐνέργειες. Ἐτοιμάζονταν γιὰ μίαν ἐπανάσταση στὴν ὁποία δὲν θὰ μετεῖχαν ποτέ, γιὰ μίαν ἐπανάσταση πού ὅλο καὶ χάνονταν σὲ κάποιο ἄπιατο μέλλον.

Σοβαρὴ κάμψη τοῦ κανόνα αὐτοῦ, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἐπανάσταση σημαίνει ἐπικράτηση τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου, παρατηρεῖται μόνο τὴ δεκαετία τοῦ '70, μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ Εὐρωκομμουνισμοῦ. Ὡστόσο ἂν καὶ ὁ εὐρωκομμουνισμὸς προήγαγε τὴν ἰδέα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν κομμάτων πού τὸν υἰοθέτησαν ἀπέναντι στοῦ ΚΚΣΕ, ὡστόσο δὲν διαμόρφωσε κάποια συγκεκριμένη στρατηγικὴ. Στὶς χώρες τῆς Δυτικῆς Ἑυρώπης κατέστη σαφές ὅτι οὔτε ἡ τριτοδιεθνικὴ στρατηγικὴ (ἐπανάσταση = ἐνοπλὴ ἐξέγερση) οὔτε ἡ στρατηγικὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ «ψυχροῦ πολέμου» (ἐπανάσταση = ἐπικράτηση τῆς ΕΣΣΔ σὲ βάρος τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ) μπορεῖ, πλέον, νὰ ἰσχύσει. Ὑπῆρξε κατὰ συνέπεια μιά πλήρης μετατόπιση ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ἐννοια τῆς ἐπανάστασης σὲ μιά πολιτικὴ προοδευτικῶν ἀλλαγῶν διαρθρωτικὸ χαρακτηριστὴ μὲ βάση τὶς ὁποῖες εἰκόμονται ὅτι, ἀντιστοίχως, θὰ μειωνόταν ἡ δύναμη τοῦ ἀστικοῦ κράτους καὶ τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἄν αὐτὴ ἡ μετατόπιση ἦταν σαφέστατη γιὰ ἐκεῖνα τὰ κομμουνιστικά κόμματα πού διακήρυσαν τὴν πίστη τους στὸ δημοκρατικὸ δρόμο τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε καὶ γιὰ τὰ ὀνομαζόμενα φιλοσοβιετικά (ΚΚΕ, Πορτογαλικὸ ΚΚ, Γαλλικὸ ΚΚ). Ἀπλῶς στὴν περίπτωσή τους παρέμεινε ἡ ἰδεολογία γιὰ τὴν πρωτοκαθεδρία τῆς ΕΣΣΔ, χωρὶς ὡστόσο τοῦτο νὰ μεταφράζεται πιά σὲ συγκεκριμένους, στρατηγικοῦ χαρακτήρα, διεργασίες. Ὡρὸ ἀπέκασμα τῆς παλιᾶς στρατηγικῆς τους ἦταν ἡ «πάλη γιὰ τὴν εἰρήνη», τὰ συνθήματά τους ἐναντίον τοῦ ΝΑΤΟ καὶ τῶν στρατιωτικῶν βάσεων, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα, καὶ σὲ γενικὲς γραμμὲς, ὀχυρώθηκαν στὴν τακτικὴ τῆς ἀναμονῆς.

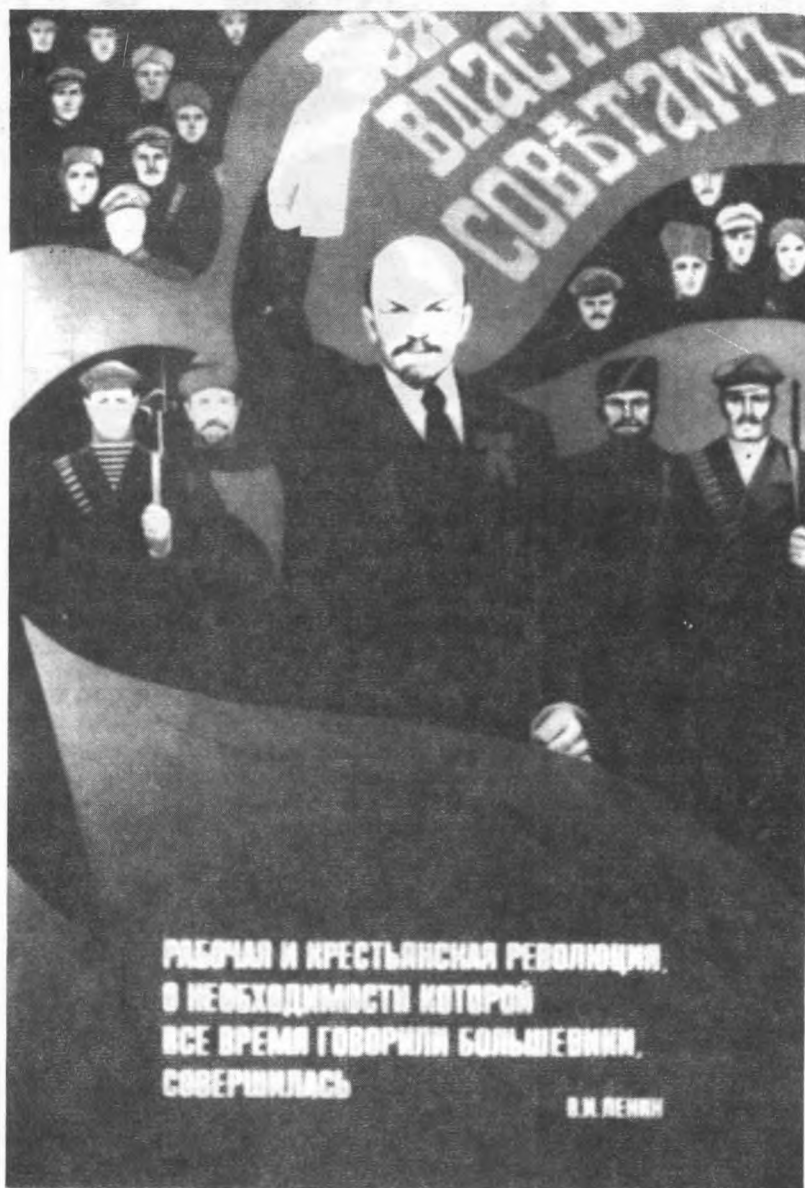
Στὴν πραγματικότητα δηλαδή καὶ στὴν περίπτωση τῶν εὐρωκομμουνιστικῶν κομμάτων καὶ στὴν περίπτωση τῶν φιλοσοβιετικῶν ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει ἕνα κενὸ στρατηγικῆς. Ἐνα κενὸ πού δὲν ἦταν ὡστόσο συνειδητοποιημένο ὡς τέτοιο, δηλαδή ὡς ἀπορία. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ βιαστικὴ συγκάλυψή του μὲ λέξεις ὅπως «εἰρηνικὸ πέρασμα», «σοσιαλισμὸς μὲ ἀνθρώπινο πρόσωπο», «δημοκρατικὸς δρόμος», «ἀντιιμπεριαλιστικὴ ἐπανάσταση», «τρίτος δρόμος», «ἱστορικὸς συμβιβασμὸς», «κοινοβουλευτικὸς δρόμος στὸ σοσιαλισμὸ», «προοδευτικὲς τομὲς καὶ ρῆξεις». Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, ἐνῶ παρέχεται ἀναμφισβήτητα ἕνα πλαίσιο γιὰ τὴν ἀσκηση τῆς πολιτικῆς, σὲ καμιά περίπτωση ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τῶν ΚΚ δὲν κατατείνει πρὸς τὴν ἐπικαιροποίησή τῆς ἐπανάστασης γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος.

Ο ψυχρὸς πόλεμος πού «κηρύχτηκε» τὸ 1946 ἦταν ὁ τρίτος παγκόσμιος πόλεμος.

Οἱ ἐμπόλεμοι συνδύασαν ὅλα τὰ κλασικά μέσα πού χρησιμοποιοῦνται στίς πολεμικές συρράξεις: ἐξοπλισμοί, προπαγάνδα, ψυχολογικά μέσα, μαζικές κινητοποιήσεις, κατασκοπεία, οικονομικοί ἀνταγωνισμοί, διπλωματία, στρατιωτικές συμμαχίες, τοπικοί θερμοί πολέμοι μεγάλης ἔκτασης ὅπως στήν Κορέα ἢ τή Μέση Ἀνατολή κ.λπ. Ἐνα πράγμα ἀπέφυγαν: τήν ἀμεση στρατιωτική ἀντιπαράθεση ΗΠΑ-ΕΣΣΔ (παρόλο πού μέ τήν κρίση τῆς Κούβας τό 1962 τό μοιραῖο ἔμοιαζε γιά λίγες ὥρες ἀναπόφευκτο). Οἱ τεράστιες καταστροφές πάνω στό εὐρωπαϊκό ἔδαφος κατά τή διάρκεια τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου εἶχαν πείσει τό Δυτικό στρατόπεδο ὅτι μιά νέα στρατιωτική ἐμπλοκή πάνω σέ εὐρωπαϊκό ἔδαφος, πού θά ἔφερνε ἀντιμέτωπο τό σοβιετικό στρατό μέ τούς στρατούς τῶν δυτικῶν χωρῶν, θά ἦταν ἀκόμη πιό καταστροφική: τά ὅσα θά κέρδιζαν σέ περίπτωση νίκης θά ἦταν ἀχρηστα μπροστά στά ὅσα θά ἔχαναν στή διάρκεια τοῦ πολέμου. Τό ἴδιο ἴσχυε καί γιά τούς Σοβιετικούς. Καί οἱ μὲν καί οἱ δέ εἶχαν ἀποφασίσει νά μήν πολεμήσουν στό ἔδαφος τῆς Εὐρώπης. Αὐτή ἡ στρατηγική τοῦ «μῆ-πολέμου» πού ἀντανανκλάται ἄλλωστε στή συμφωνία τῆς Γιάλτας καί ἐπαληθεύεται στή σαραντάχρονη ἱστορία τοῦ «ψυχροῦ πολέμου» ἔγινε ἀπόλυτη μέ τήν ἀνάπτυξη τῶν πυρηνικῶν ἐξοπλισμῶν καί ἀπό τίς δύο μεριές. Ἡ στρατηγική τῆς ἀποτροπῆς θά βάλει τή σφραγίδα τῆς στίς σχέσεις τῶν δύο συνασπισμῶν. Ἡ ἴδια ὁμως στρατηγική τῆς ἀποτροπῆς ἐξωθόυσε καί τούς δύο συνασπισμούς στόν ἐξωφρενικό ἀνταγωνισμό τῶν πυρηνικῶν ἐξοπλισμῶν πού ἔφθασε σέ παροξυσμό.

Ἡ εἰρηνική συνύπαρξη γιά τήν ὁποία ὁ Λένιν προέβλεπε ὅτι ὁ οικονομικός ἀνταγωνισμός θά ὑποκαθιστοῦσε τόν πόλεμο τῶν τάνκς καί τῶν χαρακωμάτων, πράγματι ἐπαληθεύτηκε στή διάρκεια τοῦ ψυχροῦ πολέμου. Ἀντί ὁμως νά ὀδηγήσει στήν ἐπικράτηση τοῦ σοσιαλισμοῦ ἔφερε τό ἀντίθετο ἀποτέλεσμα, παρά τίς ἐπιμέρους νίκες ἀντιιμπεριαλιστικῶν δυνάμεων στούς πολέμους ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καί ἐθνικῆς ἀπελευθέρωσης (Κίνα, Ἀλγερία, Ἀφρική, Βιετνάμ κ.λπ.). Γιατί ἡ προσπάθεια γιά τήν υπεράσπιση τῶν ἐκατέρωθεν στρατηγικῶν συμφερόντων, ὁ ἀγώνας μετά τή Γιάλτα γιά τήν κατάκτηση ζωνῶν ἐπιρροῆς μεταξύ τῶν ὑπερδυνάμεων καί οἱ πυρηνικοί ἐξοπλισμοί ἔφεραν σέ οικονομική ἀπόγνωση καί κοινωνική καθυστέρηση τίς χώρες τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου. Ὁ σοσιαλισμός, ἔτσι ὅπως «περπάτησε» στίς χώρες τοῦ Ἀνατολικοῦ μπλόκ ὄχι μόνο δέν ἀνέδειξε τά συγκριτικά του πλεονεκτήματα ἐναντι τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος ἀλλά, σήμερα, βουλιάζει μέσα στή χρεωκοπία. Ὁχι μόνο δέν ἔφερε τήν κοινωνική δικαιοσύνη, τήν ἰσότητα, τήν ἀπελευθέρωση πού ἐπαγγέλλονταν οἱ σοσιαλιστικές ἐπαναστάσεις τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα ἀλλά, στό ὄνομά του, ἀναδείχθηκαν καθεστῶτα καταπιεστικά, ἀνελεύθερα καί ἐκμεταλλευτικά. Τά ὁποῖα ἐπιπλέον δέν ἀντεζαν στόν ἀνταγωνισμό μέ τά καπιταλιστικά καθεστῶτα. Μήπως ἡ «περεστρόικα» εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ἀντίδραση σέ αὐτή τή γενική χρεωκοπία;

Ἔιχε ὁμως καί μιά δεύτερη συνέπεια αὐτή ἡ χρεωκοπία. Τήν ἤττα τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων. Ἐπειδή τά ΚΚ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἦταν αὐτά πού διαχειρίστηκαν, τίς περιπέτειες τῆς μεγάλης διάψευσης κατέστησαν ἀφερέγγυα καταρχήν στά μάτια τῶν δικῶν τους

λαῶν. Ἐπειδή ἡ ΕΣΣΔ, ὕστερα ἀπό ἕνα ὀρισμένο σημείο δέν πάλευε γιά τήν ἐπικράτηση τῆς παγκόσμιας ἐπανάστασης ἀλλά τῆς δικιάς της, τά ΚΚ πού ταυτίστηκαν μαζί της ἰδεολογικά καί πολιτικά καταδικάστηκαν σέ ρόλους βοηθητικούς, σέ μιά στάση στήριξης τῆς ΕΣΣΔ στήν τιτανομαχία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ὑπερδυνάμεων, παραγνωρίζοντας ἔτσι τόν λόγο ὑπαρξῆς τους: τήν σοσιαλιστική ἐπανάσταση στό χώρο εὐθύνῆς τους. Ἀλλά καί τά ΚΚ πού ἀνεξαρτητοποιήθηκαν σέ σχέση μέ τήν ΕΣΣΔ ἐγκατέλειψαν τό μεγάλο πρόβλημα: πῶς ἡ πάλῃ τῶν τάξεων μετατρέπεται σέ ἐπανάσταση, σέ ἀνατροπή τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος; Ἀρνούμενα τίς μορφές μέ τίς ὁποῖες ἐμφανίστηκε τό σοσιαλιστικό ἐπαναστατικό φαινόμενο στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα, δηλαδή τήν ἐνοπλή ἐξέγερση, ἐγκατέλειψαν τήν ἴδια τήν ἐπαναστατική προοπτική.

5. Α. Γκράμσι, *Τετράδια τῆς Φυλακῆς*. Βλέπε ἐπίσης τό ἐξαιρετο ἔργο τοῦ Πέρι Ἀντερσον Ἀντινομίες τοῦ Ἀντόνιο Γκράμσι (ἑλ. μετάφρ. 1985, ἐκδ. Μαρξιστική Συσπείρωση).

6. Ἀγγελου Ἐλεφάντη, «Γιά τή στρατηγική τῆς ἐφόδου» *Πολίτης*, τεύχ. 33, Μαρτ. 1980.

«Ή ο πόλεμος θα φέρει την επανάσταση ή η επανάσταση θα σταματήσει τον πόλεμο» έλεγε ο Μάο. Στις χώρες του ανεπτυγμένου καπιταλισμού έγινε το αντίθετο: οί πόλεμοι, θερμοί και ψυχροί σταμάτησαν την επανάσταση και τά μέσα πού την έφεραν στον κόσμο: τήν επαναστατική ιδεολογία, τήν επαναστατική προσδοκία, τό επαναστατικό κόμμα...

Γιατί, πράγματι, οί επαναστάσεις ήταν απότοκες των πολέμων, αναπτύχθηκαν μέσα στην έμπόλεμη ατμόσφαιρα, θεωρητικοποιήθηκαν μέ τά έννοιολογικά εργαλεία τής στρατιωτικής τέχνης, προετοιμάστηκαν σάν μορφές ένοπλης εξέγερσης, υπήρξαν ως ένοπλες απόπειρες, βιώθηκαν, γιά δεκαετίες, ως αναμονή τής ένοπλης εξέγερσης, ό επαναστατικός μύθος ήρωοποιούσε τό ένοπλο προλεταριάτο, τόν έργοπλο λαό.

Άλλά πόλεμος τέτοιος, όπου θά μπορούσε νά επαναληφθεί τό 1917, ή ή αντιστασιακή έκρηξη του 41-44, δέν υπήρξε στην Εύρώπη. Ούτε μοιάζει όρατή. Τέλειωσε, λοιπόν, ή εποχή των επαναστάσεων;

Η επανάσταση πού εδαγγελίζονταν τά κομμουνιστικά κόμματα δέν έγινε ποτέ, τελείωσε από καιρό. Είναι τελειωμένο ιστορικό σχήμα ό επαναστατικός πόλεμος κινήσεων και ή μετατροπή του ένδοιμπεριαλιστικού πολέμου σε έμφύλιο. Όπως επίσης είναι τελειωμένο σχήμα ή επανάσταση ως επέκταση του «σοσιαλιστικού στρατοπέδου» όχι μόνο γιατί δέν έχει καμιά έλκτική δύναμη αλλά γιατί τό ίδιο δέν έχει πιά καμιά δυνατότητα νά έπεκταθεί. Έτσι όλα όσα προϋπέθεταν και συνεπάγονταν οί βασικές επαναστατικές στρατηγικές του είκοστού αιώνα ως ιδεολογία, θεωρία, τρόπο όργάνωσης και μορφές πρακτικής ανήκουν στά παρωχημένα ιστορικά σχήματα. Είναι τό πρώτο συμπέρασμα στό όποιο πρέπει νά καταλήξουν όσοι πιστεύουν ότι δέν τελείωσε ή εποχή των επαναστάσεων.

Στό ίδιο συμπέρασμα κατέληξαν πρώτες οί σημαντικότερες δυνάμεις τής άριστερας στον τόπο μας και διεθνώς, αλλά, άρνούμενες ταυτόχρονα τήν έννοια τής επανάστασης ένγένει. Δέν προσδοκούν πιά ούτε στην παλιά επανάσταση πού τίς έφερε στον κόσμο ούτε κάποιαν άλλη. Και συμμορφώθηκαν μέ τό παλιό τροπάρι του σύγχρονου έξελικτισμού. Για τό ζήτημα αυτό δέν νομίζω ότι χρειάζεται μεγάλη συζήτηση. Άλλωστε οί ίδιες οί φερώνυμες άριστερές θά

άποποιούνταν μετά βδελυγμίας τήν επαναστατική προοπτική καθώς γι' αυτές επαναστάτης είναι όποιος συμμαχεί μέ τή Ν.Δ., όταν δέν μπορεί νά συμμαχήσει μέ τό ΠΑΣΟΚ.

Έτσι βρισκόμαστε όχι μόνο μπροστά σέ ένα κενό στρατηγικής αλλά και σέ μιά άπουσία πολιτικών δυνάμεων τής επανάστασης. Κανείς δέν φοβάται ότι τό όποιο, μικρό ή μεγάλο, έκλογικό ποσοστό τής Άριστερας θά μεγαλώσει τόσο πού θά τή φέρει στην έξουσία μαζί μέ τό σοσιαλιστικό της σχέδιο. Έπειδή, λοιπόν, δέν υπάρχουν ούτε επαναστατικές δυνάμεις ούτε επαναστατική επιστράτευση ψυχών και σωμάτων ούτε τό παλιό επαναστατικό σχέδιο είναι χρησιμοποιήσιμο, κάθε συζήτηση σήμερα γιά επαναστατική στρατηγική είναι μιά συζήτηση στό κενό, είναι μιά συζήτηση πού κινείται πραγματικά στό χώρο τής ουτοπίας. Ξαναγυρίσαμε στά προπαιτούμενα.

Ζούμε ώστόσο σέ κοινωνίες άβίωτες. Σέ κοινωνίες όπου συνυπάρχει πλούτος και φτώχεια, χλιδή και μιζέρια, τεχνολογικά θαύματα πού άνοίγουν τό δρόμο γιά μιά ίλιγγιώδη παραγωγικότητα ένώ τά δύο τρίτα τής ανθρωπότητας σαπίζουν μέσα στην υπανάπτυξη, τήν πείνα και τήν άρρώστεια, ζούμε σέ κοινωνίες πού κατάφεραν νά κατακτήσουν ύψηλά επίπεδα ευμάρειας και ταυτόχρονα νά θέσουν σέ άμφισβήτηση, μέσα από τήν όξυτάτη και σέ παγκόσμιο επίπεδο έκτεινόμενη οικολογική κρίση, τούς ίδιους τούς όρους ύπαρξής τους.

Οί αναπτυγμένες δημοκρατίες άνέχονται άνευθρίαστα 35 εκατομμύρια φτωχούς στις ΗΠΑ, 40 εκατομμύρια στις χώρες τής ΕΟΚ, 20 εκατομμύρια άνέργους πάλι στις χώρες τής ΕΟΚ. Ό ήπιος άυταρχισμός και ό πολιτικός άποκλεισμός εκατομμυρίων ανθρώπων σαρκάζουν τίς επετείους και τίς δοξολογίες γιά τά δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη πού διακηρύχθηκαν πρίν διακόσια χρόνια.

Άν οί άνθρωποι των καπιταλιστικών χωρών ζούν καλύτερα από τούς ανθρώπους των χωρών του «ύπαρκτου σοσιαλισμού», δέν έπαψαν νά έχουν λιγότερο σοβαρούς λόγους νά μή βολεύονται μέ τήν άδικία, τήν άνισότητα, τήν άνασφάλεια, τήν έκμετάλλευση, τήν καταπίεση. Δέν τελείωσαν τά προβλήματα πού γεννούν στους ανθρώπους τήν ανάγκη ν' αλλάξουν τή ζωή τους. Η ιστορία συνεχίζεται. Δέν έχει τελειωμό. Όστόσο δέν συνεχίζεται μέσα στη συνέχεια, αλλά, μέσα στην άσυνέχεια. Άν ή επανάσταση είναι ή καθαρότερη μορφή τής ιστορικής άσυνέχειας ύπόκειται κι αυτή στον κανόνα τής άσυνέχειας. Οί επαναστάσεις πού τελείωσαν ή πού δέν άρχισαν έδωσαν ό,τι ήταν νά δώσουν, χλώμιασαν οί μορφές τους. Άλλες τώρα άχνοφαίνονται κάτω από τήν επιφάνεια των πραγμάτων όταν, άκριβώς,

«φθάσει σέ ένα όρισμένο βαθμό ή ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων τής κοινωνίας τότε έρχονται σέ αντίθεση οί δυνάμεις αυτές μέ τίς ύπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις, ή γιά νά χρησιμοποιήσουμε τή νομική γλώσσα, μέ τίς σχέσεις ιδιοκτησίας, πού μέσα σ' αυτές είχαν ως τότε κινήθει. Οί σχέσεις παραγωγής (τόρα) από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων γίνονται φραγμαί τους. Τότε αρχίζει μιά περίοδος κοινωνικών επαναστάσεων».⁷

7. Κ. Μάρξ, *Εισαγωγή στην Κριτική τής Πολιτικής Οικονομίας*.

8. Κ. Μάρξ περιλαμβάνεται στό J. Grandjonc, *Marx et les communistes allemands à Paris*, Παρίσι, Μασπερό 1974, σ. 162.

9. Περιέχεται στό *Ils ont pensé les droits de l'homme*, Ligue de droits de l'homme, Παρίσι, 1989, σ. 153.

Βρισκόμαστε σ' αυτό τό σημείο; Μπορεί π.χ. ή οικολογική κρίση πού καταστρέφει τίς ίδιες τίς παραγωγικές δυνάμεις νά ξεπερασθεί ενώ θά διατηρείται τό καθεστώς τής ατομικής ιδιοκτησίας; Φθάσαμε σ' αυτό τό «μη περαιτέρω» σημείο; Κι άν όχι τότε; Αδριο, τήν επόμενη εικοσαετία, είμαστε εκεί γενικά και άνά πάσα στιγμή στην παρούσα ιστορική φάση, τή φάση τής χρεωκοπίας του «ύπαρκτου σοσιαλισμού», τής ύφησης του εργατικού κινήματος, του τέλους του ψυχρού πολέμου, στή φάση τής γιγαντιαίας ανασυγκρότησης σέ παγκόσμιο επίπεδο του καπιταλισμού; Μπορούμε νά έχουμε μιά τεκμηριωμένη απάντηση στό ερώτημα αυτό χωρίς νά παίρνουμε τήν επιθυμία γιά πραγματικότητα; Παραπέμπουμε τήν απάντηση στό άπώτερο μέλλον ή καταργούμε τό ερώτημα; Άπό τήν απάντηση στό ερώτημα αυτό, τή θεωρητική, τήν κοινωνική και τήν πολιτική, έξαρτάται ή οικονομική των νέων επαναστατικών δυνάμεων, των δυνάμεων του σοσιαλισμού.

“Ας πούμε κατ' αρχήν, γιατί είναι τό περισσότερο και τό λιγότερο πού μπορούμε νά πούμε, ότι κάθε επανάσταση προϋποθέτει ένα επαναστατικό σχέδιο, ένα γενικό στόχο πού άνατρέπει τήν ύπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων.

*«Κάθε επανάσταση διαλύει τήν παλιά κοινωνία· μ' αυτήν τήν έννοια είναι κοινωνική. Κάθε επανάσταση καταργεί τήν παλιά έξουσία μ' αυτή τήν έννοια είναι πολιτική».*⁸

Πρός τά πού πρέπει νά κινηθούν οι πολίτες-προλετάριοι των σύγχρονων κοινωνιών πού δέν τούς προσφέρεται άλλη επιλογή από εκείνη τής ύποταγής;

Δύο είναι οι ιδέες πού πρέπει νά φύγουν από τή μέση γιατί είναι αυτές ακριβώς πού επιβάλλουν τήν ύποταγή ως επιλογή, και τήν εγκαρτέρηση ως άρετή:

- “Οτι τά πολιτικά δικαιώματα του ανθρώπου βρίσκονται στό ίδιο επίπεδο μέ τό δικαίωμα τής ατομικής ιδιοκτησίας. Δύο αιώνες, μετά τή Γαλλική και τήν Άμερικανική Έπανάσταση, ή ιστορία δέν ήταν παρά ή άκατάπαυτη σύγκρουση άνάμεσα στίς ατομικές-πολιτικές ελευθερίες άπό τή μιά μεριά, πού άφορούσαν τήν τεράστια πλειοψηφία των ανθρώπων, και τά φερόμενα ως άπαράγραπτα, «φυσικά», δικαιώματα ιδιοκτησίας μιάς μικρής μειοψηφίας πού νέμονταν τό πλούτο τής γής, τά μέσα παραγωγής και τό μόχθο των ανθρώπων.
- ότι οι έξουσίες είναι υπερβατικές ότι τά πολιτικά δικαιώματα ύπάρχουν γιά νά νομιμοποιούν τούς άσκούντες τήν έξουσία κι όχι γιά νά τήν έλέγχουν. Γιατί, πάλι επί δύο αιώνες, ό άγώνας γιά τά πολιτικά δικαιώματα περνούσε μέσα από τή σύγκρουση μέ και γιά τήν έξουσία. Έξουσία γιά τή διάθεση των φυσικών πόρων, γιά τή νομή των μέσων παραγωγής, τούς προσανατολισμούς των επενδύσεων, τό είδος τής παραγωγής, τήν όργάνωση εν γενεί τής κοινωνικής ζωής.

Σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, όλη ή πολιτική σκέψη τής άριστερας και τής δεξιάς, πού τροφοδοτεί τά τρέχοντα πολιτικά προγράμματα, βασίζεται πάνω στα «άπαρά-

γραπτα» δικαιώματα τής ατομικής ιδιοκτησίας γιατί θεωρείται έγγυήτρια τής ευδαιμονίας των ανθρώπων. Οι επαναστατικές άπόπειρες δύο αιώνων δέν κατάργησαν ούτε τήν ιδιοκτησία (ατομική ή κρατική) ούτε τήν έξουσία των λίγων πού νομιμοποιούν ώστόσο οι πολλοί. Οι παλαιοί στόχοι τής πολιτικής και κοινωνικής επανάστασης κάτω λησμονήθηκαν. Αυτούς τούς λησμονημένους στόχους φέρνει πάλι στό επίκεντρο τής μνήμης ή επανάσταση πού κυοφορείται κάτω από τήν επιφάνεια των πραγμάτων. Δύο «ξεχασμένοι» στόχοι πού στή συνάρθρωσή τους επικαιροποιούν τό επαναστατικό σχέδιο, δίνουν σάρκα και όστά στην επικαιρότητα του σοσιαλισμού. Δύο ξεχασμένοι στόχοι πού ή επικαιροποίησή τους ξαναφτιάχνει τίς πολιτικές δυνάμεις του σοσιαλισμού και τήν προσδοκία τής επανάστασης. Δύο στόχοι πού όλα τά φερόμενα του κεφαλαίου και του άστισμού, μέ τίς πίο βάνουσες και τίς πίο καλλιεργημένες μεθόδους, πασχίζουν νά τούς άποσιωπήσουν, νά τούς άπωθήσουν στην άφερεγγυότητα τής ούτοπίας. “Ενας παλιός επαναστάτης, ό Ροβεσπιέρος, πού τόν κατέταξαν στην κατηγορία των όλοκληρωτικών και αίμοσταγών, έξακολουθεί άκόμη νά φωνάζει άπό τά βάθη του χρόνου.

*«Δέν θά χρειαζόταν μιά όλόκληρη επανάσταση γιά νά μάθει ό κόσμος ότι ή άκραία άνισότητα άνάμεσα στίς περιουσίες είναι ή πηγή τόνων δεινών και τόνων έγκλημάτων. Πολλαπλασιάσατε τούς νόμους γιά νά εξασφαλίσετε τήν πίο μεγάλη ελευθερία στην άσκηση τής ατομικής ιδιοκτησίας και δέν είπατε λέξη γιά νά προσδιορίσετε τή φύση της και τή νομιμότητά της έτσι πού οι διακηρύξεις σας φαίνεται ότι γίνονται όχι γιά τούς ανθρώπους αλλά γιά τούς πλούσιους, γιά τούς σφετεριστές, τούς τοκογλύφους, τούς τυράννους».*⁹

Οι σημερινοί άριστεροί, οι σημερινοί κομμουνιστές, —κομμουνιστές κι άριστεροί χωρίς τά κόμματά τους— βρίσκονται μπροστά στον κόμπο τής ιδιοκτησίας και τής έξουσίας. Δέν έχει σημασία νά διακηρύξουν άλλη μιά φορά ότι πρέπει νά ξαναπάρουν τά πράγματα από τήν αρχή. Σημασία έχει νά ξέρουμε ότι πάνω σ' αυτόν τόν κόμπο δοκιμαζόμαστε.

Οι επαναστατικές δυνάμεις σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, δοκιμάζονται πάνω στο πρόβλημα τής ατομικής ιδιοκτησίας και τής δημοκρατικής έξουσίας.

‘Ο Φράνσις Φουκουγιάμα καί ἡ Καρέτα – Καρέτα

τοῦ Ἀριστείδη Μπαλτᾶ

Τό *Βῆμα*, πάντοτε ἀριστα ἐνημερωμένο γιά ὅσα σημαντικά καί ἀσήμαντα κατά καιρούς ἀναταράζουν το στρατόπεδο στό ὁποῖο τό ἴδιο δέν ἔκρυψε ποτέ ὅτι ἀνήκει, μᾶς ἔδωσε πρόσφατα (24/9/89) τήν εὐκαιρία νά γνωρίσουμε καί ἐμεῖς, στήν ἐπαρχιακή Ἑλλάδα, τό τελευταῖο μανιφέστο τοῦ φιλελευθερισμοῦ. Πρόκειται γιά τό ἤδη περίφημο κείμενο τοῦ Φράνσις Φουκουγιάμα τό ὁποῖο ἔπιασε ἀπ’ ὅτι φαίνεται τό σφυγμό τῆς ἐποχῆς καί συζητεῖται, ἐδῶ καί λίγους μῆνες, μέ πραγματικό πάθος καί στίς δύο ὄχθες τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Ἡ καλή ἐφημερίδα μάλιστα δέν ἀρέστηκε νά μεταφράσει καί νά παρουσιάσει στό σαλόνι τῆς τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ κειμένου τοῦ ἴδιου τοῦ Φουκουγιάμα. Μέ τήν «ἀντικειμενικότητα» πού πάντοτε τή διακρίνει, αὐτή φρόντισε νά τό πλαισιώσει μέ μιά ἐπιλογή ἀπό κείμενα Ἀμερικανῶν καί Εὐρωπαίων ἐπιστημόνων καί πολιτικῶν τά ὁποῖα σχολιάζουν κριτικά διάφορες πτυχές του. Ἀκόμη, γιά νά δείξει, φαντάζομαι, πῶς ἡ ἑλληνική σκέψη δέν ἔχει τίποτα νά ζηλέψει σχετικά, τό *Βῆμα* ἀπευθύνθηκε ἐπιπλέον καί σέ δύο πολλά ὑποσχόμενους πολιτικούς μας τῆς νεότερης γενιάς —τόν Ἀντώνη Σαμαρᾶ καί τόν Γ. Α. Παπανδρέου— ζητώντας τους νά τοποθετηθοῦν ἀπέναντι στό ἴδιο κείμενο. Οἱ συμβολές τους κοσμοῦν καί αὐτές τό ἴδιο σαλόνι.

Ἡ «ἀντικειμενικότητα» τοῦ *Βήματος* δέν τίθεται ἐδῶ ἐντός εἰσαγωγικῶν ἐπειδή τό παρόν περιοδικό διατηρεῖ ἀπό τή γεννησή του ἀνοικτό τό μέτωπο τῆς πολεμικῆς μέ τήν ἔγκυρη ἐφημερίδα οὔτε γιὰτί ὁ γράφων διαπνέεται γενικά ἀπό πολεμοχαρή διάθεση. Ἀπλῶς, διαβάζοντας τά διάφορα κείμενα τοῦ ἀφιερῶματος, εἶχα τήν αἴσθηση ὅτι παρακολουθοῦσα —ὡς μή ὄφειλα— μιά κυριολεκτικά ἐσωκομματική συζήτηση: Ἡ κριτική πού ἀπευθύνουν στό κείμενο τοῦ Φουκουγιάμα ὄλοι ἀνεξαιρέτως οἱ σχολιαστές πού ἔχει ἐπιλέξει τό *Βῆμα* ἀποδέχεται πλήρως τόν καμβά τῆς συλλογιστικῆς του καί ἔχει ἀπλῶς κάποιες ἐνστάσεις σέ ἐπιμέρους σημεία ἢ συμπεράσματα. Γιά ὅσους δέ ἐνδεχομένως θά ἐκφράσουν ἀντιρρήσεις ἢ ἐπιφυλάξεις γιά τήν τοποθέτηση ἀπό μέρους μου καί τοῦ Γ. Α. Παπανδρέου στό κόμμα τοῦ ἀπανταχοῦ φιλελευθερισμοῦ (ἐντασσομένου, βέβαια, ἐκεῖ κατά τή δική του περισσότερο «μετριοπαθή» τάση), τό ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπό τή συμβολή του στό ἐνλόγω ἀφιέρωμα εἶναι, πιστεύω, ἀρκετά εὐγλωτο:

Προσωπικά βλέπω μιά ἀμοιβαία(!) ἔστω καί προσωρινή(;) σύγκλιση των συστημάτων τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ καί τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν πρὸς τήν ἀνάπτυξη θεσμῶν δημοκρατίας, διαφάνειας καί συμμε-

*τοχῆς τοῦ πολίτη. Θεσμῶν πού ἔχουν τή δυνατότητα(;) νά παρεμβαίνουν ὑπέρ τοῦ πολίτη στήν κατάχρηση τῶν ἐξουσιῶν, εἴτε τοῦ κράτους εἴτε τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς (δηλ. συγκεκριμένων ιδιωτῶν καί οικονομικῶν τράστ) ἀλλά καί παράλληλα νά ἀξιοποιῶν καί τόν δυναμισμό τῆς ιδιωτικῆς πρωτοβουλίας, τῆς ἀγορᾶς καί τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ κράτους ὑπέρ(;) μᾶς συλλογικῆς(;) κοινωνικῆς(!) πολιτικῆς.» (Ἐπιγραμματικές καί παρενθέςεις δικές μου). Ὅμως τό θέμα μας δέν εἶναι οὔτε τό κόμμα τοῦ ἀπανταχοῦ φιλελευθερισμοῦ μέ τίς διάφορες φάσεις του οὔτε ὁ χαρακτήρας τοῦ *Βήματος* ὡς τό ἐν Ἑλλάδι (μαζί μέ τήν *Καθημερινή*) ἐπίσημος ἐκφραστής τοῦ κόμματος αὐτοῦ. Ἄς ξαναγυρίσουμε λοιπόν, μετά ἀπό αὐτήν τήν ἀχρηστή ἴσως παρέκκλιση, στόν Φουκουγιάμα καί τό κείμενό του.*

Ο ΦΟΥΚΟΓΙΑΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΜΑΝΙΦΕΣΤΟ ΤΟΥ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ

Ἄς Φράνσις Φουκουγιάμα, πρῶτα ἀπ’ ὅλα, εἶναι ἓνας ἰαπωνικῆς καταγωγῆς ἐρευνητής-στέλεχος τῆς πασίγνωστης ἀπό τόν πόλεμο τοῦ Βιετνάμ RAND Corporation. Ὁ ιδιωτικός αὐτός ὀργανισμός ἀναλαμβάνει ἐπί παραγγελία νά ἀναλύσει τίς μακροχρόνιες, κυρίως, τάσεις τῶν διεθνῶν ἐξελίξεων καί νά προτείνει τά κατάλληλα κάθε φορά μέτρα. Αὐτός ἀποτελεῖ τόν κυριότερο ἴσως σύμβουλο τοῦ Ἀμερικανικοῦ Στέιτ Ντηπάρτμεντ συνιστώντας ἔτσι ἓναν καθοριστικό παράγοντα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν ΗΠΑ. Κατά συνέπεια, ἓνα ἰδεολογικό-πολιτικό κείμενο πού ὑπογράφεται ἀπό ἓναν σημαῖνον στέλεχος αὐτοῦ τοῦ ὀργανισμοῦ κατ’ ἀρχήν ἀποτελεῖ, καί ὄχι μόνο γιά τά δεδομένα τῶν ΗΠΑ, κείμενο πού δέν μπορεῖ νά περάσει ἀπαρατήρητο.

Τό κείμενο τοῦ Φουκουγιάμα μέ δύο λόγια λέει τά ἑξῆς: Πρῶτον, ὅτι αὐτά πού συμβαίνουν σήμερα στήν ΕΕΣΣΔ καρφώνουν τό τελευταῖο καρφί στό φέρετρο τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ. Δεύτερον, ὅτι ἔτσι ἐξαφανίζεται ὀριστικά ἡ ἐναπομείνουσα, μετά τόν φασισμό, μείζων πρόκληση πρὸς τόν φιλελευθερισμό. Τρίτον, ὅτι οὔτε ἡ θρησκεία οὔτε ὁ ἐθνικισμός δέν συνιστοῦν οὔτε μποροῦν νά συστήσουν μέγεθος τό ὁποῖο εἶναι σήμερα σέ θέση ἢ μπορεῖ στό μέλλον νά βρεθεῖ σέ θέση νά ἀπειλεῖσει τήν κυριαρχία τοῦ φιλελευθερισμοῦ. Τέταρτον, ὅτι, κατά συνέπεια, ἡ νίκη τῆς Δημοκρατίας εἶναι ἐξασφαλισμένη μέχρι τήν αἰωνιότητα. Πέμπτον καί κατακλείδα, ὅτι μέ βάση τά παραπάνω, εἴμαστε

σήμερα μάρτυρες τοῦ τέλους τῆς Ἱστορίας ἐξοῦ καί ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου.

Βλέπουμε λοιπόν ὅτι πρόκειται γιά κείμενο κυριολεκτικά οἰκουμενικῆς ἐμβέλειαι καί μακρᾶς πνοῆς —κάτι στό ὁποῖο οἱ Ἀμερικανοί καί γενικότερα οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἰδεολόγοι δέν μᾶς ἔχουν συνηθίσει— κείμενο πού ὄντως μπορεῖ δίκαια νά χαρακτηριστεῖ «μανιφέστο». Ἐπιπλέον αὐτό εἶναι κατανοητό, ἀπλό ἀλλά ὄχι ἀπλοϊκό, γραμμένο μέ ἕναν τρόπο πού κατορθώνει νά συσχετίσει, πειστικά γιά τούς Ἀμερικανούς ἀναγνώστες του, τά αὐτονόητα τοῦ τρέχοντος ἀγγλοσαξωνικοῦ ἐμπειρισμοῦ ὄχι μόνο μέ τίς στερεότυπες ἀναφορές στόν Μάρξ ἀλλά καί μέ μιά γνώση τοῦ Χέγγελ καί τῶν σχολιαστῶν του ἡ ὁποία, ὅσο κι ἂν διαστρεβλώνει τή σκέψη τοῦ κορυφαίου ἐκπροσώπου τοῦ Γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ἀπλῶς ἀναμασᾷ τίς κοινοτυπίες τῶν σχετικῶν εἰσαγωγικῶν ἐγχειριδίων — ἀκόμη κάτι πού κατά κανόνα δέν περιέχεται στό ἀγγλοσαξωνικό θεωρητικό ὄπλοστάσιο. Τέλος, τό κείμενο δέν διαστᾶζει νά υιοθετήσῃ τόνους σχεδόν ποιητικούς γιά τά ἐκφράσει μιά βαθιά θλίψη γιά τό ἐπερχόμενο τέλος τῆς Ἱστορίας καί γιά νά μιλήσῃ ἀνοιχτά καί ἐβγλατα γιά τήν ἀνία πού ἀναπόφευκτα θά κυριαρχήσει ὅταν ὄλες οἱ μεγάλες ἰδέες γιά τίς ὁποῖες οἱ ἄνθρωποι διακινδύνευαν τή ζωή τους θά ἔχουν ἐξαφανιστεῖ καί δέν θά μένει πλέον παρά ἡ ἀπλή διαχείριση τῶν οἰκολογικῶν καί τῶν ἄλλων κοινωνικῶν προβλημάτων τά ὁποῖα, προφανῶς, δέν θά μπορέσουν νά ἐξαφανιστοῦν ἀμέσως. Ὁ γενέθλιος τόπος τοῦ κειμένου μαζί μέ αὐτά του τά χαρακτηριστικά καί τά προσόντα, τοῦ προσδίδουν μιά σημασία πού ὑπερβαίνει τά σύνορα τῶν ΗΠΑ καί τό καθιστοῦν ἀναγνώσιμο ἀπό τούς ἐγκυροτέρους πολιτικούς σχολιαστές τοῦ κόσμου ὀλόκληρου. Ἦδη ὁ Ἄντρέ Φονταίν ἀσχολεῖται ἐκτενῶς μέ αὐτό στήν πρώτη σελίδα τοῦ φύλλου τῆς 27/9 τῆς γαλλικῆς *Le Monde* ἐνῶ, ὅπως σπεύδει νά μᾶς ἐνημερώσῃ τό *Βήμα* τό Νοέμβριο θά δεῖ τό φῶς καί ἡ μετάφρασή του γιά κάποιο ρωσσικό περιοδικό.

ΠΕΡΙ ΠΡΟΑΝΑΓΓΕΛΟΜΕΝΩΝ ΘΑΝΑΤΩΝ

Ἄς διατηρήσουμε ὅμως τήν ψυχραιμία μας. Ἦδη ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μάρξ κείμενα σάν αὐτό τοῦ Φουκουγιάμα ἔχουν ἐμφανιστεῖ ἀμέτρητες φορές στό διάβα τῶν καιρῶν. Ὁ ὀριστικός καί ἀμετάκλητος θάνατος τοῦ πολέμου, τῶν τάξεων καί τῆς πάλης τους, τοῦ Θεοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ Μάρξ καί τοῦ μαρξισμοῦ, τῆς φυσικῆς ὡς ἐπιστήμης, τῆς φιλοσοφίας, τῆς πολιτικῆς, τῶν ἐπί μέρους τῶν ἰδεολογιῶν καί τῆς ἰδεολογίας γενικῶς ἀλλά καί τῆς Ἱστορίας στό σύνολό της ἀναγγέληκαν πολλές φορές στό παρελθόν καί ἐξακολουθοῦν, περιοδικά, νά ἀναγγέλλονται μέ τήν πρέπουσα κάθε φορά σοβαρότητα. Μάλιστα τά προσκλητήρια γιά τίς ἀντίστοιχες κηδεῖες συχνά ἔχουν κοινοποιηθεῖ πλατιά καί ἔχουν θυροκολληθεῖ μέ ἐπισημότητα, ἐνῶ τά πλήθη τῶν τεθλιμένων συγγενῶν ἔχουν ἀντίστοιχα ὑποβληθεῖ στόν κόπο νά μεταβοῦν στόν τόπο τῆς τελετῆς. Ὅμως ἡ προαναγγελθεῖσα κηδεῖα, τελικά, δέν ἔγινε ποτέ. Οἱ θεωρηθέντες

ἐπισημῶς ὡς νεκροί φαίνεται πῶς ἐξακολουθοῦν νά ἀγνοοῦν τό θάνατό τους καί ἐπιμένουν πεισματικά νά συνεχίζουν τή ζωή τους ἀνάμεσά μας.

Ἐχοντας τήν ἐμπειρία τῶσαν πρόωρα —τουλάχιστον— ἀναγγελέτων θανάτων, τά ἀντανაკλαστικά μας μᾶς προτρέπουν καταρχήν νά ἀγνοήσουμε ἀπόλυτα ἕνα κείμενο πού ἐκδίδει γιά μιά ἀκόμη φορά, ἤδη μέ τόν τίτλο του, τό πιστοποιητικό ἑνός ἀπό αὐτούς τούς πασίγνωστους «θανάτους». Ἀλλά ἀκόμη κι ἂν δέν ὑποκύψουμε σέ αὐτά τά ἀντανაკλαστικά, ἂν ὑπερικήσουμε τήν συνακόλουθη ἀνία μας καί προχωρήσουμε στήν ἀνάγνωση τοῦ ἄρθρου τοῦ Φουκουγιάμα, δέν πρόκειται νά κερδίσουμε πολλά πράγματα. Παρά τά προτερήματά του, τό κείμενο δέν διακρίνεται γιά καμία νέα θεωρητική σύλληψη, γιά καμία οὐσιαστικά καινούρια ἰδέα πού θά μᾶς ἐπέβαλε νά ἐπανεξετάσουμε σοβαρά κάποιες ἀπό ἐκεῖνες τίς ἐλάχιστες θεωρητικές βεβαιότητες πού μᾶς ἔχουν ἀπομείνει — π.χ. ὅτι ἡ ταξική πάλη συνεχίζει νά καθορίζει τήν πορεία τῶν κοινωνιῶν ἢ ὅτι ἡ Ἱστορία δέν μπορεῖ νά ἔχει τέλος. Ὑπό αὐτό τό πρίσμα, θά ἦταν ἰδιαίτερα ἀνιαρό ὄχι μόνον γιά τόν γράφοντα ἀλλά καί γιά τούς ἀναγνώστες τοῦ *Πολίτη*, ἡ ἀναλυτική ἐπισημάνση τῶν θεωρητικῶν λαθροχειριῶν τοῦ κειμένου, ὁ ἐντοπισμός τῶν στρεβλώσεων καί τῶν ἀνακολουθιῶν του, ἡ ἀντίκρουση τοῦ ἄκρατου καί ἰδιαίτερα ἀφελοῦς ἐμπειρισμοῦ του. Γιατί, ἀπό θεωρητική ἀποψη, τό κείμενο τοῦ Φουκουγιάμα συνοψίζεται στό ἐξῆς «ἐπιχείρημα» τό ὁποῖο οὐσιαστικά εἶναι ἀνάξιο κάθε προσπάθειας σοβαρῆς θεωρητικῆς ἀνασκευῆς: Μέ βάση τήν ἀπλή, σχεδόν δημοσιογραφική, παρατήρηση τῶν ὄσων σήμερα φαίνεται νά συμβαίνουν στόν Ἀνατολικό Συναπισμό —ἀπό τήν ΕΣΣΔ μέχρι τήν Κίνα καί ἀπό τήν Πολωνία μέχρι τήν Οὐγγαρία— συνάγεται «ἐμπειρικά», μέ τή βοήθεια μιᾶς ἀκραίας μορφῆς ἐπαγωγικοῦ συλλογισμοῦ, ὅτι ὁ μαρξισμός, ὁ τελευταῖος ἀξιόλογος ἀντίπαλος τοῦ φιλελευθερισμοῦ, πέθανε ὀριστικά ὡς ἰδεολογία. Καθώς δέ ἡ Ἱστορία —τουλάχιστον ἡ σύγχρονη— τελικά ἀνάγεται ἀπλῶς στή σύγκρουση τοῦ φιλελευθερισμοῦ μέ τίς ἀντίπαλες σ' αὐτόν ἰδεολογίες (ἐδῶ βρισκονται τά πηγμάτα τοῦ στρεβλοῦ ἐγελιανισμοῦ τοῦ συγγραφέα), αὐτός ὁ θάνατος συνεπάγεται εὐθέως καί τό τέλος τῆς Ἱστορίας.

Ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μάρξ ἀναγγέλλεται περιοδικά ὁ θάνατος τοῦ μαρξισμοῦ, ὁ θάνατος τῆς πάλης τῶν τάξεων, ὁ θάνατος τῶν ἰδεολογιῶν, τό τέλος τῆς ἱστορίας. Ὅμως ἡ προαναγγελθεῖσα κηδεῖα, τελικά δέν ἔγινε ποτέ.

Η ΚΑΡΕΤΑ – ΚΑΡΕΤΑ ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ

Όστόσο, παρά τὰ παραπάνω, τό κείμενο του Φουκουγιάμα, μέσα στό συγκεκριμένο πλαίσιο όπου αυτό εγγράφεται, ένσαρκώνει μέ ύποδειγματικό σχεδόν τρόπο τόν σημερινό κύριο ιδεολογικό αντίπαλο αυτών που έξακολουθούν νά δεσμεύονται από τό θεωρητικό σύστημα του μαρξισμού και επιμένουν νά αναφέρονται πολιτικά στην προοπτική του κομμουνισμού. Κι αυτό για ένα πολύ απλό λόγο: Τό έν λόγω κείμενο διαπιστώνει μιάν *αλήθεια* —άδιάφορο πώς τήν διατυπώνει ή που τή στηρίζει— αλήθεια τήν οποία δέν μπορούμε παρά νά αναγνωρίσουμε: Ναι, οι εξελίξεις στό Άνατολικό στρατόπεδο όντως πιστοποιούν τήν στρατηγική ήττα της κομμουνιστικής πολιτικής προοπτικής, όπως αυτή άνοιξε μέ τήν επανάσταση του Όκτώβρη. Άπό τόν Γκορμπατσώφ μέχρι τόν Τένγκ Χσιάο Πίνγκ και άπό τό Άιταλικό μέχρι τό Πορτογαλικό ΚΚ ή τό ΚΚΕ αυτό που οι φερώνυμοι πολιτικοί ήγέτες του κομμουνισμού όχι μόνον διαπιστώνουν μέ τά λόγια τους αλλά και σφραγίζουν μέ τήν πράξη τους είναι τό συνολικό άδιέξοδο αυτού που οι ίδιοι θεωρούν ότι συνιστά τή λενινιστική παρακαταθήκη. Καθώς δέ είναι αυτή άκριβώς ή παρακαταθήκη που άποτελεί τήν μόνη δοκιμασία *στην πράξη* της κομμουνιστικής επαγγελίας, τό άδιέξοδο της εμφανίζεται και ως άδιέξοδο της κομμουνιστικής προοπτικής στό σύνολό της. Έτσι μέ τήν ρητή σχεδόν όμολογία των ήγετών αυτού που για τόν περισσότερο κόσμο άποτελεί τόν μόνο δυνατό κομμουνισμό, ό ίδιος ό κομμουνισμός γίνεται πολιτικά άκίνδυνος και ό φιλελευθερισμός άναδεικνύεται στη μόνη βιώσιμη έκδοχή κοινωνικής όργάνωσης.

Σέ αυτές τις συνθήκες, άκόμη και οι σκληρότεροι έκφραστες του άστισμού αισθάνονται τήν άνεση νά έκφράζουν ελεύθερα τή «λύπη» τους για τό «θάνατο» της γενναιόδωρης ούτοπίας που σφράγισε τόν αιώνα που διανύουμε. Καθώς δέ σήμερα, όπως και πάντα, αυτά που έν προκειμένου φαίνονται είναι αυτά που λένε και κάνουν οι ήγέτες των χωρών του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» και των ΚΚ της Δύσης, όσοι έξακολουθούν νά μιλάνε πολιτικά στό όνομα του κομμουνισμού, κινδυνεύουν πλέον σήμερα νά περιέλθουν στη δικαιοδοσία των οικολόγων. Κι αυτό όχι για νά πραγματοποιήσουν μαζί τους τή στρατηγική της «σύγκλισης του κόκκινου μέ τό πράσινο» αλλά ως είδος Ιστορικά ξεπερασμένο και άρα συμπαθές που χρειάζεται προστασία γιατί κινδυνεύει μέ έξαφάνιση. Δηλαδή κάτι σαν τήν Καρέτα-Καρέτα.

Μέ άλλα λόγια, σήμερα κατά βάση δέν κινδυνεύουμε άπό τήν Άσφάλεια, τό ηλεκτρονικό φακέλωμα ή τά ξερονήσια. Μέσα στό ιδεολογικό κλίμα που έχει επικρατήσει, ό κύριος κίνδυνος που αντιμετώπιζουμε είναι ή γελοιοποίησή μας. Όσο κι αν ή θεωρία μας παραμένει άξεπέραστη ως ή μόνη οικονομική, πολιτική, Ιστορική και κοινωνική θεωρία μέ επιστημονική βάση και προοπτική, όσο κι αν αυτά που λέμε έμεις είναι αλήθειες, και αυτά που λένε οι αντίπαλοι είναι ιδεολογήματα που δέν άντέχουν σε στοιχειώδη κριτική, όσο κι αν οι θέσεις μας, οι έκτιμήσεις μας, οι προτάσεις μας είναι, παρ' όλης της συγγνωστές αδυναμίες τους, οι μόνες που μπορούν, έστω δυνάμει, νά δώσουν διέξοδο

στό συνολικό κοινωνικό και Ιστορικό άδιέξοδο σε Άνατολή και Δύση, ή έκφορά του λόγου μας σήμερα δέν είναι σχεδόν πουθενά σε θέση νά συναντήσει τίποτε καλύτερο άπό συγκατάβαση και ειρώνια. Τό άρθρο του Φουκουγιάμα είναι σημαντικό γιατί παρουσιάζει ανάγλυφα αυτήν άκριβώς τήν κατάσταση: Ό συγγραφέας του έχει τήν πολυτέλεια νά αισθάνεται θλίψη για τό κατάντημά μας και άνία στην προοπτική της έξαφάνισής μας άπό τό προσκήνιο. Και έχει μάλιστα τήν άνεση νά μās κάνει μιά χειρονομία φιλοφρόνησης παραδεχόμενος ότι μόνο ή δική μας, ουσιαστικά, παρουσία καθιστούσε τήν τρέχουσα Ιστορία πραγματική Ιστορία.

Πώς λοιπόν μπορούμε νά άπαντήσουμε στην πρόκληση του Φουκουγιάμα και των όμοίων του; Σίγουρα τά εφόδιά μας είναι άρκετά για νά άνασκευάσουμε χωρίς Ξυσκολία τά άσθενέστατα άλλωστε επιχειρηματά του. Όμως στις παρούσες συνθήκες αυτό δέν φτάνει. Ό αντίπαλος μπορεί κάθε στιγμή νά μās άποστομώσει λέγοντάς μας ότι αυτά που ύποστηρίζουμε είναι, στην καλύτερη περίπτωση, άνέφικτα. Και προς επίρωσιν του Ισχυρισμού του δέν διαθέτει πλέον μόνον τις μονόπλευρες και έμπαθείς περιγραφές των φερώνυμων κομμουνιστικών κοινωνιών άπό τόν «άστικό» τύπο και άπό τούς έπίσημους ιδεολόγους του άστισμού αλλά και τις δηλώσεις όλων σχεδόν των ύπεύθυνων ήγετών του κομμουνιστικού, λεγομένου, στρατοπέδου. Άν δέ μέ τή σειρά μας άπαντήσουμε ότι έδώ και άρκετά χρόνια έμεις, οι κομμουνιστές της ανάνεωσης, καταγγείλαμε άπερίφραστα αυτά τά καθεστώτα ως μή κομμουνιστικά και πολεμήσαμε πολιτικά τόσο αυτά όσο και τούς έκφραστες τους στη χώρα μας, θά μās άντιτείνει ότι σύμφωνα μέ τή δική μας, τή μαρξιστική, vulgata, κριτήριο της θεωρίας είναι ή πράξη και άφου ή πράξη, κατά κοινή όμολογία, άπέτυχε, ή αντίστοιχη θεωρία δέν μπορεί νά στεκει και τόσο καλά στα πόδια της. Άλλωστε ό αντίπαλος μπορεί πάντα νά μās αναγνωρίσει τό αγαθόν των προθέσεών μας και τό ανιδιοτελές της πίστης μας. Είπαμε: τό πολιτικώς επίμαχο είναι τό κατά πόσον ό κομμουνισμός είναι ή δέν είναι ούτοπία. Και αυτοί που ύποστηρίζουν ότι είναι πραγματοποιήσιμη πολιτική στρατηγική είναι σήμερα τόσο λίγοι ώστε, άνεξάρτητα από τήν άξία των επιχειρημάτων τους, νά θεωρούνται άπό τούς πάντες όχι βέβαια επικίνδυνοι για τό καθεστώς αλλά συμπαθείς καθότι γραφικοί.

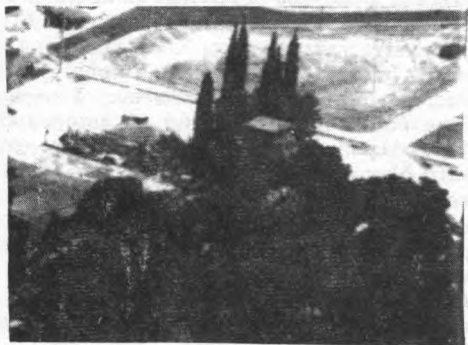
Μέ αυτά τά δεδομένα, και για νά μπορέσει ή θεωρία μας νά ξαναμπολιάσει τούς άγώνες που, σε πείσμα του κάθε Φουκουγιάμα, δέν πρόκειται νά εκλείψουν ούτε στο έγγύς ούτε στο προσεχές μέλλον, άπαιτείται άπό μέρους μας περισυλλογή. Όχι μόνον ή μαρξιστική vulgata έχει πλέον άποδειχθεί έντελώς άνεπαρκής (και δυστυχώς σήμερα είναι μόνον αυτή ή vulgata που λειτουργεί, όσο λειτουργεί, πολιτικά τόσο για μās όσο και για τόν αντίπαλό μας) και άρα χρειάζεται νά ξαναδοϋμε συνολικά τόν μαρξισμό μας αλλά είμαστε έπιπλέον χρωμένοι μέ τήν άνάγκη νά ξεγγήσουμε επιστημονικά —δηλαδή πειστικά για όσους αγωνίζονται— τόσο τήν άποτυχία των χωρών του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» όσο και τήν άποτυχία όλων των μέχρι σήμερα προσπάθειών «ανάνεωσης» της κομμουνιστικής προοπτικής. Όπως και, άκόμη πιο σημαντικό, νά δείξουμε ότι, παρά αυτήν τήν

Ό Φράνσις Φουκουγιάμα, για λογαριασμό του Στέητ Ντηπάρτμεντ, αναγγέλλει τό θάνατο του μαρξισμού. Τό ΒΗΜΑ, άνέλαβε τά έξοδα της κηδείας στον τόπο μας. Ό νεοσυντηρητισμός δέν είναι ίδιον, μόνον, της Ν.Δ.

άποτυχία, ή κομμουνιστική προοπτική παραμένει ή μόνη *έφικτή* προοπτική άπελευθέρωσης γιά όλες τίς κοινωνίες του πλανήτη.

Ή άναγκαία αύτή περισυλλογή δεν πρέπει, βέβαια, νά μάς άποξενώσει από τήν πάλη πού συνεχίζει νά διεξάγεται και χωρίς έμάς ούτε νά μάς ύποχρεώσει σέ κάποια νοσηρή έσωστρέφεια. Αντίθετα, ή θεωρία πού άπαιτούμε δεν μπορεί νά άναπτυχθεί ούτε ανεξάρτητα από τή δοκιμασία της μέσα στους κοινωνικούς και τούς πολιτικούς άγώνες πού συνεχίζουν τή σισύφεια τίς πιά πολλές φορές πορεία τους χωρίς νά ύπολογίζουν τίς έπιθυμίες μας ούτε ανεξάρτητα από τήν άναμέτρησή της μέ τίς ιδέες πού κάθε στιγμή άναδεικνύονται στήν έπικαιρότητα και διεκδικούν τήν προσοχή μας. Όμως αυτές οι ιδιότητες τής θεωρίας πού όφείλουμε —έπί ποινη πραγματικού πιά και μακροχρόνιου ένταφιασμού κάθε προοπτικής κοινωνικής άπελευθέρωσης— νά άναπτύξουμε δεν πρέπει νά άποσπάσουν τήν προσοχή μας από αύτό πού στήν παρούσα συγκυρία είναι τό κύριο. Κι αύτό τό κύριο δεν έχει ανάγκη νά εκφραστεί μέ τίποτε πιά πρωτότυπο από τήν πασίγνωστη κάποτε αλλά ξεχασμένη σήμερα και έτσι ή άλλώς σίγουρα μονόπλευρη θέση —όπως άλλωστε είναι έγχεως μονόπλευρη κάθε γνήσια μαρξιστική θέση— του άναθεματισμένου Βλαδίμηρου Ίλιτς: χωρίς έπαναστατική θεωρία δεν ύπάρχει έπαναστατικό κίνημα.

Ή θέση αύτή είναι, πιστεύω, ή θέση πού εκφράζει καλύτερα τίς σημερινές μας άνάγκες γιατί ή θεωρία μας, όσο κι αν μένει έπιστημονικά άξεπέραστη, δεν λειτουργεί πιά ως θεωρία έπαναστατική. Στο σημείο του κόσμου όπου έχει μεταφερθεί σήμερα —και γιά άρκετό ίσως άκόμη καιρό στο μέλλον— τό έπίκεντρο του άγώνα των εργαζομένων —οί χώρες του λεγόμενου «ύπαρκτου σοσιαλισμού»— ή μαρξιστική θεωρία λειτουργεί ως ιδεολογία καταστολής. Σέ τελευταία άνάλυση κι όσο κι αν δεν άναφέρεται ρητά εκεί, αύτό είναι τό μόνο πραγματικό έπιχείρημα του κειμένου του Φουκουγιάμα. Και αν ό μαρξισμός, ως ή μόνη έπιστημονική και έπαναστατική θεωρία του κοινωνικού, δεν άναπτυχθεί μέ εκείνους τούς τρόπους και δεν πάρει εκείνη τή μορφή πού θά του έπιτρέψουν νά μπολιάσει πραγματικά και σέ βάθος αυτούς τούς άγώνες, τότε αυτοί είναι καταδικασμένοι νά χαλκεύσουν μελλοντικά δεσμά. Και αύτό δεν είναι άπλώς έπαγωγική γενίκευση μέ βάση τά δεδομένα της μέχρι σήμερα εμπειρίας. Είναι τό άκόμη άκλόνητο έπιστημονικό συμπέρασμα τής μόνης έπιστημονικής θεωρίας πού στοχεύει ρητά στήν κοινωνική άπελευθέρωση.

Εκδόσεις ΔΩΡΙΚΟΣ – ΑΠΟΣΠΕΡΙΤΗΣ

Μαυρομγάλη 64 τηλ. 3629675

Φθινόπωρο 1989

Αννέτ Λεβί-Βιλάρ,
ΕΓΩ, ΤΖΕΗΝ, ΖΗΤΩ ΤΑΡΖΑΝ
Ένα ειρωνικό ταξίδι στον κόσμο του σήμερα από μια γυναίκα του σήμερα που σαρκάζει όλους τους «ισμούς».

Φρανσουάζ Ντορέν,
ΚΟΡΑΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΕΠΟΥΔΕΣ
Έπρεπε να βρουν ένα πλούσιο σύζυγο: αυτή ήταν ή συμβουλή της μητέρας τους. Να εκμεταλλευτούν την αντρική ματαιοδοξία.

Κάρλο Συγκορόν,
Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΚΟΙΛΑΔΑ
Ένα οικολογικό μυθιστόρημα-έκκληση για να σεβαστούμε τους απαραβίαστους νόμους της φύσης.

Τζιάνι Ροντάρι,
Ο ΤΖΙΠ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ
ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ
Η διασκεδαστική ιστορία ενός παιδιού, παθιασμένου με την τηλεόραση, που αιχμαλωτίζεται από την ίδια τη συσκευή του.

Πέτερ Χάντκε,
Η ΑΠΟΥΣΙΑ
Ένα ρεαλιστικό παραμύθι, ένα παραμύθι της πραγματικότητας, μια ερμηνεία της πραγματικότητας με μορφή παραμυθιού.

Ιουλίου Βερν,
ΒΟΡΡΑΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΝΟΤΟΥ
Η συναρπαστική ιστορία μιας οικογένειας στα ταραγμένα χρόνια του αμερικανικού εμφύλιου πολέμου.

Ιουλίου Βερν,
ΧΩΡΙΣ ΠΑΝΩ ΚΑΙ ΚΑΤΩ
Μπορούν οι κάτοικοι της γης να αισθάνονται ασφαλείς, όταν ένας φιλόδοξος επιστήμονας θέλει να μετακινήσει τους πόλους της;

Ραντυάρντ Κίπλινγκ,
ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΟΠΩΣ ΤΙΣ ΕΙΠΑ
Καταπληκτικές και διασκεδαστικές ιστορίες που ο συγγραφέας τους τις διηγήθηκε πρώτα στα παιδιά του.

Δέσποινα Φωτεινού,
ΤΟ ΖΕΙΜΠΕΚΙΚΟ ΤΗΣ
ΑΝΟΙΞΗΣ
Οι ξερριζωμένοι της Μικρασίας στις πίκρες και τις χαρές της καινούριας τους ζωής.

Τέα Μπέκμαν,
ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ
Οι περιπέτειες μιας στρατιάς παιδιών που θέλουν ν' αγγίξουν το λαμπερό όραμα της πολιτείας των ονείρων τους: την Ιερουσαλήμ.

Ηλίας Λεφούσης,
ΑΣΗΜΙΝΑ ΛΑΓΟΥ
Το αληθινό πορτρέτο μιας απλής κοπέλας του λαού, αλλά και η εικόνα της πιο φουρτουνιασμένης εποχής του εθνικού μας βίου.

Παναγι Ισράτι,
ΚΥΡΑ ΚΥΡΑΛΙΝΑ
Η ιστορία του Αντριανού Ζωγράφου, ενός ανθρώπου που ξέρει να ζει, να ονειρεύεται και να επιθυμεί.

Ίον Λούκα Καρατζιάλε,
ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ
Καυστικές κωμωδίες ηθών, χαρακτήρων και καταστάσεων από ένα ξακουστό εκπρόσωπο της ρουμανικής λογοτεχνίας.

Ἡ νέα μικροαστική τάξη

τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ

Δέκα χρόνια πέρασαν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ καὶ οἱ σκέψεις του πεθαίνουν καθημερινὰ γύρω μας. Ἄς τὸν ἀφήσουμε νὰ μιλήσει σέ πρῶτο πρόσωπο στό κείμενο πού ἀκολουθεῖ, ἄς ἀφήσουμε τὸν ἴδιο νὰ ἀνδείξει τοὺς πολιτικούς προσδιορισμούς τῶν θεωρητικῶν του ἀναζητήσεων.

Μετάφραση:
Λάκης
Δεδουσόπουλος

Ἡ ΝΕΑ ΜΙΚΡΟΑΣΤΙΚΗ ΤΑΞΗ

Θέλω νὰ ἐπικεντρώσω τὴν προσοχή μου στό ζήτημα τῆς «νέας μικροαστικῆς τάξης» γιὰ τὴν ὁποία ἔχω ἤδη γράψει στό «*Τάσεις στὸν Σύγχρονο Καπιταλισμό*» (Θεμέλιο, 19). Θέλω νὰ ἀπαντήσω σέ μερικές κριτικές πού μοῦ ἔχουν γίνει καὶ σ' αὐτὴ ἐδῶ τὴ συνδιάσκεψη καὶ ἄλλοῦ. Ἔχει σημασία νὰ σημειώσω ὅτι οἱ ἐπικρίσεις πού μοῦ ἔχουν γίνει δέν συμβιβάζονται ἢ μιά μέ τὴν ἄλλη. Π.χ. ὁ Ἄλαν Χάντ μέ ἐπικρίνει γιὰ τὴν υιοθετῶ μιά οἰκονομίστικη θέση, ἐνῶ ὁ Στιούαρτ Χῶλ ἰσχυρίζεται ὅτι δέν δείχνω τὴν ἀναγκαία προσοχή στό οἰκονομικὸ ἐπίπεδο.

Τὸ πρόβλημα πού τίθεται μέ τὴν συζήτηση γύρω ἀπὸ τὴν μικροαστικὴν τάξη εἶναι ἓνα πρόβλημα ὁρισμοῦ τῶν ὁρίων τῆς ἐργατικῆς τάξης. Δέν εἶναι ἀπλᾶ ἓνα θεωρητικὸ πρόβλημα. Περικλείει πολιτικὰ ζητήματα τεράστιας σημασίας πού ἀφοροῦν τὸν ρόλο τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ τῶν συμμαχιῶν τῆς κατὰ τὴν μετάβαση στό σοσιαλισμὸ. Μὲ ἄμεσο τρόπο θὰ ἤθελα νὰ ἀποσαφηνίσω ποιὸς εἶναι οἱ πολιτικὲς ἐπιλογές πού ἀντιμετωπίζουμε. Ἄν ἡ ἐργατικὴ τάξη ὁρισθεῖ ὅτι ἀποτελεῖται ὅλους ἐκείνους πού πωλοῦν τὴν ἐργατικὴν δύναμη τότε πρέπει νὰ εἴμαστε καθαροὶ ὡς πρὸς τὴν συνεπαγωγὴν αὐτοῦ τοῦ ὁρισμοῦ. Χωρὶς νὰ εἶμαι ἰδιαίτερα ἐπιθετικὸς θέλω νὰ ἐπιμείνω στὴν ἀποψη ὅτι αὐτὸς ὁ ὁρισμὸς τῆς ἐργατικῆς τάξης πρέπει νὰ εἰδῶθαι μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία του στό ἐργατικὸ κίνημα. Αὐτὸς ὁ ὁρισμὸς ἐμφανίσθηκε πρῶτα στὴν κλασικὴ σοσιαλδημοκρατία καὶ ἔχει παραμένει ὁ σημαντικότερος ὁρισμὸς τῆς ἐργατικῆς τάξης στὸν ὅποιο, βασίσθηκε αὐτὴ. Μποροῦμε νὰ κλωθογυρίζουμε τὸ ζήτημα ὅσο θέλουμε ἀλλὰ τὸ γεγονός εἶναι αὐτό. Ἡ σοσιαλδημοκρατικὴ θέση εἶναι αὐτὴ πού ὁρισε τὴν ἐργατικὴν τάξη ὡς τάξη πού ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄτομα-ἰδιώτες πού εἶναι μισθωτοί, μέ ἄλλα λόγια μιά ἀντίληψη τῆς «τάξης τῶν μισθωτῶν». Αὐτὸς ὁ ὁρισμὸς μπορεῖ νὰ ἀναζητηθεῖ στὸν Μπερστάιν καὶ στὸν Κάουτσκι.

Ἡ αἰτιολόγηση τοῦ ὁρισμοῦ αὐτοῦ παρουσιάζεται ὡς ἐξῆς: Ἡ ἐργατικὴ τάξη γιὰ τὴν ὁποία ἔγραψε ὁ Μάρξ ἦταν τὸ «βιομηχανικὸ προλεταριάτο», ἀλλὰ ἐπιβάλλεται νὰ λάβουμε ὑπόψη τοὺς πραγματικούς οἰκονομικούς καὶ κοινωνικούς μετασχηματισμούς πού ἔχουν συμβεῖ ἀπὸ

τότε. Αὐτοὶ οἱ μετασχηματισμοὶ ἐπιβάλλουν, ὑποστηρίζεται, νὰ ἀναγνωρίσουμε ὅτι τὰ ὄρια τῆς ἐργατικῆς τάξης ἔχουν ἐπίσης μεταβληθεῖ. Ὅποτεδήποτε οἱ σοσιαλδημοκράτες θέλουν νὰ χρησιμοποιήσουν τὸν μαρξισμό, ἀλλὰ, ταυτοχρόνως, νὰ τὸν «ἀναθεωρήσουν», πάντα προσφεύγουν στοὺς μετασχηματισμούς πού ἔχουν συμβεῖ στὸν καπιταλισμὸ γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν θέση τους. Ἔτσι ὁ Κάουτσκι ὑποστήριξε ὅτι, ἐξ αἰτίας τῶν πραγματικῶν μεταβολῶν πού ὑπέστη ὁ καπιταλισμὸς, ἡ ἐργατικὴ τάξη δέν εἶναι πιά ἡ στενὴ τάξη γιὰ τὴν ὁποία ἔγραψε ὁ Μάρξ καὶ ὅτι τώρα ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀλόκληρη τὴν «τάξη τῶν μισθωτῶν». Τὸ νὰ ὁρίσουμε τὴν ἐργατικὴν τάξη σὰν τὸ σύνολο τῆς «τάξης τῶν μισθωτῶν» ἔχει ὡς συνέπεια νὰ ἀναγάγουμε τὴν ταξικὴν διακρίσιν τῆς κοινωνίας σὴν διάκριση ἀνάμεσα σὲ πλοῦσιους καὶ πτωχοὺς. Τὰ ταξικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐργατικῆς τάξης δέν εἶναι πιά τίποτε περισσότερο ἀπὸ τοὺς οἰκονομικὰ πτωχοὺς πολίτες. Ἡ τάξη γίνεται ἀπλᾶ καὶ μόνο ἓνα ζήτημα ἀνισότητος.

Τὸ σημαντικότερο στοιχεῖο τοῦ προβλήματος στό ὅποιο ἐπιζητῶ νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχή σας ἀφορᾶ τὸ πρόβλημα τῶν συμμαχιῶν καὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς ἐργατικῆς τάξης κατὰ τὴν μετάβαση στὸν σοσιαλισμὸ. Αὐτὸ εἶναι, ὅπως τὸ ἀποσαφῆνισε ὁ Ἄλαν Χάντ, καὶ ἐδῶ θὰ συμφωνήσω μαζί του, τὸ σημαντικότερο πρόβλημα. Τὸ σημαντικότερο πρόβλημα εἶναι τί εἶδους ἡγεμονία πρέπει νὰ κατακτήσει ἡ ἐργατικὴ τάξη ὥστε νὰ ἐπιτύχει τὴν μετάβαση στὸν σοσιαλισμὸ. Ἀλλὰ χρειάζεται νὰ ἐξετάσουμε ποιὸς εἶναι οἱ συνέπειες τοῦ νὰ ἀποδεχθῶμε τὸν «εὐρύ» ὁρισμὸ τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ «εὐρέως» ὁρισμοῦ ἐξαφανίζει τὸ πρόβλημα τῶν συμμαχιῶν. τὸ πρόβλημα δέν ὑπάρχει γιὰ τὴν καθέναν εἶχε γίνει ἐργάτης. Ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς, μέ τὴν ἐξαίρεση μιᾶς μικρῆς μειονότητος, ἀποτελεῖται ἀπὸ μισθωτούς. Συνεπῶς, ἡ ἐργατικὴ τάξη δέν ἔχει πιά νὰ διαδραματίσει ἓναν ὄλοκληρὸ ἡγετικὸν ρόλο σὲ σχέση μέ τὴν ἄλλη τάξη, γιὰ τὴν ὁποία οἱ ἄλλες τάξεις ἔχουν περιληφθεῖ μέσα στὴν ἐργατικὴν τάξη. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐγκρίνεται ἡ πιὸ σημαντικὴ διαφορὰ μεταξύ τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας γιὰ τὸ κόμμα, ὄχι μόνο τῆς θεωρίας τοῦ Λένιν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τοῦ Γκράμσι, μέ τὴν θεωρία σοσιαλδημοκρατικοῦ τύπου πού βασιζέται στὴν ἀντίληψη τῆς μεγάλης τάξης τῶν μισθωτῶν.

Τὸ κείμενο αὐτὸ εἶναι μιά παρέμβαση τοῦ Ν. Πουλαντζᾶ σὲ μιά διάσκεψη πού εἶχε ὁργανωθεῖ τὸ 1976 στὴν Ἀγγλία ἀπὸ τὸ Τμῆμα Κοινωνιολογίας τοῦ Βρετανικοῦ ΚΚ. Ὁ Πουλαντζᾶς μίλησε σὰν μέλος τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ. καὶ ἡ παρέμβασή του ἦταν προφορικὴ. Δημοσιεύθηκε μαζί μέ τὴν λοιπὴν εἰσηγήσει τῆς συνδιάσκεψης στό Α. Hunt (ed.) *Class and Class Structure*, Lawrence and Wishart, 1977.

Ἄς πᾶμε στό δεύτερο πρόβλημα ἐπειδή δέν γνωρίζω ἐπακριβῶς τίς θέσεις τοῦ Βρετανικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος γιά τό ζήτημα αὐτό, θά ἐπικεντρώσω τήν ἐπιχειρηματολογία μου στίς θέσεις τοῦ Γαλλικοῦ καί Ἰταλικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος. Αὐτά τά κομμουνιστικά κόμματα ἔχουν ἓνα σχετικά περιοριστικό ὄρισμα τῆς ἐργατικῆς τάξης, μέ τήν ἔννοια ὅτι ὀρίζουν τά ὄρια τῆς ὡς τιθέμενα ἀπό τήν εὐθέως ἡ ἀμέσως παραγωγική ἐργασία. Στίς λεπτομέρειες ὑπάρχουν διαφορές πού διαφοροποιοῦν τίς θέσεις τῶν δύο κομμάτων. Διαφέρουν ὄντως στό πού ἀκριβῶς εἶναι τά ὄρια τῆς ἐργατικῆς τάξης. Π.χ. ἡ μεγαλύτερη διαφορά ἀφορᾷ τό ζήτημα τῶν τεχνικῶν ἀνωτέρου ἐπιπέδου. Πράγματι, οἱ θέσεις τους διαφέρουν κατά κάποιον τρόπο ὡς πρός τόν βαθμό στόν ὁποῖο οἱ τεχνικοί θά πρέπει νά θεωροῦνται τμήμα τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀλλά δέν εἶναι ἓνα σημαντικό πρόβλημα γι' αὐτά τά κόμματα, ἐπειδή οἱ θεωρητικές τους θέσεις ἀποκλείουν ἀπό τήν ἐργατική τάξη τό σύνολο σχεδόν τῶν μισθωτῶν μή παραγωγικῶν ἐργαζομένων. Ἄπ' αὐτή τήν σκοπιά ἡ θέση τους διαφέρει ἀπό ἐκείνη πού προτείνει ὁ Ἄλαν Χάντ, ὅτι εἶναι λάθος νά πιστεύουμε ὅτι μποροῦν νά ὑπάρξουν στρώματα ἔξω ἀπό τίς τάξεις καί τήν ταξική δομή, στρώματα πού παρ' ὅλα αὐτά θεωροῦνται ὅτι συμμετέχουν στήν ταξική πάλη. Τά στρώματα προσδιορίζουν διαφοροποιήσεις μέσα στίς τάξεις, δέν εἶναι κατηγορίες πού μποροῦν νά ὑπάρξουν ἔξω ἀπό τίς τάξεις. Ἐνῶ ὁ Ἄλαν Χάντ προχωρᾷ ἀπό τό σημεῖο αὐτό καί ὑποστηρίζει ὅτι αὐτά τά τμήματα ἢ «μερίδες» ἀποτελοῦν τμήμα τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἔχω ὑποστηρίξει ὅτι ἀνήκουν σέ μιά συγκεκριμένη τάξη, δηλαδή τή «νέα μικροαστική τάξη».

Γιατί ἔχω ὑποστηρίξει ὅτι ἡ νέα μικροαστική τάξη ἀποτελεῖ μιά ξεχωριστή τάξη; Θέλω, ἰδιαίτερα, νά τονίσω τίς πολιτικές συνέπειες τῆς θέσης μου. Ἀκόμα καί ἂν μιλήσουμε γιά κάποια ἐνδιάμεσα στρώματα καί ὄχι γιά τήν τάξη τῶν μισθωτῶν, ὑπάρχει πάντα ὁ κίνδυνος νά μήν διακρίνουμε μέ σαφήνεια τό κεντρικό πρόβλημα τῆς ἐπαναστατικῆς στρατηγικῆς, πού εἶναι βέβαια τό πρόβλημα τῆς ἡγεμονίας τῆς ἐργατικῆς τάξης μέσα στή λαϊκή συμμαχία στή διαδικασία τῆς μετάβασης στόν σοσιαλισμό.

Ποιά εἶναι ἡ διαφορά του νά θεωροῦμε τούς μισθωτούς ὡς ἐνδιάμεσα στρώματα παρά ὡς ξεχωριστή τάξη; Τό καθοριστικό χαρακτηριστικό τοῦ στρώματος, σέ ἀντίθεση μέ τίς τάξεις, εἶναι ὅτι τά στρώματα δέν ἔχουν ἰδιαίτερα καί σχετικά αυτόνομα ταξικά συμφέροντα. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἄκομα καί ἂν ἀποκλείσουμε τούς μισθωτούς ἀπό τήν ἐργατική τάξη τούς θεωροῦμε σάν νά πολώνονται αὐτόματα στό πλευρό τῆς ἐργατικῆς τάξης. Κατά συνέπεια τούς μεταχειριζόμαστε σάν νά μήν εἶχαν ἰδιαίτερα δικά τους συμφέροντα. Ἐνῶ ἂν τούς δοῦμε ὡς συγκεκριμένη τάξη, διαφορετική ἀπό τήν ἐργατική τάξη, πρέπει νά ἀναγνωρίσουμε ἀναλόγως καί νά προσέξουμε τά εἰδικότερα καί διακεκριμένα ταξικά τους συμφέροντα. Ἐτσι τό πρόβλημα τῆς ἡγεμονίας τῆς ἐργατικῆς τάξης παρουσιάζεται μέ ποιόν τρόπο ἀκριβῶς θά ὀργανωθεῖ ὁ λαός, ἡ λαϊκή συμμαχία. Αὐτή ἡ λαϊκή συμμαχία ἀποτελεῖται ἀπό διαφορετικές τάξεις μέ εἰδικά συμφέροντα. Ἄν τά πράγματα δέν ἦταν ἔτσι, τότε τό πρόβλημα θά ἦταν ἐξαιρετικά ἀπλό.

Οἱ μισθωτοί μή παραγωγικοί ἐργαζόμενοι ἔχουν συγκεκριμένη ταξική ἔνταξη. Ἀκόμα καί ἂν ἀναγνωρίσουμε ὅτι ὡς συνέπεια τῶν μετασχηματισμῶν τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ ἀντικειμενικά πολώνονται στό πλευρό τῆς ἐργατικῆς τάξης, εἶναι ἀνάγκη νά κατανοήσουμε ὅτι αὐτή δέν εἶναι μιά αὐτόματη ἢ ἀναπόφευκτη διαδικασία. Καί αὐτό ἀληθεύει μέ δύο ἔννοιες: Πρῶτον ὅτι πρέπει νά κερδηθοῦν σέ μιά συμμαχία μέ τήν ἐργατική τάξη, καί ὕστερα, μέ τήν δευτέρα ἔννοια, ἀκόμα καί ὅταν ἔχουν κερδηθεῖ, μπορεῖ ἡ συμμαχία τους νά χαθεῖ καί νά στραφοῦν πρός τήν ἄλλη πλευρά. Αὐτό εἶναι πού ἔγινε στή Χιλή τοῦ Ἀλιέντε καί στήν Πορτογαλία. Ἄν οἱ μισθωτοί μή παραγωγικοί ἐργαζόμενοι μποροῦν νά μετακινηθοῦν ἀπό μιά συμμαχία μέ τήν ἐργατική τάξη σέ μιά συμμαχία μέ τήν ἀστική εἶναι ἀποτέλεσμα ἀκριβῶς τοῦ γεγονότος ὅτι δέν πολώνονται αὐτόματα στό πλευρό τῆς ἐργατικῆς τάξης. Αὐτό δέν γίνεται ἐπειδή δέν ἔχουν ἰδιαίτερα ταξικά συμφέροντα, ἀλλά γιατί ἔχουν μιά πολύ διαφορούμενη ταξική ἰδιαιτερότητα.

Καί τώρα μιά ἢ δύο θεωρητικές παρατηρήσεις σχετικά μέ τήν ἀντίληψη τῶν ἐνδιάμεσων μισθωτῶν στρωμάτων. Πρῶτα, δέν εἶναι δυνατόν νά μιλάμε γιά μισθωτά στρώματα πού δέν ἔχουν ταξική ἔνταξη; Ἡ παρατήρηση αὐτή ἀφορᾷ ἓνα ἀπό τά εἰδικά χαρακτηριστικά τῆς ταξικῆς θεωρίας τοῦ Μάρξ πού τήν διακρίνουν ἀπό ἄλλες

θεωρίες για τις τάξεις. "Όλοι οι άστοι κοινωνιολόγοι μιλούν για τάξεις σήμερα, αλλά οι τάξεις γι' αυτούς είναι μόνο ιδιαίτεροι διαχωρισμοί μέσα σε μία γενικότερη κοινωνική διαστρωμάτωση στην οποία συναντάμε όχι μόνο τάξεις, αλλά και έλίτ (μέ την πολιτική έννοια), ομάδες συμφερόντων (status groups) κ.λπ. Βέβαια, ο μαρξισμός αναγνωρίζει την ύπαρξη ταξικών μερίδων και ειδικών ταξικών κατηγοριών, αλλά όλ' αυτά είναι τμήματα τάξεων. Π.χ. η έμπορική άστική τάξη είναι τμήμα της άστικής τάξης και η έργατική άριστοκρατία είναι ειδική μερίδα της έργατικής τάξης. Στόν μαρξισμό δέν μπορούμε νά αποδεχθούμε την ύπαρξη στρωμάτων, μερίδων και σημαντικών ομαδοποιήσεων έξω από τις τάξεις. Ούτε μπορούμε νά πούμε ότι, σάν αποτέλεσμα της ανάπτυξης του τρόπου παραγωγής (δηλαδή του καθαρού τρόπου παραγωγής που έχει δύο τάξεις, την άστική και την έργατική) έντοπίζεται μία τάση μέσα στόν κοινωνικό σχηματισμό σύμφωνα μέ την όποια όλα τά άτομα, όλοι οι παράγοντες, εμφανίζονται ως τμήματα είτε της άστικής τάξης είτε της έργατικής τάξης. Μία τέτοια θέση είναι έσφαλμένη γιατί προϋποθέτει ότι ο τρόπος παραγωγής είναι μία άφηρημένη έννοια, ένω ο «κοινωνικός σχηματισμός» είναι μία μή-άφηρημένη έννοια. Διάκριση ανάμεσα σε άφηρημένες και μή άφηρημένες έννοιες δέ ύπάρχει. 'Η έννοια «σκύλος» δέν γαυγίζει. "Όλες οι έννοιες είναι άφηρημένες στόν έναν ή τόν άλλο βαθμό. 'Η διάκριση ανάμεσα στις έννοιες «κοινωνικός σχηματισμός» και «τρόπος παραγωγής» περιστρέφεται πάνω από τή φύση του αντικειμένου. 'Ο τρόπος παραγωγής είναι ένα άφηρημένο τυπικό αντικείμενο και ο κοινωνικός σχηματισμός ένα συγκεκριμένο πραγματικό αντικείμενο. "Ετσι αυτή ή αντίληψη προϋποθέτει ότι οι τρόποι παραγωγής ύπάρχουν και αυτοαναπαράγονται ως τέτοιοι, ότι οι τρόποι παραγωγής δέν είναι τίποτε περισσότερο παρά ένας γεωγραφικός τοπογραφικός χώρος όπου ύλοποιούνται άφηρημένα στή διαδικασία αναπαραγωγής τους. "Ετσι ο καθαρός τρόπος παραγωγής (άστική και έργατική τάξη) αναπαράγοντας τόν εαυτό του μέσα σε μιάν αφάιρηση, θά καταλήξει νά «αυτοαποκαλυφθεί» σάν τόν Χριστό, θριαμβικά μέσα στόν κοινωνικό σχηματισμό όπου τελικά θά έχουμε μόνο την άστική και την έργατική τάξη.

Αυτή ή θέση είναι έσφαλμένη γιατί όπως έχει δείξει ο Λένιν στό «*Η ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Ρωσία*» ή διάκριση ανάμεσα σε τρόπους παραγωγής και κοινωνικούς σχηματισμούς δέν άφορά την έρμηνεία του Μάρξ, τόν «νεαρό» ή τόν «ώριμο» Μάρξ, ή μέ την λογική του Κομμουνιστικού Μανιφέστου, άφορά τά κείμενα του Λένιν, κι έπίσης την φύση του ιμπεριαλισμού. Δέν μπορούμε νά κατανοήσουμε τόν ιμπεριαλισμό χωρίς την διάκριση ανάμεσα σε τρόπους παραγωγής και κοινωνικό σχηματισμό. Δέν είναι δυνατόν νά συνάγουμε τόν ιμπεριαλισμό από τόν ίδιο τόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. 'Ο ιμπεριαλισμός είναι ένα αναγκαίο αποτέλεσμα της αναπαραγωγής και της ύπαρξης του τρόπου παραγωγής σε συγκεκριμένους κοινωνικούς σχηματισμούς. 'Η άνιση ανταλλαγή δέν είναι αποτέλεσμα της άπλης συγκεκριμενοποίησης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που γίνεται άντιληπτή ως πραγματικό γεγονός και που αναπτύσσεται προς τόν ιμπεριαλι-

σμό. 'Αντίθετα, είναι ένα δομικό στοιχείο του ίδιου του ιμπεριαλισμού. Γι' αυτόν τόν λόγο ή δυαδική άντίληψη της κοινωνίας δέν μπορεί νά γίνει άποδεκτή.

"Έχοντας αναπτύξει αυτά τά θεωρητικά και πολιτικά θέματα, θέλω νά αναφερθώ στις κύριες προτάσεις που αναπτύσσω στό έργο μου. «*Τάξεις στόν σύγχρονο καπιταλισμό*». Αυτές οι προτάσεις έχουν ως έξής:

1) 'Υπάρχει μία ειδική ταξική θέση των μισθωτών μή παραγωγικών έργαζομένων που τους έχω άποκαλέσει «νεά μικροαστική τάξη».

2) 'Υπάρχουν μεταβολές στην αναπαραγωγή του καπιταλισμού που έχουν νά κάνουν μέ επέκτασεις των ορίων της έργατικής τάξης, αλλά, παρ' όλα αυτά, αυτές οι μεταβολές δέν μεταβάλλουν τις ειδικές ταξικές θέσεις της νέας μικροαστικής τάξης.

3) Οι μεταβολές αυτές επηρεάζουν τή νέα μικροαστική τάξη μέ την έννοια ότι όλο και περισσότερο πολώνεται άντικειμενικά στό πλευρό της έργατικής τάξης σάν διακεκριμένη τάξη, αλλά έπειδή ή νέα μικροαστική τάξη έχει μία ειδική ταξική θέση αυτή ή άντικειμενική πόλωση δέν άφορά τόν σύνολο της τάξης αυτής στόν ίδιο βαθμό. 'Αφορά όρισμένα τμήματα της νέας μικροαστικής τάξης που άποτελούν τή μεγάλη της πλειοψηφία.

Θά πρέπει πρώτα νά εξετάσουμε άν θά ήταν μία λύση στό πρόβλημα άν μιλούσαμε για «άντιφατικές ταξικές θέσεις»; Θέλω νάξετάσω τή θέση που προτείνει ο Έρικ Ράιτ στό άρθρο του "Class Boundaries in Advanced Capitalist Societies" (*New Left Review*, τ. 98). Μπορούμε νά λύσουμε τό θεωρητικό πρόβλημα λέγοντας ότι κάποιιοι παράγοντες έχουν μία άντιφατική ταξική θέση; Αυτό σημαίνει ότι οι παράγοντες μπορούν νά καταλαμβάνουν διαφορετικές και μεταβαλλόμενες ταξικές θέσεις. 'Υπονοεί ότι μπορούν νά καταλαμβάνουν ένα κενό, μία έρημιά μεταξύ της άστικής και της έργατικής τάξης.

Μπορούμε νά προσεγγίσουμε αυτό τό θεωρητικό πρόβλημα εξετάζοντας τή φύση της έμπορικής εργασίας στην καπιταλιστική διαδικασία παραγωγής. "Όταν ο Μάρξ αναφέρθηκε στην εργασία των έμπορων και τή διεύθυνση της διαδικασίας παραγωγής επέμενε ιδιαίτερα πάνω στην διπλή φύση αυτής της εργασίας. Πράγματι, πάντα χρησιμοποιούσε την έκφραση, λέγοντας ότι από τή μία μεριά, στό βαθμό που ή έμπορική εργασία είναι αναγκαία σε κάθε διαδικασία παραγωγής, στην παραγωγή γενικά, τότε, μέ αυτή την έννοια, άποτελεί τμήμα της παραγωγικής εργασίας. 'Από την άλλη πλευρά, και στό βαθμό που άφορά την πραγμάτωση της υπεραξίας και όχι την παραγωγή της, άποτελεί έναν πολιτικό έλεγχο πάνω στην έργατική τάξη και, συνεπώς, δέν είναι παραγωγική εργασία. Πιστεύω ότι αυτός ο τρόπος έπιχειρηματολογίας σχετίζεται μ' αυτό που λέει ο Μάρξ μέ σαφήνεια στό τμήματα του ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ στό όποια αναπτύσσει την «παραγωγή ως έχει», αλλά πάλι ο Μάρξ λέει πάντα ότι ή «παραγωγή γενικά» δέν ύπάρχει ποτέ στην πραγματικότητα. Αυτό που πράγματι ύπάρχει είναι ή διαδικασία παραγωγής κάτω από δοσμένες σχέσεις παραγωγής και κάτω από τις συνθήκες της ταξικής πάλης. Οι τάξεις δέν ύπάρχουν πρώτα σάν τέτοιες και στή συνέχεια εμπλέκονται στην ταξική

Οι τάξεις δέν ύπάρχουν ανεξάρτητα από την ταξική πάλη. Οι τάξεις ύπάρχουν μόνο όσο άντιμάχονται ή μία την άλλη.

πάλη. Οί τάξεις υπάρχουν μόνο όσο αντιπαλεύουν ή μία την άλλη.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τὰ επιχειρήματα, θεωρώ ότι είναι αδύνατο νά ισχυρισθούμε πώς μερικοί παράγοντες μπορούν νά έχουν, σ' έναν συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό, καί μέ δοσμένες κοινωνικές σχέσεις, καί σέ μία συγκεκριμένη ταξική πάλη, αντιφατικές ταξικές θέσεις. 'Ο Μάρξ, στό κάτω κάτω, έκανε μία σημαντική δήλωση, σέ σχέση μέ τή διπλή φύση τής διαδικασίας παραγωγής, γιά τήν εργασία του ίδιου του καπιταλιστή: λέει ότι στό βαθμό πού ή δραστηριότητα του καπιταλιστή αφορά τή διεύθυνση καί τόν συντονισμό πού είναι αναγκαίος γιά κάθε διαδικασία παραγωγής καί γιά τήν «παραγωγή ώς έχει», μπορούμε νά πούμε ότι ο καπιταλιστής έπιτελεί παραγωγική εργασία. 'Αλλά μπορούμε, από αυτό, νά ισχυρισθούμε ότι ο καπιταλιστής κατέχει αντιφατική ταξική θέση, ότι είναι καί «εργάτης» καί «καπιταλιστής»; Θά ήταν μία τέλεια παραδοξολογία. Αυτό του είδους τὰ επιχειρήματα δείχνουν τή γενική φύση τής απάντησής μου στό άρθρο του Ράιτ.

Πρώτα, πιστευω ότι δεν μπορούμε νά μιλάμε γιά τάξεις στόν σύγχρονο σχηματισμό ξεχωριστά: πρέπει πάντα νά λαμβάνουμε υπόψη τό ιμπεριαλιστικό πλαίσιο. 'Ετσι τό ζήτημα τής εργατικής τάξης καί του εργατικού δυναμικού πού υπόκειται στό αμερικανικό κεφάλαιο δεν αφορά μόνο τήν έγχώρια εργατική τάξη. Πρέπει νά αναγνωρίσουμε ότι ή εργατική τάξη πού δουλεύει γιά τό αμερικανικό κεφάλαιο περιλαμβάνει επίσης καί αυτούς πού δουλεύουν, π.χ. γιά αμερικανικές επιχειρήσεις στόν Λατινική 'Αμερική. 'Ετσι τό θέμα του αριθμητικού μεγέθους τής εργατικής τάξης, ιδιαίτερα όταν μιλάμε γιά ιμπεριαλιστικές χώρες, δεν πρέπει νά αντιμετωπισθεί σέ έθνικό αλλά σέ ιμπεριαλιστικό πλαίσιο.

Δεύτερο, τὰ ζητήματα πού συζητάμε θέτουν τό πολύ σημαντικό πρόβλημα τής μετάβασης στόν σοσιαλισμό καί τό πρόβλημα τής ήγεμονίας τής εργατικής τάξης. Θά υποστηρίξω ότι αυτά δεν μπορούν νά αναχθούν σέ ένα αριθμητικό πρόβλημα: είναι πολιτικά προβλήματα. Δεν είναι τό κέρδος ενός 5% πού θά εξασφαλίσει στόν εργατική τάξη τήν πλειοψηφία του λαού γιά τή μετάβαση στό σοσιαλισμό.

Τρίτο, υπάρχει ένα πραγματικό πρόβλημα πού περιστρέφεται γύρω από τό γεγονός ότι κατὰ τήν αναπαραγωγή του καπιταλισμού υπάρχει μία τάση περιορισμού τής σημασίας πού έχει ή εργατική τάξη στό διαδικασία παραγωγής στις ιμπεριαλιστικές χώρες, τάση πού συνδέεται μέ τήν πρωταρχικότητα τής νεκρής εργασίας έναντι τής ζωντανής εργασίας καί πού σχετίζεται μέ τήν παραγωγή σχετικής υπεραξίας. Δεν είναι πρόθεσή μου νά αρνηθώ αυτά τὰ γεγονότα. 'Αν τὰ αρνηθώ δεν θά καταλήξουμε πουθενά. 'Αλλά δεν νομίζω ότι αυτό είναι τό σοβαρό πρόβλημα. Τό σοβαρό πρόβλημα είναι τό πολιτικό. Στήν ανάλυσή του γιά τή νέα μικροαστική τάξη, πού τήν επεξηγήσα εδώ εν συντομία, ξεκίνησα φυσικά μέ τό οικονομικό κριτήριο, τή διάκριση ανάμεσα σέ παραγωγική καί μη παραγωγική εργασία. Θά τό πω κάπως δογματικά ότι τὰ πράγματα είναι πολύ καθαρά γιά τόν Μάρξ. Στό *Κεφάλαιο* ή μία εξαίρεση αφορά τό ζήτημα των τεχνικών. 'Αφορά τή σχετική υπεραξία ή παραγωγή τής οποίας αντισταθμίζει

τήν πτωτική τάση του κέρδους μέ τήν αυξημένη παραγωγικότητα τής εργασίας καί μέ εκμετάλλευση κυρίως μέσω τής σχετικής υπερεργασίας καί μέ τίς τεχνολογικές καινοτομίες.

'Υπάρχει αυτό τό πρόβλημα στόν Μάρξ, αλλά δεν πιστεύω ότι υπάρχει πρόβλημα μέ τους άλλους μη παραγωγικούς εργάτες, τους εργαζόμενους στόν τομέα υπηρεσιών καί εμπορίου, τους εργαζόμενους πού ασχολούνται μέ τήν κυκλοφορία, πραγμάτωση ή συλλογή τής υπεραξίας. Μέ πολύ καθαρό τρόπο, αν καί ο Μάρξ μπορεί νά κάνει λάθος, λέει, συγκεκριμένα σέ πολλά έδάφια του *Κεφαλαίου*, ότι οί μισθωτοί στό εμπόριο δεν μπορούν νά θεωρηθούν ως παραγωγικοί εργάτες. Γιά τους λόγους αυτούς δεν έχει σημασία αν υιοθετήσουμε τό κριτήριο τής υλικής ή άυλης παραγωγής. 'Αν οί εργάτες στή σφαίρα του εμπορίου δεν θεωρούνται από τόν Μάρξ ως έπιτελούντες παραγωγική εργασία δεν είναι γιατί δεν έπιτελούν υλική παραγωγή: μερικές φορές όντως έπιτελούν υλική παραγωγή. Τους θεωρεί μη παραγωγικούς γιατί εξαρτώνται από τό εμπορικό κεφάλαιο καί τό μόνο κεφάλαιο πού «παράγει» υπεραξία είναι τό παραγωγικό κεφάλαιο. 'Εχω δείξει ότι αυτό περιλαμβάνει τὰ βασικά στοιχεία τής θεωρίας τής αξίας του Μάρξ καί γι' αυτό βάσιμα τήν επιχειρηματολογία μου εκεί.

Θέλω νά σημειώσω όμως ότι όταν μιλάω γιά παραγωγική καί μη παραγωγική εργασία έχω προσπαθήσει νά δείξω ότι αυτή δεν είναι ένα τεχνικό χαρακτηριστικό αυτού ή του άλλου τύπου εργασίας, αλλά έχει σχέση μέ τίς σχέσεις παραγωγής, δηλαδή μέ τίς μορφές εκμετάλλευσης. 'Η παραγωγική εργασία σέ διαφορετικούς τρόπους παραγωγής δεν είναι παρά ή εργασία πού γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης μέ τόν ειδικό τύπο εκμετάλλευσης πού χαρακτηρίζει αυτόν τόν τρόπο παραγωγής — π.χ. ή παραγωγή υπεραξίας στόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Δεν σημαίνει ότι οί μισθωτοί μη παραγωγικοί εργάτες δεν ύφιστανται εκμετάλλευση — ύφιστανται — καί βεβαίως αυτό είναι ένα γεγονός εξαιρετικά σημαντικό, αλλά δεν γίνονται αντικείμενα εκμετάλλευσης μέ τόν ειδικό τρόπο πού άποτελεί τήν παραγωγή τής υπεραξίας.

'Εχω προσπαθήσει νά δείξω γιατί ή νέα μικροαστική τάξη, άκόμα καί τὰ χαμηλότερα στρώματά της, τοποθετούνται πλάι στή διανοητική εργασία στή σύνθετη πολιτικο-ιδεολογική κατανομή πού διαχωρίζει αυτή τή διανοητική εργασία από τή χειρωνακτική εργασία πού εκτελεί ή εργατική τάξη. Αυτό δεν σημαίνει ότι ή εργατική τάξη εργάζεται μόνο μέ τὰ χέρια της καί ότι ή νέα μικροαστική τάξη εργάζεται μόνο μέ τό μυαλό. Αυτές οί διακρίσεις μεταξύ παραγωγικής καί μη παραγωγικής εργασίας είναι διακρίσεις πού εκδηλώνονται μέ τή μορφή τά-

Ο όρισμός των κοινωνικών τάξεων δεν μπορεί νά περιορισθεί μόνο στην οικονομική σφαίρα. Πρέπει νά λάβουμε υπόψη τήν πολιτική καί τήν ιδεολογία γιά τόν ταξικό προσδιορισμό μιας τάξης.

σης. Δέν είναι υπόδειγμα πού μπορεί νά χρησιμοποιηθεί γιά νά προσδιορισθεί ή θέση κάθε ιδιώτη μέσα στην ταξική δομή. Άντίθετα, άφορά την όλη διαδικασία της ταξικής πάλης.

Ή μαρξιστική έννοια της τάξης δέν είναι μία στατιστική κατηγορία. Είναι ανάγκη νά δείξω συγκεκριμένα, λαμβάνοντας υπόψη τόν λεπτομερή καταμερισμό της εργασίας και των ειδικότητων στή διαδικασία παραγωγής, γιατί άκόμη και τά χαμηλότερα τμήματα της νέας μικροαστικής τάξης βρίσκονται στην πλευρά της διανοητικής εργασίας σέ σχέση μέ την τοποθέτησή τους έναντι της εργατικής τάξης. Ό Γκράμισι έδειξε μέ συγκεκριμένο τρόπο ότι όλοι οί δημόσιοι υπάλληλοι, όλοι οί κρατικοί λειτουργοί, άπό την κορυφή μέχρι τά νύχια, πρέπει νά θεωρηθούν ως διανοούμενοι μέ τή γενική έννοια. Έχω έξετάσει άλλα χαρακτηριστικά, ειδικότερα τόν γραφειοκρατισμό της εργασίας στην όργάνωση της εργασιακής διαδικασίας των μή παραγωγικών εργατών, γιά νά δείξω τή σημασία της διανομής της έξουσίας. Είναι αυτά τά στοιχεία, τό πολιτικό και ιδεολογικό, πού καθορίζουν την ταξική θέση της νέας μικροαστικής τάξης. Ή νέα μικροαστική τάξη έσωτερικεύει τόν κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας πού επιβάλλεται άπό την άστική τάξη στό σύνολο της κοινωνίας. Κάθε βαθμίδα της νέας μικροαστικής τάξης άσκει συγκεκριμένη έξουσία και έχει ιδεολογική κυριαρχία επί της εργατικής τάξης, κυριαρχία πού προσλαμβάνει ειδικά χαρακτηριστικά στόν καταμερισμό εργασίας μέσα στό έργαστάσιο, επειδή οί εργατές δέν άσκουν έξουσία ή δέν έχουν ιδεολογική κυριαρχία όποιασδήποτε μορφής επί άλλων εργατών, π.χ., επί των άνειδίκευτων εργατών, πού νά έχει έστω και σέ χοντρές γραμμές τά ίδια χαρακτηριστικά μέ εκείνη πού άσκειται άπό τίς διάφορες βαθμίδες της νέας μικροαστικής τάξης επί της εργατικής τάξης.

Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε νά μιλάμε γιά ειδικά ιδεολογικά στοιχεία της εργατικής τάξης άκόμα και όταν αυτή ή εργατική τάξη δέν έχει επαναστατική ιδεολογία και κυριαρχείται άπό την άστική ιδεολογία. Ή εργατική τάξη πάντα υπάρχει στην ταξική πάλη μέσα άπό συγκεκριμένες πρακτικές άκόμα και όταν δέν υπάρχει επαναστατική όργάνωση. Ύπάρχει πάντα μία ιδεολογία πού κάνει διαφορετική την εργατική άπό την άστική τάξη. Οί ΗΠΑ, π.χ. είναι ένα κλασικό παράδειγμα χώρας μέ μία εργατική τάξη χωρίς επαναστατική ιδεολογία και χωρίς αυτόνομο επαναστατικό κόμμα, ή μαζικό κόμμα. Άλλά αυτό δέν σημαίνει ότι ή εργατική τάξη υπάρχει μόνο στό οικονομικό επίπεδο. Ή εργατική τάξη έχει έναν αυτόνομο λόγο, ή τουλάχιστον στοιχεία ενός αυτόνομου λόγου, πού ό

Λένιν άποκαλούσε «ταξικό ένστικτο» πού άναδεικνύεται μέσα άπό τό περιβλήμα πού είναι ή κυριαρχία της άστικής ιδεολογίας.

Ή αυτόνομη πολιτική όργάνωση και ή επαναστατική ιδεολογία της εργατικής τάξης έχουν νά κάνουν μέ την ταξική τοποθέτηση στή συγκυρία. Σχετίζονται μέ τό φτιάξιμο της εργατικής τάξης ως «δύναμης κοινωνικής» πού καθορίζει την πιθανότητα νά επιχειρήσει ή εργατική τάξη τή μετάβαση στό σοσιαλισμό, δηλαδή νά κάνει την κοινωνική επανάσταση. Έτσι τό πρόβλημα έμφανίζεται μέ την μορφή του πώς θά έντοπισθούν τό πολιτικό και ιδεολογικό στοιχεία στό δομικό προσδιορισμό μιας τάξης, άκόμα και αν αυτά τά στοιχεία δέν είναι εκείνα πού παραδοσιακά έθεωρούντο ως συνιστώσα την «τάξη δι' έαυτήν». Έχω προσπαθήσει νά δείξω ποιά είναι αυτά τά πολιτικά και ιδεολογικά στοιχεία στή συγκεκριμένη άνάλυση της νέας μικροαστικής τάξης, και ότι πιγαίνουν άπό τά ειδικά χαρακτηριστικά αυτής της τάξης, όχι μόνο σέ σχέση μέ τή διάκριση άνάμεσα σέ παραγωγική και μή παραγωγική εργασία, αλλά και σέ σχέση μέ τή θέση της στό συνολικό κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας.

Άφήνοντας κατά μέρος τό πρόβλημα πού άφορά τούς τεχνικούς στόν Μάρξ, προσπάθησα νά δείξω συγκεκριμένα τί σημαίνει νά λέμε ότι ό όρισμός των κοινωνικών τάξεων δέν μπορεί νά περιορισθεί μόνο στην οικονομική σφαίρα και ότι πρέπει νά λάβουμε υπόψη την πολιτική και την ιδεολογία. Αυτή είναι μία βασική θέση πού προτάθηκε στην *Πολιτική Έξουσία και Κοινωνικές Τάξεις*. Θέλω, λοιπόν, νά δείξω γιατί χρειαζόμουν αυτά τά πολιτικά και ιδεολογικά στοιχεία. Τά χρειαζόμουν γιατί άκόμη και αν τό κριτήριο της παραγωγικής και μή παραγωγικής εργασίας είναι ικανό γιά νά άποκλεισθούν οί μή παραγωγικοί εργαζόμενοι άπό την εργατική τάξη, δέν άρκει γιατί είναι ένα άρνητικό κριτήριο. Μας λέει τί δέν είναι: δέν είναι τμήμα της άστικής τάξης γιατί δέν έχουν είτε τή νομική είτε την οικονομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Μετά, δέν είναι τμήμα της εργατικής τάξης. Άλλ' αυτό τό οικονομικό κριτήριο άπό μόνο του δέν άρκει νά μας όρίσει σέ ποιά τάξη ανήκουν. Σ' αυτό τό πλαίσιο γίνεται τό πολιτικό και τό ιδεολογικό κριτήριο σημαντικό. Θέλω νά δηλώσω μέ συντομία τί έννοώ μέ αυτά και νά δείξω γιατί αυτή ή θέση δέν έχει καμιά σχέση μέ τή διάρκεια άνάμεσα σέ «τάξη καθαυτή» και «τάξη δι' έαυτή».

Συμφωνώ μέ τόν Άλαν Χάντ ότι τό οικονομικό (οί σχέσεις παραγωγής και έκμετάλλευσης) δέν άρκει γιά τόν θετικό όρισμό του ταξικού προσδιορισμού στην περίπτωση των μή παραγωγικών μισθωτών και ότι πρέπει πάντα νά λαμβάνουμε υπόψη τά πολιτικά και ιδεολογικά στοιχεία της κοινωνικής κατανομής της εργασίας. Γιά νά τό κάνω αυτό έκανα τή διαίρεση μεταξύ «δομικού ταξικού προσδιορισμού» πού άφορά τά οικονομικά, ιδεολογικά και πολιτικά στοιχεία και στόν όποιο τό οικονομικό στοιχείο έχει πάντα τόν καθοριστικό ρόλο και την «ταξική τοποθέτηση» σέ μία συγκεκριμένη συγκυρία της ταξικής πάλης. Τά πολιτικά και ιδεολογικά στοιχεία δέν άφορούν μόνο την ταξική τοποθέτηση σέ μία συγκεκριμένη συγκυρία.

Ή νέα μικροαστική τάξη άσκει συγκεκριμένη έξουσία και έχει ιδεολογική κυριαρχία επί της εργατικής τάξης.

Νεοφιλελεύθερες γοητείες στήν ΕΣΣΔ

*“Αν και δεύτερη παγκόσμια δύναμη ή ΕΣΣΔ, αντιμετωπίζει ωστόσο πολ-
λαπλές ύστερήσεις που καθιστούν αφόρητη την καθημερινή ζωή. Μερι-
κοί σοβιετικοί μεταρρυθμιστές, που προσδοκούν την κοινωνία της αβθο-
νίας, εξιδανικεύουν τον καπιταλισμό. Έτσι η Μόσχα διαθέτει πλέον
τούς υπερφιλελευθέρους της που εμφανίζονται πεπεισμένοι για την απο-
τελεσματικότητα της οικονομίας της αγοράς και την διεκδικούν χωρίς
περιστροφές. Ο Μ. Γκορμπατσώφ δέν συμερίζεται την αποψη τους.
Αλλά χρησιμοποιει αυτή την ομάδα των νεοφιλελευθέρων για να ξεφορ-
τωθεί τους «συντηρητικούς» του κόμματος. Και φαίνεται ότι δέν λογα-
ριάζει κόπους προκειμένου να προωθήσει τό γενικό του σχέδιο για τή με-
ταρρύθμιση της κομμουνιστικής κοινωνίας.*”

του *Jean-Marie
Chaunier*

Γιά τους σκοπούς και τά μέσα της περεστρόι-
κα οι ιδέες ξεπετιούνται από παντού μέ μία
ιλιγγιώδη ταχύτητα. Τό χάος βέβαια είναι δη-
μιουργικό και ζωογόνο αλλά μερικές φορές δι-
νει την έντύπωση μιās κουραστικής κακοφω-
νίας.

“Αν υπάρχει ένα σχέδιο που κερδίζει σέ συνο-
χή και έπιρροή στήν ΕΣΣΔ ανάμεσα στίς δια-
νοούμενους και τούς υπεύθυνους των μεταρρυθ-
μιστών αυτό είναι τό σχέδιο των φιλελευθέρων.

Ποιοί είναι; Κατ’ αρχή στενοί συνεργάτες του
Γκορμπατσώφ, όπως ο οικονομολόγος Λεονίντ
Αβαλικίν που διαδέχθηκε τόν συνάδελφό του
Αμπέλ Αγκανμπεκιάν στό ρόλο του υπ’ αριθ.
ένα έμπνευστή των μεταρρυθμίσεων πολιτικοί
ήγέτες, όπως ο Γαβριήλ Ποπόφ, ένας από τούς
έμπνευστές της «ριζοσπαστικής» ομάδας στό
Συνέδριο· ο επίσης οικονομολόγος (και μυθι-
στοριογράφος) Νικολάι Σμελιώφ που δημοσίευ-
σε πρόσφατα στίς εκδόσεις Νόβοστι ένα χωρίς
προηγούμενο κατηγορητήριο έναντιόν του σο-
βιετικού συστήματος (χωρίς να χαρίζεται ούτε
στόν Μάρξ ούτε στόν Λένιν), όπως επίσης και
μία έκθεση, ή πιο καθαρή ως σήμερα, του φιλε-
λεύθερου σχεδίου.¹ Σέ τί συνίσταται αυτή, ή
«πέραν του γκορμπατσωφισμού» προοπτική;

“Η «οικονομία της σοσιαλιστικής αγοράς»,
αντικειμενικός στόχος της περεστρόικα από
τόν Ιούνιο του 1987, που συνίσταται σέ μία συ-
νάρθρωση του μακροοικονομικού σχεδιασμού
και των έμπορευματικών μηχανισμών, ορίζεται
κυρίως μέ βάση τά έμπορευματικά του χαρα-
κτηριστικά και λιγότερο μέ βάση τήν προοπτι-
κή του σοσιαλισμού και της «σχεδιοποίησης».
Οι πιο συνεπείς νεοφιλελεύθεροι, μιλούν νέα
σκέτα για «οικονομία της αγοράς». Ο Νικολάι
Σμελιώφ τονίζει: «δέν πρόκειται πιά για τή χρ-
σιμοποίηση των έμπορευματικών νομισματικών
σχέσεων σέ ένα σύστημα σχεδιοποιημένο, αλλά,
αντίθετα, πρόκειται για τή χρησιμοποίηση των
μεθόδων σχεδιοποίησης μέσα σέ μία οικονομία
της αγοράς και μέ βάση τήν οικονομία της αγο-
ράς».

“Η «ριζοσπαστική» μεταρρύθμιση του 1987
πρόβλεπε τή φιλελευθεροποίηση της οικονομίας
του κράτους αναπτύσσοντας ταυτόχρονα στίς
υπηρεσίες και τήν αγροτική οικονομία έναν το-
μέα συνεταιριστικό και ιδιωτικό. Τό αποτέλεσμα
θά ήταν ένας «πλουραλισμός μορφών ιδιο-
κτησίας», αντί για τό κρατικό μονοπώλιο ιδιο-
κτησίας. Οι συνεταιρισμοί, οι μακροχρόνιες μι-
σθώσεις γαιών και έπιχειρήσεων, οι μετοχικές
εταιρείες, οι μεικτές έπιχειρήσεις που δημιουρ-
γούνται μέ ξένο κεφάλαιο, βαίνουν προς τήν ί-
δια κατεύθυνση. Ο νεοφιλελευθερισμός όμως
έννοει να πάει ακόμη πιο πέρα. “Οχι μόνο να απο-
κολεκτιβοποιηθεί ή εκμετάλλευση της γής
(πράγμα που άκυρώνει τήν σταλινική έπιλογή
της κολεκτιβοποίησης του 1928) αλλά και να απο-
εθνικοποιηθεί ή ιδιοκτησία (πράγμα που άκυ-
ρώνει τό διάταγμα του 1917 για τήν κατάργηση
της ατομικής ιδιοκτησίας και έπαναφέρει τά
πράγματα στίς λύσεις της τσαρικής κυβέρνη-
σης του Στολύπιν, τό 1906). Πρόκειται επίσης
για τήν άποκρατικοποίηση της βιομηχανίας.

Κατά τόν Σμελιώφ «στά τέλη της έπόμενης
δεκαετίας θα φθάσουμε πιθανότατα στήν ΕΣΣΔ
σέ μία κατάσταση όπου τό κράτος δέν θα έλέγχει
παραπάνω από τό 15% της οικονομίας μας ενώ
σήμερα έλέγχει τό 90%, και τό υπόλοιπο θα άφε-
θει στό έλεύθερο παιχνίδι των κανόνων της αγο-
ράς, της όποιας ή δραστηριότητα δέν θα είναι δυ-
νατό να έπηρεασθεί παρά μόνο από τήν φορολο-
γική πολιτική και τά έπιτόκια». Και έννοει ιδιαί-
τερα τή μετατροπή των κρατικών έπιχειρήσεων
σέ ιδιωτικές μετοχικές έπιχειρήσεις.

“Ένα φάρμακο έναντιόν της τεμπελιάς

Γιατί αυτή ή νέα αναζωπύρωση του ζητήματος
των σχέσεων ιδιοκτησίας; Για πολλούς μεταρ-
ρυθμιστές ή δημοκρατία, ακόμη και ή πολιτική
δημοκρατία, είναι άδιανόητη χωρίς τή δημιουρ-
γία τάξεων ιδιοκτητών που θα έσπαζαν τό μονο-

1. Nikolai Chmeliov, Vla-
dimir Popov *Au tournant*,
— La perestroïka econo-
mique, εκδ. ADN, Μό-
σχα 1989.

2. Οπ. π.

3. Δήλωση στήν εφημε-
ρίδα *Echos*, Παρίσι,
8.7.89.

πώλιο του «όλοκληρωτικού κράτους». Οι τάξεις ιδιοκτητών είναι, προϋπόθεση για την αναγέννηση μίας «κοινωνίας πολιτών». Χωρίς αυτές θα είναι αδύνατο να σταθεροποιηθεί ο Κοινοβουλευτισμός που προέκυψε με το Κογκρέσο του 1989 ούτε, εξάλλου, να αποφευχθεί η κοινωνική αναταραχή που σιγοβράζει. «*Αν ο άνθρωπος κατέκτησε το δικαίωμα να δρά πολιτικά, λέει ο οικονομολόγος Ποπώφ, έχει ανάγκη επίσης να υπερασπίζεται συμφέροντα. Και ποιά συμφέροντα μπορεί να έχει αν δεν διαθέτει ούτε γη, ούτε εργοστάσια ούτε καταστήματα; Ένα μόνο συμφέρο θα έχει: να καταστρέφει και ν' άρπάξει*». ⁴

Η δημιουργία μίας πραγματικής αγοράς εργασίας οφείλει να καταργήσει την ισοπέδωση των μισθών και τη σταθεροποίηση της απασχόλησης γιατί θεωρούνται ως αιτίες της γενικής απάθειας και της έλλειψης κινήτρων. Έκατομμύρια θέσεων εργασίας παραμένουν ανενεργές ενώ η υποαπασχόληση άγγιζει το 2,5% μέχρι 3% του εργατικού δυναμικού (ιδίως μεταξύ γυναικών σε περιοχές δημοκρατικής ανάπτυξης), ενώ παράλληλα 25% του προσωπικού είναι υπεράριθμο στις βιομηχανικές επιχειρήσεις. ⁵ Επίσημα λέγεται ότι πρέπει μέχρι το 2000 να «απελευθερωθούν» 10 έως 12 εκατομμύρια εργαζόμενοι. Για τους φιλελεύθερους, επιβάλλεται η οργανωμένη ανεργία όχι μόνο για να υπάρξουν άναδιαρθρώσεις της απασχόλησης αλλά γιατί «ο κίνδυνος να χάσει κανείς τη δουλειά του είναι μία θανάσιμη θεραπεία έναντι της τεμπελιάς, του αλκοολισμού και της ανευθυνότητας». ⁶ Πρέπει, λοιπόν, να ξεμπερδεύουμε με την παρασιτική εγγύηση της απασχόλησης. ⁷ Ακόμη και η κοινωνική ασφάλιση πρέπει να υπαχθεί στους νόμους της αγοράς και «*ή δωρεάν κατοικία να αποβεί εξαίρεση του κανόνα κι όχι ο κανόνας*». ⁸

Η μεταρρύθμιση των τιμών, που προβλέπεται κατ' αρχήν για το 1990 αναβλήθηκε για το 1992, βλέπε το 1995 γιατί «*η αγορά είναι άδεια*» (κίνδυνος πληθωρισμού) και γιατί υπάρχει φόβος βίαιων λαϊκών αντιδράσεων στην άνοδο των τιμών.

Η ανακάλυψη εξάλλου μίας τεράστιας χρηματικής τρύπας στα ταμεία του κράτους αποκαλύπτει έλλειψη των κατάλληλων μέσων να αντισταθμισθούν οι απώλειες εισοδήματος των κατώτερων τάξεων που θα προκληθούν από την άνοδο των τιμών. Γι' αυτό και οι φιλελεύθεροι προβλέπουν ως αναγκαία μία νέα μεταρρύθμιση: για να διευκολυνθεί η αυτοχρηματοδότηση των επιχειρήσεων. Κι εδώ έντοπιζεται η πιό αμφισβητήσιμη πλευρά των μεταρρυθμίσεων. Το Έθνικό Συμβούλιο των άπεργιακών επιτροπών π.χ. διεκδικεί τό πάγωμα των τιμών.

Η οικονομική φιλελευθεροποίηση στην ΕΣΣΔ υπόκειται πλήρως στις τάσεις ενσωμάτωσης στην παγκόσμια αγορά. Μία μικρή ρωγή ήταν οι επιχειρήσεις με μεικτά κεφάλαια — στα χαρτιά ήδη επτακόσιες. ⁹ Οι αρχές, για τους πιθανούς ξένους επενδυτές προπαγανδίζουν τέτοιες ελβύθρες περιοχές στις Βαλτικές χώρες, στο Καλίνιγκραντ (πρώην ανατολική Πρωσία), στην Αρμενία (έκκληση προς τα κεφάλαια της διασποράς) και στα νότια της Άπω Ανατολής (κοντά στην Ίαπωνία). Σέ πολλά συμπόσια, τό

καλοκαίρι του 1989, ανάμεσα σε δυτικούς επιχειρηματίες και Σοβιετικούς, στις Βρυξέλλες, στό Παρίσι και τις ΗΠΑ, προέβησαν τό ενδιαφέρον που θά είχαν τέτοια σχέδια για τή Δύση. «*Τά πάντα μοιάζουν επιτρεπτά*» λέει ο διεθνούς επιπέδου δικηγόρος Σάμουελ Πίσαρ, συγγραφέας των «*Όπλων τής ειρήνης*», ¹⁰ όπου υπογραμμίζει, μεταξύ άλλων, τή σημασία του πνευματικού δυναμικού τής ΕΣΣΔ, τό φθηνό εργατικό δυναμικό που «*επιπλέον δέν άπεργεί*» (sic). Ακούγονται ώστόσο και επιφυλάξεις ώς προς τίς εγγυήσεις που προσφέρει ή Μόσχα και ώς προς πολιτική σταθερότητα τής ΕΣΣΔ.

Όμως οι άπαιτήσεις των δυτικών επιχειρηματιών συναντούν τίς αντίστοιχες των Σοβιετικών φιλελευθέρων: εγγυήσεις για τόν επαναπαρισμό των κερδών, πρόσβαση στην έσωτερική αγορά (ό διεθνής ανταγωνισμός θά έδινε μεγάλη ώθηση στά σοβιετικά εργοστάσια), επέμβαση των ξένων επενδυτών στην έπιλογή των διευθυντών, όργάνωση εργασίας, κατάρτηση των στελεχών.

Η μετατρεψιμότητα του ρουβλιού είναι ένα κομβικό ζήτημα. Μελετούνται οι αναγκαίες φάσεις. Σύμφωνα με τίς έρευνες του Γεωνομικού Ίνστιτούτου (ΗΠΑ) και του Ίνστιτούτου των ΗΠΑ και Καναδά θά 'πρεπε καταρχήν να καταστεί ή αγορά συναλλάγματος άπολύτως ελεύθερη σε όρισμένες κοινωνικές ομάδες (όπως οι γεωργοί, που ήδη επιτρέπεται να πουλούν σε δολάρια τά πλεόνασμά τους). Άλλά ή πλήρης μετατρεψιμότητα του ρουβλιού θά άπαιτούσε μία ριζική κοινωνική επανάσταση. Τό κράτος θά 'πρεπε να σταματήσει να παίζει τό πρώτο βιολί στην διαμόρφωση των τιμών και τή σχεδιοποίηση, θά 'πρεπε να πουλήσει τόν έξοπλισμό του, τά κτίριά του, τά χωράφια του. ¹² Για να επιτευχθεί ή εξέλιξη οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι προτείνουν τήν εισαγωγή μίας νέας νομισματικής μονάδας, παράλληλης με τό ρούβλι, που θά τό αντικαταστούσε προοδευτικά.

Αυτή ή πραγματική στροφή προς τόν καπιταλισμό των σοβιετικών φιλελευθέρων είναι σε θέση να καταπλήξει πολλούς Δυτικούς που αναρωτούνται αν ό Γκορμπατσώφ είναι ειλικρινής και αν οι άλλες στην ΕΣΣΔ είναι πραγματικές. Άλλά ύστερα από μία φάση δισταγμών και επιφυλάξεων ¹³ επιχειρηματίες και πολιτικοί υπεύθυνοι του καπιταλιστικού κόσμου συνειδητοποίησαν τήν ιστορική σημασία των ανατροπών που συντελούνται στην Άνατολή.

Η τριμελής επιτροπή καλεί για μία «*κοινή στρατηγική*», και μία «*υπό όρους βοήθεια*» στόν Μ. Γκορμπατσώφ. ¹⁴ «*Επιζητούμε*, δηλώνει ό Μπούς, *τήν ενσωμάτωση τής ΕΣΣΔ στην κοινότητα των Έθνών*», στό βαθμό που σέβεται τόν πλουραλισμό και τά κυριαρχικά δικαιώματα των άλλων. ¹⁵

Αφήνοντας στην άκρη τίς ρητορείες ό καθένας καταλαβαίνει ότι ή ένλόγω «κοινότητα» είναι κυρίως εκείνη τής ελευθερίας τής αγοράς, από τήν όποία ή ΕΣΣΔ άποκλείσθηκε τό 1917. Και ή παγκόσμια αγορά, στό τέλος του αιώνα, δέν είναι τό οτιδήποτε: πρόκειται για τήν αγορά κεφαλαίων, τεχνολογίας, επικοινωνιών, όπου κυριαρχούν οι λογικές τής καπιταλιστικής εμπορευματοποίησης. Και για να διασκεδασθεί

4. Δήλωση στη βελγική τηλεόραση (RTBF) 3.7.89.

5. Nikolai Chmeliov-VI. Popov, *οπ.π.*

6. N. Chmeliov, *Novy Mir*, αρ. 6, 1987.

7. Η μεταρρύθμιση άπελευθέρωσε περίπου 3 εκ. άτομα (Moskovskie Novosti), 3.9.89.

8. Tatiana Koriaguina, *Νέα τής Μόσχας*, τεύχ. 27, 1989.

9. *Νέα τής Μόσχας*, 23 Ίουλίου 1989.

10. Samuel Pissar, *Les Armes de la Paix*, Denoel, Παρίσι 1971.

11. «Europe et Perestroika», συνέδριο οργανωμένο από τήν *Exa International*, Βρυξέλλες, 29 Ίουλίου 1989.

12. *Literatournaia Gazeta*, 23.8.89.

13. Mari Lavigne et B. Gaspen, *Mode Diplomatique*, Σεπτ. 1989.

14. Βαλερύ Ζισκάρ Ντ'Εσταίν, Χένρυ Κίσινγκερ, Γιασουχίρο Νακαμόνε, *East-West Relations, Report to the Trilateral Commission No. 36*.

15. Λόγος 12.5.89.

κάθε αὐταπατη «σοσιαλιστικῆς αὐτοδιαχειρίσης» ἢ συνεταιριστικῆς, τὰ σχέδια βοήθειας τοῦ Διεθνούς Νομισματικοῦ Ταμείου καὶ τῶν ΗΠΑ στὴν Πολωνία ἐνισχύουν τὴν ἰδιωτικοποίηση ὥστε νὰ εὐνοηθοῦν οἱ ξένες ἐπενδύσεις. Ὁ Λέχ Βαλέσα, πού στοὺς φιλελεύθερους κύκλους τῆς Μόσχας θεωρεῖται πρόδρομος, πάει πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση: «Πρέπει νὰ ξαναπάρουμε ἀπ' αὐτὸ τὸ κράτος τὸ 80% ἀπ' ὅσα ἔχει, χωράφια, ἐργοστάσια, σπίτια... Τὸ ξένο κεφάλαιο θὰ εἶναι γιὰ ἓνα διάστημα διαχειριστὴς αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου καὶ θὰ ἀποκομίζει κέρδη μέχρις ὅτου οἱ Πολωνοὶ θὰ ἔχουν γίνει ἀρκετὰ πλούσιοι γιὰ νὰ τὸ ἐξαγοράσουν. Πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν στὴν Πολωνία θυγατρικὲς ξένων τραπεζῶν πού δὲν θὰ βρίσκονται ἐδῶ μόνο γιὰ νὰ δανεῖζουν χρήματα ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀγοράσουν π.χ. τὰ κρατικὰ κτήματα ἢ ἐργοστάσια. Ἐδῶ, στὸ Γκντάνσκ, ἔχω ἓναν κατάλογο δώδεκα περίπου ἐπιχειρήσεων πού, ὅπως τὰ ναυπηγεῖα Λένιν, μποροῦν νὰ ἀγορασθοῦν». Τὸ ξένο κεφάλαιο θὰ μποροῦσε νὰ γίνει πλειοψηφικὸ στὰ 80% τῶν πολωνικῶν ἐπιχειρήσεων.¹⁶

Ἡ ἐπιτυχία τῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν στοὺς κύκλους τῆς σοβιετικῆς διανοήσης δίνει τὸ μέτρο τῆς ἀποτυχίας τοῦ κρατισμοῦ. «Τὸ σχέδιο ἐγκαταλείπει τὴν οἰκονομία, λέει ὁ Γκλέπ Παβλόφσκι, ὅπως ὁ Ναπολέων ἐγκατέλειπε τὴς στρατιῆς του στὸ Βατερλό». ¹⁷ Πρέπει ἐπίσης νὰ λογαριάσει κανεὶς ἓνα κλίμα ἰδεολογικὸ σὲ πλήρη ἐξέλιξη. Ὁ ἀντισταλινισμὸς τῶν ἐτῶν 1987-88 μοιάζει ἤδη ἀπαρχαιωμένον στὴ Μόσχα. Οἱ συγγραφεῖς πού σήμερα δίνουν τὸν τόνο στὶς ἀναζητήσεις γιὰ τὴν σοβιετικὴ ἐμπειρία εἶναι οἱ σθεναροὶ ἀντίπαλοι τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ 1917, πού θεωροῦνται ὡς ἡ πηγὴ τῶν δεινῶν στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα τῆς Ρωσίας καὶ τοῦ κόσμου· ὁ Βασίλι Γκρόσμαν, Ἄλεξάντρ Ζηνόβιεφ, καὶ κυρίως ὁ Ἄλεξάντρ Σολτζενίτσιν πού ἐπιστροφή του θὰ μποροῦσε νὰ δώσει τὸ σῆμα γιὰ μιὰ γενικὴ ἀνατροπὴ.¹⁸

Πολλοὶ σημαίνοντες προσκεκλημένοι στὴ νέα μοσχοβίτικη πνευματικὴ σκηνή, πρόδρομοι (καὶ κυρίως Ἀμερικανοὶ) τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ καὶ τοῦ «ἀντιολοκληρωτισμοῦ», ἐνωσαν ἔντονη ἐκπληξη —στὴ διάρκεια πρόσφατων συνεδρίων— ὅταν οἱ «βλάσφημες» ἀπόψεις πού ἐξέθεσαν γιὰ τὸν Λένιν ἢ τὸν κομμουνισμὸ δὲν προκάλεσαν στὸ σοβιετικὸ ἀκροατήριον οὔτε ἐκπληξη οὔτε σοβαρὴ ἀμφισβήτηση. Οἱ σοβιετικοὶ ἀηδισμένοι ἀπὸ δεκαετίες ὀλόκληρες ἀπὸ μιὰ πρωτόγονη ἰδεολογία, δὲν ἔχουν τὴ δυνατότητα ἐπιλογῆς¹⁹ παρὰ ἀνάμεσα στὶς δικές τους πνευματικὲς παραδόσεις καὶ τοὺς ἀπολογητὲς τοῦ φιλελευθερισμοῦ στὴ Δύση.²⁰

Τὰ «μοντέλα» τῆς Ἰαπωνίας, τῆς Ν. Κορέας καὶ ἄλλων νεοεκβιομηχανισμένων χωρῶν ἀσκοῦν πραγματικὴ γοητεία. Τὸ δοκιμαστικὸ τευχὸς τῆς ἐφημερίδας τῶν συνεταιρισμῶν *Kommersant* ἀριθμεῖ τίς χώρες πού πέτυχαν ἐνῶ

ἡ ΕΣΣΔ κατέρρευε: ΗΠΑ, Ἀργεντινὴ, Δυτ. Γερμανία πού ἀστικοποιήθηκε μέσα ἀπὸ τὰ ἐρεῖπια μὲ θαυμαστὸ τρόπο, Ἰαπωνία, Ἰταλία, Ν.Α. Ἀσία, ἀραβικὰ Ἐμιράτα, κι ὕστερα Κίνα, Βραζιλία, Χιλή καὶ τελικὰ ἀκόμη καὶ ἡ Τουρκία». Ὅσο γιὰ τὴν Ἰαπωνία ἀνοίξε δρόμους γιὰ νέους πειραματισμούς «μέσα σὲ συνθηκὲς ἐπιβίωσης ἐξαιρετικὰ βάνουσες καὶ ἀνταγωνιστικῆς». ²¹

Δόξα τῷ Θεῷ, ἡ ἐπανάσταση δὲν πέτυχε

Αὐτὴ ἡ νέα θεώρηση τοῦ κόσμου συνεπάγεται βέβαια τὴν ἐγκατάλειψη τῆς παλιᾶς «ταξικῆς» διχοτομίας πάνω στὴν ὁποία τὸ ἐπαναστατικὸ κράτος θεμελίωσε τὴν ὑπαρξή του: Γιὰ τὸν ριζοσπάστη-μεταρρυθμιστὴ Γιούρι Ἀφανάσιεφ τὸ δίλημμα «μεταξύ καπιταλισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ» δὲν προέχει. ²² Τὸ δελτίο προπαγάνδας τοῦ Κόμματος ἐξηγεῖ γιὰτί πρέπει, ἐπίσης, νὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἡ ἰδέα τῆς «παγκόσμιας ἐπανάστασης». ²³ Πρέπει ἐπίσης νὰ ἀναθεωρηθεῖ ἡ ἀνάλυση τῶν σχέσεων Βορρᾶ-Νότου. Γιὰ τὸν Βικτώρ Σιένις τὸ χάσμα μεταξύ πλουσίων καὶ φτωχῶν δὲν μπορεῖ πιά νὰ ἐξηγηθεῖ μὲ τίς ἔννοιες τῆς ἀποικιοκρατίας, τῆς ἐκμετάλλευσης ἢ τῆν κακοπιστία τῶν χρηματιστικῶν θεσμῶν. ²⁴

Ἡ δυτικὴ βοήθεια στὴν ΕΣΣΔ, διαβάζουμε στὴν ἐπιθεώρηση τῆς Ἐπιτροπῆς Εἰρήνης, «ὀφείλει νὰ ὑπηρετεῖ στὴν ΕΣΣΔ τὴ στρατηγικὴ καὶ τὴν τακτικὴ τῆς ἀποεθνικοποίησης». Καὶ προσθέτει: «Παλιὰ ἡ Ρωσία προετοιμαζε τὴν παγκόσμια ἐπανάσταση γιὰ νὰ μπορέσει νὰ οἰκοδομήσει τὸν σοσιαλισμὸ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ προλεταριάτου τῶν ἀναπτυγμένων χωρῶν. Αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση δὲν πέτυχε. Δόξα τῷ Θεῷ. Τώρα ἡ ΕΣΣΔ ἔχει ἀνάγκη τὴν παγκόσμια βοήθεια γιὰ νὰ ἐπιστρέψει μέσα στὴν ἱστορία καὶ τὴν παγκόσμια οἰκονομία». ²⁵

Γιὰ ὅσους πίστεψαν στὴ λυτρωτικὴ χάρη τοῦ φιλελευθερισμοῦ φαίνεται ὅτι ἡ ἔλευση τῆς ἀγορᾶς πάει μαζί μὲ τὴν ἔλευση τῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ κράτους δικαίου. Γι' αὐτοὺς μόνο οἱ «συντηρητικοὶ σταλινικοὶ» θὰ μποροῦσαν νὰ παρεμποδίσουν αὐτὴ τὴν πορεία πρὸς τὴν ἐλευθερία.

Ἀλλὰ μιὰ ἀπλὴ ἐξέταση τοῦ συσχετισμοῦ δυνάμεων μεταξύ σοβιετικῆς οἰκονομίας καὶ τῶν μελλοντικῶν προμηθευτῶν κεφαλαίων καὶ τεχνολογίας ἀρκεῖ νὰ δείξει ὅτι ἡ ἐναρμόνισή τους θὰ εἶναι ἐπώδυνη. Καὶ μόνο ὁ κατάλογος τῶν λαϊκῶν ἀντιστάσεων στὶς μεταρρυθμίσεις (κι ὄχι μόνο γραφειοκρατικῶν) πείθει ὅτι οἱ «ρώσικες μάζες» ἢ οἱ κεντροασιατικὲς δὲν θὰ γονατίσουν μὲ τὴ θέλησή τους στὴν νέα ἐργασιακὴ πειθαρχία.

Μήπως αὐτὸ εἶναι πού σκέφτονται οἱ προπαγανδιστὲς τῶν μεταρρυθμιστῶν πού βεβαιώνουν ὅτι μιὰ «αὐταρχικὴ μεταβατικὴ περίοδος εἶναι ἀναπόφευκτη γιὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν «ὀλοκληρωτισμὸ στὴ δημοκρατία»; ²⁶ Οἱ κεκτημένες ἤδη ἐλευθερίες στὴν ἐποχὴ τῆς περεστρόικα τίθενται σὲ ἀμφισβήτηση, ἀκόμα καὶ μέσα στὸ στρατόπεδο τῶν μεταρρυθμιστῶν, στὸ ὄνομα μιᾶς πολιτικῆς πυγμῆς, ἀπαραίτητης γιὰ τὸν ἐκσυγχρονισμὸ.

16. Δήλωση στὴν *Echos de la Bourse*, Βρυξ., 5.9.89.
17. *Kommersant*, No. O, Μόσχα, Αὐγ. 1989.

18. Βλ. «Ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση ἐτοιμάζεται γιὰ τὴ μεγάλη Ἐπιστροφή τοῦ Σολτζενίτσιν», *Journal de Genève*, 16 Σεπτ. 1989.

19. Ξενογλωσσες ἐκδόσεις.

20. Δὲν ὑπάρχουν ἔργα ἄλλων τάσεων (σοσιαλιστικῶν, ἀνεξάρτητων, μαρξιστικῶν, οἰκολογικῶν κ.λπ.).

21. *Kommersant* No. O, Μόσχα.

22. Δήλωση 29 Ἰουλίου 1989.

23. *Argymanty i facty*, ἀρ. 14, 1989.

24. Victor Cheinis, «Προβλήματα τῶν χωρῶν σὲ ἀνάπτυξη», *Sciences Sociales*, No. 3, 1989.

25. Simon Kordonski «Εἰκοστὸς αἰώνας καὶ ἡ Εἰρήνη», ἀρ. 4, 1989.

26. «Χρειάζεται σιδηρὰ πυγμὴ;», συζήτηση στὴ *Literatournaia Gazeta*, 16.8.1989. Βλ. ἐπίσης συζήτηση στὰ *Νέα τῆς Μόσχας* ἀριθ. 27 καὶ 32, 1989.

Δυτική Γερμανία:

Συνδικάτα: τό 35ωρο καί ή άργία του Σαββατοκύριακου είναι άδιαπραγμάτευτα.

Σ τις 22 Οκτωβρίου άρχισε στό Δυτικό Βερολίνο τό συνέδριο του πανίσχυρου συνδικάτου «μετάλλου» (IG Metall) που άριθμεί 2,7 εκατομμύρια μέλη. "Όλες οι έκτιμήσεις συμφωνούν ότι αυτό τό συνέδριο θά έγκαινιάσει την πρώτη μεγάλη ρωγή στην κοινωνική έκεχειρία που έπικρατούσε στη Δυτική Γερμανία από τό καλοκαίρι του 1984 —θυμίζουμε ότι είχε τότε παραλύσει ή γερμανική αυτοκινητοβιομηχανία για έπτά εβδομάδες λόγω των άπεργιακών κινητοποιήσεων— χάρις στό περίφημο «Friedenspflicht» (καθήκον της κοινωνικής ειρήνης). Μ' αυτή την ιστορική συμφωνία ή διάρκεια της εβδομαδιαίας εργασίας στη μεταλλουργία μειώθηκε από τις 40 στις 38,5 ώρες καί μετά από μία σύντομη κινητοποίηση του συνδικάτου μετάλλου τόν Άπριλιο του 1987 μειώθηκε περαιτέρω στις 37 ώρες. Τό κόστος αυτής της συμφωνίας για τά συνδικάτα συνοψίζεται στην ύπόσχεσή τους νά μήν κινησουν σημαντικές άπεργίες για όσο διάστημα θά ήταν σε ισχύ οι συλλογές συμφωνίες.

Έντούτοις, οι ένστάσεις δέν έπαψαν νά υπάρχουν καί ν' αυξάνονται ιδιαίτερα ένόψει των υπερκερδών που πραγματοποίησαν οι γερμανικές εταιρείες —κατά τη διάρκεια των τριών ετών της ύπάρχουσας συμφωνίας— στην πλειοψηφία των βασικών κλάδων, όπως ή αυτοκινητοβιομηχανία. Τά συνδικάτα μ' έπικεφαλής τό συνδικάτο μετάλλου δέν κρύβουν ότι διεκδικούν πλέον τή μερίδα τους άπ' αυτό τόν πακτωλό των κερδών κι ότι θά πιέσουν για ουσιαστικές αυξήσεις μισθών κατά τη διάρκεια των προσεχών διαπραγματεύσεων καί όχι μόνον: διεκδικούν ταυτόχρονα καί κυρίως μία άμεση νέα μείωση της εβδομαδιαίας διάρκειας της εργασίας στις 35 ώρες καί έπιπλέον τή θεσμοθέτηση της άργίας του σαββατοκύριακου. Η διεύθυνση του συνδικάτου δέν περιμένει παρά την έπιδοκιμασία των συνέδρων στο συνέδριο του Βερολίνου για νά δράσει.

Η όμοσπονδία των άφεντικών της γερμανικής μεταλλουργίας, ή Gesamtmetall, κατάλαβε τό μήνυμα πολύ καλά. Γι' αυτό μάλλον έσπευσε νά προτείνει την έναρξη των διαπραγματεύ-

σεων κατά τό τέλος Οκτωβρίου. Πρόκειται για κάτι περισσότερο από μία άπλή μανούβρα συγκράτησης των διεκδικήσεων των μισθωτών. Άποσκοπεί, κυρίως, νά κλονήσει τις προσπάθειες κινητοποιήσεων της IG Metall για τό πακέτο των διεκδικήσεων.

Ο ύπουργός οικονομικών Μ. Χέλμουντ Χάουσμαν μέ την πρόσφατη διακήρυσή του για έπιστροφή στην εβδομάδα των 40 ώρων, επανέφερε τό δλο ζήτημα στο πολιτικό επίπεδο. Κατά τόν Χάουσμαν που είναι μέλος του κόμματος των Φιλελευθέρων, τό ζήτημα της μείωσης της διάρκειας εργασίας είναι πάρα πολύ σημαντικό για την οικονομία, ώστε ν' άφειθεί μόνο στους κοινωνικούς έταίρους. Χαρακτηρίζει, δέ, την πιεστική άπαιτηση των συνδικάτων για τό 35ωρο «καθαρά πολιτική» καθότι —λέει— οι μισθοί στη γερμανική βιομηχανία είναι ήδη οι πιο ύψηλοί σε σχέση με τις ύπόλοιπες χώρες της ΕΟΚ κι αντιτιστοιχούν έπιπλέον σε μικρότερο αριθμό ώρων εργασίας. Ο ύπουργός οικονομίας θεωρεί, λοιπόν, ότι οι υπεύθυνοι πολιτικοί εμπλέκονται καί έχουν άρμοδιότητα παρέμβασης στις προσεχείς διαπραγματεύσεις.

Η πρόταση του Χάουσμαν προκάλεσε κατακραυγή (άκόμη καί στο κυβερνητικό επίπεδο), όπως ήταν φυσικό, που τόν άνάγκασαν νά όπισθοχωρήσει. Ο πρόεδρος της Συνομοσπονδίας των γερμανικών συνδικάτων Μ. Έρνστ Μπράιτ ύπενθύμισε, μ' αυτή την ευκαιρία, την έμμονή των συνδικάτων σε μία σειρά κοινωνικών κατακτιήσεων, όπως ή μείωση της διάρκειας εργασίας, για τις όποιες είναι έκτός πάσης συζητήσεως ή όποια επανασύζητηση.

Η συνδικαλιστική Συνομοσπονδία των Γερμανών ύπαλλήλων (DAG), ή άλλη μεγάλη συνδικαλιστική όργάνωση της χώρας, χαρακτήρισε τις προτάσεις του Χάουσμαν «άντίθετες προς τό γερμανικό δίκαιο» καί τά κίνητρά τους «πολιτικά». Ο πρόεδρος της DAG, Ρόναλντ Ίσεν, έκτίμησε από την πλευρά του ότι ή μείωση του χρόνου εργασίας εκφράστηκε ήδη από μία πιο μεγάλη παραγωγικότητα των δυτικογερμανικών εταιριών καί συνεπώς άπό μία καλύτερευση της ήδη ύψηλης άνταγωνιστικότητας στους μικρότερους κλάδους. Άκόμη ό Ίσεν έκτιμά ότι ή βελτίωση της άγοραστικής δύναμης των Γερμανών μισθωτών είναι πρώτης προτεραιότητας για τό 1990. Γι' αυτό κι έξηγγειλε ότι θά ζητήσει τουλάχιστον 6% αύξηση μισθών κατά τις νέες διαπραγματεύσεις, έκτός του 35ώρου καί της άργίας του Σαββατοκύριακου.

Η ευελιξία στην άπασχόληση

Οι άνεργοι στη Δυτική Γερμανία έπασαν (στοιχεία Μαΐου 1989) κάτω από

τή γραμμή των 2 εκατομμυρίων για πρώτη φορά από τόν Οκτώβριο του 1982. Η έργοδοσία έκτιμά ότι αυτό όφείλεται κυρίως στην πολύ έννοική διεθνή συγκυρία. Τά συνδικάτα διαβεβαιώνουν ότι ή μείωση του χρόνου εργασίας άπό τό 1984 ως σήμερα επέτρεψε τή δημιουργία 300.000 ως 400.000 νέων θέσεων εργασίας κι ότι αυτή ή τάση θά ένισχυθεί μέ την έφαρμογή του 35ώρου.

Είναι, όμως, γεγονός ότι τό επίπεδο της άπασχόλησης δέν βελτιώθηκε σημαντικά από εκείνη την έποχή. Σύμφωνα με τά τελευταία έπίσημα στοιχεία, οι άνεργοι άνέρχονται άκόμα σε 1,7 εκατομμύρια, στο 7,5% του ένεργου πληθυσμού. Μία έξήγηση θά μπορούσε νά είναι ότι οι μεγάλες δυσκολίες στην πραγματοποίηση άπολύσεων (καί στις περιπτώσεις άκόμη όπου μειώνονται οι δραστηριότητες των έπιχειρήσεων) ένισχύουν την άπροθυμία των έπιχειρήσεων νά πραγματοποιήσουν νέες προσλήψεις.

Σ' όλα αυτά, τό συνδικάτο μετάλλου άπαντά ότι πάντοτε ύπάρχουν δυνατότητες συμβιβασμών, άλλα μόνο μετά άπό την άποδοχή της άρχής: άργία τά Σαββατοκύριακα. Τό ζήτημα είναι σημαντικό σ' έναν τομέα όπως τό αυτοκίνητο, όπου ή άπόδοση των τεράστιων έπενδύσεων που συνδέονται μέ την έφαρμογή των ηλεκτρονικών ύπολογιστών καί τή ρομποτική, άπαιτούν μία όσο γίνεται πιο συνεχή χρήση του έξοπλισμού. Ορθώνεται έτσι ένα τεράστιο έμπόδιο στις ευεργετικές συνέπειες, που έχει «έν δυνάμει» ή έφαρμογή των νέων τεχνολογιών στη βιομηχανική παραγωγή, για την καπιταλιστική αναδιάρθρωση.

Φαίνεται δέ, ότι αυτό τό έμπόδιο θά καταστεί σύντομα πραγματικός πονοκέφαλος για την έργοδοσία. Ο Φράντς Στάνγκούλερ πρόεδρος του συνδικάτου μετάλλου τό λέει καί τό επαναλαμβάνει σ' όλους τους τόνους: ή ευελιξία στην άπασχόληση δέν είναι διαπραγματεύσιμη παρά άπό τή Δευτέρα ως την Παρασκευή. Τό τέλος της εβδομάδας άποκλείεται. Αυτό άφιερώνεται στην οικογένεια καί στην άνάπαυση! "Ένα θέμα προσφιλές στο συνδικάτο των μεταλλωργών άπό την έποχή του '50: «Τό Σάββατο, ό μπαμπάς είναι μαζί μου».

Όσο κι αν ό Ντίτερ Κίρσνερ, ένας άπό τούς κύριους υπεύθυνους της έργοδοσίας, διαβεβαιώνει ότι ή έργασία του Σαββάτου δέν άγγίζει παρά τό 1% της συνολικής εργασίας στη μεταλλουργία καί στην ηλεκτρική βιομηχανία ό Ζβίκελ (τό δεξί χέρι του Στάνγκούλερ) δηλώνει κατηγορηματικά: «ή άργία του σαββατοκύριακου δέν είναι άντικείμενο κανενός συμβιβασμού, ούτε άλλωστε ή εβδομάδα των 35 ώρων ή ή ουσιαστική αύξηση των μισθών. Ο μόνος δυνατός συμβιβασμός

άφορα την χρονική πραγματοποίηση του καθενός απ' αυτά τα θέματα. Μαζί του συμφωνεί, κατά μία τελευταία σφυγμομέτρηση του συνδικάτου μετάλλου τό 95% των ερωτηθέντων μισθωτών που θεωρεί ότι η εργασία κατά τό σαββατοκύριακο (ιδιαίτερα η εργασία τό Σάββατο) αντιπροσωπεύει «μιά ουσιαστική υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής».

Η ταξική πάλη φαίνεται ότι «ευδοκιμεί» πάλι στη Δυτική Γερμανία, όξύνοντας τις αντιφάσεις έστω κι αν ό χαρακτήρας της δέν άμφισβητεί τόν ύπάρχοντα τρόπο παραγωγής.

Βασίλης Ζουναλής

Α. Γερμανία: Πρός νέο Ράιχ;

Καί ξαφνικά μπήκε στό χορό και ή 'Ανατολική Γερμανία. Τό πολιτικό ξέσπασμα τού λαού που άκολούθησε τή φυγή τουλάχιστον μιάς εκατοντάδας χιλιάδων ανατολικογερμανών προς τή Δυτ. Γερμανία κατέδειξε τή ζωτική ανάγκη για έλευθερία και δημοκρατία. Η προτελευταία εβδομάδα τού 'Οκτωβρίου σίγουρα θά χαραχθεί βαθιά στη μνήμη. Δεκάδες διαδηλώσεις συγκλόνισαν τή χώρα. Τι και αν έφυγε ό Χόνεκερ. 'Ο Κρένζ είναι εκεί... Δέν έχουμε καμιά έμπιστοσύνη στό νέο πρόεδρο, έλεγαν οι διαδηλωτές κατά τή μεγαλειώδη συγκέντρωση και πορεία που συγκλόνισε τή Λειψία τή Δευτέρα 23 'Οκτωβρίου, δέν έχουμε αυταπάτες... Δημοκρατία, έλεύθερες εκλογές και πολυκομματισμός, αυτά είναι τά συνθήματα που κυριάρχησαν σε όλες τές εκδηλώσεις. Φαίνεται λοιπόν ότι ή πολιτική και κοινωνική άναταραχή στις ανατολικές χώρες είναι «μεταδοτική», όπως δήλωνε και ό Γάλλος πρόεδρος Φ. Μιττεράν πρίν λίγες μέρες στό Εύρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Μόνο που στην περίπτωση τής 'Α. Γερμανίας τά πράγματα είναι λίγο πιο περίπλοκα από ό,τι φαίνονται. Οι Δυτικοευρωπαίοι, έξαιρουμένης τής Δ. Γερμανίας, δέν βλέπουν μέ καλό μάτι τήν εξέλιξη τού έσωτερικού μετώπου στα πρότυπα τής Ούγγαρίας και τής Πολωνίας. Γιατί τά προβλήματα που θά έλυνε μιά τέτοια ρύθμιση θά ήταν πολύ λιγότερα από αυτά που θά έθετε. Τό φάντασμα τής επανένωσης τών δύο Γερμανιών πλανάται άκόμα μιά φορά πάνω από τήν Εύρωπη. Η προοπτική αυτή πανικοβάλλει κυριολεκτικά και τόν Μιττεράν και τή Θάτσερ χωρίς να άφήνει απέξω τούς μικρότερους. Έ-

τσι τά καθολικά αίτήματα τών Δυτικοευρωπαϊών ήγετών για «αυτοπροσδιορισμό» τών λαών τών ανατολικών χωρών στην περίπτωση τής Α. Γερμανίας ύποκύπτει σε άλλες αναγκαιότητες και φόβους. Σ' αυτή δέ τήν επανένωση τών δύο Γερμανιών φαίνεται ότι έξαντλείται και ή άνοχή τής ΕΣΣΔ, χωρίς από τήν άλλη μεριά να έχει κερδίσει τή συγκατάβαση τών ΗΠΑ.

Η προοπτική επανένωσης τών δύο Γερμανιών θά έθετε πραγματικά τεράστια προβλήματα. 'Ο άξονας Παρίσι-Βόννη θά κινδύνευε να διαλυθεί από τή στιγμή που ό ένας πόλος του θά άποκτούσε ισχύ και θά προσδιόριζε εκ τού άσφαλούς και για λογαριασμό του πάνω απ' όλα τές αποφάσεις που ρυθμίζουν μιά σειρά από προβλήματα. Ένας βιομηχανικός γίγαντας και μιά τεράστια αγορά εργασίας θά συνιστούσε τή δημιουργία μιάς νέας ΕΟΚ μέσα στην ΕΟΚ.

Νά λοιπόν μιά περίπτωση όπου τά «δικαιώματα τού ανθρώπου και τού πολίτη», διακόσια χρόνια μετά τή γαλλική επανάσταση, μπορούν να έφαρμόζονται κατά τό δοκούν.

Α.Π.

ΕΣΣΔ:

Η «άνατίμηση» τής πολιτικής οικονομίας

Καί επίσημα πλέον ό σοβιετικός πρωθυπουργός Νικολάι Ρίζκοφ (20.10.89) παραδέχθηκε ότι και οι άριθμοί οι σχετικοί μέ τήν οικονομία τής χώρας του νοσούν. Η κατά τό μισό πτώση τού ποσοστου οικονομικής ανάπτυξης τούς πρώτους έννέα μήνες τού 1989 σε σχέση μέ τούς αντίστοιχους μήνες τού προηγούμενου έτους θέτει τή σοβιετική κυβέρνηση μπροστά σε νέα προβλήματα.

Η οικονομική κατάσταση τής χώρας γίνεται πιο «δραματική» αν αναλογισθεί κάποιος ότι τό έξωτερικό χρέος μέχρι τό τέλος τού χρόνου θά ανέλθει στα 40 δισ ρούβλια ενώ μέχρι στιγμής κινείται στα 34 δισ. Η έλλειψη προϊόντων βασικής κατανάλωσης γίνεται μέρα μέ τή μέρα όλο και πιο αισθητή. Η στροφή προς τές εισαγωγές βασικών προϊόντων διατροφής, κυρίως από τές Ηνωμένες Πολιτείες, κρίνονται αναγκαίες, χωρίς ώστόσο να

προβλεπεται να καλυφουν τις ανάγκες που καθημερινά πολλαπλασιάζονται.

Η ένδεια μέσα στην όποία ζεί ό πληθυσμός άρκετών Δημοκρατιών τής χώρας έχει οδηγήσει άρκετές επαγγελματικές οργανώσεις να άγγίξουν τά όρια τής αυτοδικίας...

Στήν πρωτεύουσα τής Μολδαβίας, στό Κισνέβ, νέοι έμπόδιαν τή μεταφορά λαχανικών προς άλλη σοβιετική δημοκρατία... Στή Λιθουανία οι ύπουργοί τής τοπικής κυβέρνησης άποφάσισαν να περιορίσουν δραστικά τές έπισκέψεις τουριστών από άλλες σοσιαλιστικές χώρες φοβούμενοι τές συνέπειες από τήν έλλειψη βασικών αγαθών κατανάλωσης για τόν έχγωριο πληθυσμό. Η άποστολή δεμάτων προς τή γειτονική Πολωνία για τήν ώρα έχει διακοπεί.

Η ίδια σχεδόν κατάσταση επικρατεί και στη Μόσχα. Ατέλειωτες ουρές σχηματίζονται μπροστά σε καταστήματα μόλις ό πληθυσμός μάθει ότι κάποιο νέο στόκ έμπορευμάτων έχει άφίχθει. Στήν πρωτεύουσα τής Σοβιετικής Ένωσης αισθητή είναι ή έλλειψη ιδιαίτερα σε γεωργικά προϊόντα καθώς και σε είδη ένδυσης.

Αν σε αυτή τήν κατάσταση προστεθούν τά ιδιαίτερα περίπλοκα προβλήματα στο κοινωνικό μέταπο, έθνικές ταραχές —άπεργίες— γενικότερη άπειθαρχία στους χώρους εργασίας, φαίνονται καλύτερα τό μέγεθος τής οικονομικής άποσύνθεσης τής χώρας.

Έντούτοις ή σοβιετική ήγεσία φαίνεται άποφασισμένη να προχωρήσει

στό δρόμο της «ορθολογικοποίησης» της οικονομίας. Η δραστική υποτίμηση του ρουβλίου που πρόσφατα ανακοινώθηκε (25/10) αυτό το σκοπό υπηρετεί.

Στην πραγματικότητα στο εξής θα μπορούμε να μιλάμε για την ύπαρξη δύο νομισμάτων στη Σοβιετική Ένωση. Για ένα «μαλακό» ρούβλι που θα απευθύνεται αποκλειστικά στην εγχώρια αγορά και για ένα «σκληρό» ρούβλι, εκείνο των επενδύσεων και των τραπεζών. Η σχέση ανάμεσα σε αυτά τα δύο είδη νομισμάτων είναι προφανής. Το υποτιμημένο ρούβλι, αυτό που προορίζεται για την εσωτερική αγορά θα προσδιορίζεται ως προς την πραγματική του αξία από το «σκληρό». Η συνεχής υποτίμηση του πρώτου (θα) συνιστά την αναγκαία προϋπόθεση για την χρυσή σταδιοδρομία του δεύτερου.

A.Π.

Ουγγαρία: ιστορικές αλλαγές

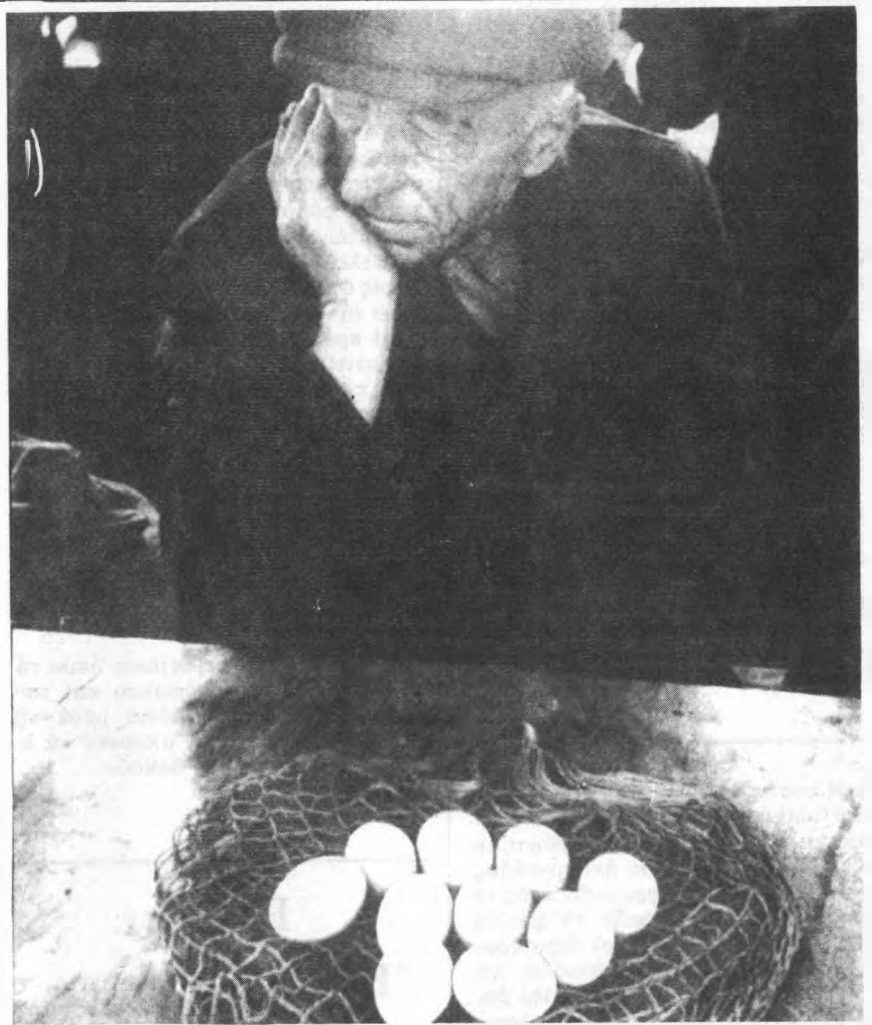
Ο νέος εκλογικός νόμος

Το ουγγρικό κοινοβούλιο ψήφισε —μετά από μία εβδομάδα έντονης διαμάχης— την Παρασκευή 20 Οκτωβρίου ένα καινούργιο εκλογικό νόμο που επιτρέπει τις πρώτες νομοθετικά ελεύθερες και πολυκομματικές εκλογές από το 1947. Αδρές προβλέπεται ότι θα διεξαχθούν κατά τη διάρκεια του πρώτου τριμήνου του 1990.

Οι βουλευτές (πάνω από τα τρία τέταρτα των βουλευτών έχουν εκλεγεί με το παλαιό έναίο Έργατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ουγγαρίας που αυτομετασχηματίστηκε στις 7 Οκτωβρίου σε Σοσιαλιστικό Κόμμα Ουγγαρίας) ψήφισαν επίσης τη διάλυση της εργατικής αστυνομίας, το δπλισμένο χέρι του κόμματος που περιλάμβανε 60.000 άνδρες. Η διάλυση αυτής της αστυνομίας, που σχηματίστηκε το 1956, ήταν μία από τις πιο βασικές διεκδικήσεις της αντιπολίτευσης και της πιο ρεφορμιστικής πτέρυγας του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ουγγαρίας. Αποσύρθηκαν έτσι τα «κύτταρα του κόμματος» από τους χώρους δουλειάς.

Οι αποκαταστάσεις

Ο πρόεδρος του κοινοβουλίου Μάτίας Σζούρος ανέλαβε προσωρινά τα

καθήκοντα του προέδρου της Δημοκρατίας, εν αναμονή της καθολικής ψηφοφορίας για τον νέο αρχηγό του κράτους. Η ημερομηνία αυτής της ψηφοφορίας (είχε προβλεφθεί αρχικά για τις 26 Νοεμβρίου) θα συζητηθεί εκ νέου και θα προσδιοριστεί τελεσίδικα κατά την προσεχή κοινοβουλευτική σύνοδο στις 30 Οκτωβρίου. Αυτό κρίθηκε απαραίτητο λόγω της πολεμικής που άσκησαν οι δύο αντιπολιτευτικές κινήσεις, οι οποίες συγκέντρωσαν διακόσιες χιλιάδες υπογραφές διεκδικώντας το δικαίωμα να έχουν γνώμη για την ημερομηνία της εκλογής.

Στις 23 Οκτωβρίου (επαίτιος της λαϊκής εξέγερσης του 1956), ο προσωρινός πρόεδρος ανακήρυξε την ίδρυση της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, η οποία διαδέχθηκε την Λαϊκή Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Ουγγαρίας, βάσει του νόμου που ψηφίστηκε στις 20 Οκτωβρίου και που τροποποίησε το Σύνταγμα του 1949.

Το Κοινοβούλιο αποφάσισε επίσης την αποκατάσταση όλων των Ουγγρων, οι οποίοι καταδικάστηκαν για πολιτικά εγκλήματα ή φυλακίστηκαν παράνομα από το 1945 ως το 1963. Ζητήθηκε ακόμη από την κυβέρνηση να μελετήσει την οποία δυνατή αποκατάσταση αυτών των θυμάτων, ο αριθμός

των οποίων εκτιμάται πάνω από ένα εκατομμύριο.

Οι αλλαγές, όμως, φαίνεται ότι δεν σταματούν εδώ: οι βουλευτές ενημερώθηκαν για την κινητή και άκινητη περιουσία του κόμματος. Το πάλι ποτέ Έργατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα Ουγγαρίας και οι οργανώσεις που είχαν άμεση εξάρτηση απ' αυτό, ενισχύθηκε οικονομικά από την κυβέρνηση με 150 δισεκατομμύρια δρχ. περίπου στο διάστημα 1968 ως σήμερα. 'Εξάλλου το νέο κόμμα (Σοσιαλιστικό Κόμμα Ουγγαρίας) κληρονόμησε τα 2884 οικήματα του Έργατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, με τη δέσμευση όμως (δέσμευση από το ιδρυτικό του συνέδριο) να επιστρέψει στο έθνος τα αγαθά «τά όποια δεν είναι απαραίτητα για τη λειτουργία του».

Από την πλευρά του, ο πρωθυπουργός Μίκλος Νέμεθ, καταδίκασε τα «άντιθρησκευτικά εγκλήματα που διέπραξαν οι υπεύθυνοι τα χρόνια του '50» και ζήτησε την έγκριση νόμων για την προστασία των θρησκευτικών ελευθεριών, επ' ευκαιρία της δημιουργίας του Έθνικού Θρησκευτικού Συμβουλίου (συμβουλευτικό όργανο που περιλαμβάνει εκπροσώπους από την κυβέρνηση και την εκκλησία).

I.Y.

Βουλγαρία: 'Εκογκλόσνοστ

Αρκετή συζήτηση έγινε για τη πρόσφατη συνδιάσκεψη αντιπροσώπων τριάντα πέντε χωρών στη Σόφια με αντικείμενο την ασφάλεια, την συνεργασία και την προστασία του περιβάλλοντος στην Ευρώπη. Ξεχάστηκε, ωστόσο, μία λεπτομέρεια: στις 20 Οκτωβρίου, ύστερα από έκκληση της νεοδημοκρατικής οικολογικής οργάνωσης 'Εκογκλάσνοστ πραγματοποιήθηκε διαδήλωση πεντακοσίων ατόμων στη Σόφια, πράγμα πρωτοφανές για τη γειτονική Βουλγαρία, όπου το πνεύμα της περεστρόικα ακόμη δεν έχει κάνει την εμφάνισή του. Στόχος της διαδήλωσης τα κρίσιμα οικολογικά προβλήματα της Βουλγαρίας και τα πυρηνικά της.

Η οργάνωση 'Εκογκλάσνοστ δεν είναι η μόνη ομάδα διαφωνούντων στη Βουλγαρία: υπάρχει επίσης ο "Ομίλος για την υποστήριξη της Περεστρόικα, τό σωματείων διανοομένων Πόντρεπα, ή «'Επιτροπή των 273», ή 'Εταιρεία για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σ' αυτή την τελευταία, ανήκει και ο "Αντον Ζαπριάνοφ που είχε καταδικασθεί παλιότερα σέ φυλάκιση γιατί είχε καταφύγει στην 'Ελλάδα και ή οποία τον ξεπέστειλε μέ τό ίδιο εισιτήριο στη Βουλγαρία: φιλικές βουλγαροελληνικές σχέσεις γάρ.

Ενδιαφέρον είναι ότι αυτές οι οργανώσεις αντιφρονούντων στη Βουλγαρία, μέσα στα αντικείμενα των δραστηριοτήτων τους περιλαμβάνουν και την υπεράσπιση των δικαιωμάτων της τουρκικής μειονότητας.

Γαλλικό Κ.Κ.: ἀναθεμελίωση τής κομμουνιστικής ταυτότητας

Μετά τό ρεύμα των «ἀνανεωτών» που ἀποσχίσθηκαν από τό ΓΚΚ μέ τόν Πιέρ Ζυκέν τό 1987 ἀκολούθησε νέα κρίση στό κόμμα αυτό μέ τούς «ἀναδομητές» μέ τούς παλαιούς ὑπουργούς τής πρώτης κυβέρνησης Μιτεράν, Ριγκού και τόν Φελίξ Νταμέτ. 'Η τάση αυτή παρέμεινε στό κόμμα και πέρυσι στίς δημοτικές ἐκλογές είχε

σοβαρή εκλογική παρουσία. Ίώρα μία νέα τάση ἀναφαίνεται στό ΓΚΚ, μέ επικεφαλής ένα μέλος τής ήγετικής ομάδας, τόν Σάρλ Φιτερμάν μέλος τής Γραμματείας του Πολιτικού Γραφείου. Στό έκτενές κείμενο που παρουσίασε στη συνεδρίαση τής Κ.Ε. στις 13/10 ο Φιτερμάν μιλάει για μία συνολική «ἀναθεμελίωση τής σύγχρονης κομμουνιστικής ταυτότητας» στό πνεύμα τής περεστρόικα, βάλλοντας έτσι εὐθέως ἐναντίον του Γ.Γ. Ζ. Μαρσαί.

Ο Φ. Φιτερμάν, του οποίου ὅπως φαίνεται τίς ιδέες συμμερίζονται κι άλλα στελέχη του κόμματος, υποστηρίζει ότι οι κομμουνιστές ὀφείλουν «νά ἐμβαθύνουν σέ μία σειρά ζητημάτων» ἰδίως ἐκεῖνα που ἔχουν σχέση μέ τά ζητήματα τής ἰδιοκτησίας, τίς ἐθνικοποιήσεις, τή διαχείριση, τή μεικτή οικονομία, τό τύπο ἀνάπτυξης, τό περιβάλλον, τή διεθνή συνεργασία, τίς σύγχρονες μορφές δημοκρατίας, τήν αὐτοδιαχείριση». Μέ δύο κουβέντες ζητά ἀναθεώρηση τών ἀπαντήσεων που ὡς τώρα ἔχει δώσει τό ΓΚΚ στό σύνολο τών βασικῶν ζητημάτων τής στρατηγικής του, που σχετίζονται μέ τήν οικοδόμηση του σοσιαλισμοῦ σέ μία χώρα ὅπως ή Γαλλία. Παράλληλα θέτει τό ζήτημα του ἴδιου του κόμματος: «ἐάν ή δημοκρατία βρίσκεται στό κέντρο τών ἐπιδιώξεών μας πρέπει και τό κόμμα νά συναγάγει ὄλα τά σχετικά

συμπεράσματα. Τό ν' ἀκούσουμε τούς ἀνθρώπους είναι ένας ἀπαράβατος ὁρος για νά γνωρίζουμε τίς ἀνάγκες τους, τίς προσδοκίες τους· νά μήν ξεκινάμε ἀπό τίς ὑστερήσεις τους ἀλλά ἀπό ἐκεῖνα που κατέχουν, ἀπό τήν πείρα τους και τίς προσδοκίες τους και μέ βάση αυτά τά καθορίζουμε τήν πολιτική μας».

Οἱ ἀβέβαιες, ὥστόσο, και μάλλον γενικόλογες διατυπώσεις του Φιτερμάν δέν ἄφησαν ἀσυγκίνητη τήν ἡγεσία Μαρσαί που ἐμέσως, πλήν σαφῶς, χαρακτήρισαν τή νέα κίνηση ὡς Δούρειο Ίππο του Σοσιαλιστικού Κόμματος μέσα στό ΓΚΚ. 'Η οὐσία πάντως είναι ὅτι ἀνοίγει μία νέα φάση συζητήσεων και συγκρούσεων μεταξύ τών Γάλλων κομμουνιστῶν που ἀντικείμενό τους είναι ἀπό τή μία μεριά ή ἀμφισβήτηση τής ήγετικής ομάδας Μαρσαί και τής πολιτικής τής και ἀπό τήν ἄλλη ή υπεράσπιση του ήγετικού ὄχρου. 'Η νέα ἀντιπολίτευση στό ΓΚΚ, συνέχεια τών προηγούμενων που ἀπό τό 1976 τό συνταράζουν, είναι μία ἀκόμη ἀντίδραση στη μονολιθικότητά του ἀλλά και στη συνεχή πτωτική του τάση. 'Η περεστρόικα «ἀ λά γαλλικά» ἴσως αὐτή τή φορά νά είναι πιό καρποφόρα.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΡΑΪΣΜΟΥ ΣΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Κέκροπος 2, 105-58 ΑΘΗΝΑ
τηλ. 323 9645, 322 8791

Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΣΤΙΣ ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

”Η Η ΣΤΑΘΜΗ ΚΑΙ Ο ΠΑΤΟΣ

του Μπάμπη Νούτσου

Μέ την ανάλυση που ακολουθεί θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τὰ έρεϊσματα τής «θρηνητικής εϊκασίας» του φετινού καλοκαιριού γιά τήν καθοδική πτώση τής εκπαιδευτικής στάθμης, νά κρίνουμε τή λογική καί θεωρητική τους όρθότητα καί νά συλλάβουμε έτσι τήν ιδεολογική λειτουργία τής έπωδού γιά τήν «κάθοδο ... τών μορίων».

”Όσοι θρηνολογούν γιά τό επίπεδο σπουδών καί κόπτονται γιά τό “Έθνος καί τήν υπόστασή του φαίνεται πώς δέ διαθέτουν ούτε Ιστορική όπτική ούτε καί στοιχειώδεις γνώσεις γιά τήν Ιστορία τής νεοελληνικής εκπαίδευσης. “Η θρηνωδία τους παύει λοιπόν νά είναι προφητική από τή στιγμή πού κάποιος διαπιστώνει εδκόλα πώς ή έπωδός γιά τήν «πτωτική τάση του μορφωτικού επιπέδου» είναι τόσο παλιά όσο καί ή νεοελληνική κοινωνία καί εκπαίδευση. Νά όρισμένα παραδείγματα πού φτάνουν ως τήν έποχή πού θεσμοθετήθηκαν στή χώρα μας οί εισαγωγικές εξετάσεις γιά τήν τριτοβάθμια εκπαίδευση.

1985. «Όπως έπεσήμανε ό κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος τής Ν.Δ. κ. Μιχ. Παπακωνσταντίνου, ή πτωτική τάση συνεχίζεται». (”Η Καθημερινή, 3.9.1985).

1982. «Βγαίνουν από τά Γυμνάσια ή τά Λύκεια ήμιμορφωμένα — ή στάθμη τής ήμιμορφώσεως όλο καί χαμηλώνει—» (”Αγγελος Σ. Βλάχος, ”Η Καθημερινή, 1.7.1982).

1963. «Εϊς τήν χώραν μας, από έτών ήδη, ή εξαθλίωσις τής παιδείας έμπνέει ζωηροτάτας άνησυχίας ... καί ή κατάστασις βαινει συνεχώς πρός τό χειρότερον» (Ε. Φωκάς, Προπρύτανις Πανεπιστημίου Άθηνών, ”Η Έλευθερία, 23.1.1963).

1958. «Πτώσις τής στάθμης τών σπουδών εις τόν ταμέα τής μέσης εκπαίδευσης εις επικίνδυνον βαθμόν» (”Επιτροπή Παιδείας, Πορίσματα ”Επιτροπής Παιδείας, 1958).

1936. «Άπό ήμέρας εις ήμέραν τό κύμα τής άγραμματοσύνης ηύξανε»

(Κ. Γεωργακόπουλος, Υπουργός Παιδείας τής 4ης Αυγούστου 1936, ”Εγκύκλιος, 17.10.1936).

1926. «Άφ’ ότου εισήχθη τό εκπαιδευτικό σύστημα τών Γληνών καί Δελμούζων οί άπόφοιτοι τών Γυμνασίων καί οί πτυχιούχοι τών Πανεπιστημίων είναι κατά κανόνα άγράμματοι μέχρις εθνικής άπογνώσεως» (Ε. Κουλουμβάκης, ”Εμπρός, 1.2.1926).

”Αν καί τά σχετικά άποσπάσματα θά μπορούσαν εδκόλα νά πολλαπλασιαστούν, είναι πρόδηλο από μόνη τήν παράθεση τών αντίστοιχων χρονολογιών πώς αυτή ή καταστροφολογία ή, πίο κομψά, θρηνητική έπωδός συναρτάται κάθε φορά μέ όρισμένη πολιτική μεταβολή, εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, συντεχνιακά συμφέροντα κ.λπ. Μιά Ιστορική μελέτη θά φώτιζε ίκανοποιητικά τόσο τό περιεχόμενο όσο καί τούς συγκεκριμένους στόχους πού έξυπηρέτησε αυτό τό θρηνητικό μοτίβο στό παρελθόν.

Ξέχωρα, ώστόσο, απ’ αυτό προκύπτει σήμερα ένα κρίσιμο έρώτημα γιά τούς νεοφιλελεύθερους θρηνωδούς του φετινού καλοκαιριού: “Όταν διαλαλούν πώς τ’ άποτελέσματα στίς εξετάσεις «ήσαν εφέτος χειρότερα από κάθε άλλη χρονιά», έννοούν μήπως από τότε πού καθιερώθηκαν οί εισαγωγικές εξετάσεις (1926-27) ή παίρνουν

καποια άλλη χρονιά ως συγκριτική βάση καί ποιά; “Ο άναγνώστης μάταια περιμένει άπάντηση, μιά καί οί νεοφιλελεύθεροι δέ θέτουν ένα τέτοιο έρώτημα. Καί δέν τό θέτουν γιατί μόνο τήν άπουσία του μπορούν νά προβάλουν ως προφανή καί αυταπόδεικτο τόν ισχυρισμό τους καί φυσικά νά συνθέσουν μ’ αυτόν τήν έπωδό τους. Γιατί από τή στιγμή πού θά θέσει κανείς αυτό τό έρώτημα, ό Ισχυρισμός γιά τήν «πτωτική τάση» μένει μετέωρος καί ή μαγεία του αυτονόητου διαλύεται. Δέ μπορεί κανένας λογικός άνθρωπος νά μιλάει γιά συνεχή πτώση τής στάθμης χωρίς μιά συγκριτική άφετηρία. “Ο Ισχυρισμός λοιπόν τών νεοφιλελεύθερων θρηνωδών είναι σαθρός από τή βάση του.

”Ο Ισχυρισμός γιά τήν «καθοδική πτώση τών βαθμών βάσεων» είναι άκόμα παραπλανητικός. ”Αν πάρουμε ως συγκριτική βάση τό μέσο όρο σε ποσοστά τών μαθητών πού βαθμολογήθηκαν στά εξεταζόμενα μαθήματα κάτω από τή βάση (10) στό διάστημα τής τελευταίας πενταετίας (1984-1988), τότε εδκόλα θά διαπιστώσουμε πώς μόνο στίς δέκα από τίς δεκάξι περιπτώσεις (4 μαθήματα Χ 4 δέσμες) εξετάσεων ύπάρχει φέτος πτώση τής βάσης καί άκόμα πώς σε τρία μαθήματα (Μαθηματικά, Φυσική καί Άρχαία Έλληνικά) γιά όλες τίς δέσμες ύπάρχει αύξηση του ποσοστού επιτυχίας. Αυτό σημαίνει καταρχήν πώς μ’ αυτό τό κριτήριο πού μόλις χρησιμοποιήσαμε, δηλ. ό μέσος όρος τών ποσοστών άποτυχίας, δέ μās φωτίζει καθόλου γιά τήν όμοιογένεια ή καλλίτερα γιά τή διασπορά τών δεδομένων αυτής τής πενταετίας. ”Αν χρησιμοποιήσουμε λοιπόν τό δείκτη τής «τυπικής απόκλισης» θά διαπιστώσουμε εδκόλα πώς τά φετινά ποσοστά άποτυχίας είναι όμοιογενή μέ τά αντίστοιχα ποσοστά τής περασμένης πενταετίας γιά τά 7 από τά 9 μαθήματα. “Ο Ισχυρισμός τών νεοφιλελεύθερων είναι συνεπώς παραπλανητικός. “Η έπωδός άφορā ένδεχόμενα μόνο δύο μαθήματα, δηλ. τήν Κοινωνιολογία καί τήν Ιστορία. ”Ας σταθούμε έδω λίγο περισσότερο.

Τό μάθημα τής Κοινωνιολογίας θεσμοθετήθηκε ως εξεταστέα ύλη στίς

γενικές εξετάσεις πολύ πρόσφατα, δηλαδή ταυτόχρονα με την καθιέρωση του νέου εξεταστικού συστήματος «κατά δέσμες» (1982-1983). Παρόλο που πρόθυμα θα δεχόταν κανείς πώς υπάρχει πράγματι μία πτωτική τάση επιτυχίας στις εξετάσεις του μαθήματος θά ήταν, τό λιγότερο, υπερβολικός αν ήθελε να συμπεράνει απ' αυτό μία «γενική κατάρρευση της Παιδείας». Θά ήταν όμως άφελής να πιστέψει πώς οί νεοφιλελεύθεροι νοιάζονται τόσο πολύ γιά τήν Κοινωνιολογία.

Μένει λοιπόν τό μάθημα τής 'Ιστορίας και στήν περίπτωση μας ό ισχυρισμός γιά τήν πτωτική του τάση στις εξετάσεις. Πόσο πίσω χρονικά μπορούμε να πάμε γιά να βρούμε συγκρίσιμα δεδομένα; 'Η απάντηση είναι δύσκολη. 'Ας περιοριστούμε έδω να παρουσιάσουμε τά αντίστοιχα ποσοστά άποτυχίας τό 1980, δηλαδή όταν άρχισε να εφαρμόζεται όλοκληρωμένος ό θεσμός τών «άλήστου μνήμης» Πανελληνίων 'Εξετάσεων. Τό ποσοστό άποτυχίας τότε στήν 'Ιστορία ήταν 52,5%, άκριβώς όσο και ό μέσος όρος τής Γ' και Δ' δέσμης φέτος. Συμπέρασμα πρώτο: 'Η στάθμη τής παιδείας, ως προς τό μάθημα τής ιστορίας, μ' όλα τά ενδιάμεσα «σκαμπανεβάσματα» τών μορίων στά έννια χρόνια πού πέρασαν, παραμένει σταθερή. Συμπέρασμα δεύτερο: Μέ συγκριτική άφετηρία τό «σοτήριον έτος» 1980, δηλαδή πρίν τήν έλευση του «σοσιαλισμού» εν 'Ελλάδι, οί σημερινοί ισχυρισμοί τών νεοφιλελεύθερων γιά τήν «κατολίσηση» κ.λπ., είναι έντελώς άστήρικτος και γιά τό μάθημα τής 'Ιστορίας.

4. Οί νεοφιλελεύθεροι παρουσιάζουν μία τέτοια παραπλανητική εικόνα τών δεδομένων, γιατί έξ άρχής χρησιμοποιούν ως μέτρο σύγκρισης τό ποσοστό άποτυχίας τών μαθητών από χρονιά σε χρονιά. 'Ενας τέτοιος δεικτής είναι ώστόσο από τή φύση του άπατηλός, όσο κανείς άγνοεί τις προϋποθέσεις και τά όρια εφαρμογής του. Πραγματικά όταν χρησιμοποιεί κανείς ως μέτρο σύγκρισης τά έτήσια ποσοστά άποτυχίας, γιά να ισχυριστεί ότι υπάρχει κατολίσηση του μορφωτικού επιπέδου, τότε «ξεχνάει» ή καλύτερα ύπονοεί μία αθαίρετη έξίσωση παραγόντων, οί περισσότεροι από τούς όποιους είναι μάλλον αδύνατο να έξισωθούν. Τέτοιοι παράγοντες, πού συνδιαμορφώνουν τό τελικό αποτέλεσμα τής βαθμολογίας στις γενικές εξετάσεις από χρόνο σε χρόνο είναι π.χ. τό περιεχόμενο και ή δυσκολία τών θεμάτων-έρωτήσεων, οί διορθωτές-εξεταστές και τά κριτήρια διόρθωσης-βαθμολογίας, ή ιεράρχηση τών εξεταστέων μαθημάτων με βάση διάφορους συντελεστές, ή διαφορετική άριθμητική, σχολική και κοινωνική σύνθεση τών ύποψηφίων κ.δ.

Πίσω από μία τέτοια σαθρή λογική

μπορούμε να έπισημάνουμε ώστόσο κάποιες σιωπηρές παραδοχές, πού συνιστούν τις θεωρητικές άφετηρίες αυτής τής παιδαγωγικής θρηνώδιας. 'Ας τις παρουσιάσουμε έπιγραμματικά:

- 'Η έννοια του επιπέδου ή τής στάθμης παρουσιάζεται άνιστορικά. Μ' άλλα λόγια ή ποιότητα τής παιδείας νοείται από τούς νεοφιλελεύθερους όχι μόνο ως μία ιδιότητα έγγενής στήν εκπαίδευση — άρα και στους μαθητές — αλλά κυρίως ως μία άξια καθολικά άποδεκτή και άμετάβλητη, δηλαδή ύπεράνω τόπου, χρόνου και κοινωνικών συγκρούσεων.

- Μία τέτοια αντίληψη προϋποθέτει μία άξιολογική προτεραιότητα του παρελθόντος σε σχέση με τό παρόν, με άποτέλεσμα ή ιστορική εξέλιξη να θεωρείται και να έρμηνεύεται με όρους καταστροφολογικούς ή ήθικης άπαξίωσης. 'Η έπιστροφή στό παρελθόν ονομάζεται έτσι πρόοδος.

- Είναι φανερό πώς τά πρότυπα κάποιου παρελθόντος πρέπει να προσδιορίζουν τόσο τό περιεχόμενο τής εκπαίδευσης όσο και τόν έπιθυμητό τύπο του σημερινού άπόφοιτου τής μέσης εκπαίδευσης. Τά κλασικά κείμενα — ή γλώσσα και οί ιδέες τους — να τά άφαστα ύποδείγματα του παρελθόντος, να τά δραστικά φάρμακα γιά τήν «άρρωστη Παιδεία μας». 'Η άναγνώριση τής άθεντίας του δασκάλου, ή ύποταγή στα κελεύσματα του και ή εκτέλεση τών εντολών του, να ή σωτήρια λύση στήν όργάνωση τής σχολικής ζωής. 'Ολα τ' άλλα, δηλαδή κοινωνιολογίες, μαρξισμοί και σοσιαλισμοί, εκδημοκρατισμός τής εκπαίδευσης, κριτική του περιεχομένου σπουδών, ιστορικός και ταξικός χαρακτήρας τής σχολικής παιδείας, δικαίωμα τών μαθητών-μαθητριών στήν όργάνωση τής σχολικής ζωής, σχολικές κοινότητες κ.τ.δ., πρέπει να άπορροφούν ως προϊόντα παρακμής. «'Οπισω εις τόν Πλάτωνα» γιά μία άκόμη φορά.

'Από τά παραπάνω είναι φανερό πώς οί θιασώτες τής ποιότητας υπερασπίζονται πολιτικά μία κοινωνία και μία εκπαίδευση χωρίς άλλαγή. Ειδικότερα γιά τό σχολείο προωθούν μία *άριστοκρατική* αντίληψη, πάντα στό όνομα τής ποιοτικής αναβάθμισής του, γι' αυτό και ή φρασεολογία τους διανθίζεται συχνά-πυκνά με τις γνώριμες ιδέες τής «άτομικής άξίας», του «ταλέντου», τής «πειθαρχίας», τής «άμιλλας», τής «άτομικής επιβράβευσης» κ.τ.δ. Γι' αυτό ταυτόχρονα αναθεματίζουν «τήν ίσοπέδωση», τήν «ήσσονα προσπάθεια», τούς «μοντερνισμούς» κ.τ.δ. 'Η περιφρόνησή τους γιά τή «μάζα» μόλις και μετά βίας κρύβεται.

Αυτή ή άριστοκρατική αντίληψη, καλύτερα ιδεολογία, προβάλλεται σήμερα από μία ομάδα νεοφιλελεύθε-

ρων, επειδή μπορεί να λειτουργήσει άποτελεσματικά σε πολλές κατευθύνσεις.

Πρώτο, να πεισθούν όσο τό δυνατό περισσότεροι πώς ή στάθμη έπεσε τόσο, πού φτάσαμε και στήν εκπαίδευση στόν πάτο. 'Αρα ή ποιοτική άναστροφή είναι άναγκαία, αν θέλουμε να έπιβιώσουμε ως έθνος.

Δεύτερο, αυτή τήν άναστροφή τήν εγγυάται μόνο ή «φιλελεύθερη δημοκρατική παράταξη», δηλαδή ή Ν.Δ. 'Αρα ή ένίσχυση τής Ν.Δ. στις εκλογές πού έρχονται, ώστε ν' άποκτήσει αυτοδυναμία γιά να άρχισι αυτή ή άναστροφή, είναι ή «έκ τών ούκ άνευ προϋπόθεσης».

Τρίτο, χρειάζεται να δικαιολογηθούν και «έπιστημονικά» οί εκπαιδευτικές κατευθύνσεις πού ένδεχόμενα θα ύλοποιηθούν, ιδιαίτερα σ' ό,τι άφορά τήν κατάργηση κάποιων άνεπιθύμητων — δηλαδή «μαρξιστικών» — σχολικών έγχειριδίων πού κληρονομήσαμε από τήν «πράσινη όχταετία», τήν έπαναφορά τής διδασκαλίας αρχαίων κειμένων από τό πρωτότυπο, τήν έπιβολή φανεράν διαμεσολάβησης κοινωνικής έπιλογής (εξετάσεις), τήν ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων (ποιότητα-άνταγωνισμός), τήν ένδεχόμενη μείωση του άριθμού τών εισακτέων στα ΑΕΙ κ.λπ. 'Αρα τό έδαφος προετοιμάζεται από τώρα γιά να μειωθούν οί άντιστάσεις και άντιθέσεις στό θεωρητικό και κυρίως στό πρακτικό έπίπεδο.

Τέταρτο, να φανεί ότι και ή χώρα μας δέν ύστερεί από τή γενικότερη προσπάθεια πού γίνεται διεθνώς να ξαναβρεί τό σχολείο τόν παλιό καλό του έαυτό. 'Η έπιλεκτική μεταφορά όρισμένων νεοφιλελεύθερων εκπαιδευτικών άντιλήψεων «θατσερικής» ή «ρηγκανικής» έμπνευσης εξασφαλίζει και στή Ν.Δ. πιστοποιητικά έκσυγχρονισμού. 'Αρα ή καπιταλιστική άνασυγκρότηση και στήν έλληνική κοινωνία χρειάζεται στό συμβολικό έπίπεδο να προσφύγει και στήν κοινή ιδεολογική μήτρα του δυτικού φιλελευθερισμού.

•

'Οσοι βιαστούν να ρωτήσουν «και τί πρέπει να κάνουμε», άς θυμηθούν άκόμα μία φορά πώς τό θέμα τής ποιότητας στήν εκπαίδευση συνδέεται και με τό πρόβλημα τής έξουσίας, δηλαδή με διαφορετικά και άντιτιθέμενα κοινωνικά συμφέροντα. Μήπως θά μπορούσε, ώστόσο, κανείς άνάμεσα σ' άλλες προτάσεις να εισηγηθεί και να παλέψει γιά τήν κατάργηση κάθε μορφής εξετάσεων γιά τήν τριτοβάθμια εκπαίδευση, ώστε στή γενική εκπαίδευση να δίνεται «μόρφωση» χωρίς τόν φόβο τό εξεταστικού Μινώταυρου; 'Η πρόταση είναι ένδιαφέρουσα και θά χρειαστεί να επανέλθουμε.

Κέβιν "Αντριους

1924-1989

Στό πρώτο κεφάλαιο της *Πτήσης του Ίκαρου*, του βιβλίου του για την Ελλάδα, ο Κέβιν "Αντριους περιγράφει τη σύντομη παραμονή του, τό 1947, μεσοδύντος του έμφυλίου, στό σπίτι μιās έλληνικης οικογένειας σ' ένα νησί τών Κυκλάδων. Στο σπίτι βρίσκεται και ό γιός τής οικογένειας Φραγκίσκος, στρατιώτης του Έθνικου Στρατού σέ άδεια. Τή μέρα τής αναχώρησής του,

«ό Φραγκίσκος έφυγε, νωρίς ένα πρωινό, ντυμένος ξανά στή στολή του. Γι' αυτόν ξανά ή Μακεδονία και ό πόλεμος. Για έλλη μιá φορά κανείς δέν είπε τίποτα. Τώρα ήταν έδω και τό έπόμενο λεπτό δέν ήταν καν όρατός, πέρα στό χωράφι. Τά μονοπάτια του νησιού έκοβαν δρόμο και χάνονταν γρήγορα. Τό ανέκκλητο τής αναχώρησής του, άθόρυβο, σάν τό νερό πού κλείνει πάνω άπ' τό κεφάλι σου».

Ή μεταφορά πού χρησιμοποιήθηκε για τό γρήγορο, άθόρυβο, τελεσίδικο γεγονός μιās αναχώρησης, έγινε για τόν ίδιο τόν συγγραφέα, μετά από σαρανταδύο χρόνια, ζωντανή πραγματικότητα. Ό Κέβιν "Αντριους πνίγηκε κολυμπώντας στις άρχές του περασμένου μήνα, κάπου ανάμεσα στό Καψάλι τών Κυθήρων και τή νησίδα Αδγό, δύομισυ μίλια νοτιότερα. Τό νερό έκλεισε από πάνω του.

Γεννήθηκε στό Πεκίνο τό 1924 από "Αγγλο πατέρα και "Αμερικανίδα μητέρα. Σπούδασε σέ καλά σχολεία στην "Αγγλία και την "Αμερική. Στή διάρκεια του πολέμου ύπηρετήσε σέ μάχιμη μονάδα, ως άνιχνευτής τής 10ης "Αμερικανικής Ταξιαρχίας στην "Ιταλία. Ήρθε στην "Ελλάδα τό 1947, ως ύπότροφος τής "Αμερικανικής "Αρχαιολογικής Σχολής και παρέμεινε ως τό 1951. Τό 1956 εγκαταστάθηκε όριστικά πιά στην "Ελλάδα μέ τήν οικογένειά του.

Ό Κέβιν "Αντριους ήταν "Ελληνας από έκλογή. "Απαρνήθηκε (δηλ. έχασε) τήν άμερικανική του ύπηκοότητα χάριν τής έλληνικης. Δέν ανήκει στην εύαριθμη ομάδα ξένων συγγραφέων πού εγκαταστάθηκαν μεταπολεμικά στην "Ελλάδα, κάνοντάς την *δεύτερη* (έναλλακτική ή συμπληρωματική) πατρίδα τους. Για τόν "Αντριους ή "Ελλάδα ήταν ή *πρώτη* και ή *μόνη* πατρίδα. Είχε άμεση και βαθύτατη έπαφή μέ τόν τόπο, πού τόν αγάπησε στην δλότητά του (φύση και άνθρωπος και ιστορία — άρχαία, μέση, νεώτερη και σύγχρονη). Στην *Πτήση του Ίκαρου* άφηγείται ό ίδιος, μέ γλαφυρότητα και έξομολογητική σαφήνεια, τήν αρχική έπαφή του μέ τόν τόπο:

«Μετά από ένα χρόνο διαμονής ή "Ελλάδα ήταν για μένα μιá χώρα πού κατά περίεργο τρόπο μέ έκανε νά αισθάνομαι σάν στό σπίτι μου. Σάν νά είχε κάποια στενή σχέση μέ

τή χαμένη γενεαίρά μου, γιά τήν ὁποία ἀκουγα πολλά ἀπό τότε πού θυμάμαι τόν ἐαυτό μου, ἀλλά πού δέν θυμόμουν ὁ ἴδιος, δέν τήν ἔζησα συνειδητά, καί δέν εἶχα βρεῖ ὑποκατάστατό της σέ δύο ἄλλες ἡπείρους. Τούτη ἡ χώρα ἦταν μιά παρουσία, μιά προσωπική γνωριμία. Ἦταν ἀξιόπιστη ὅπως ἡ μαγνητική ἔλξη, ἡ ὁ νόμος τῆς βαρύτητας — κάτι πού, ὠστόσο, δέν μπορούσα ἀκόμα νά θεωρήσω δεδομένο, γιατί ὅλα ἦσαν τόσο καινούργια. Ὅποτε κάν φανταζόμουν πόσο λίγα ἤξερα γι' αὐτήν, κι ὠστόσο εἶχα τή ζωηρή αἰσθησιή πώς πολλά, ὅλο καί περισσότερα θά συναντοῦσα, πώς δέν θά ὑπῆρχε τέλος σέ ὅσα πρόκειται νά μάθω, καί πώς ὅλα θά τά μάθαινα μέσ ἀπ' τούς ἀνθρώπους — ἀνθρώπους πού ἦσαν τόσο διαφορετικοί ἀπό μένα, ἀλλά καί τόσο ἄμεσοι, φορτικοί ἀλλά καί εὐαίσθητοι. Μοῦ ἔδειχναν τήν ἔξοδο ἀπό ἓνα ὀλόκληρο πλέγμα συνηθειῶν καί προϋποθέσεων, πού τώρα μόνο συνειδητοποιοῦσα πόσο περιοριστικές ἦσαν...».

Ἔτσι ὁ Κέβιν Ἄντριους ἔμεινε στήν Ἑλλάδα, ἔγινε Ἑλληνας, Ἀθηναῖος, κατοικοῦσε στό Μέτς, γείτονάς μας.

Ἦταν ἀκόμη ἀριστερός, μ' ἓναν τρόπο αὐθόρμητο, ἐμπειρικό, συχνά ἀφελή — μολονότι ἡ ἀπόπειρά του στήν *Πτήση τοῦ Ἴκαρου* (1959) νά ἐρμηνεύσει τόν ἑλληνικό ἐμφύλιο στά πλαίσια μιᾶς μακροπρόθεσμης στρατηγικῆς τῶν τότε Συμμάχων, δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τίς ἀναλύσεις πού ἔκτοτε ἔχουν γίνει κοινοί τόποι:

«Αὐτό πού συνέβη σ' αὐτή τή χώρα πρὶν καί μετὰ τῆ γερμανική ὑποχώρησι τῶν Ὀκτωβρίου 1944 ἦταν ἓνα πύρινο προοίμιό τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου καί τῶν παρεπομένων του τοπικῶν πολέμων... Γιά τούς Συμμάχους ὁ ἐμφύλιος στήν Ἑλλάδα ἐξυπηρετοῦσε μιά μακρόχρονη προοπτική πού ἔφθανε μέχρι τό τέλος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα... Κανείς τότε στήν Ἑλλάδα δέν μπορούσε νά τό δεῖ... Τό ἔξεραν ἐλάχιστοι μόνο ξένοι πού χάραζαν τή στρατηγική σέ χώρες πού συμμάχησαν συγκυριακά, καί μιά δράκα δραματιστῶν μιᾶς γενναίας καί ταλαντούχου φυλῆς, πού προσπαθοῦσαν νά κρατηθοῦν ἀπό μία κλωστή ἐλπίδας καί νά μὴ πιστέψουν αὐτό πού ἔβλεπαν νά ῥχεται».

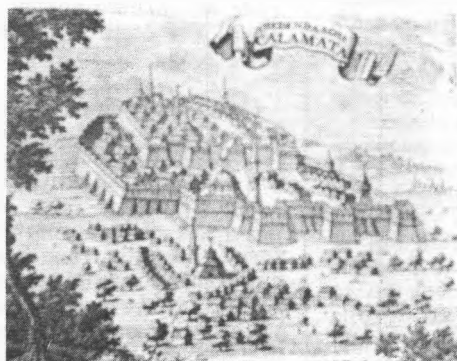
Ὁ Κέβιν Ἄντριους ἔγραψε δύο βιβλία γιά τήν Ἀθήνα. Τό ἐνδιαφέρον καί ἡ ἀγάπη του γιά τήν πόλη πῆγαζαν ἀπό (ἀλλά καί τροφοδοτοῦσαν) μιά ἐντονη ἀντι-τουριστική διάθεση καί φιλοσοφία. Εἶναι ἀπό τούς πρώτους πού διέγινωσε καί κατήγγειλε, ἤδη ἀπό τή δεκαετία τοῦ '50, τούς κινδύνους πού συνεπαγόταν ἡ τουριστική ἀνάπτυξη, ἡ πολυκατοικιοποίηση, ἡ ρύπανση, ἡ ἐξέλιξη. Φαντάζομαι πώς εἶναι μοναδική στά χρονικά τῶν Τουριστικῶν Ὁδηγῶν ἡ περίπτωση τοῦ βιβλίου του *Athens*, στή σειρά *Cities of the World*, No. 7, Phoenix House, 1967. Πρόκειται γιά ἓναν Ὁδηγό τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὁ συγγραφεὺς μέ πολύ χιούμορ σχεδόν ἀποτρέπει (ἐκτός κι ἂν ἔμμεσα κεντρίζει) τόν ἀ-

ναγνώστη νά ἐπισκεφθεῖ μιά μελλοθάνατη πόλη πού ἔχει ἤδη ἀρχίσει νά δείχνει τά πρώτα σημάδια τῶν δυσπλασιῶν πού θά κατέληγαν γρήγορα σέ μιά διάσπαρτη κακοήθεια. Ἡ εἰκόνα πού δίνει πολύ ἀπέχει ἀπό ὅσα ἔβλεπε κάποτε στήν Ἀθήνα τοῦ 1947, καί σκιαγραφοῦσε τόσο ἀδρά στήν *Πτήση τοῦ Ἴκαρου*:

«Κάπου-κάπου ἓνα σοβαρό, μεγάλο ταξί κατέβαινε ἀργά στίς ἀδειες λεωφόρους. Βενζίνη γιά νά κινηθεῖ ὑπῆρχε, ὅπως ὑπῆρχε καί γιά τὰ αὐτοκίνητα ὄλων τῶν διπλωματικῶν καί στρατιωτικῶν ἀποστολῶν, ὅπως καί γιά τὰ φορτηγά τοῦ στρατοῦ πού ἔβγαιναν στούς δρόμους τὰ κυριακάτικα πρωινά, γεμάτα βαρύτονους πατριώτες στό χακί, γιά νά ξανατονώσουν τό ἠθικό τοῦ λαοῦ μέ τίς ἠχηρές ὑλακές τῶν ἐμβατηρίων πού θύμιζαν πώς οἱ σύζυγοι, οἱ πατέρες, οἱ ἀδελφοί, οἱ γιοί, ὅλοι συνέχιζαν τόν ἀγῶνα, ὀδηγώντας ξανά τήν Ἑλλάδα στήν αἰώνια δόξα της. Κατά τὰ ἄλλα οἱ μικροί δρόμοι τῆς πρωτεύουσας ἦσαν σιωπηλοί. Σ' ἓναν κρυστάλλινο ἀέρα, φορτισμένο ἀπό τή μυρωδιά τῶν λουλουδιῶν, ἡ χαμηλή, κοκκινωπή, ἤσυχη, ρημαγμένη μικρή θεά στό βάθος τῶν δρόμων ἔδειχνε πρὸς τούς μακρινούς ὀρίζοντες: ἔλαμπαν ὀλόγυρα ἀπό τήν πόλη σάν ἀμέθυστος ἢ ρουμπίνι, ἀπ' τό ἀπόγευμα ὡς τό γρήγορο, καστανό δειλινό».

Εἶναι μιά ἀπό τίς χαρακτηριστικότερες σελίδες του. Ἀθεράπευτα ποιητικός, ἔτσι ἔβλεπε, ἔγραφε κι ἀποτύπωνε. Ὅσοι τόν γνωρίσαμε νιώθουμε αὐτό πού συχνά νιώθει κανείς ὅταν ἀκούει πώς ἓνας φίλος ἔφυγε. Πώς ὅσο ζοῦσε δέν τόν προσέξαμε ἀρκετά, δέν τόν γνωρίσαμε περισσότερο, δέν ἐπωφεληθήκαμε ἀπό τήν παρουσία του — πώς χάσαμε μαζί μέ τόν ἄνθρωπο καί μιά εὐκαιρία.

Ἄρης Μπερλής

Τά βιβλία τοῦ Κέβιν Ἄντριους

— *Castles of the Morea* (μελέτη γιά τὰ βυζαντινά, φράγκικα, τουρκικά καί ἐνετικά κάστρα τῆς Πελοποννήσου).

— *The Flight of Ikaros* (ταξιδιωτικό, περιγράφει τίς ἐμπειρίες του στήν Ἑλλάδα κατά τή διάρκεια τοῦ ἐμφυλίου).

— *Last Will and Testament* (ποίησι).

— *Athens Alive* (ἀνθολογία κειμένων γιά τήν Ἀθήνα, ἀπό τόν Ὀβίδιο καί τόν Λιβάνιο τῆς Ἀντιοχείας μέχρι τόν Ἔρνεστ Χέμινγουαι καί τόν Ὀκτάβ Μερλιέ).

— *Greece in the Dark* (συλλογή ἄρθρων πού γράφτηκαν καί δημοσιεύτηκαν σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά κατά τή διάρκεια τῆς δικτατορίας).

— *Athens* (Ὁδηγός τῶν Ἀθηνῶν στή σειρά *Cities of the World*).

— *Byzantine Blues* (σατιρικοί στίχοι γιά τή 'Νεοδημοκρατία' τῆς Μεταπολίτευσης).

30ό Φεστιβάλ Ἑλληνικοῦ Κινηματογράφου

τοῦ Νίκου Πολίτη

Ἡ ἀπουσία τῆς μνήμης

Θά περίμενε κανεὶς πῶς ἐτοῦτο τό Φεστιβάλ Κινηματογράφου, ἐπετειακό μιά καί συμπληρώνονται τριάντα ὀλόκληρα χρόνια ἀπό τότε πού πρωτοξεκίνησε, θά ἔδινε τήν ἀφορμή γιά κάποια ἑορταστική ἀτμόσφαιρα καί, κυρίως, γιά μιά γόνιμη ἀνασκόπηση τῶν πεπραγμένων τοῦ ἑλληνικοῦ κινηματογράφου σ' αὐτήν τή χρονική περίοδο. Ἄπ' αὐτά, δέν ἔγινε τίποτε. Τή λαμπρότητα τῆς τελετῆς δέν μπόρεσε νά τήν προσφέρει τό Φεστιβάλ, γιατί ποτέ δέν νοιάστηκε τά τελευταία χρόνια γι' αὐτήν. Στήν ἐναγώνια προσπάθειά του νά διαφοροποιηθεῖ ἀπό τό παρελθόν του, τό μεταδικτατορικό Φεστιβάλ, μαζί μέ τόν Τζαίμς Πάρις καί τίς πατριωτικές του «ὑπερπαραγωγές», ξεφορτώθηκε καί τίς στάρ, τά παπιγιόν, τούς ἐπισήμους καί τίς κάθε εἶδους «ἀστικές» τελετουργίες.

Κανεὶς, σήμερα πιά, δέν ὑποστηρίζει πῶς τά «περασμένα μεγαλεῖα» θά ἔπρεπε νά ἐπανέλθουν δριμύτερα. Ὅμως, εἶναι κρίμα πού στή θέση τῆς παλαιᾶς δέν ἦρθε μιά νεά τελετή. Ὁύτε λαϊκή γιορτή, οὔτε ἐναλλακτική ἐκδήλωση, οὔτε καί βῆμα γιά διάλογο μπόρεσε νά γίνει τό Φεστιβάλ, παρόλο πού οἱ λέξεις αὐτές εἰσέβαλαν στό λεξιλόγιό μας κι ἔγιναν μόδα.

Ὅπως ὁ λεγόμενος «Νέος» ἑλληνικός κινηματογράφος βιάστηκε νά δηλώσει τό καινούργιο του πρόσωπο πρὶν τό κατακτήσει μέ τό σπαθί του, ἔτσι καί τό Φεστιβάλ βιάστηκε, μετά τή δικτατορία, νά ἀλλάξει, χωρὶς νά ξέρει καλά-καλά οὔτε τό γιατί οὔτε τό πῶς. Ἄλλωστε, ὅλη ἡ κοινωνία ἔτρεχε, ἔφαχνε καί διψοῦσε τότε γιά κάτι ἄλλο, καινούριο, πού κανεὶς, ἐδῶ πού τά λέμε, δέν μπόρεσε νά τοῦ δώσει ὑπόσταση. Ὅλοι λοιπόν συμφωνοῦμε πῶς αὐτό τό ψάξιμο μέσ' στό σκοτάδι γιά τό καινούριο ἦταν, ὡς ἓνα σημεῖο, φυσικό. Δυστυχῶς ὁμως, ἀπό τό 1974 ἔχουν περάσει 15 χρόνια καί τό ψάξιμο συνεχίζεται ἀκόμη στά τυφλά.

Ὅταν τό πολυπόθητο «καινούριο» δέν ἔρχεται οὔτε ἀπό τίς ταινίες τίς ἴδιες νά ἐπηρεάσει τήν παραγωγή, οὔτε ἀπό τήν κοινωνία τήν ἴδια γιά νά ἀλλάξει τόν τρόπο λειτουργίας καί τή συμπεριφορά τοῦ «κινηματογραφικοῦ χώρου», πού μέρος του εἶναι καί τό Φεστιβάλ, τότε εὐκολα καταφεύγει κανεὶς στό ἐπίπεδο τοῦ συμβολικοῦ. Χρόνια τώρα, κόβονται σιγά σιγά ὅλα

τά νήματα πού θά μπορούσαν νά συναποτελέσουν τόν ἱστορικό ἰστό τοῦ νεοελληνικοῦ κινηματογράφου: τό πλέγμα, πού θά ὑποβάσταζε φυσικά κάθε νέο φιλικό προϊόν. Ὁ μέγας χαμένος σ' ὅλην αὐτήν τή πορεία εἶναι ἡ μνήμη.

Πῶς λοιπόν θά μπόρουσε τό Φεστιβάλ νά συλλογιστεῖ καί νά ἀποτιμήσει τήν πορεία τριάντα χρόνων, ὄχι μόνον τοῦ θεομοῦ ἀλλά καί τοῦ ἑλληνικοῦ κινηματογράφου, ὅταν οἱ κινηματογραφιστές οἱ ἴδιοι νομίζουν πῶς δέν χρειάζονται τή μνήμη τους; Καί δέν ἐννοῶ ἐδῶ μόνον τήν ἀναφορά στό παρελθόν καί τήν ἱστορία, πού ἀκόμα κι αὐτή ἦταν οὐσιαστικά ἀπούσα, ἀλλά τή μνήμη ὡς «ἐργαλεῖο δουλειᾶς» καί

ὡς «ἀναφορά» τοῦ δημιουργοῦ. Δέν εἶναι βέβαια τυχαῖο τό ὅτι κανεὶς δέν θυμήθηκε τή Μακεδονική καλλιτεχνική ἐταιρεία «Τέχνη» καί τήν ζωντανή Κινηματογραφική τῆς Λέσχης πού τόσο ἄμεσα ἀγκαλιάστηκε ἀπό τό θεσσαλονικιώτικο κοινό, ὅπως ἄλλωστε ξεχάστηκε ὅτι οἱ ἐμψυχωτές τῆς Λέσχης αὐτῆς ὄργάνωσαν καί στήριξαν τά πρῶτα βήματα τοῦ Φεστιβάλ.

Κανεὶς δέν μῆκε στόν κόπο νά ρίξει μιά ματιά στοὺς προβληματισμούς τους, κανεὶς δέν νοιάστηκε νά μάθει ἂν ἡ «Μανταλένα» τοῦ Ντ. Δημόπουλου, μέ τήν Α. Βουγιουκλάκη στόν ἐπώνυμο ρόλο, βραβεύτηκε ἀπό τήν κριτική ἐπιτροπή (μέ πρόεδρό της τό Σ. Μυριβήλη) ὡς «ἐμπορική» ταινία ἢ ὡς «νεά» ταινία ἢ ἀπλῶς ὡς ταινία.

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

Όλοι έναντιον όλων

Από τα 15 τελευταία χρόνια του Φεστιβάλ, τα δέκα τουλάχιστον σηματοδεύτηκαν από όμηρικούς-καβγάδες, όχλαγωγία στην αίθουσα και αποδοκιμασίες. Αν σκεφτεί όμως κανείς λίγο πιο ψύχραιμα, θα δυσκολευτεί πολύ να προσδιορίσει ποιό, τέλος πάντων, ήταν τό αντικείμενο τόσων διαπληκτισμών. Στην ουσία, δέν υπήρχε σοβαρό αντικείμενο για τό όποιο να άξιζει να καβγαδίσει κανείς. Ή μάλλον δέν υπήρχε κατά βάθος τίποτ' άλλο άπό τή λυσσαλέα διεκδίκηση τής μοναδικότητας του κάθε δημιουργού. Πόσα πληγωμένα «έγώ» δέν άποδοκίμασαν βροντωδώς όποια έπιτροπή δέν τούς βράβευσε, ύπονοώντας σαφώς ότι αυτοί είναι καλύτεροι άπό τούς βραβευμένους; Πόσοι δέν έδωσαν συνεντεύξεις στηλιτευόντας τό Κέντρο Έλληνικού Κινηματογράφου έπειδή έμειναν έξω άπ' τίσ έπιχορηγήσεις; Πόσοι δέν μίσησαν τόν έξώστη όταν άποδοκίμαζε τίσ ταινίες τους ενώ χαιρόνταν και πολλές φορές φανερά ένθάρρυναν οι ίδιοι τίσ άποδοκιμασίες όταν στρέφονταν έναντιον άλλων; Κι άς μήν ξεχνάμε πώς ό κρατικός κορβανάς, πού τά τελευταία χρόνια είναι άποκλειστικός χρηματοδότης όλων αυτών, είναι μικρός, και τ' άπλωμένα χέρια πολλά. «Όσο πιο πολύ φωνάζεις, τόσο πιο καλά θά φάς» φώναζε κάποτε ένας θεατής άπό τόν έξώστη σέ σκηνοθέτη πού φωνασκούσε στην πλατεία. Άριστέρος αυτός, και μέ τό σύνδρομο του άποκλεισμένου άπό τή δεξιά, τότε, κυβέρνησης, εξανέστη και δέν έλαβε τό μήνυμα· πού βγήκε, βέβαια, άληθινό.

Πολυφαρμακία

Πολλοί λοιπόν οι καβγάδες «για τό πάπλωμα», λίγοι όμως μιλούσαν για τόν άσθενή πού κρύβεται άπό κάτω και είναι άσθενής ή ταινία ή ίδια. Πάσχει ή καρδιά τής δημιουργίας και όχι ή περιφέρεια. Όλοι βέβαια μιλούν για τήν κρίση του ελληνικού κινηματογράφου, πού μάλιστα τήν έντάσσουν άσυλλόγιστα στη γενικότερη κρίση πού περνάει παγκοσμίως. Κρίση ό Φελλίνι, κρίση κι έμείς!

Οί στείρες, κατά τή γνώμη μου, αντιπαραθέσεις πού κατά καιρούς έχουν τροφοδοτήσει διάφορους καβγάδες, λειτουργούν ως φάρμακα για τούς δημιουργούς και όχι για τά έργα τους. Ή διαμάχη μεταξύ «νέου» και παλιού κινηματογράφου· οι «φεστιβαλικές» και υή φεστιβαλικές ταινίες· ό «έμπορι-

κός» σέ σχέση μέ τόν άλλο κινηματογράφο· οι «Άγγελοπουλικοί» και οι «μή Άγγελοπουλικοί» ή πρόσφατα διαφαινόμενη αντιπαράθεση έπιδοτούμενων και μή έπιδοτούμενων ταινιών και άλλα πολλά τέτοια διλήμματα, βάζουν μονίμως τήν προβληματική σέ λάθος δρόμο. Όχι πώς δέν υπάρχουν προβλήματα, δυσκολίες ή άσχημες συνθήκες πού πρέπει ν' αλλάξουν. Όμως καταντάει άνιαρό να μήν έχει συζητηθεί τό σοβαρό πρόβλημα πού έχουν όλες άνεξαιρέτως οι ταινίες μέ τό κοινό τους και, συνακόλουθα, να μήν έχουν συζητηθεί στην ουσία τους οι μεγάλες άδυναμίες πού διαπερνούν όλες, σχεδόν, τίσ νεοελληνικές ταινίες.

Μεταξύ μας ...δημοκράτες

Για να συζητηθούν όμως αυτού του τύπου τά προβλήματα, θά 'πρεπε οι δημιουργοί να μήν έπιφυλάσσουν για τόν έαυτό τους μόνο τό ρόλο του «πομπου», αλλά να μπορούν να γίνονται και ευαίσθητοι δέκτες. Ό «χώρος» θά 'πρεπε να άνοίγεται. Ίσως είναι σκληρό κι άπάνθρωπο να άπαιτήσει κανείς άπό κάποιον, πού περιμένει χρόνια τήν έπιχορήγηση τής ταινίας του, να τοποθετήσει τά ζητήματα του κινηματογράφου μέσα στο γενικότερο πλαίσιο του πολιτισμού και τής παιδείας όπου, για παράδειγμα, τά 800 έκατομ. περίπου πού χορηγεί τό κράτος κάθε χρόνο, θά φαινόντουσαν ίκανοποιητικά σέ σχέση μέ τή φτώχεια πού μας αστίζει άλλους τομείς ή τήν πλήρη άνυπαρξία κρατικής μέριμνας. Είναι ίσως άκόμη σκληρότερο να ζητήσει κανείς άπ' τούς δημιουργούς να στήσουν «εύήκοον ούς» στις άνησυχίες, τίσ κραυγές διαμαρτυρίας και, κυρίως, στις σιωπές και τίσ άπουσίες πού εκπέμπει χρόνια τώρα τό κοινό. Άντ' αυτού, ένα περίεργο «ένστικτο» υπερίσχυσε σιγά σιγά. Ό «χώρος» περιχαράκωθηκε, κλείστηκε. Τά πάντα βέβαια έγιναν «έν όνόματι» τής δημοκρατίας. Ή εισβολή φορέων και σωματείων πού μέ τόν καιρό γίνονται όλο και πιο κορπορατιστικά, ό στενός τους, —τί λέω;— ό άποκλειστικός τους έναγκαλισμός μέ τό κράτος έφτιαξαν μέ τόν καιρό τά τείχη πού εκλείσαν τό «χώρο» σ' ένα άναπαυτικό άπυρόβλητο. Μεταξύ μας, συνάδερφοι, καλά περνάμε.

Χαρακτηριστικό, για τό περιχαράκωμα πού λέμε, είναι τό παράδειγμα του Κ. Φέρρη, πού μετά τήν προβολή τής ταινίας του θέλησε να κάνει διάλογο μέ τό κοινό. Σ' όποιον δέν άρεσαν οι έρωτικές σκηνές του 'λεγε πώς ή ματιά του (του θεατή) ταυτίζεται μέ τή ματιά του Διώνυσου πού γελοιοποιεί τόν Πενθέα. Όποιου πάλι δέν του άρεσε τό πολύ γυμνό τής ταινίας ή

ή φιλική του παρουσίαση, του 'λεγε πώς ή ματιά του ταυτίζεται μέ του Πενθέα. Κοντολογίς: κάθε ματιά και κάθε κρίση άπ' τούς θεατές τακτοποιούταν σ' ένα κουτάκι ταύτισης. Να 'το λοιπόν τό άπυρόβλητο. Μά καλά, φώναξε μία κοπέλα άπ' τόν έξώστη: δέν καταλαβαίνετε πώς άπλώς βαρέθηκα;

Κανείς έναντιον κανενός

Σ' εκείνη τή «συζήτηση», άλλοι συνάδερφοι υπερασπίζονταν τόν Κ. Φέρρη άπό τά θεωρεία, κάθε φορά πού έκριναν πώς ό έξώστης υπερέβαινε τά όρια τής κοσμιότητας. Μά τόσο εύκολα ξεχνάμε πώς, λίγα χρόνια πριν, οι ίδιοι πρωτοστατούσαν σέ τρισεπίτορες και άνεπίτρεπτα όχλαγωγικές διενέξεις; Τί μεσολάβησε λοιπόν; Τίποτ' άλλο, εκτός άπό τό ότι κατάλαβαν άκόμη και οι τελευταίοι πικραμένοι πώς τά πάντα πλέον κρίνονται «έντός των τειχών». Άν φέτος δέν πάρεις, θά πάρεις του χρόνου. Άν δέν βραβευτείς του χρόνου θά 'σαι έσύ στην κριτική έπιτροπή, και πάει λέγοντας. Ένδεικτικά μόνο, αναφέρω: στην 17μελή οργανωτική έπιτροπή, εκτός άπό τόν πρόεδρο του Δ.Σ. τής Δ.Ε.Θ. τόν Διευθυντή και τή γραμματέα του Φεστιβάλ, οι ύπόλοιποι 14 είναι εκπρόσωποι «φορέων». Άπ' αυτούς, οι 10 είναι συνδεδεμένοι άμεσα ή έμμεσα μέ τό «χώρο». Στην 5μελή προκριματική έπιτροπή, εκτός άπό έναν κριτικό (έμμεση σχέση), όλοι οι άλλοι είναι του «χώρου». Στην 9μελή κριτική έπιτροπή, εκτός άπό έναν καθηγητή Πανεπιστημίου και έναν συγγραφέα, όλοι οι άλλοι είναι του «χώρου». «Γιάννης κερνά και Γιάννης πίνει». Και γι' αυτό έχουμε σιγά σιγά φτάσει στον πάτο του άδιέξοδου. Έχουμε όμως φτάσει στο σημείο πού όλοι θά τό διαπιστώσουν και θά θελήσουν να πιάσουν τό κακό άπ' τή ρίζα του;

Πολύ φοβάμαι πώς όχι. Όλα έδειχναν στο Φεστιβάλ πώς οι κινηματογραφιστές αντί να προσπαθήσουν να βγούν άπό τά τείχη τους, αντί να αλλάξουν σιγά σιγά αλλά σταθερά τούς «δρους του παιχνιδιού» και τούς έαυτούς τους τούς ίδιους, θά έπιτεθούν για άλλη μία φορά σ' έναν άνεμόμυλο.

Όλοι φέτος, και οι νεότεροι αλλά και οι πιο παλιοί, συμφωνούσαν πώς ή «άτμόσφαιρα» ήταν θανατερή. Μέ περισσή κι αυτάρεσκη εύκολία διαπιστώσαμε τό θάνατο ενός θεσμού χωρίς, ώστόσο, ούτε στιγμή να αναλογίζεται κανείς τίσ δικές του εθόνες γι' αυτή τή φθίνουσα πορεία. Τό φεστιβάλ, πού στο κάτω κάτω «άνήκει» δικαίωματικά στους Θεσσαλονικιούς, είναι καθρέφτης του άθηναικού κινηματογραφικού γίγνεσθαι.

Θέατρο και μετάφραση

«Τά Ίππολυτικά»

ή Δηώ Καγγελάρη συζητά με τον Δημήτρη Δημητριάδη για τις μεταφράσεις αρχαίων κειμένων

Έγκαινιάζουμε σ' αυτό τό τεύχος μιά σειρά συζητήσεων μέ θέμα τή θεατρική μετάφραση.

«Όλα τά κείμενα τής ανθρωπότητας αποτελούν ένα και μοναδικό γραπτό, σέ γλώσσες τελείως διαφορετικές, και όλα μᾶς ἀνήκουν και όλα πρέπει να τά μεταφράσουμε», λέει ο Άντουάν Βιτέζ. Ξεκινώντας από αυτή τήν αρχή, τούτο τό «πρέπει» είναι τό μοναδικό πού αποδεχόμαστε. Άπό κει και πέρα ή έρευνα αυτή δέν είναι παρά ή έκφραση μιάς επιθυμίας για τήν ανάπτυξη ενός οδυσιαστικού προβληματισμού σχετικά μέ τή θεατρική μεταφραστική δραστηριότητα: Πού βρίσκεται ή μετάφραση τών αρχαίων κειμένων; Τί σημαίνει «καλή» και «θεατρική» μετάφραση; Γίνονται πραγματικά νέες μεταφράσεις σήμερα; Πώς «μεταφράζεται» ή έννοια τού θεατρικού χώρου; Ποιά είναι ή θέση τής μετάφρασης στη σημερινή παράσταση; Τί σημαίνει μεταφράζω για ένα συγκεκριμένο σκηνοθέτη; Τί πάει να πει μεταφέρω ένα διάλογο στη ζωντανή γλώσσα σέ μιά κατεξοχήν εποχή υποβάθμισης και πτώχευσης τής γλώσσας; Έν όλίγοις, να ανοιχτεί ένα διάλογος επί τής ουσίας για τά έρωτήματα πού θέτει «ή πρόκληση τής μετάφρασης» (και από τά όποια ή μετάφραση άντλεί τή γοητεία τής): ή ουτοπία τής πιστότητας, ή αίσθηση τής απώλειας, τού έφήμερου, τής «προδοσίας».

Ή συζήτηση μέ τόν Δημήτρη Δημητριάδη, συγγραφέα και μεταφραστή, για τις μεταφράσεις του αρχαίων θεατρικών κειμένων και ειδικά τού Ίππολύτου εντάσσεται σ' αυτήν τήν προσπάθεια πού αναλαμβάνουμε για τή διερεύνηση τού θέματος.

Δημήτρης Δημητριάδης: Κατ' αρχάς πρέπει να πώ ότι δέν είχα, φυσικά, καμιά διάθεση να θίξω τόν ποιητή τής «Άληθινής άπολογίας τού Σωκράτη» και τού «Φως πού καίει». Άλλωστε μίλησα για ένα ποιητή «στά όρια τού έθνικου ποιητή» ό όποιος, όμως, μέ τό γλωσσικό ιδίωμα πού επιβάλλει στις μεταφράσεις του, άκρωτηριάζει τά αρχαία κείμενα. Αυτά δηλαδή τά έργα, πού είναι ή υψηλότερη μορφή ποιητικής τέχνης, αντιμετωπίζονται ως κείμενα τά όποια πρέπει κανείς να προσπαθήσει να τά προσεγγίσει και να έρθει στό ύψος τους, υποβιβάζονται σ' ένα προκατασκευασμένο πλαίσιο, σ' αυτό πού υποτίθεται ότι ό λαός μπορεί να κατανοήσει. Αυτός ό δημοτικισμός είναι ένα είδος κολακείας τού λαϊκού στοιχείου και άκραιο μορφή του είναι ό λαϊκισμός. Ό λαός αντιμετωπίζεται σαν κάτι πολύ μεγάλο, πολύ αξιόλογο και συγχρόνως σαν κάτι τό όποιο δέν έχει τις δυνατότητες

Δηώ Καγγελάρη: Ό θόρυβος και ή ταραχή πού προκλήθηκαν από τήν μετάφραση τού «Ίππολύτου» και τις δηλώσεις σας θά μπορούσαν να όνομαστούν —μέ μιά κάποια διάθεση χιούμορ— «τά Ίππολυτικά», κατ' άναλογία μέ «τά Όρεστειακά» τού 1903, όταν φοιητές υπό τόν Μιστριώτη ξεγέρθηκαν έναντίον τού «Βασιλικού Θεάτρου» επειδή παρουσίασε τήν «Όρέστεια» μεταφρασμένη από τόν Γ. Σωτηριάδη, σέ «μεικτή» γλώσσα.

Τό ζήτημα βέβαια είναι ή οδία τών γεγονότων και όχι ή όνομασία τους. Πάντως, αυτό τό λογοπαίγνιο μου θυμισε μιά φράση τού Βάρναλη στά «Φιλολογικά Άπομνημονεύματα»: «Στά "Όρεστειακά"» λέει, «ήμουνα μέ τό μέρος τών "προδοτών" τής άθανάτου ήμων γλώσσας».

Αυτή τήν φορά, μίλησατε έσεις για προδοσία και «έθνικό έγκλημα», άναφερόμενος στόν Βάρναλη μεταφραστή —και όχι, έννοείτε, για να θίξετε τήν ποιητική του αξία— και πίο συγκεκριμένα στό γλωσσικό ιδίωμα πού χρησιμοποιεί στις μεταφράσεις τών αρχαίων κειμένων.

Μπορούμε να είμαστε τόσο άπόλυτοι όταν μιλάμε για τήν μετάφραση αρχαίου δράματος, για μιά δηλαδή τόσο «σκοτεινή» ύπόθεση; Και ποιά μετάφραση δέν είναι και μιά προδοσία;

να δεχτεί πράγματα δύσκολα, περίπλοκα, τήν ύψηλή τέχνη. Μ' αυτό τόν τρόπο τά αρχαία κείμενα έχουν υποστεί ένα είδος πτώχευσης, μιά μείωση ώστε να έρθουν στα μέτρα τού λαϊκού στοιχείου. Ή γλώσσα θεωρείται ένα τετελεσμένο σχήμα, στό όποιο πρέπει να προσαρμοσθεί ό λόγος τών τραγικών.

Άπώλειες υπάρχουν πάντα σέ όλες τις μεταφράσεις. Άλλά στην προκειμένη περίπτωση στό όνομα κάποιων ιδεολογικών σκοπιμοτήτων, είναι σαν να δείχνουμε από τόν Παρθενώνα μόνο ένα κίονα. Γι' αυτό μίλησα για έθνικό έγκλημα. Άν οι αρχαίοι τραγικοί έκαναν γλωσσικές υποχωρήσεις στό λαϊκό αίσθητήριο, τά κείμενα αυτά δέν θά άντεχαν στόν χρόνο.

Δηώ Καγγελάρη: Άλλά άκόμη και ή καλύτερη μετάφραση, πόσο μπορεί να άντέξει στόν χρόνο; Ό ίδιος ό Βάρναλης θά μίλαγε για τήν κοινωνική εξέλιξη πού επιβάλλει και μεταβάλλει τό «αίσθητικό πρόσταγμα».

Δημήτρης Δημητριάδης: Συμφωνώ άπολύτως —και τό έχω γράψει— ότι οι μεταφράσεις κάποτε γερνάνε. Τό ίδιο φυσικό ισχύει και για τις δικές μου μεταφράσεις. Άν ξεγερόθηκα ήταν γιατί, άκριβώς, οι μεταγενέστεροι και οι συνεχιστές αυτής τής μεταφραστικής παράδοσης, έξακολουθούν να τήν θεωρούν ζωντανή. Θεωρώ τελείως φυσικό και νόμιμο να βρεθεί κάποιος μετά από ένα όρισμένο χρονικό διάστημα και να καταφερθεί έναντίον τών δικών μου μεταφράσεων μέ τό μενός πού καταφέρομαι έγω σήμερα για τόν Γρυπάρη και τόν Βάρναλη, άν υποθέσουμε ότι θά υπήρχαν συνεχιστές ή υποστηρικτές μου. Μακάρι και άδριο να παρουσιαστεί μιά νέα μετάφραση πού να άναρχει τήν δική μου, γιατί αυτά τά κείμενα είναι τόσο ισχυρά όσον άφορά τήν σκηνηκή τους άντοχή πού κάθε νέα μετάφραση μπορεί να βγάλει κάτι καινούριο.

Άλλά στην Έλλάδα υπάρχει ένα είδος ειδωλολατρίας τού νεκρού στοιχείου, μιά νεκροφιλία. Δέν ξέρω να ύπάρχει άλλη χώρα στην όποια οι άξίες να μετατρέπονται τόσο εύκολα σέ ταμπού. Πιστεύω ότι μιά τέτοια αντίδραση άπέναντι στόν Βάρναλη σημαίνει και σεβασμό. Διότι άν ένας ποιη-

της άντέχει πραγματικά στόν χρόνο, άντέχει και σέ οποιαδήποτε άμφισβήτηση.

Αυτοί πού στηρίζουν αυτή την «είδωλοποίηση» τό κάνουν είτε γιατί συνεχίζουν την ίδια παράδοση, και άρα έχουν κάποια συμφέροντα, είτε γιατί ζούν στή σκιά τών «συνεχιστών». Άν ό Γεωργουσόπουλος επί παραδειγματι ένοχλήθηκε περισσότερο άπ' ό,τι θά ένοχλούνταν ό ίδιος ό Γρυπάρης και ό Βάρναλης, είναι γιατί είναι συνεχιστής αυτής της παράδοσης — πού κατ' έμέ είναι νεκρή και οδηγεί σέ άδιέξοδο— και είδε στή δική μου μετάφραση μία ρήξη, ένα είδος άπειλης. Γιατί οι μεταφράσεις του είναι μία προέκταση της γραμμής πού έχει δώσει ό δημοτικισμός. Βέβαια μέ πιό έλαφρές έπιλογές τών λέξεων γιατί και οι καιροί έχουν αλλάξει. Μέ άποκάλεσε «αγαθό», είπε ότι εισήγαγα στήν Έπίδαυρο την γλώσσα του Χατζηβαβήτη και του Μπόστ. Χαρακτηρισμοί τόσο υπερβολικά πού καταντούν και άστοχοι. Προσπάθησε δηλαδή μέ κάθε τρόπο νά θίξει τό σύνολο του πνευματικού μου έργου.

Δηώ Καγγελάρη: Όρισμένοι κριτικοί έκριναν τή μετάφραση και την παράσταση βάσει τών δηλώσεων πού προηγήθηκαν.

Δημήτρης Δημητριάδης: Άκριβώς. Γι' αυτό και μίλησαν γιά «άλλαγή σκυτάλης προκλήσεων», γιά τόν Χουβαρδά, ό όποιος «άποφασισμένος νά παίξει τό καλό παιδί, έδωσε τή σκυτάλη τής πρόκλησης στόν κ. Δ. Δημητριάδη». Άναρωτιέμαι τί τό προκλητικό βρίσκουν όσον άφορά τό ύφος και τό ήθος της μετάφρασης. Ποτέ δέν μετέφρασα πιό πιστά, ποτέ δέν άκολούθησα τόσο κοντά τό κείμενο. Γιατί πιστεύω, ότι, αυτά τά κείμενα πρέπει νά τά άντιμετωπίζει κανείς μέ άπόλυτη έμπιστοσύνη, χωρίς νά κάνει έπεμβάσεις. Άλλά υπάρχει διαφορά άνάμεσα στήν κριτική και στήν αξιολόγηση ενός έργου, και σ' ένα είδος διασυρμού, πού γίνεται μέσα άπό μία προσπάθεια νά ύποτιμηθεί ό άλλος. Έγώ δέν βγήκα νά μιλήσω στόν άέρα. Έδειξα συγχρόνως και μία δουλειά, έκανα μία συγκεκριμένη πρόταση. Θα μπορούσα βέβαια νά είμαι πιό ψυχραιμος. Άλλά σέ μία συνέντευξη τύπου όπου όλοι προκαλούσαν, άπογοητευμένοι άπό την σεμνή εικόνα της σκηνοθεσίας πού έδωσε ό Χουβαρδάς, δέν ήταν εύκολο.

Άντιμετωπίστηκα ως ένας άνθρωπος ό όποιος βγαίνει νά προκαλέσει γιά νά άποκομίσει όφελή. Θα προτιμούσα μία πάρα πολύ άυστηρή κριτική, αλλά μου είναι δύσκολο νά αντιμετώπισω αυτό τόν έντός εισαγωγικών «κριτικό λόγο», γιατί θά έπρεπε νά άπαντήσω χρησιμοποιώντας την ίδια γλώσσα. Αυτοί οι άνθρωποι βγά-

ζουν άποφάσεις, οι όποιες πρέπει νά τηρούνται χωρίς καμία άντίρρηση. Το άνεξέλεγκτο τους οδηγεί σ' αυτή τή φρασεολογία, σ' αυτή την φοβερή έμπάθεια. Πρόκειται γιά πρόσωπα πού μιλούν πίσω άπό τό ταμπούρωμα του άξιώματος πού έχουν, και τους άρέσει νά επικρατεί ή έντύπωση ότι άν διαφωνήσεις είσαι τελειωμένος.

Πάντως ό καταγισμός τών ύβρεων δέν ήρθε άπό τό κοινό. Μπορεί τό κοινό νά βρέθηκε σέ άμηχανία άπέναντι σέ όρισμένες λέξεις, αλλά άκουσε μέ προσήλωσι και προσοχή.

Δηώ Καγγελάρη: Η μετάφρασή σας στηρίχθηκε στήν άξιοποίηση όσο τό δυνατόν περισσότερων στοιχείων του πρωτότυπου.

Δημήτρης Δημητριάδης: Στίς προηγούμενες μεταφράσεις του «Ήπόλυτου» ή άρχαία γλώσσα άντιμετωπίζεται σάν μία καθ' όλοκληριαν ξένη γλώσσα και μεταφράζονται τά πάντα. Πιστεύω ότι οι λέξεις δέν είναι χωρισμένες σέ καλές ή κακές, σέ δημοτική ή καθαρεύουσα, σέ άχρηστες και μή. Γι' αυτό και είπα γιά τή μετάφρασή μου, ότι άποτελεί ένα είδος τέλους του έμφυλίου πολέμου τών λέξεων, ένα είδος συμφιλίωσης.

Οι λέξεις πρέπει νά χρησιμοποιούνται σύμφωνα μέ τίς άνάγκες της μετάφρασης, μέ τά νοήματα πού κουβαλούν και μέ τή μουσικότητά τους, δηλαδή σάν εργαλεία, γιά νά άντληθεί και περισσωθεί όσο περισσότερο υλικό γίνεται άπό τόν πλούτο της άρχαίας γλώσσας.

Ξεκίνησα σά νά είχα μπροστά μου ένα κείμενο περίπου άγνωστο. Είχα διαβάσει και άλλες μεταφράσεις εκτός άπό αυτή του Βάρναλη, μεταφράσεις φιλόλογων χωρίς θεατρικές αξιώσεις, πού κατέχονταν άπό τό πνεύμα του δημοτικισμού, αλλά έπέλεξα νά ακολουθήσω λέξη-λέξη τό κείμενο. Είχα μία στάση ανθρώπου ό όποιος ψάχνει νά βρει τί είναι τό κείμενο, νά τό ανακαλύψει, νά τό γνωρίσει. Και φυσικά ποιόν άλλο δρόμο θά ακολουθούσα παρά αυτόν της γλώσσας του κειμένου.

Δηώ Καγγελάρη: Ήταν μία εύχάριστη έκπληξη στήν Έπίδαυρο, τό άκουσμα λέξεων όπως: «χειμάζομαι», «άχθος», «άνήκεστο κακό». Πόσο σάς άπασχόλησε ή μουσικότητα τών λέξεων;

Δημήτρης Δημητριάδης: Πράγματι είναι όμορφες λέξεις πού εκτός άπό τό νόημά τους έχουν και μουσικότητα. Για ποιό λόγο λοιπόν νά μεταφραστούν; Θεωρώ λάθος νά μεταφράζονται όλα όπως και θεωρώ λάθος και τό άλλο άκρο.

Σέ πολλά σημεία της μετάφρασης επίσης, υπερισχύει κάποιον σύμφωνο και σχηματίζεται ένα είδος μουσικής. Αυτό όμως τό έγω κάνει περισσότερο σέ άλλες μου μεταφράσεις, και όχι τόσο στόν Ήπόλυτο, γιατί πιστεύω ότι ό Εϋριπίδης δέν είναι τόσο συγγραφής της έξωτερικής ποιήσης. Ό ποιητικός του λόγος έγκειται περισσότερο στήν άυστηρότητα της γλώσσας του, στήν άκρίβεια και στό άπείριστο. Δέν ύπάρχει ώραριολογία στίς τραγωδίες του, δίνει την έντύπωση ότι βιάζεται νά πει αυτό πού θέλει. Η ποιήσή μου είναι ένα είδος τηλεγραφικής άκριβολογίας. Αυτό έχει σχέση και μέ τό γεγονός ότι ή άρχαία γλώσσα είναι πολύ πιό έλλειπτική άπό τή σημερινή.

Δηώ Καγγελάρη: Ύπάρχουν και όρισμένες έπιλογές λέξεων ώστόσο πού έδιναν τήν αίσθηση της έκζητησης. Σ' αυτο συνέτεινε και ό τρόπος της έκφορας του λόγου άπό τους περισσότερους ήθοποιούς. Δέν είχαν ίσως κάνει κτήμα τους αυτού του είδους τήν ποιητική του λόγου. Ό χρόνος πού αφιερώνεται στό άνέβασμα μιας τραγωδίας είναι σαφώς άνεπρακής...

Δημήτρης Δημητριάδης: Νομίζω ότι πρόβες θά έπρεπε νά συνεχιστούν και μετά την παράσταση. Άπό κει και πέρα δηλαδή τά πράγματα θά έπιδέχονταν μία πορεία προς τό βάθος. Άκόμη και τή μετάφρασή μου δέν τήν θεωρώ τετελεσμένη.

Πάντως, άν έκανα κάποια λάθη στή μετάφραση, τά έκανα καλοπροαιρέτα, άπό υπερβολική άγάπη γιά τό κείμενο και γιά τή γλώσσα.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

Ζωροξύ Πηγής 17
1036 Αθήνα

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΠΙΛΟΓΗ
ΧΑΜΗΛΟΤΕΡΕΣ ΤΙΜΕΣ

ΠΑΡΗΣ ΚΑΙ ΜΟΝΙΜΗ
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΟΑΡΝ
ΤΩΝ ΑΝΤΙΕΞΙΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
"Ελευθερος Τυπος"

ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΕΥΡΥΠΙΔΟΥ ΙΠΠΟΥΛΤΟΣ

ΙΠ. Καί κάρτα γ' ἡ γάρ οὐ σοφοί φανοίμεθ' ἄν.
ΘΕ. Οἶσθ' οὖν βροτοῖσιν ὃς καθέστηκεν νόμος;
ΙΠ. Οὐκ οἶδα· τοῦ δέ καί μ' ἀνιστορεῖς πέρι;
ΘΕ. Μισεῖν τό σεμνόν καί τό μή πᾶσιν φίλον.
ΙΠ. Ὅρθῶς γε· τίς δ' οὐ σεμνός ἀχθεινός βροτῶν;
ΘΕ. Ἐν δ' εὐπροσηγόροισιν ἔστι τις χάρις;
ΙΠ. Πλείστη γε, καί κέρδος γε σύν μόχθῳ βραχεῖ.
ΘΕ. Ἦ κἄν θεοῖσι ταῦτόν ἐλπίζεις τόδε;
ΙΠ. Εἶπερ γε θνητοῖ θεῶν νόμοισι χρώμεθα.
ΘΕ. Πῶς οὖν σύ σεμνήν δαίμον' οὐ προσεννέπεις;
ΙΠ. Τίν'; εὐλαβοῦ δέ μή τί σου σφαλή στόμα.
ΘΕ. Τήνδ', ἧ πύλαισι σαῖς ἐφέστηκεν Κύπρις.
ΙΠ. Πρόσωθεν αὐτήν ἀγνός ὦν ἀσπάζομαι.

Μετάφραση Δημητρίου Σάρρου

ΙΠ. Πῶς ὄχι· ἀλλιῶς δέ θά ἦμιον βέβαια φρόνιμος.
ΥΠ. Ξέρεις λοιπόν τί συνηθίζουν οἱ θνητοί;
ΙΠ. Δέν ξέρω· γιά τί πρᾶμα θέλεις νά μοῦ πεῖς;
ΥΠ. Μισοῦν τό φαντασμένο κι ἀσυμπάθιστο.
ΙΠ. Σωστά· ποιός φαντασμένος εἶν' εὐχάριστος;
ΥΠ. Δέν ἔχουν κάποια χάρη οἱ καλομίλητοι;
ΙΠ. Πολλή, καί κέρδος ἔχουν ὀλιγόκοπο.
ΥΠ. Καί στούς θεούς τό ἴδιο λές νά γίνεται;
ΙΠ. Ἄν τῶν θεῶν συνηθεις ἔχουμε οἱ θνητοί.
ΥΠ. Κι ἐσύ μιά θεά σεβάσμια πῶς δέν τήν τιμᾶς;
ΙΠ. Ποιά; Νά κοιτάξεις μή σκοντάψει ἡ γλώσσα σου.
ΥΠ. Αὐτήν τήν Κύπρη, πούναι μπρός στίς θύρες σου.
ΙΠ. Ἀπό μακριά τή χαιρετῶ σάν πού εἶμαι ἀγνός.

Μετάφραση Κώστα Βάρναλη

ΙΠ. Καί βέβαια, ἀλλιῶς δέν θά μου γνωστικός.
ΘΕ. Ξέρεις λοιπόν τί συνηθᾶν οἱ ἀνθρώποι;
ΙΠ. Δέν ξέρω. Τί μοῦ κάνεις τέτοιο ρῶτημα;
ΘΕ. Μισοῦν τόν φανταγμένο κι ἀκατάδεχτο.
ΙΠ. Σωστά. Ποιός συμπαθεῖ τό φανταγμένο;
ΘΕ. Κ' οἱ καλομίλητοι ἀνθρώποι ἀγαπιοῦνται;
ΙΠ. Καί βέβαια! Μέγα κέρδος, λίγος κόπος.
ΘΕ. Λές νά χουν κ' οἱ θεοί τόν ἴδιο νόμο;
ΙΠ. Ἄν καί σ' ἐμᾶς τῶν θεῶν κρατοῦν οἱ νόμοι.
ΘΕ. Πῶς τότε δέν τιμᾶς μιά θεά σεβάσμια;
ΙΠ. Ποιάνε; Κοίτα μή σοῦ λαθέψ' ἡ γλώσσα!
ΘΕ. Τήν Κύπρη, στόν πυλώνα σου στημένη.
ΙΠ. Εἶμαι ἀγνός, χαιρετῶ την ἀπ' ἀλάργα.

Μετάφραση Δημήτρη Δημητριάδη

ΙΠ. Καί βέβαια· ἀλλιῶς θά ἔδειχνα πῶς δέν εἶμαι σοφός.
ΘΕ. Λοιπόν, ξέρεις ποιός νόμος εἶναι καθεστώς στούς θνητούς;
ΙΠ. Δέν ξέρω. Μά γιά τί πρᾶγμα μέ ρωτᾶς;
ΘΕ. Νά μισοῦν τόν υπερήφανο καί τόν ἀκατάδεκτο.
ΙΠ. Πολύ σωστά. Ποιός υπερήφανος δέν εἶναι ἀπεχθής;
ΘΕ. Οἱ εὐπροσηγόροι βρίσκουν κάποια συμπάθεια;
ΙΠ. Πολύ μεγάλη μάλιστα, καθώς καί κέρδος μέ λίγο μόχθο.
ΘΕ. Ἀλήθεια, ἐλπίζεις ὅτι τό ἴδιο γίνεται καί στούς θεούς;
ΙΠ. Μά, τούς νόμους τῶν θεῶν χρησιμοποιοῦμε οἱ θνητοί.
ΘΕ. Πῶς λοιπόν ἐσύ δέν προσφώνησες μιά υπερήφανη θεά;
ΙΠ. Ποιά; Πρόσεξε μήν κάνει τό στόμα σου κανένα σφάλμα.
ΘΕ. Αὐτήν ἐδῶ, τήν Κύπρι, πού στέκεται μπρός στίς πύλες σου.
ΙΠ. Αὐτήν, ἐπειδή εἶμαι ἀγνός, τήν ἀσπάζομαι ἀπό μακριά.

Ἑλλάδα 1936-1944

Δικτατορία – Κατοχή – Ἀντίσταση

Πρακτικά Α' Συνεδρίου Σύγχρονης Ἱστορίας. Ἐπιστημονική ἐπιμέλεια Ν. Σβορώνου - Χ. Φλάϊσερ, ἐκδ. Μορφωτικό Ἰνστιτούτο ΑΤΕ, Ἀθήνα 1989, σελ. 656.

Πρόκειται γιά τόν τόμο στόν ὁποῖον καταχωρήθηκαν οἱ εἰσηγήσεις τοῦ Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ἱστορίας πού ὀργάνωσε τό Ἐθνικό Ἰνστιτούτο Ἑρευνῶν 25 μέ 29 Ἀπρ. 1984: Οἱ ὀργανωτές τοῦ Συνεδρίου εἶχαν ἐπιδιώξει νά παρουσιασθοῦν ἐργασίες σχετικές μέ τήν περίοδο 1936-1944, γιά τά χρόνια δηλαδή τῆς Δικτατορίας τοῦ Μεταξᾶ, τοῦ Πολέμου καί τῆς Κατοχῆς ἐργασίες πού θά ἐδειχναν τό ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τῆς ἐρευνας. Φαίνεται ὡστόσο ὅτι ἡ ἐπιστημονική μελέτη τῆς περιόδου '36-'44, παρά τόν ἐντυπωσιακό πλέον ὄγκο δημοσιευμάτων πάσης φύσεως, βρίσκεται ἀκόμη στά προκαταρκτικά καί τῆ διακρίνει πλήρης ἀποσπασματικότητα, ἄν τουλάχιστον κρίνει κανεῖς ἀπό τίς εἰσηγήσεις πού παρουσιάστηκαν στό συνέδριο αὐτό. Βέβαιο θά ἦταν πρακτικά ἀδύνατο ἓνα συνέδριο νά δώσει μέ ἀκρίβεια τό ἀκριβές στίγμα τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν. Ὡστόσο εἶναι ἓνας καλός καθρέφτης, κυρίως τῶν μεγάλων κενῶν πού παρουσιάζει ἡ μελέτη τῆς περιόδου.

Μοιάζει πράγματι ἐντυπωσιακό τό γεγονός ὅτι δέν ὑπῆρξαν εἰσηγήσεις — μελέτες γιά θέματα σημαντικά πού χωρίς τόν ἐντοπισμό τουλάχιστο τῆς σημασίας τους δέν μπορούμε νά πούμε ὅτι περπατᾶμε τά χωράφια μιᾶς σύγχρονης ἱστορικής προσέγγισης. Ἔτσι, ξεφυλλίζοντας τόν ὀγκώδη αὐτό τόμο ὁ ἀναγνώστης ἢ ὁ ἐρευνητής δέν θά δεῖ νά γίνεται λόγος γιά κεφαλαῖωδη θέματα ὅπως ὁ χαρακτήρας τῆς Δικτατορίας τῆς 4ης Αὐγούστου· ὅτε λέξη σχεδόν γιά τό στρατιωτικό μέρος τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ καί τοῦ ἑλληνογερμανικοῦ πολέμου (λές

καί ὁ πόλεμος αὐτός καθ' αὐτό, δηλ. οἱ στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις, νά μὴν ἔχουν σημασία). Δέν θά δεῖ ἐπίσης νά γίνεται λόγος γιά τό ρόλο τοῦ ΚΚΕ ἢ τήν περίπλοκη διαδικασία διαμόρφωσης καί ἀνάπτυξης τῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων καί κυρίως τοῦ ΕΑΜ καί ΕΛΑΣ, γιά τό στρατιωτικό καί ἰδεολογικοπολιτικό τους ἔργο. Ἐπιμελῶς δέ (δέν ξέρω ἂν σκοπίμως) δέν ὑπάρχει καμιά ἀναφορά στά Δεκεμβριανά καί τῆ στρατιωτική παρουσία («νέα κατοχή» λέγαγε τότε) τῶν Ἀγγλων, οὔτε γιά τό ἔργο καί τά ἀδιέξοδα τῆς Κυβέρνησης Ἐθνικῆς ἐνότητας. Ἀναφέρομαι, φυσικά, μόνο σέ κάποια κεφαλαῖωδη σημεῖα τῆς περιόδου ἐκείνης, πού, εἴτε ὡς γεγονότα εἴτε ὡς νέες καταστάσεις, τήν χαρακτηρίζουν καί τήν ἐννοματώνουν. Ἴσως γιά τούς λόγους αὐτούς ὁ πρόεδρος τοῦ συνεδρίου Ν. Σβορώνος, στήν τελική συζήτηση στρογγυλῆς τραπέζης, χαρακτήρισε ἐκείνη τήν πενήμερη διαδικασία «προσυνέδριο», ὁρος πού ἀφηνε νά ἐννοηθεῖ ὅτι βρισκόμαστε πολύ μακριά ἀπό μιᾶ ἐπιστημονική διαδικασία, ἄξια νά ἀποκρυσταλλωθεῖ σέ ἓνα συνέδριο.

Θά ἤθελα νά κλείσω τό σημεῖωμα αὐτό γιά τά πρακτικά τοῦ Συνεδρίου μέ δύο ἀκόμη παρατηρήσεις πού εἶχα διατυπώσει καί τότε (βλ. *Δεκαπενθήμερος Πολίτης*, τεύχος 15, Μάιος 1984) καί οἱ ὁποῖες εἶναι ἀναγκαῖες γιά τήν ἀποτίμηση τοῦ τόμου αὐτοῦ.

Α. Ἡ περιοδολόγηση: Ὡς περίοδο - ἐπιστημονική ἀντικείμενο ἡ ὀργανωτική ἐπιτροπή θεώρησε τό διάστημα 1936-1944. Ὡς ἀποψηθεμικό. Δέν εἶναι ὁμοῦς παρά μιᾶ ἀποψη. Γιατί μπορεῖ νά ὑπάρξει καί ἄλλη: ὅτι ἡ περίο-

δος -ἀντικείμενο εἶναι 1941-1949. Γιατί ὄχι ἡ πρώτη; Τί σημασία ἔχει αὐτή ἡ κολοκυθιά; Τεράστια. Δέν θέλω ἐδῶ νά ἐπιχειρηματολογήσω κατά τῆς πρώτης περιοδολόγησης καί ὑπέρ τῆς δευτέρας — νά ἐξηγήσω δηλαδή ποιοί εἶναι οἱ μεθοδολογικοί λόγοι πού ἀναδεικνύουν μέσα στό χρόνο μιᾶ τομῆ πού διακόπτει τή συνέχεια καί εἰσάγει σέ μιᾶ νέα περίοδο πολιτικῶν καί κοινωνικῶν διαδικασιῶν, τήν περίοδο 1941-

1949, πού διαμορφώνουν ἔκτοτε τό πολιτικό καί κοινωνικό σκηνικό τοῦ τόπου μας. Θέλω μόνο νά ὑπογραμμίσω ὅτι οἱ περιοδολογήσεις δέν εἶναι αὐτονόητες καί χρειάζονται πολλές ἐπεξεργασίες γιά νά ἐμπεδωθοῦν. Πράγμα πού δέν ἔγινε στό συνέδριο, καί οὔτε ἦταν δυνατό νά γίνει γιατί θεωρήθηκε αὐτονομία λυμένο ζήτημα καί γιατί, γιά τήν μετά τό 1944 περίοδο, γιά τόν ἐμφύλιο, δέν ὑπάρχει ὑποτιθέται ἀκόμη ἡ δέουσα ψυχραιμία. Ἄν ὁμοῦς εἶναι ἔτσι, τότε τί ἄλλο ἀπό ἰδεολογικοποίηση τῆς ἱστορίας εἶναι μιᾶ περιοδολόγηση πού δέν τήν ἐπιβάλλουν ἐσωτερικά κριτήρια τοῦ ἴδιου τοῦ ἱλικού ἀλλά ὁ βαθμός ψυχρότητας ἢ θερμότητας τῶν ἱστορικῶν;

Β. Ἐναντίον τῆς θεωρίας: Μέ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, οἱ εἰσηγήσεις διαπνέονται ἀπό ἓνα πνεῦμα περιγραφισμοῦ (ἐνίοτε μέχρι ἀνεκδοτολογίας) ἰδιαίτερα ἀπό τήν πλευρά τῶν ξένων ἱστορικῶν.

Ἐλάχιστες εἶναι οἱ ἐργασίες στόν τόμο αὐτό πού προσπάθησαν νά θίξουν προβλήματα μεθόδου, νά θεωρητικοποιήσουν τά ζητήματα, νά προσεγγίσουν οἰκείες ἱστορικές ἐννοιες ἢ νά κατασκευάσουν νέες. Τό φαινόμε-

νο δέν εἶναι τυχαῖο. Ὅταν ἡ θεωρία θεωρεῖται πολυλογία καί γενικόλογια, ὅταν ὑψιστή ἱστορική ἀρετή θεωρεῖται τό κυνήγι τοῦ «τοκουμέντου», τοῦ ἀρχείου, τοῦ ἐγγράφου τότε ὁ περιγραφισμός ἀναγορεύεται σέ ἐπιστημονική ἀρετή. Ὅχι γιατί ἡ ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας δέν χρειάζεται ἀρχεῖα, στοιχεῖα κ.λπ. ἀλλά γιά νά μὴν παραβιάζονται ἔτσι ἀνοιχτές θύρες, γιατί κανεῖς δέν εἶπε ὅτι τά στοιχεῖα εἶναι ἀχρηστά.

Τό μεγάλο ὁμοῦς πρόβλημα ἀρχίζει ἀπό κεῖ καί πέρα. Τί νά κάνουμε μέ τά στοιχεῖα πού ἔχουμε — καί ἤδη ἔχουμε πολλά, πολύ περισσότερα ἀπ' ὅσα ἀντέχει ἡ πενιχρή θεωρία μας. Ἀντίθετα μάλιστα μόνο ὅταν ὑπάρχει θεωρία μπορούμε νά ἀποφύγουμε τίς ἀκραίες ἰδεολογικοποιήσεις καί τίς ὑπερπολιτικοποιήσεις οἱ ὁποῖες, ὡς τώρα τουλάχιστον, ἐμπόδισαν τήν ἀνάπτυξη τῶν ἱστορικῶν ἐρευνῶν γιά τήν περίοδο 1941-1949.

Καί μιᾶ τελευταῖα ὑπόμνηση: Στή διάρκεια ἐκείνου τοῦ συνεδρίου, πού τόσο ὕμνησε τήν ἀξία τῶν ἀρχείων, τό σύνολο τῶν παρισταμένων ἱστορικῶν τάχθηκε μέ σχετικό ψήφισμά τους κατά τῆς καύσης τῶν φακέλων, πού εἶχε ἀναγγεῖλει ἡ τότε κυβέρνηση τοῦ ΠΑΣΟΚ. Καί πράγματι ἡ παρέμβασή τους κάπως εἰσακούσθηκε, ἀφοῦ δέν δόθηκε συνέχεια στό ζήτημα. Ἄρκεσαν οἱ κωδωνοκρουσίες. Πέντε χρόνια ἀργότερα ἀνέλαβε ἡ κυβέρνηση Τζανετάκη, πρωταγωνιστοῦσας τῆς Ἀριστερᾶς, καί ἡ Χαλυβουργική νά λύσει τό ζήτημα ὀριστικά. Ἦταν κι αὐτός ἓνας τρόπος νά προωθηθοῦν οἱ ἱστορικές ἐρευνες.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

ΤΡΙΑ ΒΙΒΛΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ

Βασίλη Χρ. Καραγιάννη, Στά στενά μονοπάτια του Δημοκρατικού Στρατού Έλλάδας..., Γιάννινα, 1987.

Άλέκου Καρούα, Πτυχές μιας τραγωδίας. Έμφύλιος. Μάης - Οκτώβρης 1949 στη Νότια Πίνδο, Άθήνα, 1988.

Κώστα Τσαντίνη, Μουργκάνα. Ένας δεύτερος Γράμμος, Άθήνα, 1989.

Είχα την τύχη να πρωτοανοιξώ τό βιβλίον του Καραγιάννη στη διάρκεια ενός διωπορικού στά μέρη όπου άγωνίστηκε και πολέμησε. Ήταν ένα μεσημεριάντικο διάλειμμα, στην επιστροφή μου από τά άπόμακρα χωριά του Ζαγοριού: Λάϊστα, Βρυσοχώρι, Ήλιοχώρι. Από τις πρώτες κιόλας σελίδες, έδιωξε τόν ύπνο και τήν κούραση που ό καυτός ήλιος και ή σκόνη των χωματόδρομων της Πίνδου είχαν σωρεύσει. Είχα τήν αίσθηση ότι στοιχειώσε όλόγυρα τό δάσος μέ τά ρόμπολα, τις φτέρες και τά έλάτια και ότι τό σκιερό μου καταφύγιο μετατράπηκε, από τή μιά στιγμή στην άλλη, σέ παρατηρητήριο άπ' όπου είχε κανείς τό προνόμιο να άγναντεύει τό ζετύλιγμα της Ιστορίας. Ίσως να ήταν ό τόπος, ή μοναξιά, ή προδιάθεση. Πιστεύω όμως ότι τήν αίσθηση αυτή τή χρωστάω στον άπλό, πηγαίο και άμόλυντα αυθεντικό τρόπο της διήγησης του Καραγιάννη.

«...τραβήξαμε για τή γέφυρα του Γυφτόκαμπου» έγραφε κάπου. «Τί κάμπος, 30, 40, 50 τετραγωνικά μέτρα!» (τόν έβλεπα μπροστά μου, τόσος μου φάνηκε). «Στά Ζαγόρια τόν λένε κάμπο. Πιάσαμε τήν γέφυρα τό πρωί, μόλις είχε γλυκοχαράξει. Ό διμοιρίτης Φρίζος, από τόν Παρακάλαμο, είδοποιεί τόν Φωκά Βαγγέλα... Νά τούς αφήσεις στά

πέντε μέτρα. Τί διάολο διαταγή είναι τούτη; Στά πέντε μέτρα; Θα μās πιάσουν ζωντανούς. Έπρόκειτο για τμήμα στρατού. Μόλις πλησίασαν, τούς άρχισαμε μέ τά όπλοπολυβόλα. Χάλαγε ό κόσμος. Τό ούρλιαχτό από μέρους των στρατιωτών ήταν άπερίγραπτο...».

Οί προχωρημένες μονάδες του Δημοκρατικού Στρατού πολεμούσαν ένα άνισο άγώνα. Καθώς δέν είχαν βαριά όπλα, ισχυρές «βάσεις πρόσ» και εύκολο έφοδιασμό, άπέφευγαν τις μάχες «έκ παρατάξεως» και χτυπούσαν αιφνιδιαστικά τόν αντίπαλο, από πολύ κοντά, επιδιώκοντας τήν άνάμιξη των δύο ένόπλων. Έτσι, ή άεροπορία τό πυροβολικό και οι όλμοι των κυβερνητικών άχρηστεύονταν. Η τακτική αυτή, που έντυπωσίαζε και τρόμαζε τούς στρατιώτες άπαιτούσε ιδιαίτερες ικανότητες από τή μεριά των άνταρτών. Η πεθαρμία σ' αυτούς έπρεπε να είναι άπόλυτη, ή ψυχραιμία τερατώδης, ή τεχνική της ένέδρας άσπογη. Ίδιότητες που έντυπωσιάζουν σ' ένα στρατό που σέ μεγάλο βαθμό τόν άποτελούσαν χωριατόπαιδα (16, 17, 18 χρονών), κορίτσια αλλά και έπιστρατευμένοι χωρίς ιδιαίτερο φανατισμό.

«Έδώ, όποιος είναι πιά ψύχραμος, κερδίζει. Πιάσαμε και μεϊς θέσεις, αλλά δέν εί-

χαμε όρατότητα, ούτε μπρός, ούτε πίσω. Πολλές φορές τούς μισούς άνδρες τούς ανεβάσαμε πάνω στά δέντρα — παρατηρητήρια και τούς άλλους μισούς αφήναμε κάτω για πόλεμο. Έδώ, όμως, για λίγο θα γελάσετε. Αύτοί που άνέβαιναν στά δέντρα, πολλές φορές, από τήν κούραση και τήν άύπνια, άποκοιμόντουσαν κι έπεφταν...».

Ό πόλεμος του Δημοκρατικού Στρατού, πολύ λίγο έμοιαζε μέ εκείνον του ΕΛΑΣ. Στόν δεύτερο, οι έλεύθερες ζώνες ήταν άρκετά έκτεταμένες και σχετικά άσφαλείς. Οί οικονομικές και όργανωτικές δυνατότητες των χωριών ήταν και άνεπτυγμένες και άποτελεσματικές, τό δίχτυ πληροφοριών λειτουργούσε καλά και ό αντίπαλος —στρατεύματα κατοχής ή έλληνικά σώματα συνεργατών— είχε φτωχές δυνατότητες. Ό ΕΛΑΣ είχε στηριχθεί σέ όρεινούς δγκους ζωντανούς, που, στά χρόνια της κατοχής, είχαν δει τόν πληθυσμό τους να αδάνεται, τήν παραγωγή τους να διπλασιάζεται ή να τριπλασιάζεται ένώ, μέ τό σύστημα των ανταλλαγών στη θέση του προπολεμικού έμπορίου, τά άγαθά περνούσαν στό μεγαλύτερό τους μέρος από τις όρεινές διαβάσεις και ένίσχυαν τό οικονομικό υπόβαθρο του ΕΑΜ.

Ό Δημοκρατικός Στρατός ήταν ό στρατός της έρημιδας. Οί έκτοπισμένοι «συμμορι-

πληκτου», οι στοιβαγμένοι στις εισόδους των πόλεων, πολλαπλασιάζονταν συνεχώς στη διάρκεια του εμφυλίου, ανάλογα μέ τις όλοένα και μεγαλύτερες δυνατότητες των κυβερνητικών στό να τούς συντηρούν. Δυνατότητες που ή άμερικανική «βοήθεια» έκανε περίπου άπεριόριστες. Τόν Δεκέμβριο του 1946 ό άριθμός τους ήταν 15.000, τόν Ίούλιο του 1947, 125.000, τόν Ίανουάριο του 1948 —μέ τήν αύξημένη εισροή δολαριών—, 463.264, τόν Ίούλιο του 1948, 645.375, για να διατηρηθούν ως τόν Μάιο του 1949 σέ 684.607.¹

Αν συνυπολογίσουμε και τό χωρίς κυβερνητικές πιέσεις ρεύμα πρόσ τις πόλεις και τις άκίνδυνες ζώνες των χρόνων μετά τήν κατοχή καταλαβαίνουμε τις τεράστιες διαφορές που παρουσίαζαν τά βουνά στόν καιρό του ΕΛΑΣ σέ σχέση μέ τούς ίδιους τόπους στόν καιρό του Δ.Σ.Ε. Αυτό που άλλοτε ήταν ισχυρή βάση έξόρμησης τώρα δέν ήταν παρά μιά τεράστια παγίδα. Όλα αυτά έξηγούν αυτό τό κλίμα της διαρκούς έντασης, του άδιάκοπου πολέμου, της διάχυτης άνασφάλειας που ή διήγηση του Καραγιάννη έντονα άναδεικνύει. Μαζί μέ τήν πείνα και τήν άδιάκοπη κίνηση.

«Διασχίζαμε, κατά μήκος, τό ποτάμι, χωρίς να έχεις τό δικαίωμα να πιεις λίγο νερό. Ούτε νερό, λοιπόν; Ναι, ούτε

και γράμματα γ νωρίζω • και γράμματα γ

νερό σε τέτοιες περιπτώσεις (δύσκολες αποστολές). Μέγεματό τό στομάχι από νερό, σε βρίσκει χαλαρό ό αντίπαλος και σε πετσοκόβει...».

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες ό άγώνας του Δημοκρατικού Στρατού δέν φαίνεται μόνο άπελπισμένος. Συχνά φαίνεται άπιστευτος. Θα μπορούσε νά πει κανείς ότι πρόκειται για κατασκευάσμα τών θρύλων άν οι άριθμοί δέν ήταν εκεί για νά τονίζουν τις διαστάσεις του. "Αν και δέν μπορεί νά γίνει καμία εκτίμηση για τις άπώλειες του Δ.Σ.Ε., έχουμε μέ λεπτομέρειες τις άπώλειες τών κυβερνητικών. "Από τό 1946 ως τό 1950 είχαν 8.440 νεκρούς (651 άξιωματικούς), 29.496 τραυματίες, 5.446 άγνοουμένους.² "Ένα Ένα σύνολο 43.382 άτόμων πού βρίσκεται πολύ κοντά (άν εξαίρεσουμε τις άπώλειες από κρουπαγήματα) στις άπώλειες του πολέμου 1940-1941 όταν ή χώρα, πανστρατιά, πολέμησε ενάντια σε έκατοντάδες χιλιάδες καλά εξοπλισμένων στρατευμάτων της 'Ιταλίας και της Γερμανίας.

Πού νά άποδώσει κανείς και πώς νά εξηγήσει αυτήν την έντυπωσιακή άποτελεσματικότητα τών περίπου άόπλων (σε σύγκριση μέ τούς αντίπαλους τους) και συντριπτικά κατώτερων σε άριθμούς «συμμοριτών», όπως ύβριστικά τούς βάφτισε ό αντίπαλος; Στη στρατιωτική άξια τών στελεχών τους; Τσαγγάρης από τά Γιάννενα, θά άπαντούσε ό Καραγιάννης, ήταν ό Γούσιας και έγινε αρχιστράτηγος. "Αγράμματος βοσκός ήταν έξάλλου και ό ίδιος πριν γίνει στο Δ.Σ.Ε. έπίτροπος ταξιαρχίας! "Από την άλλη μεριά βρίσκονταν πολυσπουδασμένοι άξιωματικοί, επαγγελματίες του πολέμου, μαζί μέ τούς άριστα καταρτισμένους "Αγγλους ή "Αμερικανούς «συμβούλους». "Αλλά και στο έπίπεδο της τεχνικής ή άποτελεσματικότητας του Δ.Σ.Ε. έντυπωσιάζει. "Η κατάρριψη 25 συγχρόνων για την εποχή τους άεροσκαφών από μεμονωμένα όπλοπολυβόλα σπληριγμένα για βολή στους ώμους τών άνταρτών

έχει καταγραφεί ως θαυμαστή περίπτωση άκόμα και στα έγχειρίδια τακτικής του σημερινού έλληνικού στρατού.³

"Οπωσδήποτε, τά έρωτήματα αυτά δέν βρίσκουν την άπάντησή τους στο βιβλίο του Καραγιάννη. "Αντίθετα δξύνονται εκεί καθώς, τά μόνα ίχνη έρμηνείας, πού ό συγγραφέας προβάλλει, αναφέρονται στις προσωπικές ικανότητες τών ηγητόρων ή, αντίθετα, στις προσωπικές τους ανεπάρκειες. Κρίσεις, έμβαπτισμένες μάλιστα στις μετέπειτα διαμάχες στους κόλπους του ΚΚΕ, ιδιαίτερα στην ρήξη του 1956: «*Δηλαδή, από έντεκα χιλιάδες στρατό πού παρέλαβε τό Μάρτη μήνα ό Κολιγιάννης, τόν 'Ιούνιο μάς ήρθε μέ πενήντα άτομα στο Σταυρό της Σαμαρίνας...*». Γίνεται εδώ σαφές τό μέ ποιά πλευρά ήταν ό Καραγιάννης στα 1956 και μετά, τίποτα όμως περισσότερο από αυτό.

Στήν αυθεντικότητα της διήγησής του ίσως νά διακρίνονται μερικά ψήγματα άπαντήσεων. Στήν αφήγησή του, για παράδειγμα, για τό πέρασμα του "Αη Λιά και του Ταμπουριού της Φούρκας από τις φάλαγγες τών άόπλων — γυναικών, παιδιών, γερόντων, τραυματιών. Τό χιόνι, οι θύελλες, οι πυκνές ένέδρες του έχθρου αντιμετωπίζονταν μέ μόνο όπλο την έπιμονή, την πειθαρχία, την δλύμπια ψυχραιμία. Δέν έχουμε εδώ στωική συμπεριφορά πολεμιστών. Οι ιδιότητες αυτές άναδεικνύονται σε τρόπο ζωής δσον βρέθηκαν στην δίνη αυτού του άνελέητου πολέμου. "Εχουμε νά κάνουμε μέ μία διάχυτη κατάσταση τις ρίζες της όποίας ή αφήγηση του Καραγιάννη μάς προκαλεί νά άνακαλύψουμε.

Σκέφτομαι τις διηγήσεις τών παλιών για τά ίδια περάσματα της Φούρκας στα χρόνια της Κατοχής. Καθημερινά, τόν καιρό εκείνο, άκόμα και μέ τούς χειρότερους καιρούς, πλήθη φορτωμένων ανθρώπων και ζώων έκαναν την διαδρομή "Ηπειρο - Μακεδονία για ν' ανταλλάξουν άγαθά και νά εξασφαλίσουν τά άναγκαία. Τί σχολείο πεί-

ματος, έπιμονής και πειθαρχίας ήταν αυτές οι προσπάθειες! Τί πηγές ανθρώπινων ένεργειών και ιδιοτήτων! "Ακόμα θυμούνται στην Φούρκα την περίπτωση μιάς γριάς πού πάγωσε περπατώντας στον χιονοδαρμένο "Αη Λιά και έμεινε εκεί μαρμαρωμένη μέ τό φορτίο της, σύμβολο και ταυτόχρονα στοιχείο μιάς δλόκληρης εποχής. Στοιχείο πού για πολλά χρόνια μετά τάραζε τόν ύπνο δσον — "Ελληνην ή ξένων — άνέλαβαν νά καταστείλουν όσα γεννήθηκαν εκείνον τόν καιρό, χαρακτηρίζοντάς τα «στάση» ενάντια στο έθνος και «μητροκτονία» ενάντια στην προσφιλή πατρίδα.

Οι «άλειτούργητοι», οι άντάρτες του Δ.Σ.Ε., ήταν παιδιά τέτοιων καταστάσεων, τέτοιων περασμάτων, τέτοιων θυελλών. Γι' αυτό και ό πόλεμός τους ήταν τόσο ουσιαστικά ανθρώπινος και, σε

πέισμα όλων τών τεχνοκρατών του πολέμου, τόσο άποτελεσματικός.

Τό τελευταίο μέρος του βιβλίου του Καραγιάννη είναι ένα είδος μνημόσυνου μιάς ήττημένης εποχής. "Αφηγείται τά μοναχικά του ταξίδια από την "Αλβανία ως τά Γιάννενα και την "Αθήνα, στα χρόνια 1954-1955, ως στέλεχος του βαθιά παράνομου τότε ΚΚΕ. "Ατέλειωτα νυχτερινά περπατήματα, παρά μέ τά θεριά του βουνού, μακριά από τ' ανθρώπινα μάτια, μέ τις γκορτσιές (άγριαχλαδιές) ως μόνη πηγή διατροφής. "Ολα αυτά για νά κρατηθεί τό Κόμμα και ό,τι σωζόταν από τό πείσμα τό παλιό. Θα μπορούσε αυτό τό ρέκβιεμ της επανάστασης νά έχει ως εισαγωγή τό βιβλίο του "Αλέκου Καρού. Εισαγωγή στην τραγικότητα της ήττας.

Τό βιβλίο του Καρού, «*Πτυχές μιάς τραγωδίας*» στηρίχθηκε σ' ένα μικρό σημειωματάριο του συγγραφέα — «*ήμερολόγιο*», τρόπος του λέγειν, λέει ό ίδιος — και στις ίσχυρές άναμνήσεις μιάς άπίστευτης έμπειρίας. Στο τέλος της άνοιξης του 1949, παραμονές της συντριβής του Δ.Σ.Ε. στην Νότια Πίνδο, ό Καρούς, τοποθετήθηκε έπίτροπος στο κινητό νοσοκομείο της 1ης Μεραρχίας του Δ.Σ.Ε. Στή θέση αυτή τόν βρήκαν οι εκκαθαριστικές έπιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού πού διασκόρπισαν τις άποκομμένες και χωρίς έφοδιασμό μονάδες του Δ.Σ.Ε. Οι

τραυματίες, οι νοσοκομοί, ό Έπίτροπος — ό Καρούς — περιπλανήθηκαν μέρες πολλές στα σκιερά τών βουνών λημεριάζοντας σε μέρη άπάτητα, σε χωσιές και χαράδρες ενώ δλόγυρα ό νικητής στρατός στένευε τόν κλοιό και πολλαπλασίαζε τις ένέδρες.

«*Βαδίζουμε πότε σε μονοπάτια, πότε μέσα από πυκνούς θάμνους. Νά μήν αφήσουμε ίχνη. "Αχ αυτά τά ίχνη. Έχαν γίνει ό εφιάλτης μας...*».

"Η πείνα, ή εξάντληση, οι λιποταξίες πού προκαλούν άπελπισμένες μετακινήσεις για τόν φόβο της κατάδοσης έφεραν την άπόγνωση στο Κινητό Νοσοκομείο: «*Άπό*

ΒΙΒΛΙΟ

μέρα σέ μέρα συνθλιβόμαστε δλο και περισσότερο όχι μόνο από τήν παντελή έλλειψη τροφής και φαρμάκων, αλλά γιατί χάσαμε δλότελα τήν επικοινωνία μέ τόν κόσμο. Μας λείπει ή ενημέρωση, ή ζεστή ανάσα τών ανθρώπων...». Μέχρι πού, μιά μέρα, στίς 17 'Ιουνίου τοῦ 1949, τό λημέρι τους ανακαλύφθηκε, οί τραυματίες έπεσαν στά χέρια τών κυβερνητικῶν, ή νοσοκόμα Βέττα σκοτώθηκε και ό 'Επίτροπος, ό συγγραφέας, έμεινε δλομόναχος στά βουνά τής Πίνδου.

Οί τελευταίες επιχειρήσεις τών κυβερνητικῶν ενάντια στόν Δημοκρατικό Στρατό στή Νότια Πίνδο, θύμιζαν ήδη κυνήγι άγρίων ζώων. "Όταν 70.000 πάνοπλοι επιτίθενται σέ 5.000 άόπλους — χωρίς πυρομαχικά, χωρίς άρβυλα άκόμα— αυτό δέν είναι πιά πόλεμος. Κι άκόμα λιγότερο ήταν πόλεμος ή άνελέητη καταδίωξη τών άποκομένων άνταρτών. Τίς έμπειρίες ενός θηράματος μάς μεταφέρει ό Καρυάς. 'Ενός θηράματος πού παλεύει γιά τή ζωή του σ' ένα τοπίο έρήμωσης και καταστροφής, όπως ήταν ή όρεινή 'Ελλάδα στό τέλος τοῦ έμφυλίου.

'Η περιγραφή τοῦ τοπίου τής ήττας είναι ίσως τό πιο σημαντικό άπ' όσα μάς προσφέρει τό βιβλίο. Τά έρημα χωριά, οί ξεπατωμένοι κάμπιοι (γιά νά μή βρίσκουν οί άντάρτες ούτε μιά ρίζα, ούτε μιά πατάτα), τά πεινασμένα άδέσποτα σκυλιά, τά λεηλατημένα σπίτια. Κι άνάμεσα τους εικόνες θανάτου άντάξιες τοῦ πιο τρομεροῦ επιήλτη. 'Ακέφαλα πτώματα άνταρτών πού σάπιζαν δθαφτα ή, πιο φοβερό άκόμα ή σπηλιά μέ τά κατακρεουργημένα πτώματα στό χωριό Τζιούρτζα. "Ένα «θαμμένο» καταφύγιο βαριά τραυματιῶν τοῦ Δ.Σ.Ε. πού ανακαλύφθηκε άπό «κυνηγούς κεφαλών», «άχρειους και μιάσματα τής κοινωνίας». "Ερίξαν χειροβομβίδες στήν τρύπα μέ τους άνήμπορους και άφησαν μετά τήν τρύπα μέ τά κομματιασμένα σώματα νά χάσκει άνοιχτή — μνημείο νίκης άν-

τάξιο τών αξιῶν τής «έθνικοπροσύνης».

'Υπήρχαν και άλλοι άνθρώποι, ζωντανοί αυτοί, πού πάσχιζαν νά επιζήσουν μέσα στήν ήττα μέ τίμημα άκριβό. 'Η «τραγική "Μαρία"» δπως ό συγγραφέας τήν ονομάζει, άντάρτισσα τοῦ Δ.Σ.Ε. πού αιχμαλωτίστηκε άπό τους κυβερνητικούς μαζί μέ μιά φίλη τής: γιά νά ζήσουν δέχτηκαν νά κάνουν τά «δολώματα» γιά τους άποκομμένους άντάρτες — ή μιά τό «δολώμα» ή άλλη «δμηρος» στά χέρια τών δεσμοφυλάκων...

'Εμπειρίες άπίστευτες σ' αυτούς τους μήνες τής μοναχικής περιπλάνησης. Πείσμα και άπαντοχή ενός άνθρώπου άντάξιο τοῦ πείσματος τοῦ λαοῦ και τής εποχής. Μέχρι πού ενώθηκε επιτέλους μέ άλλους φυγάδες και τόλμησαν μαζί τό επικίνδυνο δρομολόγιο γιά τό βορρά. 'Ανάμεσα στή Βαβούσα και στή Λαίιστα τους μάζεψε ένα τμήμα περισυλλογής τοῦ Δ.Σ.Ε. και τους δδήγησε πρós τήν

πάντα φιλόξενη γιά τους άντάρτες 'Αλβανία. ('Αλήθεια, πόσα όφείλει ή έλληνική άριστερά σ' αυτή τή γειτονική χώρα!). Κι άπό εκεί στή Σοβιετική "Ένωση και στίς άναμνήσεις.

'Ο έπαναπατρισμός έκανε τίς τελευταίες ν' άνθίσουν και πάλι. "Εψαξε ό συγγραφέας νά βρεί τους παλιούς συντρόφους και συμπολεμιστές, νά βρεί τά όνόματα τών νεκρών πού συνάντησε στά δάση ή κομματιασμένους στήν τρύπα τής Τζιούρτζας. Τό βιβλίο είναι προϊόν και αυτών τών προσπαθειῶν πράγμα πού δίνει άλλο τόνο στήν αφήγηση ύπενθυμίζοντας στόν άναγνώστη ότι όλα αυτά δέν άνήκουν σέ μιά άπόμακρη έποχή αλλά ότι είναι έμπειρίες ανθρώπων πού και σήμερα ζούν άνάμεσα μας. Τό μαρτυρικό δδοιορικό τοῦ ήρωα φεύγει μέ τόν τρόπο αυτό από τόν χώρο τοῦ θρυλικού κατορθώματος γιά νά ενσωματωθεί στήν ιστορία τής χώρας και τοῦ λαοῦ τής, γιά νά συνωπίσει τήν τραγωδία τής πολυτάραχης εκείνης εποχής.

Τό βιβλίο τοῦ Κώστα Τσαντινή γιά τήν Μουργκάνα στόν καιρό τοῦ έμφυλίου βρίσκεται άνάμεσα στήν προσωπική έμπειρία, τήν επιτόπια έρευνα και τή συλλογή μαρτυριῶν, και τήν προσπάθεια σύνθεσης ενός πιο ολοκληρωμένου ιστορικού έργου μέ τόν συνδυασμό τών παραπάνω μέ τά ύπάρχοντα δημοσιευμένα υλικά. 'Η κίνησή του και στά τρία αυτά επίπεδα κάνει τό βιβλίο νά διαφέρει άπό τά προηγούμενα δυό άν και —τό νοιώθει έντονα κανείς— οί άναμνήσεις, οί έμπειρίες παίζουν κι εδώ τόν

κύριο ρόλο. Αυτή ή τρομερή περιγραφή στίς σελίδες 88-90 τοῦ βιβλίου θυμίζει έντονα τό «viva la muerte» τοῦ 'Αραμπάλ, αυτόπτη τής τραγικής 'Ισπανίας τοῦ έμφυλίου. Οί λέξεις «'Εκδίκηση», «'Ανάτομος», ή χαρά μπροστά στό αίμα τών έχθρών χαρακτηρίζαν τήν εποχή και έδιναν ένταση σ' όσα γράφτηκαν στή μνήμη τών νεαρῶν παιδιῶν, όπως ό συγγραφέας τότε. Αυτή ή ένταση τόν άκολουθεί σ' όλες τίς σελίδες τοῦ βιβλίου άκόμα κι όταν περιγράφει τήν ζωή τών άνταρτών και τών χωρικών στή ζώνη τής Δημοκρατικής Κυβέρνησης.

και γράμματα γ ν ω ρ ι ζ ω • και γράμματα γ

Ἡ περιγραφή αὐτή εἶναι ἡ πρῶτο πολυτίμη προσφορά τοῦ βιβλίου. Ἡ περιγραφή τῶν συνεργειῶν τῶν ἀνταρτῶν, τῆς λειτουργίας τῆς «Ἐπιμηλειαίας» τοὺς μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δοῦμε τὰ οικονομικὰ πλέγματα καὶ μεγέθη πού στηρίζαν τὴν στρατιωτικὴ προσπάθεια τοῦ Δ.Σ.Ε. Πλέγματα εὐθραυστα, ὅπως τὸ θέρισμα τῆς σοδειᾶς τῶν ἐγκαταλειμμένων χωριῶν, ὅπου ὅμως ἔλειπαν τὰ χέρια γιὰ τὴν ἐπόμενη σπορά. Πλέγματα πού στηρίζονταν στὴν ξέφρενη ἐργασία τῶν ἀνθρώπων — ἔνοπλων καὶ ἀμαχῶν— καὶ τοὺς καθιστοῦσαν πούτιμους — τὸ μόνο κεφάλαιο τῆς Δημοκρατικῆς Ἑλλάδας. Πράγμα πού μὲ τὴ σειρά του ἐξηγεῖ τὴν ἀγῶνι καὶ τὴ σκληρότητα μπροστὰ στὸ φαινόμε-

νο «λιποταξία» — καὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν ἀκόμα— πρὸς τὸν ἀντίπαλο. Ὁ τελευταῖος, γνῶριζε τὴ σημασία αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ ἀπὸ τὴ μιά βομβάρδιζε ἀνελέητα τὰ χωριά ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὀργάνωνε μηχανισμούς «ἀπόδρασης» τῶν κουρασμένων χωρικῶν τῆς Δημοκρατικῆς ζώνης. Ἡ δίκη τῆς Ἑλένης Γκατζογιάννη φωτίζεται οὐσιαστικὰ κατὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρῖσμα. Καὶ ὁ Κώστας Τσαντίνης ἔχει τὴν ικανότητα νὰ τὴν ἐντάσσει (ὅπως καὶ τόσα ἄλλα) στὴν ἱστορία κι ὄχι στὸ μῖσος ὅπως ὁ διάσημος Νικόλαος Γκαϊντζ.

«Γιὰ μιά χεσιά τόπο, μωρὲ παιδί μου, γιόμωσε τὸ βουνὸ κουφάρια!», ἀπάντησε στὸ συγγραφέα ἕνας γέρος βο-

σκός ὅταν ἐκεῖνος τὸν ρώτησε τί θυμᾶται ἀπὸ τὸ 1948. Ἡ ἔκταση τῶν πολλῶν μπροστὰ στὸ πέρασμα τῆς ἱστορίας, ἐπηρέασε καὶ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα. Γράφει γιὰ τὴ φρίκη τῶν ἡμερῶν γιὰ νὰ φρονηματίσει τοὺς νεότερους ὥστε «νὰ μὴν ἐπαναλαμβάνουν τὰ ὀλέθρια σφάλματα τοῦ παρελθόντος στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον». Ἄν καὶ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἔχει τὶς ἀντιρρήσεις του γιὰ τὸ τί μπορεῖ νὰ σημαίνει φρονηματισμός, ἀλήθεια καὶ ἀμεροληψία στὴν ἱστορία, ἡ προσπάθεια αὐτὴ τοῦ Τσαντίνης μᾶς ἔδωσε ἕνα βιβλίο μὲ ἕνα καιρῖο χαρακτηριστικό: τὴν εὐλικρίνεια.

Καί, χάρις σ' αὐτὴ, ἂν καὶ ἀπὸ διαφορετικούς δρόμους, συνάντησε τὸ μεγάλο προ-

σόν τῶν δύο προηγούμενων.

Τρία βιβλία πού ἀξίζει νὰ διαβαστοῦν καὶ ἀπὸ τὸν εἰδικὸ καὶ ἀπὸ ὅποιον κάτι αἰσθάνεται γιὰ τὸν τόπο αὐτὸ, τοὺς ἀνθρώπους του καὶ τὴν ἱστορία τους.

Γιώργος Μαργαρίτης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ζαφειρόπουλου Δ., Ὁ ἀντισυμμοριακὸς ἀγῶν, 1945-1949. Ἀθήναι, 1956, σ. 662.
2. Στὸ ἴδιο, σ. 670.
3. Στὸ ἴδιο, σ. 137. Ἐπίσης Γ.Ε.Σ., Ἐγχειρίδιο: Ἀντιαεροπορικὴ βολὴ πεζικοῦ.

ΔΥΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΕΙΣ

Ὅταν ὑπάρχει μεράκι πραγματοποιοῦνται καὶ στίς μέρες μας ἐγχειρήματα πού ἀψηφοῦν τὸ ἐμπορικὸ δοῦναι-λαβεῖν. ΕΚΑΤΗ διαβάζουμε στὸ ἐξώφυλλο, καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα δὲν μᾶς θυμίζει τίποτα ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ ἐκδοτικοῦ κόσμου.

Κι ὅμως ἡ παρουσία του, μὲ τὴν ἐπανέκδοση δύο σπάνιων καὶ πολυτίμων βιβλίων τὰ ὁποῖα παρουσιάζουμε παρακάτω, ὄχι ἀπλῶς γίνεται αὐτόχρημα αἰσθητὴ, ἀλλὰ ὑποβάλλει τὴν ἀνάγκη σοβαρῆς ἀντιμετώπισης αὐτῆς τῆς ἐκδοτικῆς πρωτοβουλίας.

Βλαδίμιρου Μιρμίρογλου,

Οἱ Δερβίσοι Ἔκδ. Ἐκάτη, χ.χ.

Μνημειώδης μελέτη ἐξαντλημένη ἀπὸ καιρὸ, γραμμένη τὸ 1940 ἀπὸ Ἑλληνα τιτλοῦχο τοῦ Πατριαρχείου, τοῦ Β. Μιρμίρογλου, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁμολογῶ ὅτι δὲν γνωρίζω περισσότερα. Τὸ ὄλικὸ πού προσφέρει, μὲ τρόπο κα-

θαρά περιγραφικὸ, τῶν θρυλικῶν μοναστικῶν ταγμάτων τῆς Τουρκίας εἶναι τεράστιο, ἐν πολλοῖς πρωτότυπο (π.χ. χρησιμοποιεῖ ἀρκετὰ τουρκικὰ χειρόγραφα ἀνέκδοτα), τεκμηριωμένο πάνω σὲ ἐξαντλητικὴ βιβλιογραφία καὶ εἰκονογραφημένο μὲ θαυμάσιες λιθογραφίες τοῦ 19ου αἰῶνα. Εἶναι ἀδύνατο, ἕνας μὴ εἰδικός πού πρόθεσή του εἶναι νὰ ἐπισημάνει ἀπλῶς τὴν ἐπανέκδοση τῶν *Δερβίσιδων*, νὰ μιλήσει οὐσιαστικὰ γιὰ τὴ μελέτη αὐτή.

Ὅμως, ὅσο κι ἂν ἐκ πρώτης ὄψεως μοιάζει ὅτι τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐρευνας τοῦ Μιρμίρογλου δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴ δική μας πολιτισμικὴ καὶ θρησκευτικὴ παράδοση, ὅσο καὶ ἂν ἀρκετοὶ ἀκόμη σήμερα θέλουν νὰ μᾶς καλλιεργήσουν μιά ἐχθρική καὶ ἐθνικιστικὴ συμπεριφορά ἀπέναντι σ' ἕναν ὑψηλὸ πολιτισμὸ (ὅπως αὐτὸς πού ἀνθίστα μοναστικὰ τάγματα τῶν δερβίσιδων) — ἄς θυμηθοῦμε, γιὰ παράδειγμα τὴν ἀπαγόρευση τῶν συναυλιῶν τοῦ Πολιτικοῦ μουσικοῦ συγκροτήματος «Βόσπορος» στὴ Θεσσαλονίκη— εἶναι γε-

γονός πὼς μιά τόσο μακρόβια «συγκατοίκηση» τῶν Τούρκων μὲ τοὺς Ἕλληνες εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τὴν ἐκατέρωθεν οἰκιοποίηση πολλῶν πολιτιστικῶν στοιχείων. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ, καὶ τὸ ἐπόμενο βιβλίο τῆς Ἐκάτης, τὸ *Χρονικὸν τοῦ Μορέως* ἀποτελεῖ μιά ἐκδοτικὴ ἐπιλογὴ συναφῆ μὲ αὐτὴ τῶν *Δερβίσιδων*: καὶ τὰ δύο βιβλία προσφέρουν πολυτίμα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπαφὴ καὶ τὶς πολιτιστικὰ ἀνταλλαγὰς ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες μὲ τὴν Ἀνατολή ἀπὸ τὴ μιά, τὴ Δύση ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Τό ελληνικόν κείμενον. Κατά τόν κώδικα τής Κοπεγχάγης μετά συμπληρώσεων και παραλλαγών εκ του Παρισινου. Προλεγόμενα Ρένου Ήρ. Αποστολίδη. Εισαγωγή, υποσημειώσεις και επεξεργασία υπό Πέτρου Π. Καλονάρου. Με 24 σχέδια του Γιώργου Πανουτσόπουλου. Εκδόσεις Έκάτη χ.χ.

Στιχουργημα σε δεκαπεντασύλλαβο, πού αριθμεί πάνω από 9.000 στίχους στην πιό δλοκληρωμένη του παραλλαγή (κώδικας τής Κοπεγχάγης), γραμμένο στον 14ο αιώνα, τό Χρονικόν του Μορέως αποτελεί, όπως από παλιά προσέχτηκε, πολύτιμη ιστορική πηγή για τήν εποχή των Σταυροφοριών και τής Φραγκοκρατίας στην Ελλάδα.

Επίσης, ο άνωνμος και κάθε άλλο παρά προικισμένος από τις Μούσες στιχουργός, πού πρέπει να ήταν έξελληνισμένος Φράγκος ή γκασμούλος, λόγω του καθολικού δόγματος έμεινε άνεπηρέαστος από τή λογία Βυζαντινή παράδοση: έτσι ή γλώσσα πού χρησιμοποιεί μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί σημαντικό τεκμήριο για τήν «όμιλουμένη» τής εποχής, τουλάχιστον στην Πελοπόννησο. Άλλωστε, ή εκμετάλλευση του γλωσσικού πλούτου του Χρονικού στις γλωσσολογικές έρευνες σημειώνεται κίόλας από τις αρχές του αιώνα (βλ. π.χ. τις

έργασίες του Γ.Ν. Χατζιδάκι, *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά*, τ. Α'-Β', 1905-1907).

Ο στιχουργός άφηγείται (μεροληπτικά και από τή σκοπιά των Φράγκων, όπως οι περισσότεροι μελετητές παρατήρησαν) γεγονότα από τήν Α' Σταυροφορία μέχρι τήν Άλωση τής Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους, τήν φραγκική κατάκτηση τής Πελοποννήσου από τον 12ο αιώνα μέχρι τό 1292 (πού αποτελεί τό εκτενέστερο τμήμα τής αφήγησης) και τέλος, έπεισοδιακά αναφέρεται και σε μεταγενέστερα γεγονότα μέχρι τήν τρίτη δεκαετία του 14ου αιώνα. Τό Χρονικόν του Μορέως σώζεται σε δύο παραλλαγές στην ελληνική γλώσσα, καθώς και σε πολλές ξενόγλωσσες (γαλλική, άραγωνική, ιταλική).

Η παρούσα έκδοση από τήν Έκάτη είναι ή φωτομηχανική άναπαραγωγή τής ελληνικής φιλολογικής έκδοσης του κειμένου από τον Π. Κορνάρου πού είχε κυκλοφορήσει τό 1940 και φυσικά εί-

ναι πια δυσευρετη. Η εισαγωγή του Π. Καλονάρου δίνει πληρέστατη βιβλιογραφία γύρω από τό θέμα (φυσικά ως τό 1940), ή περιγραφή χειρογράφων και τό κείμενο συνοδεύεται από πλούσια σχόλια, φιλολογικά και ιστορικά. Στο τέλος υπάρχει εύρετήριο ονομάτων και γλωσσάρι.

Είναι πολύ θετικό πού οι εκδόσεις Έκάτη άποφάσισαν μία τόσο γενναία χειρονομία: τό Χρονικόν του Μορέως, όπως και οι Δερβίσσαι του Βλαδίμηρου Μιρμιρογλου είναι βιβλά σημαντικά και δυσεύρετα σήμερα. Τό Χρονικό του Μορέως, εκτός από ιστορική πηγή και γλωσσικό τεκμήριο αποτελεί, όπως χαρακτηριστικά διατυπώνει ο Κ.Θ. Δημαράς, *μνημείο των πολιτιστικών ανταλλαγών ανάμεσα στους Έλληνες και τους Δυτικούς, οι όποιοι προέκυψαν από τις σταυροφορίες, συνεχίζοντας έντονότερα πιό παλιές παρό-*

μοιες σχέσεις (...). Ο στιχουργός του Χρονικού του Μορέως είναι μάρτυς τής γόυμης συσχέτισης του ελληνικού με τον δυτικό πολιτισμό επάνω στα ελληνικά έδάφη.

Σταυροφόροι άπ' έδω, δερβίσσιδες από εκεί: δείκτες και δείγματα εκείνων των πολιτισμικών σχέσεων και έπαφών πού διενεργούνται στο έσωτερικό των διαδικασιών πού μάθαμε να τις βλέπουμε μόνο στο επίπεδο τής βίαιης τους έκφρασης: τον πόλεμο, τήν κατάκτηση, τή διεκδίκηση τής έξουσίας. Έκει όμως «Φράγκοι», «Τούρκοι», «Ρωμιοί» χάνουν τήν ιστορική τους διάσταση. Η περίπτωση τής υπεροπτικής άποπομπής του «Βοσπόρου» προς Άνατολάς από τή μία και τής δουλικής ύποταξης στις έκ Δυσμών πολιτισμικές έπιταγές από τήν άλλη τό δείχνουν δυστυχώς καλά.

Μαριάννα Δήτσα

ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Τοντόροβ Τσβετάν, Ποιητική, μεταφρ. Άγγέλα Καστρινάκη, έκδ. Γνώση, Άθήνα 1989.

Η Ποιητική τό πιό «προγραμματικό» κείμενο του Τοντόροφ —άλλά (γι' αυτό άραγε;) όχι μάλλον και τό πιό σημαντικό ή ένδιαφέρον— μπορεί να θεωρηθεί ως

«γνώση»

κείμενο βάσης ή ύποδομής για όποιον μνείται στις τάσεις και τις έννοιες των νεότερων λογοτεχνικών θεωριών. Έτσι, ή έκτεταμένη και έμπεριστατωμένη εισαγωγή τής μεταφράστριας Άγγέλας Καστρινάκη δίνει μία κατεύθυνση στον άναγνώστη και τόν ύποψιάζει για τά συναφή προβλήματα και τόν θεωρη-

τικό διάλογο πού γόνιμα διεξαγόταν σ' αυτούς τους χώρους.

Στόν τομέα των νεότερων θεωριών τής λογοτεχνίας ή μετάφραση τής Ποιητικής του Τσβετάν Τοντόροφ υπήρξε όπωςσδήποτε μία έπιλογή έυστοχη και χρήσιμη. Η συγγραφική παραγωγή και οι θεωρητικοί προβληματισμοί του Τοντόροφ κυριάρχησαν μαζί με όρισμένους άλλους στοχαστές όπως οι Μπάρτ, Ζενέτ επί

τουλάχιστον μία δεκαπενταετία στο χώρο τής θεωρίας τής λογοτεχνίας στη Γαλλία με άκτινοβολία πού ή έμβελεια της περνούσε τά σύνορα επηρεάζοντας και καθορίζοντας τις συνθήκες τόσο τής μελέτης τής λογοτεχνίας όσο και τής ίδιας τής λογοτεχνίας.

